

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZERDÜŞT'ÜN GATHA'SI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mahmut POLAT

DOKTORA TEZİ

ADANA /2019

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZERDÜŞT'ÜN GATHA'SI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mahmut POLAT

Danışman: Prof. Dr. A. Münir YILDIRIM

Jüri üyesi: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

Jüri üyesi: Prof. Dr. Mustafa ÜNAL

Jüri üyesi: Prof. Dr. Asım YAPICI

Jüri üyesi: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

DOKTORA TEZİ

ADANA /2019

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Münir YILDIRIM

ye: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

ye: Prof. Dr. Mustafa NAL

ye: Prof. Dr. Asım YAPICI

ye: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

19 / 11 / 2019

Mahmut POLAT

ÖZET

ZERDÜŞT'ÜN GATHA'SI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mahmut POLAT

Doktora Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. A. Münir YILDIRIM

Kasım 2019, 173 sayfa

İran kültür havzasında doğan Zerdüştilik yaklaşık 3000 yılı aşkın geçmişe sahiptir. Tek tanrılı dinler arasında yer almaktadır. İran, Ortadoğu ve Orta Asya'nın dinsel, kültürel ve sosyal yapısında etkili olmuş bir dindir.

Kadim Aryanlar döneminden kalma tarım ve göçebelik geleneklerini taşımakta olan Zerdüştilik kendine özgü teoloji, ritüel, eskatoloji ve ahlak anlayışına sahiptir. Monoteist yapısı, düalist anlayışı ve muhafazakâr geleneğiyle varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Sasanilerin yıkılmasıyla Zerdüştilik gerileme sürecine girmiştir. Milli bir dine dönüşerek varlığını İran, Hindistan ve diasporada devam ettirmektedir.

Zerdüştiliğin geçirdiği dönüşümleri, diğer din ve kültürlerle etkilerini anlamada Avesta ve Zendler temel kaynaktır. Zerdüştiliğin kendi içindeki değişim, dönüşüm ve farklılaşmasını anlamada ise Avesta'nın Gatha bölümü oldukça önemlidir.

Günümüz modern Zerdüştiliği Gatha merkezli din anlayışına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zerdüştilik, Zerdüş, İran, Din, Avesta, Gatha.

ABSTRACT**A RESEARCH ON THE GATHAS OF ZARATHUSTRA****Mahmut POLAT****Doctora Thesis, Departman of Philosophy and Religious Studies****Supervisor: Prof. Dr. A. Münir YILDIRIM****November 2019, 173 pages**

Zoroastrianism, which emerged in the Iranian culturel basin, has a history of nearly 3000 years. It is ranked among monotheist religions and it has been influential in the religious, cultural and social structure of Iran, Middle East and Central Asia.

Zoroastrianism bears agricultural and nomadic traditions of the archaic Aryans and it has idiosyncratic theological, ritualistic, law, eschatological and moral features. It has survived by its monotheist structure, dualist understanding and conservative tradition until today.

Zoroastrianism has regressed after the collapse of the Sasanians. It has turned into a national religion and sustains its existance in Iran, India and diaspora.

Avesta and the Zends are main sources in understanding the transformations of Zoroastrianism and its effects to other religions and cultures. And its internal changes, trasformation and differentiation may be grabbed in the Gathas.

The modern Zoroastrianism of today is based on the religious mentality of the Gathas.

Keywords: Zoroastrianism, Zarathustra, Iran, Religion, Avesta, The Gathas.

ÖNSÖZ

Kadim dinlerden olan Zerdüştilik, tarihi İran coğrafyası ve kültür havzasında doğmuştur. Sasaniler döneminde devletin nüfuzunun genişlemesiyle Orta Asya ve Ortadoğu'ya kadar yayılmıştır. Yahudilik, Sabiilik, Hıristiyanlık, Maniheizm, Hint Dinleri, İslam ve Helen kültürü ile karşılaşmıştır. Zerdüştilik diğer din ve kültürlerle etkileşimde bulunarak çeşitli biçimlere dönüşmüş ve onları da etkilemiştir.

Zerdüştiliğin geçirdiği dönüşümleri ve etkilerini anlamada Avesta'nın Gatha bölümü oldukça önemlidir. Avesta hakkında Batı'da, Hindistan ve İran'da önemli çalışmalar yapılmıştır. Ülkemizde Avesta hakkında özgün çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Çalışmamızın giriş bölümünde Zerdüştilik öncesi Hint-İran geleneği, Eski İran dinleri, inançları, tanrıları araştırılmış ve Zerdüştiliğin temel kaynakları tanıtılmıştır.

Birinci bölümde Zerdüştiliğin tarihsel süreci, Avesta'nın oluşumu, derlenmesi incelenmiştir. Avesta'nın yapısı, bölümleri, içeriği, konuları ve önemli tefsirleri (Zendler/Pehlevi eserler) hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Gatha'nın mevcut Farsça ve İngilizce tefsir ve çevirileri incelenerek Avestaca metin ve Zendlerle karşılaştırılmıştır. Gatha'nın dili, yapısı, içeriği, konuları, teolojisi, kavramları detaylı incelenmiş, Avesta ve Zendlerle benzeştiği ve ayrıştığı yönler tespit edilmiştir.

Son bölümde ise, Gatha'nın günümüz Zerdüştiliğindeki rolü, modernizmin din anlayışına etkisi sonucu oluşan yeni sorun ve açmazlar değerlendirilmiştir.

Zerdüş'tün Gatha'sı konusunu araştırmamı teşvik edip, desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Münir YILDIRIM ve Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK'a ayrıca konuları müzakere ettiğim Adnan GÜNEŞ'e, tez yazımında dilbilimsel yardımda bulunan Dr. Öğretim Üyesi Osman ÖZER'e teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	X

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
2. Araştırmanın Yöntemi	2
3. Araştırmanın Kapsamı	2
4. Kaynakların Tanıtımı	3
5. Zerdüş Öncesi İran'ın Dini-Kültürel Yapısı	8
5.1. Aryanların Din Anlayışı	8
5.2. Hint-İran Tanrıları	9
5.3. Zerdüştilik Öncesi İran Tanrıları	10
5.4. Zerdüş Öncesi İran Dinsel İnanışları	13

BÖLÜM I

ZERDÜŞTİLİĞİN VE AVESTA'NIN OLUŞUM SÜRECİ

1.1. Zerdüştiliğin Doğuşu ve Gelişimi	16
1.2. Sasaniler Döneminde Zerdüştilik	17
1.3. İslam Egemenliği Döneminde Zerdüştilik	18
1.4. Günümüzde Zerdüştilik	18
1.5. Avesta'nın Oluşumu ve Derlenme Süreci	20
1.6. Avesta'nın Bölümleri	22
1.6.1. Yasna	22
1.6.2. Yeştlar	28
1.6.3. Visperad	30
1.6.4. Khorde Avesta	32
1.6.5. Vendidad	34
1.7. Avesta'nın Zendleri/Pevlevce Eserler	36

BÖLÜM II

GATHA'NIN YAPISI VE KONULARI

2.1. Gatha'nın Dilsel Yapısı	41
2.2. Gatha'nın Bölümleri	42
2.2.1. Ahunavaiti/Ahunavad Gatha/ Yasna 28-34	42
2.2.2. Ushtavaiti/Uştavad Gatha/Yasna 43-46	47
2.2.3. Spenta Mainyu /Spentmad Gatha/Yasna 47-50	51
2.2.4. Vohukhşatra/Vohuşter Gatha/Yasna 51	53
2.2.5. Vahiştöşti/Vehiştovaşt Gatha/Yasna 53	54
2.3. Gatha'nın Konuları	55
2.3.1. Tanrı Ahura Mazda	55
2.3.1.1. Gatha'da Ahura Mazda'nın Konumu	59
2.3.2. İkiz Cevher	64
2.3.3. Spenta Mainyu	67
2.3.4. Ameşa Spentalar.....	69
2.3.4.1. Aşa Vahišta.....	72
2.3.4.2. Vohu Manah/Vohumen	76
2.3.4.3. Khşatra Vairya.....	79
2.3.4.4. Spenta Armaiti.....	82
2.3.4.5. Haurvatat-Ameretat	85
2.3.5.1. Atar/Azer	89
2.3.5.2. Aşi/Ard	92
2.3.5.3. Sraoşa/Sroş	94
2.3.6. Gatha'da Varlığı Tartışmalı Teolojik Kavramlar.....	96
2.3.6.1. Haoma/Hom	96
2.3.6.2. Geuş Urva, Geuş Taşa	98
2.3.6.3. Tuşnamaiti	100
2.3.7. Gatha'da Teolojik Kötü Kavramlar	101
2.3.7.1. Angra Mainyu/Ehrimen.....	101
2.3.7.2. Aka Manah/Akaman.....	103
2.3.7.3. Daeva/Div	105

2.3.8. Zarathushtra/Zerdüşt	110
2.3.9. Eskatoloji.....	117
2.3.9.1. Cennet.....	127
2.3.9.2. Cehennem	133
2.3.9.3. Saoşyant.....	136
2.3.10.Yaratılış	139
2.3.11. Ahlak	142
2.3.12. İbadet.....	145
2.3.13. Gatha’da Adı Geçen İyi Şahıslar.....	149
2.3.14. Gatha’da Adı Geçen Kötü Şahıslar	154
2.3.15. Sosyal Yapı	159
SONUÇ	163
KAYNAKÇA.....	165
ÖZGEÇMİŞ	173

KISALTMALAR

ABYT.	: Aban Yešt
ARYT.	: Ard/Aši Yešt
AYT.	: Ardibehešt Yešt
AOG.	: Aogemadaecha
A3Pa.	: Artaxerxes III, Persepolis A
bs.	: Baskı
BD.	: Bundahišn
bkz	: Bakınız
BYT.	: Behram Yešt
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
DK.	: Dinkard
DPd.	: Darius, Persepolis
DNa.	: Darius, Naqsh-i Rostam
FYT.	: Ferwerdin Yešt
HN.	: Hadokht Nask
HYT.	: Hürmüz Yešt
HMYT.	: Hom Yešt
HYTK.	: Heften Yešt Kuçek
hş.	: Hicri Şemsi
KHA.	: Khorde Avesta

KHYT.	: Khordad Yeşt
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
MYT.	: Mehr Yeşt
s.	: Sayfa
ŞN.	: Şayest Naşayest
VD.	: Vendidad
VS.	: Visperad
YS.	: Yasna
YG.	: Gatha
YH.	: Heft Ha
YT.	: Yeşt
Yay.	: Yayınları
ZYT.	: Zamyad Yeşt

GİRİŞ

İran coğrafyasında doğan en etkin dini geleneklerden biri Zerdüştilik'tir. Tarihi, İranlı Zerdüştilere göre M. Ö. 1700'lü yıllara kadar ulaştığı ifade edilir. Aryan ve İran halklarının inanış, gelenek ve yaşam biçimini içinde barındırmaktadır. Monoteist özelliğiyle öne çıkan bir dindir.

Zerdüştilik, Ahamenişler (M. Ö. 550-330) döneminden, Sasanilerin (M. S. 226-650) yıkılışına kadar 1000 yıldan fazla etkin olarak varlığını sürdürmüştür. Çeşitli din ve kültürlerle etkileşim Zerdüştilikte farklılaşmalara neden olmuştur. Sasanilerin yıkılmasıyla devlet desteğini kaybeden Zerdüştilik milli din haline dönüşmüştür.

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Tarihi kaynaklarda betimlenen geleneksel Zerdüştilik ile Zerdüşti kutsal metinlerinin ayrıştığı yönler bulunmaktadır. Bu durumun nedenlerinin anlaşılması için yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Sasaniler dönemi Zerdüştiliğinde Avesta ve Avesta'nın tefsiri mahiyetinde olan Zendler/Pehlevice eserler önemli işlev görmüştür.

Modern dönem Zerdüştiliğinde Avesta'da yer alan ve Zerdüş'te atfedilen Gatha bölümü önemsenmekte din anlayışı buna dayandırılmaktadır. Sasaniler dönemi Zerdüştiliği ile Günümüz Zerdüştiliğinin farklılaşma ve ayrışma nedenleri arasında Gatha'nın konumu oldukça önemlidir.

Araştırmacıların bakış açılarına, kabul ve tercihlerine göre Zerdüştilik hakkında farklı kanaatler bulunmaktadır. Zerdüştiliğin özgün yapısının anlaşılması için ana kaynakların incelenmesi zorunluluk arz etmektedir.

Zerdüştiliğin inanç, ibadet ve ahlak anlayışının belirlenmesi, geç dönemde dönüşüm, farklılaşma yön ve nedenlerinin tespiti için Gatha'nın yapısının bilinmesi gereklidir. Bu nedenle çalışmamızın temel amaçlarından biri Gatha'nın özgün yapısını tespit etmektir.

Amaçlarımızdan bir diğeri, Zerdüştiliğin tarihsel süreçte diğer din ve kültürlerle yansımaları ve onlardan etkilenişini belirlemektir. Ülkemizde Zerdüştilik hakkında

birkaç bilimsel araştırma yapılmıştır. Fakat Gatha üzerine herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmamız bu alana katkı sağlaması açısından önemlidir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Dinler Tarihi bilim dalının yöntemlerine sadık kalarak çalışmamızda literatür araştırması yapılarak, tarihi bilgiler verilerek, elde edilen veriler bilimsellik ve objektiflik kriterleri dikkate alınarak, karşılaştırmalar yapılmıştır. Farsça, İngilizce, Türkçe bilimsel kaynaklar, çeviri ve çalışmalardan yararlanılmıştır.

İran’da Zerdüş döneminde Avestaca, Ahamenişler döneminde Eski Farsça, Sasaniler döneminde Pehlevice dili yaygındı. Zerdüştilik bu dillerde bir çok esere sahiptir. Zerdüştiliğin ve Avesta’nın tarihsel dönemde değişim ve dönüşümünü anlamak için bu eserlerler tarafımızca incelenmiştir.

Gatha’nın Avestaca metni temel alınmış, Farsça ve İngilizce çevirilerle karşılaştırılmıştır. Gatha metni bağlamından hareketle kelime ve kavramların anlamları irdelenmiş. Teolojik konularla ilgili betimlemeler ayrıntılı araştırılmıştır. Gatha’nın içerdiği teolojik yapı, din ve ahlak anlayışı tespit edilmiştir. Gatha sonrası Avesta ve Pehlevi metinlerle örtüştüğü, ayrıştığı yönleri belirlenmiştir.

Avesta ve Zenlerdeki dönüşüm araştırılmış, günümüzde farklılaşmaya neden olan kavramlar incelenmiştir. Zerdüştiliğin gelişim, dönüşüm ve yönleri incelenmiştir.

Konu bütünlüğünü sağlamak için de kavramlar kendi bölümlerinde ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

3. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamız Avesta’nın Gatha bölümü ile sınırlıdır. Gatha’nın anlaşılması için Avesta Kitabı, Pehlevice metinler, Zerdüştilikle ilgili temel eserler ve araştırmalara başvurulmuştur.

Çalışmamızda Zerdüştilik öncesi Hint-İran geleneği, İran’ın dini-kültürel yapısı araştırılmış, bu dönemin dinsel anlayışı tespit edilmiştir. Bu nedenle Hint kutsal metinlerinden Rigveda ve Upanişadlara bakılmıştır.

Zerdüştiliğin tarihsel süreci incelenip Avesta’nın oluşum ve derlenme süreci araştırılmıştır. Avesta ve Zendlerin yapısı ve işlevi üzerinde durularak, Gatha’nın yapısı

dil, içerik ve kavramsal açıdan incelenmiş, Avesta ve Zendlerle farklılıkları tespit edilmiştir. Gatha'daki dini kavram ve anlayışın Avesta ve Zendlerde gelişim ve dönüşümü üzerinde durulmuştur.

4. Kaynakların Tanıtımı

Zerdüştilik ve Avesta hakkında Batı, Hindistan ve İran'da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar dört kısımda tasnif edilebilir.

A-Yararlandığımız başlıca batılı ve İngilizce kaynaklar şunlardır:

Avesta, Die Heiligen Bucher der Parsen: F. Karl Geldner'in 1886-1896 yıllarında hazırladığı, hala önemini koruyan tahkikli tam Avesta metnidir.

Gatha Ba Maani: Hindistan Zerdüştilerinden Edvard Kavasji Edalji Kanga'nın 1895'de Bombay'da yayımlanan Gucaratça Gatha çevirisidir. Çalışmamızda bu eserin İngilizcesinden yararlandık. (Bombay 1997)

Pahlavi Yasna and Visparad: Erdvard Bamanji Nasarvanji Dhabhar'ın 1949'da Bombay'da derlediği Avesta'nın Pehlevice Yasna ve Visperad bölümünü kapsayan eseridir. (Tahran 1394 hş.)

The Gathas of Zarathushtra and the Old Avestan Texts: Helmut Humbach'ın Gatha çevirisidir. Bu eserde Avesta'nın Yasna 35-41/Hef Ha bölümü ve Zerdüşti dualar da yer almaktadır. (Heidelberg 1991)

The Gathas of Zarathustra: S. Insler'in açıklamalı İngilizce Gatha çevirisidir. (Belgium 1975)

The Gathas of Zarathustra: Piloo Nanavutty'nin İngilizce Gatha çevirisidir. (Ahmedabad 1999)

The Hymns of Zoroaster: Martin Litchfield West'in Gatha çevirisidir. Khşayar Bahari tarafından "Gathayi Zerdoşt" adıyla 1394 hş. de Farsça'ya çevrilmiştir. Eserin İngilizcesinde Avesta'nın Yasna 35-41/Hef Ha bölümü de yer almaktadır. İngilizce ve Farsça çevirisinden yararlandık. (London 2010)

The Religion of Zarathushtra: Irach Jehangir Sorabji Taraporewala'nın İngilizce Gatha çevirisidir. Türkçe çevirisi de bulunmaktadır. (Tahran 1379 hş.)

The Zend Avesta: James Darmesteter'in İngilizce Avesta çevirisidir. (Oxford 1880-1883)

The Zend Avesta: Lawrence Mills'in İngilizce Avesta çevirisidir. (Oxford 1887)

Yaşt Ba Maani: Edvard Kavasji Edalji Kanga tarafından hazırlanan Gucaratça Avesta'nın Yeştler bölümünün çevirisidir. Bu eserin İngilizcesinden yararlandık. (Bombay 2001)

Zoroastrian Teology: Maneckji Nusservanji Dhalla'nın 1914'te yayımlanan Zerdüştî Teolojisinin gelişimini içeren önemli eseridir.

Zoroastrian Texts: Prods Oktor Skjaervo'nun derlediği Zerdüştilikle ilgili temel metinlerin İngilizce çevirisinin yer aldığı eserdir. (2007)

B-Yararlandığımız Avesta ve Gathayla İlgili Farsça Temel Kaynaklar;

Avesta: Avesta, Eski İran Edebiyatı ve Zerdüştilik uzmanı Zerdüşti Haşim Razi'nin Avesta çevirisidir. (Tahran 1394 hş.)

Avesta, Kohenterin Surudhayi İraniyan: Avesta, Eski İran Edebiyatı ve Zerdüştilik uzmanı Celil Dustkhah'ın yaptığı Zerdüştiler tarafından da kabul gören 2 ciltlik Avesta çevirisidir. Eserin sonunda kavramlar sözlüğü bulunmaktadır. (Tahran 1392 hş.)

Bağan Yasn: Avesta, Eski İran Edebiyatı ve Zerdüştilik uzmanı Meşhid Mirfakhrayı'nın Avesta'nın Bağan Yasn fragmanın metin inceleme ve çevirisidir. (Tahran 1382 hş.)

Bergerdan Gatha: İranlı Mobed Rüstem Şehzadi'nin Gatha çevirisidir. Eserde İngilizce çeviri de yer almaktadır. (Tahran 1393 hş.)

Gatha: Avesta, Zerdüştilikve İranoloji uzmanı İbrahim Purdavud'un 1305 hş. ve 1331 hş. de yayımlanmış iki Gatha çevirisi bulunmaktadır. Çalışmamızda bu iki çeviri ve Avestaca metnini de içinde barındıran İntişarı Esatir yayınlarından çıkan Gatha adlı kitabın 4. baskısını kullandık. (Tahran 1394 hş.)

Gatha, Surudhayi Ahurayi Zertoşt: Khosro Khazai'in Gatha çevirisidir. (Belgium 2006)

Gataha, Surudhayi Eşu Zertoşt: Abtin Sasanfer'in Gatha tefsiridir. Eserde metin, çeviri ve sözlük yer almaktadır. (Tahran 1390 hş.)

Gatha, Surudhayi Zertoşt: Abbas Suşteri'nin Gatha tefsiridir. (Tahran 1379 hş.)

Gatha, Surudhayi Zertoşt: İranlı Mobed Firuz Azergoşasp'ın 2 ciltlik Gatha tefsiridir. Eserde metin, çeviri ve sözlük yer almaktadır. (Tahran 1383 hş.)

Gatha, Surudhayi Minoye Zertoşt: Hüseyin Vahidi'nin Gatha çevirisidir. (Tahran 1390 hş.)

Gataha (Surudhayi Minoye Zertoşt): Nima Fermin ve Feramez Dadres tarafından yapılan Gatha çevirisidir. (France 2012)

Gahan (Hamasei Ahurayi): Rahim Çavuş Ekberi'nin Gatha çevirisidir. (Tahran 1383 hş.)

Hadokht Nask: Meşhid Mirfakhrayi'nin Avesta'nın Hadokht Nask fragmanın metin inceleme ve çevirisidir. (Tahran 1386 hş.)

Heft Ha: Meşhid Mirfakhrayi'nin Avesta'nın Yasna 35-41/Hef Ha bölümünün metin inceleme ve çevirisidir. (Tahran 1382 hş.)

Hifde Pejvaki Gataha: Behnam Mobareke tarafından derlenen içinde İranlı 17 Gatha uzmanının çevirilerinin yer aldığı eserdir. Farsça çeviri sahipleri şunlardır: Abbas Suşteri, Abtin Sasanfer, Aliekber Caferi, Bozorgmehr Kiyani, Celil Dustkhah, Firuz Azergoşasp, Haşim Razi, Hüseyin Vahidi, İbrahim Purdavud, Kuruş Niknam, Murad Ureng, Ramed Puya, Rüstem Parki, Rüstem Şehzadi, Spend Puya. Ayrıca eserde Keyhüsrev Mehrabinecat, Firuz Azergoşasp'ın İngilizce çevirisi de yer almaktadır. (Tahran 1393 hş.)

Khorde Avesta: İbrahim Purdavud'un Avesta'nın Khorde Avesta bölümünün açıklamalı çevirisidir. (Tahran 1386 hş.)

Visperad: İbrahim Purdavud'un Avesta'nın Visperad bölümünün çevirisidir. (Tahran 1391 hş.)

Vohukhşatra Gah: Meşhid Mirfakhrayi'nin Gatha'nın "Vohukhşatra Gatha" bölümünün metin inceleme ve çevirisidir. (Tahran 1394 hş.)

Yaddaştayhi Gatha: İbrahim Purdavud'un Gatha'da yer alan sözcükleri etimolojik ve semantik açıdan incelediği eserdir. (Tahran 1394 hş.)

Yasna: İbrahim Purdavud'un Avesta'nın Yasna bölümü çevirisinin yer aldığı 2 ciltlik eserdir. Çalışmamızda bu iki cildi içinde barındıran İntişarı Esatir yayınlarından çıkan Yasna kitabının 3. baskısını kullandık. Dipnotta Yasna c. I, Yasna c. II, biçiminde belirttik. (Tahran 1387 hş.)

Yeştha: İbrahim Purdavud'un Avesta'nın Yeştler bölümünün metin çeviri ve konuyla ilgili kavram incelemesinin yer aldığı 2 ciltlik eserdir. (Tahran 1347 hş.)

C- Yararlandığımız Zendler/Pehlevice Eserlerin Farsça Çevirileri;

Ardavirafname: Phlippe Gignoux'un "Le Livre D'Arda Viraz" adlı eserinin Jale Amuzgar tarafından metin inceleme ve çevirisidir. Zerdüştî ahiret anlayışını içeren eserdir. (Tahran 1372 hş.)

Bundahišn: İran Mitolojisi ve Edebiyatı uzmanı Mehrdad Bahar'ın çevirisidir. Zerdüştî yaratılış anlayışını içermektedir. (Tahran 1395 hş.)

Dinkard Çaharrom: İran Edebiyatı uzmanı Meryem Rezayi'nin Dinkard'ın 4. kitabının metin inceleme ve çevirisidir. Dinkard Sasaniler dönemi Avestası'nın tefsiri konumunda olan eserdir. (Tahran 1393 hş.)

Dinkard Şeşşom: Meşhid Mirfakhrayı'nin Dinkard'ın 6. kitabının metin inceleme ve çevirisidir. (Tahran 1394 hş.)

Dinkard Heftom: İran Edebiyatı ve dilleri uzmanı Mohammed Taki Raşed Mohassel'in Dinkard'ın 7. kitabının metin inceleme ve çevirisidir. (Tahran 1389 hş.)

Minoye Khrad: Ahmed Tafazzoli'nin Farsça çevirisidir. (Tahran 1391 hş.)

Menabii Mektub Dini Zerdüştî: Mary Boyce'nin Zerdüştilikle ilgili tarihi ve dini metinlerden yaptığı derlemenin Farsça çevirisidir. (Tahran 1393 hş.)

Pencom Dinkard: İran Edebiyatı uzmanı Jale Amuzgar ve Ahmed Tafazzoli'nin hazırladığı, Dinkard'ın 5. kitabının metin inceleme ve çevirisidir. (Tahran 1386 hş.)

Şayest Naşayest: İran Edebiyatı ve Zerdüştilik uzmanı Ketayun Mazdapur'un metin inceleme ve çevirisidir. Zerdüşti geleneğinde yasak ve yasak olmayan durum ve konuları içeren eserdir. (Tahran 1390 hş.)

D- Türkiye'de Zerdüştilik Hakkında Yapılan Bazı Bilimsel Çalışmalar:

Zerdüş'tün Gataları: Ali Nihat Tarlan'ın yaptığı İbrahim Purdavud'un Farsça Gatha eserinin Türkçe açıklamalı çevirisidir. 1935' de İstanbul'da yayımlanmıştır.

Zerdüştiliğin Doktrinleri: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Kürşat Demirci danışmanlığında Ömer Faruk Araz tarafından 2002'de yapılan Yüksek Lisans çalışmasıdır.

Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Ayinler): Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Bilim Dalı Öğretim Üyesi İskender Oymak tarafından yapılan bu çalışma ülkemizde Zerdüştilik hakkında ilk derli toplu bilimsel çalışmadır. 2003'te sınırlı sayıda yayımlanmıştır.

Zerdüş't, Hayatı ve Öğretisi: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Mehmet Aydın danışmanlığında Asiye Çakmak (Tıgılı) tarafından 2003'te yapılan Yüksek Lisans çalışmasının kitaplaştırılmış halidir. Beyan Yayınları tarafından 2004'te kitap olarak yayımlandı.

Fars Mitolojisi Sözlüğü: Fars Dili ve Edebiyatı hocası Nimet Yıldırım tarafından hazırlan bu eser İran Dinleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Kabalcı Yayınları tarafından 2006'da yayımlandı.

İslam Coğrafyasında Mecusiler (Emeviler'in Sonuna Kadar): Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalında İbrahim Sarıçam

danışmanlığında Cahid Kara tarafından 2007’de yapılan Doktora çalışmasının kitaplaştırılmış halidir. Bu eser 2015’te Hikmetevi Yayınları tarafından yayımlandı.

Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Mustafa Erdem danışmanlığında Najibe Niyazi Azizi tarafından 2009’da yapılan Doktora çalışmasıdır.

Kadim İran’da Din (Monoteizm’den Düalizm’e Mecusi Tanrı Anlayışı): İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Şinasi Gündüz danışmanlığında Mehmet Alıcı tarafından 2011’de yapılan “Mecusi Geleneğinde Tek Tanrıcılık ve Düalizm İlişkisi” adlı Doktora çalışmasının kitaplaştırılmış halidir. Bu eser 2012’de Ayışığı Yayınları tarafından yayımlandı.

İran Mitolojisi: Fars Dili ve Edebiyatı hocası Nimet Yıldırım tarafından hazırlanan bu eserde İran dinleri, kutsal ve edebi metinleri, söylenceleri, kültürü, edebiyatı ve tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir. 2012’de Pinhan Yayınları tarafından yayımlandı.

Günümüz İran Zerdüştiliği Üzerine Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Münir Yıldırım danışmanlığında Mahmut Polat tarafından 2013’te yapılan Yüksek Lisans çalışmasıdır.

Mecusilikte Ateş Sembolü: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Bilim Dalı Öğretim Üyesi Hayrettin Kızıl tarafından 2014’te yapılan bu çalışma Zerdüştilik hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Taşa Kazınmış Sözler İslam Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında Nimet Yıldırım danışmanlığında Musa Balcı tarafında 2013’te yapılan Doktora çalışmasının kitaplaştırılmış halidir. Eser Zerdüşti gelenek, ahlak ve Avesta edebiyatı hakkında önemli bilgiler içermektedir. 2016’da Büyüyenay Yayınları tarafından yayımlandı.

İran Zerdüştileri: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Baki Adam danışmanlığında Mehmet Emin Sular’ın 2018’de yaptığı Doktora çalışmasıdır.

Zerdüştilikte Ahiret İnancı ve Cenaze Törenleri: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Süleyman Sayar danışmanlığında Nevfel Akyar’ın 2018’de yaptığı Yüksek Lisans çalışmasıdır.

Zerdüştilikte Melek İnancı: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Mehmet Katar danışmanlığında Adnan Güneş’in 2019’da yaptığı Yüksek Lisans çalışmasıdır.

Zerdüştiliğin Temel Öğretileri: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Bilim Dalında Nasuh Günay danışmanlığında Mehmet Mekin Meçin tarafından 2019'da yapılan Doktora çalışmasıdır.

5. Zerdüş Öncesi İran'ın Dini-Kültürel Yapısı

Karadenizin kuzeyinde yaşadığı varsayılan Hint-Aryanlar/Ariler M. Ö. 3000'li yıllarda güneye, Orta Asya'ya oradan da M. Ö. 2000'li yıllardan sonra ayrılarak Hindistan ve İran'a göç etmişler. Hint-Aryanların İran kolunun M. Ö. 1000'li yıllarda İran'ın iç bölgelerine yerleştiği varsayılmaktadır. İran'a yerleşen Aryanların batıda Medler'i, doğuda Partlar'ı ve güneyinde ise Persler'i oluşturduğu belirtilir.¹

Aryanların İran'a yerleştiği bu dönemde Batı İran Mezopotamya, Güney Batı İran Elam, iç ve doğu bölgeler yerel unsur, din, kültür ve medeniyetlerin etkisi altındaydı.² Hindistan ve İran'a göç etmeden önce Aryanlar ortak dil, inanç ve kültüre sahiptiler.³ Yeni yerleşilen coğrafyada karşılaşılan iklim, kültür ve dinlerin etkisiyle Hintlilerin ve İranlıların dini anlayış, gelenek, kültür ve hayat felsefeleri değişmeye yüz tutmuştur.⁴

5.1. Aryanların Din Anlayışı

Aynı köken, kültür ve coğrafyadan geldiği varsayılan Hintlilerle İranlıların inanç ve kültüründe birçok ortak unsur mevcuttur. Aryanların din anlayışında gök ve yer tanrılarına tapınma, tanrıların eril ve dişi oluşu, kurban kesme, sunuda bulunma, rta/aşa düzen kanunu, ateş, soma/haoma ve atalar kültü, öbür dünya inancı, mantra/kutsal söz geleneği ve müzik bulunmaktadır.⁵

Hintlilerde asurlar/egemen, devalar/savaşçı olarak adlandırılan karşıt tanrılar bulunmaktadır. Avesta'da ve Zerdüşti gelenekte ahuralar/iyi, daevalar/kötü varlıklar

¹ Mahmud Haririyan v. dğr. *Tarihi İran Bastan I*, Sazmanı Mutalaa u Tedvin Kutub Ulumu İnsani Danişgahha, Tahran 1380 hş. s. 59; Şirin Beyani, *Tarihi İran Bastan II*, (Ez Vurudu Aryayih Ta Payani Hekhamenşiyani), Sazmanı Mutalaa u Tedvin Ulumu İnsani Danişgahha, Tahran 1390 hş. 25-26; William W. Malandra, *Din İran Bastan*, çev. Khüsrev Kalizade, Neşr Kitap Parse, Tahran 1391 hş. s. 32.

² Beyani, *İran Bastan II*, s. 12-18; Ahmet Altungök, *Eski İran'da Din ve Toplum*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 18-20.

³ İrach J. S. Taraporewala, *Zerdüş Dini*, çev. Nice Damar, Avesta Yayınları, İstanbul 2002, s. 15; M. Reza Celali Nayini, *Gozide Surudhayi Rigveda*, Vezarat Ferheng u İrşad İslami, Tahran 1385 hş. s. 12-13; Beyani, *Tarihi İran Bastan 2*, s. 42-46.

⁴ Jacques Duchesne-Guillemin, *Dini İran Bastan*, çev. Rüya Münecim, Neşri İlm, Tahran 1385 hş. s. 245; Mehrdad Bahar, *Edyan Asyayi*, Neşri Çeşme, Tahran 1388 hş. s. 50; Mehr Bakeri, *Dinhayi İran Bastan*, Neşri Katre, Tahran 1387 hş. s. 20; Nayini, *Gozide Surudhayi Rigveda*, s. 13.

⁵ Maneckji Nusservanji Dhalla, *Zoroastrian Teology*, New York 1914, s. 7; Arthur Emanuel Christensen, *Mazdapereşti der İran Kadim*, çev. Zebihullah Safa, 6. bs. İntişarat Hirmend, Tahran 1388 hş. 42-44. Korhan Kaya, *Hint Felsefesinin Temelleri*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016, s.22.

inancı vardır. ⁶ Bu durum iki toplumun ortak, benzer tanrılara, dini anlayış ve kavramlara sahip olduğunu göstermektedir.

5.2. Hint-İran Tanrıları

Hintlilerin kutsal kitabı Vedalar'da yer alan tanrılardan bazılarının adları Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta'da ve Zendlerde yer almaktadır. Bunların Hint-İran ortak tanrıları olduğu varsayılır. Zerdüş'tün reddettiği bu tanrıların yazatalaşıp/meleğimsi varlıklara dönüşüp zamanla dine dâhil olduğu belirtilir.⁷ Bazıları da daevalar/şeytanımsı kötü varlıklar olarak yer alır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Agni-Atra: Hintlilerin ateş tanrısıdır. Zerdüştilikte ise Atra yazatadır.⁸

Apam Napat: Hintlilerin su tanrısıdır. Zerdüştilikte sülardan sorumlu yazatadır.⁹

Aryaman/Airyaman: Hintlilerin şifa, sağlık, esenlik tanrısıdır. Zerdüştilik'te sağlık, şifa, mutluluk veren yazatadır.¹⁰

İndra: Aryanların fırtına ve savaş tanrısıdır. Zerdüştilikte Aşa Vahişta'nın karşıtı ve kötülüğün temsilcisi daeva/şeytanımsı olan İndra adında kötü varlık bulunmaktadır.¹¹

Mitra/Mihr: Aryanların savaş, aşk ve yemin tanrısıdır. Zerdüştilikte yazatadır. Mitra adına Avesta'da Mihr Yeşt ve Mihr Niyayış duası bulunmaktadır. Zerdüşti takviminde yılın 7. ayı, ayın 16. günü Mihr adını taşır. anısına Mihrigan Bayramı kutlanılır.¹²

Navanghaisya/Nasatya: Aryanların bolluk, bereket ve nimet tanrısıdır. Zerdüştilikte Spenta Armaiti'nin karşıtı olan Nasatya adında asilik ve isyan daevası bulunmaktadır.¹³

⁶ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, 7; Christensen, *Mazdaperesti der İran Kadim*, 42-44.

⁷ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 5; Mehrdad Mehrin, *Ayin Rasti*, İntişarat Fereveher, Tahran 1361 hş. s. 27; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 50; Christensen, *Mazdaperesti*, s. 45-46; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 50.

⁸ Ahmet Metin Dost, *Baverhayi Aryaiyan*, İntişaret Çaharbağ, İsfahan 1386 hş. s. 18; Vahide Hüseyini, *Khodayan u Divan İran Bastan*, İntişarat Nevid Şiraz, Şiraz 1393 hş. s. 21-24; Kuruş Niknam, *Ez Nevruz Ta Nevruz*, İntişarat Fereveher, Tahran 1387 hş. s. 96-97; Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006, s. 91.

⁹ Hüseyini, *Khodayan*, s. 30-31; Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2013, s. 39-40.

¹⁰ Cihangir Uşideri, *Danışnameyi Mazdyasna*, 6. bs. Neşri Merkez, Tahran 1394 hş. s. 45; Hüseyini, *Khodayan*, s. 25; Taraporewala, *Zerdüşti Dini*, s. 21; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 44.

¹¹ Robert Charles Zeahner, *Tulu'u Ğubu Zerdüştigeri*, çev. Timur Kadiri, İntişarat Mehtap, Tahran 1387 hş. s. 47; Uşideri, *Danışname*, s. 151; Metin Dost, *Baverhayi Aryaiyan*, s. 17; Celaleddin Aştiyani, *Zertoşt, Mazdayasna Hukümet*, 8. bs. İntişarat Sehami, Tahran 1381 hş. s. 38; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 94.

¹² Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 226-227; Haşim Razi, *Zertoşt, Peyamber İran Bastan*, İntişarat Behcet, Tahran 1391 hş. s. 139-142; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 40-42; Hüseyini, *Khodayan*, s. 89-90; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 520; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 128.

¹³ Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 228; Razi, *Zertoşt*, s. 111.

Puramdhi/Parendi: Hintlilerin bereket, talih tanrısıdır. Zerdüştilikte bereket, talih yazatasıdır.¹⁴

Saurva: Hintlilerin zulüm ve kargaşa tanrısıdır. Zerdüştilikte Khşatra Vairya'nın karşıtı olan kargaşa, kötülük daevasıdır.¹⁵

Soma-Haoma: Hintlilerin şifa ve bereket tanrısıdır. Zerdüştilikte yazata konumundadır.¹⁶

Uşas: Hintlilerin şafak tanrıçasıdır. Zerdüştilikte seher vaktinin koruyucu yazatasıdır.¹⁷

Vayu: Hintlilerin rüzgâr tanrısıdır. Zerdüştilikte rüzgâr ve havanın koruyucu yazatasıdır. Avesta'da Ram Yeşt bölümü, Zerdüşti takviminde ayın 22. günü onun adını taşımaktadır. Zerdüştilikte ayrıca ölüme neden olan Vayubed adlı daeva bulunmaktadır.¹⁸

Hint ve İran'da ortak olduğu varsayılan bu tanrıların isim ve işlevsellik bakımından benzerlikleri yanında zıtlıkları da bulunmaktadır. Rigveda'da önemli yeri olan gök tanrısı Varuna'nın Avesta'da, Zerdüşti metinlerinde ve İran mitolojisinde karşılığı bulunmamaktadır.¹⁹ Bu durum Hint-İran tanrılarının Zerdüştilikteki dönüşümü konusuna ihtiyatla bakmayı gerektirmektedir.

5.3. Zerdüştilik Öncesi İran Tanrıları

Zerdüşti öncesi İran tanrılarının kimler olduğu belirgin değildir. Tanrıları belirten Avesta öncesi metinler bulunmamaktadır. Avesta dönemine yakın olan Ahameniş/Pers yazıtlarında Ahura Mazda, Mitra ve Anahita'nın dışında diğer tanrı ve tanrısal varlıkların adları yer almamaktadır. Yazıtlarda yer alan bazı sözcüklerin Zerdüştilikteki tanrısal varlıkları çağrıştırdığı biçiminde yorumlar yapılmaktadır.²⁰

¹⁴ Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 237; Razi, *Zertoşt*, s. 140; Hüseyini, *Khodayan*, s. 52.

¹⁵ Celil Dustkhah, *Avesta, Kohenterin Surudhayi İrani I-II*, 17. bs. Neşri Mervarid, Tahran 1392 hş. c. II, s. 1011; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 47; Razi, *Zertoşt*, s. 111.

¹⁶ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1087; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 176-177; Kürşat Demirci, *Hiduişmin Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991, s. 59; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 387.

¹⁷ Taraporewala, *Zerdüşti Dini*, s. 74; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 194-195; Ali Gül, *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 422.

¹⁸ Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 239; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 990; Uşideri, *Danışname*, s. 463; Ferheng Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, Neşri Cami, Tahran 1388 hş. s. 25; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 709; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 202-203.

¹⁹ Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, çev. M. Ali Kılıçbay, Doğubay Yayınları, Ankara 2017, s. 122.

²⁰ Jacques Duchesne-Guillemin, *Din Hekhamenşyan*, çev. Murtaza Sakibfer, Neşri Şuraferin, Tahran 1393 hş. s. 141-152; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 27-29.

Avesta'da yer alan yazataların Zerdüşt öncesi İran tanrıları olup daha sonra yazata konumuna dönüştüğü belirtilir.²¹

Eski İran Tanrıları olduğu varsayılan yazatalardan bazıları:

Anağran: Zerdüştilikte sonsuz ışık, aydınlık yazatasıdır. Zerdüştî takviminde ayın 30. günü onun adını taşır.²²

Ardvisura Anahita (Nahid): Zerdüştilikte su ve bereket yazatasıdır. Adına Avesta'da Aban Yeşt bölümü ve Ardvisura Niyayiş duası bulunmaktadır. Zerdüştî takviminde yılın 8. ayı, ayın 10. günü Aban adını taşır, anısına Abangan Bayramı kutlanılır.²³

Asman: Zerdüştilikte gök, sema yazatasıdır. Zerdüştî takviminde ayın 27. günü onun adını taşır.²⁴

Aşi/Ard: Zerdüştilikte servet, bereket yazatasıdır. Avesta'da adına Ard Yeşt bölümü bulunmaktadır. Zerdüştî takviminde ayın 25. günü onun adını taşır.²⁵

Geuş/Giyuş/Drvaspa: Zerdüştilikte hayvanların koruyucu yazatasıdır. Avesta'da adına Guş Yeşt bölümü bulunmaktadır. Zerdüştî takviminde ayın 14. günü onun adını taşır.²⁶

Khurşid/Güneş: Zerdüştilik'te tanrının gözü kabul edilen, insanları gözetten güneş yazatasıdır. Avesta'da adına Khurşid Yeşt bölümü ve Khurşid Niyayiş duası bulunmaktadır. Zerdüştî takviminde ayın 11. günü onun adını taşır.²⁷

Mah/Ay: Zerdüştilikte canlılara bereket, güzellik veren ay yazatasıdır. Avesta'da adına Mah Yeşt bölümü ve Mah Niyayiş duası bulunmaktadır. Zerdüştî takviminde ayın 12. günü onun adını taşır.²⁸

Rapitwin/Rapitva: Zerdüştilikte öğle vakti yazatasıdır. Hayvanları ve yerleşim yerlerini koruyan yazatalardandır.²⁹

²¹ Hüseyin Vahidi, *Şinakhte Zertoşt*, Neşr İlmi, Tahran 1390 hş. s. 139; Ali Ekber, Caferi, *Dini Behi*, Neşri Cami, Tahran 1385 hş. s. 74.

²² Hüseyini, *Khodayan*, s. 45; Rahim Afifi, *Esatir u Ferheng İrani*, İntişarat Tus, 2. bs. Tahran 1383 hş. s. 446.

²³ Uşideri, *Danışname*, s. 128-129; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 907; Razi, *Zertoşt*, s. 126; Hüseyini, *Khodayan*, s. 27-29; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 456.

²⁴ Uşideri, *Danışname*, s. 109-110; Hüseyini, *Khodayan*, s. 25-26; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 87.

²⁵ Uşideri, *Danışname*, s. 114; Hüseyini, *Khodayan*, s. 37-38; Afifi, *Esatir*, s. 428.

²⁶ Uşideri, *Danışname*, s. 404-405; Hüseyini, *Khodayan*, s. 63; Afifi, *Esatir*, s. 510.

²⁷ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 977; Uşideri, *Danışname*, s. 266; Hüseyini, *Khodayan*, s. 61-62.

²⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1052-1053; Uşideri, *Danışname*, s. 424-425; Razi, *Zertoşt*, s. 133-135; Hüseyini, *Khodayan*, s. 85-86.

Rašn/Rašnu: Zerdüştilikte adalet yazatasıdır. Avesta'da adına Rašnu Yešt bölümü bulunmaktadır. Zerdüşti takviminde ayın 18. günü onun adını taşır.³⁰

Sraoša/Sroš: Zerdüştilikte insanı bilgilendiren, koruyan, daevalarla savaşan yazatadır.³¹

Tštriya/Tișter: Zerdüştilikte yağmur yazatasıdır. Adına Avesta'da Tir Yešt bölümü bulunmaktadır. Zerdüşti takviminde yılın 4. ayı, ayın 13. günü onun adı taşır. Anısına Tirgan Bayramı kutlanılır.³²

Verethraghna/Veresrağna (Behram): Zerdüştilikte düşman ve kötülere karşı zafer kazandıran yazatadır. Avesta'da adına Veresrağna/Behram Yešt bölümü bulunmaktadır. Zerdüşti takviminde ayın 20. günü onun adını taşır.³³ Vedalarda “vrıtrahant” savaş tanrısı İndra'nın sıfatıdır. Eliade'a göre Verethraghna, İndra'nın İran'daki karşılığıdır.³⁴ Purdavud ise Behram'ın bazı kahramanlıklarının İndra'yı çağrıştırdığını belirtir.³⁵

Zamyad: Zerdüştilikte yer ve toprağın koruyucu yazatasıdır. Avesta'da adına Zamyad Yešt bölümü bulunmaktadır. Zerdüşti takviminde ayın 28. günü onun adını taşır.³⁶

Zurvan: Zerdüştilikte zaman yazatasıdır. Sasaniler dönemi Zurvanizm akımında Zaman tanrısı Zurvan, yüce ebedi varlık ve Ahura Mazda/Hürmüz ile Angra Mainyu/Ehrimen'in babası, kaynağıdır.³⁷ Zurvanizmle ilgili yeteri veriler olmadığından bunu Zerdüştilikle ilişkilendirmeye ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Zurvan Avesta'da yazata, sonsuz zaman ve kendisine övgüde bulunan manevi güç konumundadır. Yaratıcı ve tanrısallık konumu ise bulunmamaktadır.³⁸ Avesta ve Zendlerde etkin, baskın

²⁹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 991; Uşideri, *Danışname*, s. 293; Hüseyini, *Khodayan*, s. 66-68; Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 460.

³⁰ Uşideri, *Danışname*, s. 295-296; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 992; Hüseyini, *Khodayan*, s. 68-69; Taraporewala, *Zerdüşti Dini*, s. 72; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 582.

³¹ Uşideri, *Danışname*, s. 326-327; Hüseyini, *Khodayan*, s. 77-79.

³² Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 962-963; Uşideri, *Danışname*, s. 216-220; Hüseyini, *Khodayan*, s. 54-57; Taraporewala, *Zerdüşti Dini*, s. 75; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 686.

³³ Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 232; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 950-951; Uşideri, *Danışname*, s. 467; Hüseyini, *Khodayan*, s. 47-50; Taraporewala, *Zerdüşti Dini*, s. 73-74; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 212; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 559.

³⁴ Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, s. 116.

³⁵ İbrahim Purdavud, *Yeștha I-II*, ed. Behram Faravaşı, 3. bs. Kitapfuruşı Tahuri, Tahran 1347 hş. c. II, s. 114-115.

³⁶ Uşideri, *Danışname*, s. 300-301; Hüseyini, *Khodayan*, s. 69-70.

³⁷ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 994-997; Uşideri, *Danışname*, s. 305; Hüseyini, *Khodayan*, s. 70-73; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 742.

³⁸ İbrahim Purdavud, *Yasna I-II*, 2. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1387 hş. c. II, s. 119; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 592, 864-865; Arman Aryen, *Nigarehayi Ahurayi*, *Avesta*, İntişarat Movc, Tahran 1395 hş. s. 120.

ve yüce tanrı Ahura Mazda'dır. Ahura Mazda'nın ezeli, ebedi ve evrenin yaratıcısı oluşu sınırsız zaman tanrısı Zurvan anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla Zurvanizm'i Zerdüştilikle ilişkilendirmek tutarsız görünmektedir.

Avesta'da ve Zendlerde kötü varlıklar olan daevaların hangilerinin eski tanrılar, hangilerinin Zerdüştiliğin bünyesinde oluştuğu belirsizdir. Indra ve Nasatya adlı daevalar Avesta'nın Vendidad bölümü ve Zendlerde yer almaktadır.³⁹ Bunların Yasna ve Yeştler'de yer almaması muhtemelen isim benzerliği veya Avesta'nın tedvin dönemindeki bilinmeyen bir nedenden kaynaklanmış olabilir.

Zerdüştilikte her kötü eylem bir daevaya atfedilir. Avesta'da ve Zendlerde adı geçen önemli daevalar şunlardır: Angra Mainyu, Akaman, Taurvi, Zairik, Savra/Saul Aeşma, Apuş, Vayubed, Astavizat'tır.⁴⁰ Daevalar, Agra Mainyu'nun yaratıkları, işbirlikçileri ve kötülüğün yapıcıları olan varlıklar olarak tasvir edilir. Dolayısıyla Avesta ve Zendlerde yer alan daevaların eski İran tanrıları mı, yabancı tanrılar mı, yoksa Zerdüştiliğe özgün daevalar mı olduğu konusu ileri de tartışılacaktır.

5.4. Zerdüş Öncesi İran Dinsel İnanışları

Zerdüş öncesi İranlıların dini yapısının ne olduğunu tam olarak belirlemek oldukça zordur. Sadece eski yazıtlar, Vedalar, Ahameniş yazıtları, Batılı kaynaklar, Avesta ve Zendlerden çıkarsamalarda bulunulabilir.

Eski İranlılarda gök, güneş, yıldız, ay, yer tanrılarına tapınma, tabiat unsurlarını kutsama, aş kanunu, ateş, ocak ve atalar kültü, haoma içkisi, kurban kesme, sunuda bulunma, öbür dünya inancı ve mantra geleneği bulunmaktadır.⁴¹

Avesta'da ve Zerdüşti gelenekte Ahura Mazda ve Zerdüş karşıtı inanca sahip olanlar, "daevayasnacı/kötü tanrılara tapanlar" olarak tanımlanmaktadır.⁴² Zerdüş'ün mücadele ettiği, eleştirdiği daevayasnacıların kimler olduğu belirgin değildir.

Daevayasnacıları çağrıştıran ifade Ahameniş yazıtlarında da yer almaktadır. I. Xerxes/I. Khşayarşa'nın (M. Ö. 486-465) "daivadana" denilen "daeva tapınağını"

³⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 115; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 785, 1064; Mehrdad Bahar, *Bundahiş*, 5. bs. İntişarat Tus, Tahran 1395 hş. s. 38.

⁴⁰ Razi, *Zertoşt*, s. 111; Bahar, *Bundahiş*, s. 38; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 455.

⁴¹ Mary Boyce, *Zerdoştıyan (Baverha u Adab Dini Anha)*, çev. Askar Behrami, 11. bs. Neşri Faknus, Tahran 1389 hş. s. 52; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 37; Ahmed Abbasiyan, *Felsefe u Ayin Zertoşt*, 4. bs. Neşri Salis, Tahran 1393 hş. s. 79; W. Brede Kristensen, *Dinin Anlamı*, çev. Fuat Aydın, Eskiyei Yayınları, Ankara 2017, s. 55.

⁴² Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 988; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 284-285; Jatindra Mohan Chatterji, *The Hymns of Atharvan Zarathustra*, The Parsi Zoroastrian Association, Calcuta 1967, s. xx.

yıktırdığı, yabancı tanrılara tapınmayı yasakladığı, Ahura Mazda'yı yücelttiği yazılıdır.⁴³ “Daivadana” tabiriyle kimin kastedildiği net olarak belli değildir. Bazıları bunun Babil tapınakları olduğunu belirtir.⁴⁴ Xerxes'in Ahura Mazda'dan yardım talebinde bulunması, “daevaları/yabancı tanrıları” reddetmesi, “daivadana” kavramıyla muhtemelen Zerdüştilik dışındaki dinlerin tapınakları kastedilmiştir.⁴⁵

Sasani yazıtlarında Kerdir/Kertir'in (M. S. 276) “kişi dewan/daeva dinine uyanları” engelleyip, “grlst i dewan/div evini” viran ettiği yazılır. Sasaniler döneminde “div evi” tabiri Zerdüştilik dışındaki dinler için kullanılmıştır.⁴⁶

Avesta'nın verilerinden hareketle daevayasnacıların Ahura Mazda ve Zerdüş karşıtı politeist Aryanlar olması muhtemeldir. Yazıtlarda ise bu kavram Zerdüş olmayanları da kapsar hale gelmiştir.

Mitra ve Anahita kültü;

Hititler ve Mitanniler arasında M. Ö. 1380'de yapılan antlaşmada Mitra, İndra, Varuna, Nasatya'nın adı yer almaktadır.⁴⁷ Mitra İranlıların adına tapınaklar yaptıkları önemli tanrısal varlıklardan biridir.⁴⁸ Zerdüş'ün reddettiği varsayılan tanrılardan olan Mitra, Avesta'da yazata konumundadır. Zerdüş'ün Mitraizm'e karşı mücadele ettiği belirtilir.⁴⁹ Fakat Mitra kültürünün kaynak eksikliği nedeniyle Zerdüş öncesi durumu ve Mitraizm ile ilişkisinin ne düzeyde olduğunu belirlemek zordur.

İran'da Anahita kültü de baskındır. Anahita, adına tapınaklar yapılan tanrısal varlıklardandır. Zerdüştilikte yazata konumunda olan Anahita'ya kurbanlar sunulduğu, yardım talebinde bulunulduğu Avesta'da ve tarihi kaynaklarda belirtilmektedir.⁵⁰

⁴³ Mary Boyce, *Menabi Mektup Din Zerdoşti*, Merkez Dairetül Maarif Bozorg İslami, Tahran 1393 hş. s. 156; s. 164; Daryuş Ahmedi, *Payan Cihan u Zuhur Mevud der Edyan İran Bastan*, Neşr Cevane Tus, Tahran 1386 hş. s. 64; Gherardo Gnoli, *Ez Zerdüş ta Mani*, çev. Arzu Resuli, Neşr Mahi, Tahran 1388 hş. s. 68.

⁴⁴ Duchesne-Guillemin, *Din Hekhamenşiyani*, s. 142.

⁴⁵ *Avesta.org/Old Persian Texts*, XPh 35-41.

⁴⁶ Said Uryan, *Rahnameyi Ketibehayi İrani Miyane*, İntişarat İlmi, Tahran 1392 hş. s. 189-193; Prods Oktor Skjaervo, *Zoroastrians Texts*, 2007, s. 164-170.

⁴⁷ Franz Cumont, *Dini Mehri*, çev. Ahmet Acudani, Neşr Sales, Tahran 1387 hş. s. 13-14; Martin Vermaseren, *Ayini Mitra*, çev. Bozorg Nadirzad, Neşri Çeşme, Tahran 1390 hş. s. 15-16; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 395-396.

⁴⁸ Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 165; Boyce, *Menabi*, s. 156; Mohammed Mokaddem, *Costari Derbareyi Mehr u Nahid*, İntişarat Hirmend, Tahran 1388 hş. s. 13-14.

⁴⁹ James Hope Moulton, *Gencinei Moğan*, çev. Timur Kadiri, İntişarat Mehtab, Tahran 1387 hş. s. 61; Vermaseren, *Ayini Mitra*, s. 17-18; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 25; Menije Müşiri, *Furuz u Furud Mektebhayi Fikri Der İran Bastan*, İntişarat Khoceste, Tahran 1393 hş. 67-68.

⁵⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 168-169; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 301-312; Reza Taheri, *Anahita u İzed banuvan Diger*, İntişarat Fereveher, Tahran 1393 hş. s. 43-45, 107-108; Ferhad Şeyhferşi, *Anahita der Baverhayi İran Bastan*, İntişarat Hurufiye, Tahran 1382 hş. s. 36, 60-69, 86; Herodotus, *Tarih*, s. 75.

II. Artaxerxes/Erdeşir (M. Ö. 404-359) Ahura Mazda, Mitra ve Anahita'yı övüp yardım talep etmiştir.⁵¹ Mitra'nın savaşma, cezalandırma, antlaşmaları gözetleme, düzeni sağlama, insanları koruma, Anahita'nın ise bolluk, bereket, talih, suları arıtma gibi özellikleri bulunmaktadır.⁵² İran Şahları Mitra ve Anahita'ya bu vasıflarından dolayı övgüde bulunmuş, yardım talep etmişler.

Herodotos (M. Ö. 445) ve Alcibiades (M. Ö. 374) İranlıların tanrılara (yazatalara) kurbanlar kesip, ibadet ettiğini belirtirler.⁵³ Bu durum eski İran dininin bazı yönlerinin politeist görünümde olduğu izlenimine neden olmaktadır.

Ahameniş yazıtlarında İran Şahlarının Ahura Mazda'ya ve “bağanlara/tanrılara” övgüleri, yardım talepleri yer alır. Ahura Mazda en büyük tanrı olarak betimlenir. Bu durum Ahamenişler'de politeist anlayışın olduğunu çağrıştırmaktadır. Fakat Ahameniş yazıtlarında “baga/tanrı” kavramı genelde Ahura Mazda, A3Pa (24-26)'da ise Mitra için kullanılmıştır. Çoğul biçimde olduğu yerlerde ise kimin kastedildiği belirtilmemiştir.⁵⁴ Avesta'da nadiren yer alan “baga” Ahura Mazda ve Mitra'nın sıfatıdır.⁵⁵ Baga kavramı Zerdüştilikteki “ahuralar, yazatalar/meleğimsiler” ile benzeşmektedir. Yazıtlarda, Mitra ve Anahita'nın tanrısalları konumları gerilemiştir. Bagalar, Mitra ve Anahita, Ahura Mazda'nın işbirlikçileri, yardımcıları konumunda olan tanrısalları güçler, varlıklar olarak yer almaktalar.

Zerdüştiliğin gelişimiyle Mitra ve Anahita kültü eski İran gelenekleri zamanla dönüşerek kutsal metinlere dâhil olduğu varsayılmaktadır.⁵⁶ Bu durum Avesta ve Zend metinlerinde görülmektedir.

⁵¹ Haşim Razi, *Amuğ Hattı Mikhi, Farisi Bastan*, İntişarat Behcet, Tahran 1392 hş. s. 164-172; Çengiz Movlayi, *Rahnameyi Zeban Farisi Bastan*, Neşr Mehrnamek, Tahran 1387 hş. s. 93-100, 121-122; Boyce, *Menabi*, s. 155-56; Skjaervo, *Zoroastrin Texts*, s. 160-165.

⁵² Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 907, 1057-1058, Uşideri, *Danışname*, s. 441; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 520-522, 539-541; Mehmet Alıcı, *Kadim İran'da Din, (Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı)*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012, s. 138-156.

⁵³ Herodotos, *Tarih*, çev. Muntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, XV. Baskı, İstanbul 2019, s. 75-76; Boyce, *Menabi*, s. 156-159.

⁵⁴ Avesta. org/Old Persian Texts.

⁵⁵ Karl F. Geldner, *Avesta: Yasna*, Stuttgart 1896, s. 31; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 172; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 322-323; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 326; Uşideri, *Danışname*, s. 166.

⁵⁶ Walter Bruno Henning, *Zertoşt Siyasetmedar ya Caduger*, çev. Kameran Fani, İntişarat Moin, Tahran 1390 hş. 55-57; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 112; Ketayun Mazdapur, *Zertoştıyan*, Defter Pejuheşhayi Ferhengi, Tahran 1390 hş. 38-41.

BÖLÜM I

ZERDÜŞTİLİĞİN VE AVESTA'NIN OLUŞUM SÜRECİ

1.1. Zerdüştiliğin Doğuşu ve Gelişimi

Aryan inanç ve geleneğinin Zaratuştra/Zerdüş't tarafından reforme edilip tek tanrı inancının öne çıkarılmasıyla Zerdüş'tilik dini doğmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi Zerdüş't öncesinde Mitra, Anahita kültü, Mazda tapınımı bulunmaktaydı. Kadim İranla ilgili yeteri yazılı veriler mevcut değildir. Bu dönemle ilgili bilgiler genelde mitolojik verilerden elde edilmektedir. Bunlar Avesta, Pehlevice eserler ve Şehname'de yer almaktadır.⁵⁷ İran'ın ilk hanedanları olan Pişdadiler ve Keyanilerle ilgili inanış, kültür ve mitolojik bilgiler Avesta'da bulunmaktadır. Bununla beraber eski dönemdeki inanç ve anlayışların varlığı bazı değişimlerle Zerdüş'tilikte devam etmektedir.⁵⁸

İran'da ilk Aryan devletini kuran Medler (M. Ö. 708-550) dönemiyle ilgili veriler yeterli değildir. Medlerin Zerdüş'tiliği benimsedikleri, din adamı “maga/moğ” sınıfının eski dini gelenekleri Zerdüş'tiliğe taşıdıkları varsayılır.⁵⁹

Ahamenişler (M. Ö. 550-330) dönemiyle ilgili bilgilere Pers yazıtları, komşu kültürlerin yazıtları ve Batılı kaynaklardan ulaşılabilmektedir. Ahamenişlerde, Ahura Mazda, Mitra, Anahita kültü gibi İrani inanışlar bulunmaktadır. Bu dönemin dini gelenekleri Zerdüş'tiliğe benzemektedir. Fakat Zerdüş't'ün adı Ahameniş yazıtlarında yer almamaktadır. Ahamenişlerin genişleme döneminde Zerdüş'tilik Batı İran'a yayılmış, kurumsallaşmış, farklı kültür ve inançlara da müsamahalı davranılmıştır.⁶⁰

İskender'in (M. Ö. 330-323) İran'ı istila edip Ahamenişleri yıkmasıyla Zerdüş'ti kurumlar, Avesta kitabı, dini ve kültürel metinler, eserler zarar görmüştür. Helen

⁵⁷ Dhalla, *Zoroastrian Theology*, s. 3; Haririyan v. dğr. *İran Bastan I*, s. 93; Hasan Pirniya, *Asrı Esatir, Asrı Esatiri Tarih İran*, İntişarat Hirmend, Tahran 1388 hş. s. 33-35.

⁵⁸ Haririyan, v. dğr. *İran Bastan I*, s. 93-95; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 117-120.

⁵⁹ Marijan Mole, *İran Bastan*, çev. Jale Amuzgar, İntişaratı Tus, Tahran 1386 hş. s. 119; Beyani, *İran Bastan II*, s. 72-76; Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 33; Abbas Kadyani, *Tarih Edyan u Mezaheb der İran*, 3. bs. İntişarat Ferheng Mektub, Tahran 1384 hş. s. 64-66; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I-II-III*, çev. Ali Berktaş, 2. bs. Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009, c. I, s. 389-390.

⁶⁰ Herodotos, *Tarih*, s. 74-78; Hayedeh Moayyeri, *Moğan der Tarikh Bastan*, Pejuheşgah Ulum İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1381 hş. 68-71; Boyce, *Zertoştıyan*, s. 94; Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 28-30; Mohammed Rezaian Hak, *Kelam Zertoştı*, İntişarat Fereveher, Tahran 1392 hş. s. 55-58; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 386.

kültürü İran'a yayılmış Zerdüştiliği olumsuz etkilemiştir. Bu durum İskender sonrası Batı İran'a egemen olan Selevkoslar (M. Ö. 312-129) döneminde de devam etmiştir.⁶¹

Arsaklar/Eşkaniler/ Partlar (M. Ö. 247-M. S. 224) döneminde Zerdüştilik tekrar canlanmış ve Avesta derlemesi yapılmıştır. Helen kültürü etkinliğini sürdürmüş, Doğu İran'da Hint Dini kültürü de Zerdüştiliğin aleyhine gelişme imkânı bulmuştur.⁶²

1.2. Sasaniler Döneminde Zerdüştilik

İran'ın siyasi birliğini yeniden sağlayan Sasaniler (M. S. 226-650) döneminde Zerdüştilik devlet dini haline gelmiştir. Sasaniler, Zerdüş'tün destekçisi Keyanilerden Viştasp'a dönemi kadar oldukça önemlidir. İskender istilasından sonra etkinliği azalan Zerdüştilik, Sasaniler'de devlet desteğine kavuşmuştur. Zerdüştiliğin gelişimini tehdit eden Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık ve Helenizm'in etkinliği kırılmıştır. Zerdüştilik İran sınırlarını aşmış komşu ülkelere yayılma imkânı bulmuştur. Bu dönemde Avesta derleme çalışmaları yapılmış, Pehlevice eserler oluşturulmuş, din adamları önemli konuma yükselip Zerdüştilik kurumsallaşmıştır.⁶³

Zerdüştilikte bu dönemde izleri Sasaniler öncesinde de olduğu varsayılan düalist yapıyı Zurvanizm akımı gelişme imkânı bulmuştur. Bu dini anlayışta zaman tanrısı Zurvan'ın çocukları olduğuna inanılan Ahura Mazda'ya iyiliğin, Angra Mainyu'ya kötülüğün yaratıcısı olarak inanılmıştır.⁶⁴

Katı ve şekilci yapıya dönüşen Sasaniler dönemi Zerdüştiliği, Maniheizm, Mazdekizm gibi dini ve siyasi akımların İran'da doğmasına, sosyal çalkantılara, sıkıntılara neden olmuştur.⁶⁵

⁶¹ Cumont, *Dini Mehri*, s. 52; Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 31; Gener R. Gartwaite, *İran Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2011, s. 59; Joseph Campbell, *Batı Mitolojisi*, çev. Kudret Emiroğlu, 3. bs. İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 367-368.

⁶² Mazdapur, *Zertoştıyan*, 31-33; Rezaiyan Hak, *Kelam Zertoşti*, s. 58-59; Kadyani, *Tarihi Edyan*, s. 79-82; Mokaddem, *Costar*, s. 59; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. II, s. 354.

⁶³ Abdülhüseyin Zerrinkub - Ruzbeh Zerrinkub, *Tarihi İran Bastan IV, Tarihi Siyasi Sasaniyan*, Sazmanı Mutalaa u Tedvin Kutub Ulumu İnsani Danişgahha, Tahran 1389 hş. s. 23, 32; Gartwaite, *İran Tarihi*, s. 90-95; Kadyani, *Tarihi Edyan*, s. 118-119; Altungök, *Eski İran'da Din*, s. 83-86.

⁶⁴ Boyce, *Zertoştıyan*, s. 95-97; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 51-52; Beyani, *İran Bastan II*, s. 80-81; Uşideri, *Danışname*, s. 305-306; Rezaiyan Hak, *Kelam Zertoşti*, s. 62-66; Kadyani, *Tarihi Edyan*, s. 122-124.

⁶⁵ Zerrinkub, *İran Bastan IV*, s. 66-70; Bahar, *Edyani Asyayi*, s. 94; Kadyani, *Tarihi Edyan*, s. 184-185; Gartwaite, *İran Tarihi*, s. 97; Altungök, *Eski İran'da Din*, s. 102-105.

1.3. İslam Egemenliği Döneminde Zerdüştilik

İslam'ın ortaya çıkışından önce Sasanilerle Araplar arasında ticari, siyasi, kültürel ilişkiler gelişmişti. Sasanilerin nüfuzu altında olan Temim, Hire, Bahreyn, Yemen gibi bölgelerde Arap Mecusiler/Zerdüştiler bulunmaktaydı. Mihrican/Mihrigan, Nevruz gibi İranî ve Zerdüşti bayramları Arap kültürüne yansımıştır.⁶⁶

İslam dininin ortaya çıkışı ve fetihlerin gelişmesiyle Zerdüşti toplumlarla ilişkiler artmıştır. Kadisiye (M. S. 636) ve Nihavend (M. S. 641) savaşlarıyla Sasanilerin çöküşüyle İran'ın fetih süreci başlamıştır. Hızla İslam egemenliğine giren İran'da Zerdüşti toplumlar Ehl-i Kitap muamelesine tabi tutulmuş, kültürel, dini ve hukuki özerklik tanınmıştır. Emeviler (M. S. 661-750) döneminde bazı sıkıntılar yaşayan Zerdüşti toplumlar Abbasiler (M. S. 750-1258) zamanında sosyal ve kültürel yaşamda etkin olmuşlar.⁶⁷

Sasanilerin çöküşünden sonra İran'ın batısında yaşayan Zerdüştiler iç ve doğu bölgelere, Yezd ve Kirman'a yerleşmişler. Zerdüştilerin büyük bir bölümü zamanla İslam dinini benimsemiştir. İslam'ı reddeden bazı Zerdüşti gruplar ise Hindistan'a göç edip orayı yurt edinmişler.⁶⁸

Sasanilerin yıkılmasıyla Pehlevice'nin etkinliği azalmış, yerini 9. asırda yeni Farsça'ya bırakmıştır. Bu dönemde İranî ve Zerdüşti kültürel unsurlar İran Edebiyatına yansımıştır.⁶⁹

1.4. Günümüzde Zerdüştilik

Günümüzde Zerdüştiler yoğun olarak Hindistan, İran ve diasporada yaşamaktadırlar. İran ve Hint Zerdüştileri/Parsiler arasında dini ve kültürel ilişkiler bulunmaktadır. Modern dönemde Parsiler okullaşmaya yöneldiler. İran Zerdüştilerini teşvik ederek Zerdüşti kurumların İran'da oluşumuna katkı sağladılar. Zamanla Zerdüştilikte reformist, modern din anlayışı gelişti. Parsilerde geleneksel, İran ve

⁶⁶ Cahid Kara, *İslam Coğrafyasında Mecusiler, Emevilerin Sonuna Kadar*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 83-85; Mahmut Polat, *Günümüz İran Zerdüştiliği Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2013, s.18.

⁶⁷ Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 52-53; Kadyani, *Tarihi Edyan*, s. 117; Gartwaite, *İran Tarihi*, s. 111-113; İskender Oymak, *Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Ayinler)* Elazığ 2003, s. 17-18; Kara, *Mecusiler*, s. 143.

⁶⁸ Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 60-61; Kadyani, *Tarihi Edyan*, s. 117; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 18.

⁶⁹ Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 50; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 20; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 333-336.

diaspora Zerdüştilerinde modern din anlayışı baskındır.⁷⁰ Zerdüştilerin dünyanın çeşitli yerlerinde dini ve kültürel kurumları vardır. Merkezi dini otoriteleri ise yoktur.

Zarathuſtra/Zerdüşť tarafından kurulan din Batılı kaynaklarda Zoroastrianism, İslami kaynaklarda Mecusi olarak adlandırılmaktadır.⁷¹ Zerdüşť’ün dinine uyanlara İran’da Zertoſti, Hindistan’da Parsi, diasporada Zoroastrian denilmektedir.⁷² Avesta ve Zendlerde ise “mazdayasni, mazdisnan/Mazda’ya tapanlar”, “dinibehi/iyi din, behdinan/iyi dinliler” olarak adlandırılmaktadır.⁷³ Gatha’da da “aşavanlar/doğrular” olarak betimlenmektedir.⁷⁴

Zerdüştiliği tanımlamada kullanılan kavramlar konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Avesta metninden hareketle tüm tanımlamalar temellenebilmektedir. Gatha 53: 2’de “zaratuſtriſ” sözcüğü yer almaktadır.⁷⁵ Bazı uzmanlar bunu Zerdüşť’ün takipçileri, “Zerdüşťi” biçiminde çevirmekteler.⁷⁶ Avesta’da iman itirafı/fravarane duasında Zaratuſtriſ kavramı Zerdüşť’e uyanlar, takipçileri, Mazdayasna ise Mazda’ya inanan, ibadet eden anlamına gelmektedir.⁷⁷

Zerdüştilikte din adamı sınıfını betimleyen “maga” sözcüğü Aramice ve Arapça’ya Mecus olarak geçmiştir.⁷⁸ Kurucudan dolayı Zerdüşťi, tanrı adından Mazdayasna, din adamı sınıfından Mecus, içeriğinden dolayı Dini Behi, İrani oluşundan Parsi tanımlamaları, dini metin ve tarihi kaynaklarla örtüşmektedir. Dolayısıyla Zerdüştiliği tanımlamada seçilen Zerdüştilik, Mecusilik, Mazdaizm, Parsilik gibi kavramlar aynı dini betimlemektedir.

⁷⁰ Mazdapur, *Zertoſtiyan*, s. 75-80; G. Philip Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism, Urban Parsis Speak about their Religion*, in collaboration with Shehnaz Neville Munshi, Curzon Press, Richmond 2001, s. 47-49; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 18-19; Polat, *Günümüz İran Zerdüştiliği*, s.27-30.

⁷¹ Hac, 22/17; Muhammed bin Abdulkarim Şehristani, *El Milet ve Nihal*, çev. Mustafa Öz, 3. bs. Litera Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 212; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s.252-253.

⁷² Uşideri, *Danışname*, s. 190; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, s. 8-9, 15; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 301-302; Polat, *Günümüz İran Zerdüştiliği*, s.3-4.

⁷³ Purdavud, *Yeſtha*, c. I, s. 113; Rüstem Şehzadi, *Vajename Pazend*, İntişarat Fereveher, Tahran, 1386 hş. s. 301; Yahya Mahyar Nevvabi, *Yadgeri Zeriran*, İntişarat Esatir, Tahran, 1387 hş. s. 115.

⁷⁴ İbrahim Purdavud, *Gatha*, 4. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1394 hş. s. 154-155; Uşideri, *Danışname*, s. 114.

⁷⁵ Geldner, *Yasna*, s. 1, 90; Purdavud, *Gatha*, s.582-583.

⁷⁶ Erdvad Kavaſji Edalji Kanga, *Gatha Ba Maani*, Traslated into Enlish by E. Maneck Furdooonji Kanga, Bombay 1997, s. 284; Abtin Sasanfer, *Gataha Surudhayi Eſu Zertoſt*, İntişarat Behcet, Tahran 1390 hş. s. 1095.

⁷⁷ Geldner, *Yasna*, s. 37; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 184-188; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 255.

⁷⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1055; Uşideri, *Danışname*, s. 428; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 302-303.

1.5. Avesta'nın Oluşumu ve Derlenme Süreci

Zerdüştilikte Kutsal Kitap koleksiyonunun adı Avesta'dır. Sasaniler döneminde (M. S. 226-650) oluşturulan Avesta'nın açıklama ve yorumlarını içeren Pehlevice eserlere Zend denilir.⁷⁹ Avesta kitabında yer almayan “avesta” sözcüğü Zendlerde “apestak, abestag” şeklindedir. Temel, esas, övgü, bilmek gibi anlamlara gelmektedir. Avesta Kitabı eski İran dillerinden Avestaca'nın bilinen tek eseridir.⁸⁰

Avestaca, Sanskritçe'ye yakın bir dildir. Günümüzde ölü dillerdendir, genelde din dili olarak kullanılmıştır. Avesta Kitabında eski ve yeni Avestaca olarak tanımlanan iki diyalektiği bulunmaktadır.⁸¹ Avesta İranlıların mitoloji, tarih, din, kültür, ahlak, ilim ve edebiyatını kapsamaktadır. Ayrıca komşu coğrafi bölgeler ve toplumlarla ilgili önemli tarihi, kültürel bilgiler de içermektedir.⁸²

Avesta'nın ortaya çıkış zamanı, yeri ve yazıya aktarılması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁸³ Eski Aryanların yaşam tarzını, kültürünü yansıtmaması, Medlerin ve Ahamenişlerin yer almaması nedeniyle Avesta'nın kadim olduğu varsayılır.⁸⁴ Bu durum mevcut metinden de anlaşılmaktadır. Avesta'nın derlenme süreci Zerdüş'ten sonrasından miladi 9. asra kadar sürmüştür.⁸⁵ Bu konudaki bilgiler Zerdüş'ti kaynaklar ve tarihi eserlere göre farklılaşmaktadır.

Geleneksel Zerdüş'ti kaynaklara göre Avesta Kitabı Keyanilerden Viştaspa'nın emriyle sığır derisine, başka bir rivayete göre altın levhalara yazılmıştır. III. Daryuş (M. Ö. 336-330) döneminde Avesta ve Zendler iki nüsha halinde hazırlanmıştır. Nüshalardan biri Pers eyaleti Persopolis'te, diğeri Azerbaycan Şiz Şahigan hazinesinde korunmuştur. İskender'in İran istilasında (M. Ö. 330) nüshalardan biri yanmış, diğeri de yabancıların eline geçmiş, kaybolmuştur.⁸⁶

⁷⁹ Uşideri, *Danışname*, s. 306-307; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 208; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 196.

⁸⁰ Purdavud, *Gatha*, s. 66-69; Mohammed Taki Raşid Mohassel, *Avesta*, Pejuheşhayi Ferhengi, Tahran 1387 hş. s. 12-13; Uşideri, *Danışname*, s. 35-37; A. V. Williams Jackson, *Avesta Grammar and Reader, with and introduction in Persian* by Hassan Rezai Baghbidi, İntişarat Esatir, 3. bs. Tahran 1393 hş. s. xii; Suzan Gaviri, *Zeban u Hattı Avestayi*, İntişarat Behcet, Tahran 1388 hş. s. 5.

⁸¹ Helmut Humbach, *The Gathas of Zarathushtra and the Old Avestan Texts, Part I-II*, in collaboration with Josef Elfenbein and Prod O. Skjaervo, Heilderberg 1991, s. 7; Uşideri, *Danışname*, s. 37; Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 27.

⁸² Mohassel, *Avesta*, s. 46; Aştıyani, *Zertoşt*, s. 119; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 201-202.

⁸³ Uşideri, *Danışname*, s. 37; Oymak, *Zerdüş'tilik*, s. 79-81.

⁸⁴ Purdavud, *Gatha*, s. 65-66; Rüstem Şehzadi, *Zertoşt u Amuzeşhayi o*, İntişarat Fereveher, Tahran 1371 hş. s. 50-51.

⁸⁵ Mohassel, *Avesta*, s. 15; Şehzadi, *Zertoşt*, s. 60-68.

⁸⁶ Feridun Cüneydi, *Name Pehlevani*, İntişarat Danışgahi, Tahran, 1386 hş. s. 88-89; Meryem Rezayi, *Dinkard Çaharrom*, İntişarat ilmi, Tahran 1393 hş. s. 63-64; Purdavud, *Gatha*, s. 71; Mohassel, *Avesta*, s. 39-41; Aştıyani, *Zertoşt*, s. 119; Humbach, *Gathas*, s. 51-53.

Arsaklar/Part hanedanından Vologeses/Balaş (M. S. 51-77) döneminde Avesta derlenmiştir. Sasanilerin ilk şahı Erdeşir Babekan (M. S. 224-239) döneminde mobed/din adamı Tansar, Avesta çalışması yapmış, muteber olmayan kısımlar ayıklanmıştır. II. Şapur (M. S. 309-379) devrinde Azerbad Maraspand tarafından da Avesta incelenmiştir. Anuşirevan (M. S. 531-579) zamanında yapılan son derlemede Avesta kitabı Gatik, Mantrik, Datik adlı üç bölüm ve 21 neskten/fasıldan oluşmuştur.⁸⁷

Ahamenişler döneminde yazılı Avesta'nın olduğunu teyid edecek verilere sahip değiliz, bu dönemin Pers yazıtlarında Zerdüşť ve Avesta'dan bahsedilmez. Diğer kaynaklar da suskun kalır. Bu nedenle Sasaniler döneminde oluşturulan Pehlevice rivayetler ihtiyatla karşılanmalıdır.

Sasaniler öncesi Avestası muhtemelen sözlü rivayetlere dayanmaktadır, yazılı metinler Sasaniler dönemi ürünüdür.⁸⁸ Avesta'nın yazıya aktarılmasında Zerdüşťiliđi diğer dinlere karşı koruma ve canlandırma kaygısı etkili olmuştur.⁸⁹ Bu durum tarihi vakıayla da örtüşmektedir.

Avesta Kitabı Sasaniler döneminde Aramice ve Pehlevice alfabeden yararlanarak 48 harften oluşan ve sağdan sola doğru yazılan Avesta alfabesi/Dini Debire ile yazıya aktarılmıştır.⁹⁰ Sasaniler dönemi Avesta'sının eski Avesta'dan daha kısa, günümüz Avesta'sının ise bunun dörtte biri kadar olduğu söylenir.⁹¹ Mevcut en eski Avesta yazması M. S. 1278-1325 yılları olarak tarihlendirilmektedir.⁹²

Sasaniler dönemi Avesta'sının İslami fetihler ve Mođol istilasý sonucu kaybolduğu belirtilir.⁹³ Abbasiler döneminde Avesta'nın tefsiri mahiyetinde olan Zendlerin derlendiği bu eserlerin birçoğunun mevcut olduğu bilinmektedir. Zerdüşťilerin dini, kültürel faaliyetlerini sürdürdükleri, kutsal metinlerinin olduğu, Halife Memun'un (M. S. 786-833) sarayında diğer dinlere mensup kişilerle dini tartışmalara girdikleri Zerdüşťi kaynaklardan anlaşılmaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla savaşlarda

⁸⁷ Rezayî, *Dinkard Çaharrom*, s. 63-65; Purdavud, *Gatha*, s. 71-75; Boyce, *Menabi*, s. 24-25; Mohassel, *Avesta*, s. 39-40; Aştiyânî, *Zertoşt*, s. 119-121; Humbach, *Gathas*, s. 49.

⁸⁸ Mohassel, *Avesta*, s. 41-42; Rüstem Vahidi, *Porsişhayi Zertoşt*, Neşr Fereveher, Tahran 1393 hş. s. 15.

⁸⁹ Mohassel, *Avesta*, s. 42; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 203.

⁹⁰ Purdavud, *Gatha*, s. 68; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 52; Razi, *Zertoşt*, s. 180; Duchense-Guillemine, *Dini İran Bastan*, s. 63; Vahidi, *Porsişhayi Zertoşt*, s. 15.

⁹¹ Boyce, *Menabi*, s. 25; Purdavud, *Gatha*, s. 70; Uşideri, *Danışname*, s. 36; Vahidi, *Porsişhayi Zertoşt*, s. 13.

⁹² Purdavud, *Gatha*, s. 69; Mohassel, *Avesta*, s. 20-21; Sasanfer, *Gataha*, s. 46; Jackson, *Avesta Grammar*, s. xxx; Vesta S. Curtis, *İran Mitleri*, çev. Fatma Esra Aslan, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016, s. 12.

⁹³ Purdavud, *Gatha*, s. 70-71.

⁹⁴ İbrahim Mirzayî Nazır, *Matikan Gocestek Ebaliş*, İntişarat Hirmend, Tahran 1375 hş. s. 15-17.

bazı dini kurum ve eserlerin zarar görmesi mümkündür, fakat yok olduğu iddiası tarihi verilerle örtüşmemektedir.

1.6. Avesta'nın Bölümleri

Avesta kitabı beş bölümden oluşmaktadır: Yasna, Yeşt, Visperad, Khorde Avesta, Vendidad.

1. 6. 1. Yasna

Yasna övgü, yakarış, dua, adama, tapınma, bayram, kutlama, şenlik, ibadet, kurban gibi anlamlara gelmektedir. Avesta kitabının ilk bölümüdür. İçinde Zerdüş'te atfedilen Gatha bölümü de yer almaktadır. Yasna 72 bölümden oluşmakta, her bölüme "ha", "haiti", "hat" denilmektedir.⁹⁵

Yasna'da Ahura Mazda, Spenta Mainyu, Angra Mainyu, Ameşa Spentalar, yazatalar/izedler, daevalar/divler, dualar, dini esaslar, ahlaki öğütler, yaratılış, Aşa kanunu, haoma/hom sunusu, dini konular, efsanevi ve tarihi kişiler hakkında bilgi yer alır. Yasna kitabı dini törenlerde okunur.⁹⁶

Araştırmanın ana konusu olan Gatha, Yasna'nın içerisinde dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Zerdüş'te ait olduğu zikredilen bu Gatha'yı daha iyi ortaya koyabilmek için Yasna'da yer alan konu ve kavramları bütün bir şekilde vermek daha uygundur. Bu çerçevede ana hatlarıyla Yasna'da şu kavram, konu ve ifadeler geçmektedir:

Ha 0-2. Ahura Mazda, Spenta Mainyu, Ameşa Spentalar/ölümsüz meleğimsiler, Sraoşa, Mitra, Azer, Geuş Urva, Geuş Taşa, Tiştra, Çisti, Aşi, Haoma, Apam Napat, Gahanbarlar/mevsimsel bayramlar, Gâhlar/Zerdüş'ti dua vakitleri, Zerdüş't ve iyilerin fravaşilerine/fereveherine/tanrısal özlerine övgüler, dualar.⁹⁷

Ha 3-6. Ahura Mazda, Spenta Mainyu, Ameşa Spentalar, Mitra, Apam Napat, Raşnu, Azer/Ateş, Gatha, Gahanbarlar, Çişt, Haoma, Aşi, Sraoşa ve fravaşilere övgü.⁹⁸

Ha 7-8. Ahura Mazda, Spenta Mainyu, Ameşa Spentalar, Sraoşa, Mitra, Ateş, Apam Napat, Raşnu, Tişt, Çişt, Aşi, Gahanbarlar, Gatha, baresman/nar çubuğu, Haoma, et sunusu ve fravaşilere övgü.⁹⁹

⁹⁵ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 23; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1091; Mohassel, *Avesta*, s. 23-25.

⁹⁶ Uşideri, *Danışname*, s. 511; Vahidi, *Porsîşhayi Zertoşt*, s. 14; Mohassel, *Avesta*, s. 24-26; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 57-60.

⁹⁷ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 115-130; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 95-106; Haşim Razi, *Avesta*, Neşr Fereveher, Tahran 1394 hş. s. 237-242; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 1-7; *Avesta, Zerdüş'tilerin Kutsal Metinleri*, çev. Fahriye Adsoy, İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları İstanbul 2012, s. 178-185.

⁹⁸ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 131-149; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 107-126; Razi, *Avesta*, s. 243; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 7; *Avesta*, s. 185-194.

Ha 9-11. Hom Yešt. Haoma/Hom izedine övgü, hom sunusunun önemi, Pourușaspa/Zerdüşt'ün kızı, Frangrasyan/Afrasyab, ahiret yer alır.¹⁰⁰

Ha 12-16. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, yazatalar/izedler/meleğimsiler, Viștaspa, Frașaostra, Camaspa, Saoșyantlar, Gayamaratan/Keyumers/ilk insan, Zerdüşt'ün fravașisi, Mazdayasna'ya övgü, yakarış ve fravarane/iman duası.¹⁰¹

Ha17. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Mitra, Sraoșa, Azer, Mah, Guș, Ram, Rapiitvin, Uzerin, Uvisruterim, Ușehin, Gahanbarlar, Ateș çeșitleri, iyi sular ve Zaratoșrotema izedine övgü, yakarış.¹⁰²

Ha 18. Yasna'nın Gatha bölümünden alıntılardan oluşan kısmi duadır. Ahura Mazda'dan mutluluk, olgunluk, ebedilik ve egemenlik dileme.¹⁰³

Ha 19-21. Bağan Yešt. Yata Ahu Vairyu/Ahunavar, Așem Vohu, Yenghe Hatam dularının yorumunu içermektedir.¹⁰⁴

Ha 22. Haoma/Hom, Ahura Mazda'nın yarattığı iyiler, Ameša Spentalar, yazatalar ve iyi sulara övgü.¹⁰⁵

Ha 23. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, yazatalar, Gayamaratan, Zerdüşt, Viștaspa, Isatvaster/Zerdüşt'ün oğlu, dini öğreticilerin ve așavanların/doğruların fravașilerine övgü, dua.¹⁰⁶

Ha 24. Ahura Mazda, Ameša Spentalar ve yazatalara övgü. Zerdüşt'e, geçmiş ve gelecekteki iyilerin fravașilerine, ruhlarına ve Saoșyantlara/yenileyicilere övgü. Gatha'nın okunması ve tören sunusunun önemi.¹⁰⁷

Ha 25. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Azer, Mitra, Ram, Vayu, Çista, Haoma, iyi sular, sunu araçları, güneș, Ușidaren dağı, Zerdüști kanunu, Mazdayasna, mantra/kutsal söz ve ateșlere övgü ve yakarış.¹⁰⁸

⁹⁹ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 150-157; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 127-130; Razi, *Avesta*, s. 244-245; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 9; *Avesta*, s. 194-200.

¹⁰⁰ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 158-183; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 136-154; Razi, *Avesta*, s. 246-249; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 10-16; *Avesta*, s. 200-209.

¹⁰¹ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 184-195; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 155-167; Razi, *Avesta*, s. 250-255; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 17-18; *Avesta*, s. 209-215.

¹⁰² Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 196-199; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 168-169; *Avesta*, s. 215.

¹⁰³ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 200-201; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 170-171; *Avesta*, s. 216.

¹⁰⁴ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 202-216; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 173-181; Razi, *Avesta*, s. 255-261; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 18-19; *Avesta*, s. 216-221.

¹⁰⁵ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 217-219; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 182-183; Razi, *Avesta*, s. 262; *Avesta*, s. 223.

¹⁰⁶ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 220-221; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 184-185; Razi, *Avesta*, s. 262; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 19-20; *Avesta*, s. 223-224.

¹⁰⁷ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 222-224; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 186-188; Razi, *Avesta*, s. 262; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 20-21; *Avesta*, s. 224-225.

*Ha 26. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Gayamaratan, Zerdüş, Viştaspa, İsatvaster, iyilerin fravaşileri, ölenlerin ruhları ve insanın maddi ve manevi özelliklerine övgü, dua.*¹⁰⁹

*Ha 27. Angra Mainyu/Ehrimen, Aeşma, Mazendaran ve yalancı (Varena) daevaları/şeytanımsı varlıkların kötülükleri, zararları. Ahunavar, Aşem Vohu, Yenghe Hatam, Airyaman duası yer almaktadır.*¹¹⁰

Ha 28-34. Ahunavaiti/Ahunavad Gatha

Ha 35-42. Yasna Haptanghaiti/Heft Ha

Ha 43-46. Uştavaiti/Uştavad Gatha

Ha 47-50. Spenta Mainyu/Spendmad Gatha

Ha 51. Vohukhşatra/Vohuşter Gatha

*Ha 52. Aşa'ya övgü, daveların zararlarından kurtulma arzusu, duası. Ahura Mazda ve iyi tabiat unsurlarına övgü, iyilik, nimet isteğini içerir.*¹¹¹

Ha 53. Vahiştöiştî/Vehiştovaşt Gatha

*Ha 54. Airyama İşyo duası.*¹¹² Bazı İranlı Zerdüştiler bu duayı 54. Gatha olarak da benimserler.¹¹³

Ha 55. Staota Yasna. Gatha bitiminde Gatha'yı övme duasıdır. Gatha'nın iyileri koruyuculuğu, ödüllendiriciliği, ebedilik bahşediciliği ve Yasna'nın ezbere okunmasının önemini içerir.¹¹⁴

Ha 56. Sraoşa Yeşt'e Giriş. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, iyi sular ve iyilerin fravaşilerine övgü, Sraoşa'dan yardım talebi.¹¹⁵

¹⁰⁸ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 225-226; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 189; Razi, *Avesta*, s. 262; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 21-22; *Avesta*, s. 225-226.

¹⁰⁹ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 227-229; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 190-192; Razi, *Avesta*, s. 262; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 22-23; *Avesta*, s. 227-228.

¹¹⁰ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 230-232; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 193-196; Razi, *Avesta*, s. 263; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 23-24; *Avesta*, s. 228-229.

¹¹¹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 46-48; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 213-214; Razi, *Avesta*, s. 280; *Avesta*, s. 264-265.

¹¹² Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 50-51; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 215; Razi, *Avesta*, s. 280; *Avesta*, s. 267; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 53; Mohassel, *Avesta*, s. 26; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 58.

¹¹³ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 862; Behnam Mobareke, *Hifde Pejvake Gataha*, İntişarat Fereveher, Tahran 1393 hş. s. 987-988; Razi, *Avesta*, s. 280; Martin Litchfield West, *Gathayi Zerdöşt*, çev. Khşayar Bahari, Neşr Ferzan, Tahran 1394 hş. s. 282-283.

¹¹⁴ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 52-54; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 216-217; Razi, *Avesta*, s. 280-282; *Avesta*, s. 267-268; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 53.

¹¹⁵ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 55-56; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 218-219; Razi, *Avesta*, s. 282; *Avesta*, s. 268-269.

Ha 57. Sraoşa Yeşt. Sraoşa'nın daevalara karşı mücadelesi ve ondan yardım talebi yer alır. Sroş Yeşt Seri Şeb olarak da adlandırılır. Uykudan önce ve ölen kişi için üç gece okunan önemli duadır.¹¹⁶

Ha 58. Fuşuşo Mantra. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar ve Atra/Azer'e övgü, daevalara karşı yardım ve sürüleri koruma talebini içerir. Ameşa Spentaların yaratıcı özelliğe sahip oldukları belirtilir.¹¹⁷

Ha 59. Verehram/Behram, Saoşyantlar, yazatalar, iyi önderler, Kuşti Kemer, baresman ve bazı dualara övgü, yardım talebi.¹¹⁸

Ha 60. Dehma Afriti. Yerleşim alanlarının huzuru, verimliliği ve cennete ulaşma talebi, duası.¹¹⁹

Ha 61. Ahunvar, Aşem Vohu, Yenghe Hatam, Aferingan Dehman duasını içerir. Angra Mainyu'nun takipçilerini, yalancıları, zındıkları, büyücüleri, hırsızları, kötülere uzaklaştırma talebi, duası.¹²⁰

Ha 62. Azer/Ateş, odun, baresman, süt, havan ve fravarane duasına övgü. Freşekert/dünyanın yenilenişi ve cennete ulaşma isteği.¹²¹

Abzvar: Yasna 63-69 suya övgü duası olarak adlandırılır.

Ha 63. Yasna'nın diğer bölümlerinden derlenmiş kısmi duadır. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, iyi sulara, dindarların ruhlarına ve fravaşisine övgü, yakarış.¹²²

Ha 64. Gatha'dan derlenmiş duadır. Zerdüşt'ün Ahura Mazda, Aşa ve Vohumen'e övgüsünü içerir.¹²³

Ha 65. Ardvisura Anahita ve iyi sulara övgü, kötülere karşı yardım talebi, duası.¹²⁴

¹¹⁶ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 55-66; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 221-228; Razi, *Avesta*, s. 283; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 54-56; Uşideri, *Danışname*, s. 328; *Avesta*, s. 269-274;

¹¹⁷ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 67-70; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 229-231; Razi, *Avesta*, s. 284-285; *Avesta*, s. 275.

¹¹⁸ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 71-73; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 232-233; Razi, *Avesta*, s. 286; *Avesta*, s. 275-276.

¹¹⁹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 74-77; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 235-236; Razi, *Avesta*, s. 286; *Avesta*, s. 277.

¹²⁰ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 78-80; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 238-239; Razi, *Avesta*, s. 286; *Avesta*, s. 278; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*; s. 57.

¹²¹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 81-84; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 239-243; Razi, *Avesta*, s. 286-287; *Avesta*, s. 278-280; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 58-59.

¹²² Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 85-86; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 244; Razi, *Avesta*, s. 287; *Avesta*, s. 280.

¹²³ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 87-88; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 245; Razi, *Avesta*, s. 287; *Avesta*, s. 280.

¹²⁴ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 89-94; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 246-249; Razi, *Avesta*, s. 287-289; *Avesta*, s. 281.

Ha 66. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Mitra, yazatalar, haoma/hom sunusu, iyi sular, iyilerin fravaşisi, güneş ve Uşideran dağına övgü.¹²⁵

Ha 67. Yasna'nın diğer bölümlerinden derlenmiş duadır. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, yazatalar, Gayamaratan, Zerdüş, Viştaspa, İsatvaster, din öğreticileri, atalar, iyilerin fravaşileri ve sulara övgü.¹²⁶

Ha 68. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Mitra, Giyuş, Gayamaratan, Zerdüş'tün fravaşisi, Gatha, Vourukaşa denizi, güneş, iyi sular ve sunuya övgü, dua, yardım, mutluluk, cennet talebi.¹²⁷

Ha 69. Yasna'dan derlenmiş kısmi tekrardır. Ahura Mazda'ya övgü, iyilere yardım dileği.¹²⁸

Ha 70. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Azer, Sraoşa, Mitra, Raşnu, Geuş Taşa, Geuş Urva, Apam Napat ve Zerdüş'e övgü, Saoşyantlar gibi olma isteği.¹²⁹

Ha 71. Fraşaostra'nın Zerdüş'e sorusu. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Apam Napat, Niryuseng, Atra/Azer, Beş Gatha, Haptanghaiti/Heft Ha, Staota Yasna duası, iyilerin fravaşileri, Mazdayasna, iyi sular, güneş, ay, yıldızlar ve göğe övgü, yakarış.¹³⁰

Ha 72. Yasna'nın diğer bölümlerinden derlenmiş kısmi tekrardır. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Mitra, Azer, Ram, Behram, Zurvan, Vayu ve güneşe övgü ve yardım talebini içermektedir.¹³¹

Yasna Haptanghaiti/Heft Ha/Yasna 35-42;

Heft Ha, Avesta'da Gatha'dan sonra en eski sayılan Yasna'nın 35-41, bazı kaynaklara göre 35-42 bölümleridir. Heften Yeşt Büyük olarak da adlandırılır. İçerik ve dilsel olarak Gatha'ya yakındır. Büyük kısmı nesir tarzında yazılmıştır. Övgü, dua ve yakarışları içermektedir. 42. bölümün daha sonra Heft Ha'ya eklendiği ve içeriğinin farklılaştığı belirtilir.¹³²

¹²⁵ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 95-97; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 250; Razi, *Avesta*, s. 289; *Avesta*, s. 283.

¹²⁶ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 98-99; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 251; Razi, *Avesta*, s. 289; *Avesta*, s. 283.

¹²⁷ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 100-106; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 252-257; Razi, *Avesta*, s. 289; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 59-60; *Avesta*, s. 283-286.

¹²⁸ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 107; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 258; Razi, *Avesta*, s. 289-290; *Avesta*, s. 286.

¹²⁹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 108-109; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 259-260; Razi, *Avesta*, s. 290; *Avesta*, s. 287.

¹³⁰ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 110-116; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 261-266; Razi, *Avesta*, s. 290; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 61; *Avesta*, s. 287-290.

¹³¹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 117-120; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 267; Razi, *Avesta*, s. 290; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 61-62; *Avesta*, s. 291.

¹³² Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 26-29; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1083; Mehşid Mirfakhrai, *Heft Ha*, İntişarat Fereveher, Tahran 1382 hş. s. 8-9; Mohassel, *Avesta*, s. 15; Najiba Ziyayi Azizi, *Zerdüştiliğin*

Haptanghaiti/Heft Ha 35-42 bölümlerinin içeriği de şu şekildedir:

Ha 35. Ahura Mazda, iyi düşünce, iyi söz, iyi işe övgü, insan ve hayvanlar için iyilik ve yardım talebi. Aşa'ya uymanın iki dünya/her iki varlık için önemi.¹³³

Ha 36. Ateş vasıtasıyla tanrıya yaklaşma. Ateşe övgü, dua ve yardım talebi. Ahura Mazda'nın en güzel bedeninin aydınlık ve güneş olduğu.¹³⁴

Ha 37. Doğruluğu, sığırı, suları, bitkileri, aydınlığı, yeryüzünü, iyi şeyleri yaratan Ahura Mazda, en güzel Ameşa Spenta olan Aşa ve aşavanların fravaşilerine övgü yer almaktadır.¹³⁵

Ha 38. Ahura Mazda, yeryüzü, sular ve Ahura Mazda'nın kadınlarına/doğru kadınlara, ahuraniş/dişi yazatalara/izedlere övgü.¹³⁶

Ha 39. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, eril ve dişi iyilere/ahuranişler, Geuş Urva/sığırın ruhu ve Geuş Taşa/sığırın yaratıcısı, iyiler, aşavanlar ve evcil hayvanların ruhlarına övgü ve dua.¹³⁷

Ha 40. Ahura Mazda'dan, doğru insanlar, çobanlar, akrabalar, maddi ve manevi dünya için iyilik ve ödül isteği.¹³⁸

Ha 41. Ahura Mazda ve Aşa'ya övgülerin sunulması, her iki cihan, maddi ve manevi dünya/vücut ve ruh için iyilik temennisi ve ödül dileği.¹³⁹

Ha 42. Haptanghaiti/Heft Ha'ya Ek. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, Heft Ha, Haoma, Zerdüş, Atarbanlar/ateş rahipleri, aşavanların ruhları, tabiat unsurları, tahlıl, kuşlar, Haraiti dağı, Vourukaşa denizi ve elli yüzgeçli balığa övgüler yer almaktadır.¹⁴⁰

Heft Ha'da Ahura Mazda, Spenta Mainyu, Aşa, Vohumen, Khşatra, Armaiti, Atra, Geuş Urva, Geuş Taşa yer almaktadır. Fakat Zerdüş, Haurvatat, Ameretat, Sraoşa,

Kutsal Kitabı Avesta Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 149.

¹³³ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 30-33; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 199-200; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 43-45; Humbach, *Gathas*, s. 143-145; Martin Litchfield West, *Hymns of Zoroaster*, I. B. Tauris, London 2010, s. 172; *Avesta*, s. 241-242.

¹³⁴ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 33-34; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 201-202; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 45-47; Humbach, *Gathas*, s. 145-146; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 173.

¹³⁵ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 35; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 120; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 47-48; Humbach, *Gathas*, s. 146-147; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 173-174; *Avesta*, s. 243.

¹³⁶ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 36-37; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 204-205; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 48-49; Humbach, *Gathas*, s. 147-148; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 174-175; *Avesta*, s. 244.

¹³⁷ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 38-39; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 206-207; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 50-51; Humbach, *Gathas*, s. 148-149; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 175; *Avesta*, s. 245.

¹³⁸ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 40-41; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 208; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 51-52; Humbach, *Gathas*, s. 149; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 176; *Avesta*, s. 245-246.

¹³⁹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 42-43; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 209-210; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 52-53; Humbach, *Gathas*, s. 150; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 176-177; *Avesta*, s. 246-247.

¹⁴⁰ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 44-45; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 211-212; *Avesta*, s. 247.

Haoma, Saoşyant, Akaman, Angra Mainyu, daeva gibi önemli isimler yer almamaktadır. Heft Ha Gatha'nın teolojik anlayışından farklılaşmanın izlerini içinde barındırmaktadır. Ameşa Spenta, “fravaşi” ve “ahuraniş” kavramları oluşmuş. Ahura Mazda tek yaratıcı ve iyilik tanrısı konumundadır. Gatha'da övgü genelde Ahura Mazda'ya iken Heft Ha'da tabiat unsurlarına övgü artmıştır.

1. 6. 2. Yeştler

Yeşt sözcük olarak övme, yakarma, tapınma, fidye anlamına gelmektedir. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar ve yazatalara yapılan övgü, yakarma, ilahi okuma ve duadır.¹⁴¹

Gatha ve Heft Ha'dan sonra Avesta'nın en eski bölümü olarak kabul edilir. Yeştler şiir tarzında yazılmıştır. Günümüz Avestasında 21 Yeşt bulunmaktadır. Aryan inançları, adetleri, kültür ve mitolojisini içermektedir. Zerdüşt sonrası İrani ve yabancı milletlerin inanış ve kültürleri de yeştlere yansımıştır.¹⁴²

Eski Aryan tanrıalarının Yeştler'de yazatalaşarak Ahura Mazda'nın yardımcıları konumuna geldiği ve yeştlarin politeist yapı arzettiği belirtilir.¹⁴³ Yeştler'de yer alan yazatalar, Ahura Mazda'nın Ameşa Spentalar'dan sonra gelen ikinci dereceden meleşimsi varlıklarıdır. Bağımsız tanrısal özellikleri bulunmamaktadır. Bunlara övgüde bulunulur, yardım talep edilir.

Yeştlarin Bölümleri:

1. *Hürmüz Yeşt*: Ahura Mazda'nın adları, sıfatları ve ona yapılan övgüler.¹⁴⁴

2. *Heften Yeşt Küçek*: Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, yazatalar, iyilerin fravaşileri, sular, besili sürü ve tahıla övgü yer almaktadır.¹⁴⁵

3. *Ardibeheşt (Ordibeheşt) Yeşt*: Aşa Vahišta'nın daevaları cezalandırıcılığı ve Airyaman duasının önemi.¹⁴⁶

¹⁴¹ Purdavud, *Gatha*, s. 77-78; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 1091; Uşideri, *Danışname*, s. 512; Ervard Kavasji Edulji Kanga, *Yasht Ba Maani*, Tranlated into English by Ervad Maneck Furdoonji Kanga, Bombay 2001, s. vi-viii; Mohassel, *Avesta*, s. 31-36; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 61.

¹⁴² Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 35; Mohassel, *Avesta*, s. 30-34; Razi, *Zertoşt*, s. 65; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 60-61; Uşideri, *Danışname*, s. 512-513; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 122; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 83-86; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 216; Curtis, *İran Mitleri*, s. 13.

¹⁴³ Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 64; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 97; Asiye Tıgh, *Zerdüşt ve Öğretisi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 23.

¹⁴⁴ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 49-67; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 171-280; Razi, *Zertoşt*, s. 208; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 63-67; *Avesta*, s. 356-360.

¹⁴⁵ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 99-107; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 181-284; Razi, *Zertoşt*, s. 208; *Avesta*, s. 362-364.

¹⁴⁶ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 139-149; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 187-292; Razi, *Zertoşt*, s. 208; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 68-70; *Avesta*, s. 365-368.

4-. *Khordad (Khordad) Yešt*: Haurvatat'ın daevalara karşı yardıma çağırılması, övülmesi.¹⁴⁷

5. *Aban Yešt*: Ardvi Sura Anahita'ya kralların on binlerce at, sığır, kuzu kurban etmesi, övgü ve yardım talepleri.¹⁴⁸

6. *Khurşid Yešt*: Khurşid/Güneş'in daevaları kovuculuğu, suları ve yeryüzünü temizleyiciliği.¹⁴⁹

7. *Mah Yešt*: Mah/Ay'ın Gavevektad'ın/ilk sığırın tohumunu taşıyıp koruması, refah ve bilgelik vericiliği.¹⁵⁰

8. *Tir Yešt*: Tişter'in Apoşa/kuraklık daevasını yenmesi, yerleşim yerlerine refah ve tarlalara su getirmesi.¹⁵¹

9. *Durvasp/Giyuş Yešt*: Giyuş'un sürüleri koruyuculuğu, sıhhat vericiliği, Hüsrev'in ona at, sığır ve kuzu kurban edişi ve düşmanlara karşı yardım talebi.¹⁵²

10. *Mihr Yešt*: Mitra'nın yeminleri, antlaşmaları koruyuculuğu, daevaları, kötülerini kovuculuğu.¹⁵³

11. *Sraoşa Yešt/Sraoşa Yešt Hadokt*: Sraoşa'nın daevalara karşı mücadelesi, iyileri koruyuculuğu.¹⁵⁴

12. *Raşn Yešt*: Raşn/Raşnu'nun adaletli oluşu, hırsızları cezalandırıcılığı ve coğrafi yer adları.¹⁵⁵

13. *Ferverdin Yešt*: 158 kıtalık en uzun yeştir. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, yazatalar, Gayamaratan, Saoşyantlara övgü ve inananların fravaşilerinin rolü yer almaktadır.¹⁵⁶

¹⁴⁷ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 151-157; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 293-295; Razi, *Zertoşt*, s. 208; *Avesta*, s. 369.

¹⁴⁸ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s.233-303; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 297-322; Kanga, *Yaşht*, s. 1-54; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 71-82; Razi, *Zertoşt*, s. 209; *Avesta*, s. 370-386.

¹⁴⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 311-315; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 323-324; Razi, *Zertoşt*, s. 209; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 83; *Avesta*, s. 386-388.

¹⁵⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 321-323; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 325-327; Razi, *Zertoşt*, s. 209; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 84; *Avesta*, s. 388-389.

¹⁵¹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 339-371; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 329-343; Razi, *Zertoşt*, s. 209; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 85-91; *Avesta*, s. 389-398.

¹⁵² Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 377-397; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 345-351; Razi, *Zertoşt*, s. 209; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 92-93; *Avesta*, s. 398-403.

¹⁵³ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 423-503; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 353-388; Razi, *Zertoşt*, s. 209; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 95-100; *Avesta*, s. 403-426.

¹⁵⁴ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 523-539; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 389-395; Razi, *Zertoşt*, s. 210; Uşideri, *Danışname*, s. 328; *Avesta*, s. 426-431;

¹⁵⁵ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 565-581; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 396-404; Razi, *Zertoşt*, s. 210; *Avesta*, s. 427.

14. *Behram Yešt*: Veresrağna'nın daevalara, kötülere karşı savaşçılığı ve İranlıların zafer ve kahramanlıklarını içermektedir.¹⁵⁷

15. *Ram Yešt*: İran Şahlarının, Angra Mainyu, daeva, cadı ve perilere karşı Ram'dan yardım istekleri, haoma/hom sunusunda bulunmaları.¹⁵⁸

16. *Din Yešt*: Çista'nın doğru yolu göstericiliği, kuvvet vericiliği, mutluluk bahşediciliği ve Zerdüşt'ün eşi Hvovi'nin ona övgüde bulunuşu.¹⁵⁹

17. *Ard/Aşi Yešt*: Ard, bu yeşte Ahura Mazda ve Spenta Armaiti'nin kızı, Ameşa Spentalar, Sraoşa, Raşnu, Mitra ve Çista'nın kızkardeşi konumundadır. Ard'ın ferri nik/talih, mutluluk, bereket vericiliği, İran Şahları ve Zerdüşt'ün ona övgü ve sunuda bulunup daevalara karşı yardım istekleri yer almaktadır.¹⁶⁰

18. *Arştat/Uştad Yešt*: Arştat'ın, Angra Mainyu ve daevalarının zararlarını önlemesi. İranlıların talih kuşu, rüzgâr ve mantraya övgüleri.¹⁶¹

19. *Zamyad Yešt*: Yaratılan dağların adları, İran Şahları ve Zerdüşt'ün khvarena/ferresinin rolü, son Saoşyant Astavat Ereta'nın gelişi ve freşekertin başlaması.¹⁶²

20. *Haoma/HomYešt*: Haoma ve Zerdüşt'ün fravaşisine övgü.¹⁶³

21. *Vanant Yešt*: Bir kıtadan oluşmuş en kısa yeştir. Vanant yıldızının doğruluğun önderi, kuvvet verici oluşu, Angra Mainyu'nun yaratıkları olan khrafastrayı/haşeratı uzaklaştırıcılığı, ona övgü ve yardım talebi yer almaktadır.¹⁶⁴

1. 6. 3. Visperad

Visperad; sözcük olarak önderler, ileri gelenler, koruyucular, önderlerin hepsi, anlamına gelmektedir. Visperad günümüz Avestasında 24 kerde/bölümden oluşmaktadır. Adeta Yasna'nın tekrarı konumundadır. Visperad mevsimsel dini bayramlar olan Gahanbarlar'da ve dini törenlerde okunan duaları içermektedir. Ahura

¹⁵⁶ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 61-111; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 405-430; Razi, *Zertoşt*, s. 210; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 101-108; *Avesta*, s. 437-463.

¹⁵⁷ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 120-133; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 431-445; Razi, *Zertoşt*, s. 210; *Avesta*, s. 464.

¹⁵⁸ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 145-156; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 447-459; Razi, *Zertoşt*, s. 210.

¹⁵⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 174-178; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 461-465; Razi, *Zertoşt*, s. 210-211.

¹⁶⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 186-200; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 467-479; Razi, *Zertoşt*, s. 211; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 109-111.

¹⁶¹ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 204-206; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 481-483; Razi, *Zertoşt*, s. 211; Mohassel, *Avesta*, s. 35; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 62; Uşideri, *Danışname*, s. 96.

¹⁶² Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 321-351; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 485-503; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 112-119; Mohassel, *Avesta*, s. 35-36; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 62; Uşideri, *Danışname*, s. 301.

¹⁶³ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 353-354; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 505-506; Razi, *Zertoşt*, s. 211.

¹⁶⁴ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 358; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 507; Razi, *Zertoşt*, s. 211-212.

Mazda, Ameša Spentalar, yazatalar ve büyüklere övgüler, yardım talepleri ve dualar yer almaktadır.¹⁶⁵

Ana hatlarıyla Visperad'ın içeriği şu şekildedir:

Kerde 1-2. Yazatalar, manevi ve dünyevi önderler, Gatha, Heft Ha ve Gahanbarlara övgü ve Zerdüştü dualarını içerir. Zerdüşt, Saoşyant, Mitra, Anahita, Veresrağna ve Ram'a ulaşma dileği.¹⁶⁶

Kerde 3. Haoma/Hom sunusuna başlama duası. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Saoşyantlar, dini önderler, savaşçılar ve çiftçilere övgü, onlardan yardım isteği.¹⁶⁷

Kerde 4. Önderler, Sraoşa, aşavanlar, Zerdüştü şiirler, iyi işlere övgü ve dua.¹⁶⁸

Kerde 5-6. Zaozar/duacının Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Saoşyantlar, Gahanbarlar ve önderlere duası.¹⁶⁹

Kerde 7. Sraoşa, Aşi, Arştat, Niryuseng, Raşnu, Mitra, Apam Napat, Çinvat Köprüsü, cennet, gök, Vourukaşa denizi, Mazdayasna, aşavanların fravaşileri ve uykuya övgü.¹⁷⁰

Kerde 8. Ahura Mazda ve yazatalardan iyi yönetici isteği.¹⁷¹

Kerde 9. Haoma, Haurvatat, Ameretat, Azer, Aşi, Geuş Urva, Geuş Taşa ve mantra.¹⁷²

Kerde10. İrani coğrafi bölgeler, haoma sunusu hazırlama araçları ve aşavanların fravaşileri.¹⁷³

Kerde 11. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, Sraoşa, Mitra, Aşi, Raşnu, Apam Napat, Azer, Zerdüşt, Gatha, iyilerin fravaşileri ve ülkelerin Saoşyantları.¹⁷⁴

Kerde 12-13. Ahura Mazda, Ameša Spentalar, yazatalar, Haoma, önderler ve Zedüşt'ün fravaşisi.¹⁷⁵

Kerde 14. Ahura Mazda, Ahunavati Gatha ve dualar.¹⁷⁶

¹⁶⁵ İbrahim Purdavud, *Visperad*, 2. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1391 hş. s. 16-18; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1078; Razi, *Avesta*, s. 297-299; Mohassel, *Avesta*, s. 27; Uşideri, *Danışname*, s. 478.

¹⁶⁶ Purdavud, *Visperad*, s. 27-33; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 519-526; Razi, *Avesta*, s. 304; *Avesta*, s. 157-160.

¹⁶⁷ Purdavud, *Visperad*, s. 34-38; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 527-530; Razi, *Avesta*, s. 304-305.

¹⁶⁸ Purdavud, *Visperad*, s. 39; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 531; Razi, *Avesta*, s. 305; *Avesta*, s. 161.

¹⁶⁹ Purdavud, *Visperad*, s. 40-41; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 533-535; Razi, *Avesta*, s. 305; *Avesta*, s. 162.

¹⁷⁰ Purdavud, *Visperad*, s. 42-43; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 537-538; Razi, *Avesta*, s. 306-307.

¹⁷¹ Purdavud, *Visperad*, s. 44; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 539; Razi, *Avesta*, s. 307; *Avesta*, s. 163.

¹⁷² Purdavud, *Visperad*, s. 45-46; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 541-542; Razi, *Avesta*, s. 307; *Avesta*, s. 163-164.

¹⁷³ Purdavud, *Visperad*, s. 47; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 543-544; Razi, *Avesta*, s. 307; *Avesta*, s. 165.

¹⁷⁴ Purdavud, *Visperad*, s. 48-51; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 545-548; Razi, *Avesta*, s. 307-308.

¹⁷⁵ Purdavud, *Visperad*, s. 52-56; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 549-552; Razi, *Avesta*, s. 309; *Avesta*, s. 167-169.

Kerde15-17. Heft Ha, Azer, Sraoşa, Raşnu, Zerdüş, aşavanların fravaşisi, iyi işler, toprak, su ve bitkiler.¹⁷⁷

Kerde18. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, Uştavad Gatha ve aşavanlar.¹⁷⁸

Kerde19. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, Spenta Armaiti, Spentamad Gatha, Gorziman/cennet/arş, güneşin aydınlığı, hayvan sürüleri, temiz ve faydalı olan şeyler.¹⁷⁹

Kerde 20. Vohu Khşatra Gatha, Khşatra ve madenler.¹⁸⁰

Kerde 21. Ameşa Spentalar, Zerdüş, aşavanların fravaşileri, Yasna, Gavevaktad, Gayamaratan, iyi sular ve verimli otlar.¹⁸¹

Kerde 22-24. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, Saoşyantlar, Aşa, Airyaman, Vahiştöiştö Gatha, Zend ve en iyi yaşama/cennete övgüler, yardım talepleri, ödüle kavuşma isteği ve dualar yer almaktadır.¹⁸²

1. 6. 4. Khorde Avesta

Küçük Avesta anlamına gelmektedir. Sasaniler döneminde Azerbad Mehraspand'ın Avesta'daki duaları derlemesiyle oluşturulmuş dua kitabıdır. Büyük bölümü Pehlevice'dir. Kutsal gün ve törenlerde okunur.¹⁸³

Khorde Avesta'nın içinde yer alan dualar şunlardır:

Üç Başlangıç Duası: Aşem Vohu, Yata Ahu Vairyu, Yenghe Hatam duaları: Sıklıkla okunan Zerdüşti dualarıdır.¹⁸⁴

Kuşti Bağlama Duası: Zerdüştilikte doğruluğun sembolü olan Kuşti Kemeri'ni bağlarken ve ibadete başlamadan önce.¹⁸⁵

Sroş Baj Duası: Uykudan uyanınca, el ve yüz yıkanırken.¹⁸⁶

Huşbam/Uşbam Duası: Seher vaktinde okunan duadır.¹⁸⁷

¹⁷⁶ Purdavud, *Visperad*, s. 57-58; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 553-554; Razi, *Avesta*, s. 309; *Avesta*, s. 168-169.

¹⁷⁷ Purdavud, *Visperad*, s. 59-62; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 555-558; Razi, *Avesta*, s. 310-311.

¹⁷⁸ Purdavud, *Visperad*, s. 63-64; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 561-562; Razi, *Avesta*, s. 311; *Avesta*, s. 171.

¹⁷⁹ Purdavud, *Visperad*, s. 65-66; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 563-564; Razi, *Avesta*, s. 311; *Avesta*, s. 171.

¹⁸⁰ Purdavud, *Visperad*, s. 67-68; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 565-566; Razi, *Avesta*, s. 311; *Avesta*, s. 172.

¹⁸¹ Purdavud, *Visperad*, s. 69-70; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 567-569; Razi, *Avesta*, s. 311; *Avesta*, s. 172.

¹⁸² Purdavud, *Visperad*, s. 71-74; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 571-576; Razi, *Avesta*, s. 311; *Avesta*, s. 173.

¹⁸³ İbrahim Purdavud, *Khorde Avesta*, İntişarat Esatir, Tahran 1386 hş. s. 25-29; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 973; Razi, *Avesta*, s. 469-472; Uşideri, *Danışname*, s. 157; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 95-97.

¹⁸⁴ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 42-56; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 579; Razi, *Avesta*, s. 473-476.

¹⁸⁵ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 58-74; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 581-582; Razi, *Avesta*, s. 476-480; Uşideri, *Danışname*, s. 394-395.

¹⁸⁶ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 82-90; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 583-586; Razi, *Avesta*, s. 480-483; Uşideri, *Danışname*, s. 327-328.

¹⁸⁷ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 98-102; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 587; Razi, *Avesta*, s. 483-485.

Penc Niyayiş/Beş Dua:

1. *Khurşid Niyayiş*: Sabah, öğle ve güneş batarken.¹⁸⁸
2. *Mihr Niyayiş*: Her gün Khurşid Niyayiş'ten sonra Mitra adına.¹⁸⁹
3. *Mah Niyayiş*: Hilal görüldüğünde ve dolunayda ay için.¹⁹⁰
4. *Aban Niyayiş*: Anahita adına nehir kıyısında, Aban gününde.¹⁹¹
5. *Ateş Behram Niyayiş*: Mobedler tarafından günde beş vakit ateşgedede ve her ayın Azer gününde ateşe övgü için okunan duadır.¹⁹²

Penc Gâh/Beş Vakit duaları şunlardır:

1. *Havangah Duası*: Sabah.
2. *Rapitvingah/Rapisvingah Duası*: Öğle.
3. *Uziringah/Uzirangah Duası*: İkindi.
4. *Avisremgah/Servesramgah Duası*: Akşam
5. *Uşahingah Duası*: Seher vaktinde okunan duadır.¹⁹³

Siruze Duaları (ayın günlerinin koruyucu duası):

Küçük Siruze: Ahura Mazda, Ameşa Spentalar ve ayın 30 gününün koruyucu yazatalarını içeren duadır.

Büyük Siruze: Küçük Siruze duasının genişletilmiş halidir. Her ayın otuzuncu gününde ölenler için okunur.¹⁹⁴

Aferingan Duaları şunlardır:

Aferingan Dehman: Ölenler için.

Aferingan Gahan: Fravaşi/fereveherler adına.

Aferingan Gahanbar: Gahanbarlar/mevsimsel bayramlarda.

Aferingan Rapisvin: Ferwerdin ayından Mihr ayına kadar öğle vaktinde okunan duadır.¹⁹⁵

¹⁸⁸ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 107-116; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 977; Razi, *Avesta*, s. 485-490; Uşideri, *Danışname*, s. 266.

¹⁸⁹ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 117-119; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1060; Razi, *Avesta*, s. 490-492; Uşideri, *Danışname*, s. 444.

¹⁹⁰ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 120-125; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1052-1053; Razi, *Avesta*, s. 492-495; Uşideri, *Danışname*, s. 426.

¹⁹¹ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 126, 129; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 907; Razi, *Avesta*, s. 499-502; Uşideri, *Danışname*, s. 52.

¹⁹² Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 130-137; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 896; Razi, *Avesta*, s. 446-498; Uşideri, *Danışname*, s. 63.

¹⁹³ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 148-152; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 959; Razi, *Avesta*, s. 502-503; Mohassel, *Avesta*, s. 29.

¹⁹⁴ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 185-190; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1014; Razi, *Avesta*, s. 512-514, Mohassel, *Avesta*, s. 29; Uşideri, *Danışname*, s. 338-339.

1. 6. 5. Vendidad

Vendidad daevaların/divlerin aleyhine, divlerden kaçınma yolları ve kanun gibi anlamlara gelmektedir. Sasaniler döneminde derlenmiştir. Fergerd adı verilen 22 bölümden oluşmaktadır. Vendidad'ın Pehevice metni de bulunmaktadır. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'ya sorduğu sorular ve aldığı cevaplar tarzındadır. Vendidad kitabı dini törenlerde okunmaz, içerik olarak modern anlayışa aykırı görüldüğünden modernist Zerdüştilerce de önemsenmez.¹⁹⁶ Vendidad mitolojik bilgi, dini usul, kural, yasa ve cezaları içermekte bu yönüyle Avesta'nın diğer bölümlerinden ayrılmaktadır.

Vendidad'ın İçeriği şu şekildedir:

Fergerd 1. Ahura Mazda'nın aralarında Airyana Vaeca/İranvic'inde yer aldığı 16 güzel ülke yaratması, buna karşın Angra Mainyu'nun insan, hayvan ve tarıma zararlı olan 16 kötülük yaratması.¹⁹⁷

Fergerd 2. Yima/Cemşid'in yaşamı anlatılmaktadır. Zerdüşt dininin ilk teklif edildiği, bu görevden kaçınan ve dünyevi yöneticiliği benimseyen kişidir. Yima, Ahura Mazda'nın emriyle şiddetli kıştan korunmak amacıyla yeraltına büyük sığınak yapar. Sağlıklı insan, küçükbaş, büyükbaş hayvan, köpek, kuş, ağaç ve bitki tohumlarını burada saklar. 150 yıl burada yaşayıp felaket bitince dışarı çıkar. Bu bölümde Karşıpta/Kerşift kuşunun Mazdaperstliği onlara getirmesi, Urvatadner'in ve Zerdüşt'ün onların önderi oluşu yer anlatılmaktadır.¹⁹⁸

Fergerd 3. Toprağı işlemenin, tahıl ekmenin, sürü sahibi ve geniş aileye sahip olmanın önemi.¹⁹⁹

Fergerd 4. Sözleşme türleri, suçlar, sözleşmeye uymayanlara ve suçlulara verilecek ceza çeşitleri.²⁰⁰

Fergerd 5. Cesetle temas eden kişi ve eşyaların temizlenme kuralları, temizlik kurallarına uymayanlara verilecek cezalar. Su ve ateşin kimseyi öldürmeyişi, Astavizat ve Vayubed'in canlıların ölümünü gerçekleştirmesi.²⁰¹

¹⁹⁵ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 224-228; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 900-902; Mohassel, *Avesta*, s. 29; Uşideri, *Danışname*, s. 116-117.

¹⁹⁶ Purdavud, *Gatha*, s. 77; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 653-658; Razi, *Zertoşt*, s. 214-215; Mohassel, *Avesta*, s. 27-28; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 63; Mehraban Khodavendi, *Şinasayi Zertoşt*, İntişarat Fereveher, Tahran 1379 hş. s. 26; Uşideri, *Danışname*, s. 471.

¹⁹⁷ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 659-664; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 120; *Avesta*, s. 35-37.

¹⁹⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 665-674; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 121-124; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 193-197; *Avesta*, s. 37-43; Yıldırım, *Fars Mitoloji Sözlüğü*, s. 206.

¹⁹⁹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 675-686; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 125-128; Razi, *Zertoşt*, s. 70.

²⁰⁰ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 687-701; *Avesta*, s. 48-56.

²⁰¹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 703-718; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 129-133; *Avesta*, s. 56-63.

Fergerd 6. İnsan ve köpeğin üzerinde öldüğü toprağın arınma kuralları, insan cesedi veya köpek leşiyle toprağı kirletene verilecek cezalar ve cesetle ilgi yapılması gerekenler.²⁰²

Fergerd 7. Druj Nasu/ölüm daevasının cesede gelişi, zarar veriş, cesetle temas eden eşya, giysi ve buğdayın temizlenme kuralları, hekimlik usul ve ücretleri.²⁰³

Fergerd 8. Köpek ve insan öldüğünde yapılması gerekenler, ceset taşıyıcılarının, cesede dokunanların yapması gereken temizlik kuralları, ceset yakana karşı yapılması gereken cezalar ve din adamının okuması gereken dualar.²⁰⁴

Fergerd 9. Bareşnum/dokuz gecelik temizlik kuralları, okunması gereken dualar, Aşemogha/Aşmuğ daevasının ölüm ve hastalık getirmesi ve ondan korunma yöntemi.²⁰⁵

Fergerd 10. Druj Nasu'dan temizlenme esnasında okunan, daevaları kovan dualar.²⁰⁶

Fergerd 11. İnançlı insanları, evi, suyu, ateşi, toprağı, sığırları, ağaçları, Angra Mainyu ve daeva/divlerin kötülüğünden uzaklaştırma ve temizleme duaları.²⁰⁷

Fergerd 12. Ölen kişi için yakınlarının tutması gereken “epamen/yas süreleri” ve evi temizleme usulleri.²⁰⁸

Fergerd 13. Spenta Mainyu'nun iyi yaratıklarından olan köpeklerin, Angra Mainyu'nun kötü yaratıklarına karşı mücadelesi. Köpeklere karşı işlenen suçlar ve cezalar.²⁰⁹

Fergerd 14. Su köpeğini (kuzgun) öldürenin kefareti için ödemesi gereken cezalar ve öldürülmesi gereken zararlı canlılar.²¹⁰

Fergerd 15. Bazı büyük günahların cezaları ve hamile köpeğe karşı yapılması gereken görevler.²¹¹

Fergerd 16. Kadınların aybaşı halleri, temizlenme kuralları ve buna uymayanlara verilen cezalar.²¹²

²⁰² Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 718-728; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 134-135; *Avesta*, s. 63-69.

²⁰³ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 729-744; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 136-138; *Avesta*, s. 69-78.

²⁰⁴ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 745-770; *Avesta*, s. 78-92.

²⁰⁵ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 771-781; *Avesta*, s. 92-100.

²⁰⁶ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 783-787; *Avesta*, s. 101-104.

²⁰⁷ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 789-793; *Avesta*, s. 104-107.

²⁰⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 795-799; *Avesta*, s. 107-110.

²⁰⁹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 801-815; *Avesta*, s. 111-119.

²¹⁰ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 817-823; *Avesta*, s. 119-121.

²¹¹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 825-834; *Avesta*, s. 122-127.

²¹² Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 835-839; *Avesta*, s. 127-129.

Fergerd 17. Saç ve tırnaklarla ilgili uyulması gereken kurallar ve okunması gereken dualar.²¹³

Fergerd 18. Doğru atravanın/ateş rahibinin özellikleri, gece kalkıp ateşe odun getirmenin önemi, horozun sesiyle uyanmanın ödülü. Cahı/ayartma daevasının kötülüğü ve temizlik kuralına uymayana verilecek cezalar.²¹⁴

Fergerd 19. Zerdüşt'ün Angra Mainyu ve daevalara karşı mücadelesi, Ameşa Spentalar, yazatalar, Gatha, Vayu ve Zurvan Akerena/sınırsız zaman yazatasından yardım talebi, ve iyilerin ruhlarının cennete, kötülerin cehenneme gideceği.²¹⁵

Fergerd 20-22. Angra Mainyu ve daevaların neden oldukları hastalıklara karşı okunan dualar yer almaktadır.²¹⁶

1. 7. Avesta'nın Zendleri/Pevlevce Eserler

Zend sözcüğü Pehlevce'de açıklama, yorum, tefsir anlamına gelmektedir. Sasaniler döneminde Avesta'nın Pehlevce'ye çevrilmiş, yorumlar eklenmiş, açıklanmış haline Azainti/Zend Avesta denir.²¹⁷ Pazend, Zend Avesta'nın yorumuna verilen addır. Aynı zamanda Zend'in Avestaca alfabesiyle yazılması anlamına da gelmektedir.²¹⁸

Zendler, Sasaniler döneminde oluşan ve İslam egemenliği döneminde yazıya aktarılan Avesta'dan sonra Zerdüştiliğin en önemli kaynaklarıdır. Bu eserlerde Zerdüştiliğin inanç, ibadet, ahlak, hukuk, kültür, gelenek, düşünce yapısı, tarih ve edebi yönleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.²¹⁹ Zendler İskender istilasından (M. Ö. 330) yaklaşık 500 yıl sonra derlendiği için çevre kültürlerden etkilenme ve Zerdüşt'ün öğretisinden bazı farklılıklar içermektedir.²²⁰ Bu eserlerin İslam egemenliği döneminde derlenmesinin Zerdüştü inanç ve gelenekleri koruma amacı nedeniyle olduğu belirtilir.²²¹

Zerdüştilikle ilgili önemli Zendler şunlardır:

²¹³ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 841-844; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 139; *Avesta*, s. 129-131.

²¹⁴ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 845-860; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 140-145; *Avesta*, s. 131-138.

²¹⁵ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 861-874; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 146-150; *Avesta*, s. 139-146.

²¹⁶ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 875-888; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 151-154; *Avesta*, s. 146-154.

²¹⁷ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 998; Uşideri, *Danışname*, s. 306-307; Yıldırım, *Fars Mitolojisi*, s. 21.

²¹⁸ Purdavud, *Gatha*, s. 67; Uşideri, *Danışname*, s. 191-192; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 285-286.

²¹⁹ Jale Amuzgar-Ahmet Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, İntişarat Moin, Tahrân 1389 hş. S. 27; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 145.

²²⁰ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 273; Şehzadi, *Zertoşt*, s. 68.

²²¹ Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 41.

Aogemadaecha: Ölüm ve sonrası ile ilgili konuları içeren kısa eserdir.²²²

Ardavirafname: Sasaniler dönemi büyük mobedlerinden Ardaviraf'ın vizyonel yedi günlük ruhsal cennet-cehennem seyahatini anlatan kitaptır. Bu eserin 10/11. yüzyılda yazıya aktarıldığı belirtilir. Ardavirafname'de ölen kişinin ruhunun, Çinvat Köprüsü, cennet ve cehennemde karşılaştığı durumlar, ceza ve ödüller çarpıcı biçimde tasvir edilir.²²³

Bağan Yasn/Yešt: Sasaniler dönemi Bağan Nask'ın fragmanıdır. Yasna 19-20-21 bölümlerinden oluşmakta, Zerdüştilikteki üç önemli duanın tefsirini içermektedir.²²⁴

Bundahišn: Yaratılışın başlangıcı, varlığın aslı anlamına gelmektedir. Sasaniler döneminin sonlarında mevcut olduğu varsayılan bu eseri M. S. 9. asırda Farnbağ Dadeği Avesta'nın Zendlerinden yararlanarak derlemiştir. Derlemede 36 bölüm olan bu eser Ahura Mazda ve Ehrimen'in mücadelesi, yaratılış, mitolojik tarih, coğrafi yerler, çeşitli varlıklar ve yıldızlardan bahseder. Bundahišn'in İran Bundahişni/Büyük Bündahišn ve Hint Bundahišn'i adıyla iki nüshası bulunmaktadır.²²⁵

Camasp Name/Yadgar Camasp: Kava Viştaspa'nın veziri Camasp'ın dünyanın sonuyla ilgili dini sorularını içeren eserdir.²²⁶

Dadistan-ı Dinik: Dini fetvalar, konular anlamına gelmektedir. Mobed Monučeher'in 92 dini soruya verdiği cevaptan oluşmaktadır. Bu eser M. S. 9. asırda yazılmıştır. Mitoloji, Zerdüşti inancı, dini tören ve gelenekleri içermektedir.²²⁷

Dinkard: Dini işler anlamına gelmektedir. Azerferenbağ Ferokhzatan ve Azerbad Umitan tarafından M. S. 9. asırda yazılmıştır. 9 bölüm olan bu kitabın 1. ve 2. kısmının tamamı 3. bölümün de bir kısmı kayıptır. Avesta'nın kısmi tefsiri, Zerdüşti inancı, ahlak ve dini öğütler, felsefe, mitoloji, tarih, hukuk, coğrafya ve tıpla ilgili konuları içermektedir.²²⁸

²²² Haşim Razi, *Mead u Ahiret Şinasi Der Mezaheb u Edyan İran Kadim*, İntişarat Behçet, Tahran 1394 hş. s. 28-29; Uşideri, *Danışname*, s. 43-44.

²²³ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 906; Uşideri, *Danışname*, s. 86-87; Mole, *İran Bastan*, s. 46; Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 33-34; Nimet Yıldırım, *Ardavirafname*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 23-31.

²²⁴ Meşhid Mirfakhrayi, *Bağan Yasn*, Pujuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1382 hş. s. 3-4; Uşideri, *Danışname*, s. 167-168.

²²⁵ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 30; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 948-949; Uşideri, *Danışname*, s. 170; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 288-289.

²²⁶ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 34; Sadık Hidayet, *Zend Vohumen Yasn*, Neşr Camedaran, Tahran 1383 hş. s. 119.

²²⁷ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 31; Uşideri, *Danışname*, s. 270.

²²⁸ Jale Amuzgar-Ahmet Tafazzoli, *Ustureyi Zendegi Zertošt*, Neşri Çeşme, Tahran 1387 hş. s. 49-51; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 987-988; Uşideri, *Danışname*, s. 286-287.

Enderznameler: Zerdüştî din adamlarının dini, ahlaki öğüt ve nasihatlarını içeren kitaplardır.²²⁹

Gocestek Ebalış: Halife Memun'un huzurunda Azerferenbağ Ferokhzad'ın Ebalış ile yaptığı dini münazarayı anlatan eserdir. Eserin konusu düalizm, hayır ve şerdir.²³⁰

Gozidehayi Zadspram: Zadsprem'in Seçmeleri anlamına gelen bu eser mobed/din adamı Zadsperm tarafından M. S. 9. asırda yazılmıştır. Yaratılış, mucizeler, ilham, insanın yapısı, ölümden sonraki hayat, dünyanın sonu ve kıyamet konularını anlatır.²³¹

Hadoxt Nesk: Aşem Vohu duası ve ahiretle ilgili konuları içeren Avesta fragmanıdır.²³²

Karnameyi Ardeşiri Papekan: Sasaniler'in kurucusu Sasan ve oğlu Erdeşir hakkında bilgiler veren, o dönemin dini anlayışını yansıtan eserdir.²³³

Matyekan/Madyan Hezar Dadistan: Sasaniler dönemindeki mal, kiralama, şahsi hukuk, evlilik, miras ve yargılamayla ilgili bin hukuki konuyu içeren kitaptır. Son derlemesi M. S. 9 asırda yapılmıştır.²³⁴

Minoye Khirad: Sasaniler döneminde telif edilen bu eser 62 soru ve cevaptan oluşmaktadır. Zerdüştî ahlak anlayışı, yaratılış, kader ve ruhun ölümden sonraki durumunu içermektedir.²³⁵

Neryoseng: Miladi 12. asırda mobed Niriyoseng tarafından yapılan Yasna ve Minoye Khirad kitabının Pehlevi'den Sanskritçe'ye çevirisidir.²³⁶

Nirengistan: Dini konular, tören, adet ve geleneklerden bahseden kitaptır.²³⁷

Rivayat-i Pehlevi: Pehlevi rivayetleri anlamına gelen ve müellifi belli olmayan bu eser M. S. 10. yüzyılda yazılmıştır. Mitoloji, gelenek, yaratılış, kader, evlilik, ölüm sonrası, dünyanın sonu gibi çeşitli konuları içermektedir.²³⁸

²²⁹ Amuzgar, *Zeban Pehlevi*, 35-36; Uşideri, *Danışname*, s. 131-132; Musa Balcı, *Taşa Kazınmış Sözler, İslam Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016, s. 141-143.

²³⁰ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 33; Uşideri, *Danışname*, s. 406; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 290.

²³¹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1045; Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 30-31.

²³² Meşhid Mirfakhrayi, *Hadoxt Nask*, Pujuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1386 hş. s. 5; Uşideri, *Danışname*, s. 482; Mohassel, *Avesta*, s. 36.

²³³ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 37-38, 44; Uşideri, *Danışname*, s. 385-386; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 24.

²³⁴ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 38-39; Uşideri, *Danışname*, s. 420.

²³⁵ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 36-37; Uşideri, *Danışname*, s. 447.

²³⁶ Uşideri, *Danışname*, s. 451-542; Sasanfer, *Gataha*, s. 36; Vahidi, *Porsışhayi Zertoşt*, s. 23.

²³⁷ Dustkhah, *Avesta*, c. II, 1067; Uşideri, *Danışname*, s. 458-459.

²³⁸ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 32; Amuzgar-Tafazzoli, *Ustureyi Zertoşt*, s. 51-52; Uşideri, *Danışname*, s. 297.

Şayest Naşayest: Uygun ve uygun olmayan anlamına gelmektedir. Eserin yazarı, yazım dönemi belli değildir. Sevap, günah, temizlik ve dini kuralların hükmünü anlatır.²³⁹

Şekend Gomanik Vizar: Merdan Farrokh tarafından M. S. 9. yüzyılda yazılmıştır. Ahura Mazda, Ehrimen, yaratılış, düalizm konularını içerir. Zerdüştiliği, diğer dinler karşısında cedelle savunur.²⁴⁰

Viştasp Yeşt: Zerdüş'tün hamiliğini yapan hanedanı ve ahiretle ilgili konuları içeren Avesta fragmanıdır.²⁴¹

Yadgeri Zeriran: Viştaspa'nın Zerdüştiliği benimsemesi nedeniyle Khuyunanlar/Arcataspa ile yapılan savaşları anlatan eserdir.²⁴²

Zend Vohumen Yasn/Behmen Yeşt: Ehrimen ile daevaların saldırıları ve gelecek Saosyantları anlatan kitaptır.²⁴³

²³⁹ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 38; Ketayun Mazdapur, *Şayest Naşayest*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1390 hş. s. 7-11; Uşideri, *Danışname*, s. 345.

²⁴⁰ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 32-33; Uşideri, *Danışname*, s. 347.

²⁴¹ Uşideri, *Danışname*, s. 479; *Avesta*, s. 313-322.

²⁴² Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 37; Uşideri, *Danışname*, s. 505-506.

²⁴³ Amuzgar-Tafazzoli, *Zeban Pehlevi*, s. 34; Uşideri, *Danışname*, s. 307; Gaviri, *Zeban Avestayi*, s. 43.

BÖLÜM II

GATHA’NIN YAPISI VE KONULARI

Zerdüşt’e ait olduğu kabul edilen Gatha, Yasna’nın 17 bölümüdür. Mevcut Avesta’nın Yasna bölümünde yer almaktadır. Avestaca “gath”, Pehlevice, “gâh”, “gas”, Farsça “gat”, çoğul olarak “gatha”, “gataha”, “gahan” şeklinde de ifade edilen bu sözcük şiir, şarkı, ilahi anlamına gelmektedir. Dili eski Avestaca ve şiir tarzındadır.²⁴⁴ Gatha adı ilk kez YS. 3: 4’ te çoğul olarak geçmektedir.²⁴⁵ Gatha bölümünde ise bu ad yer almamakta, Zerdüşt’ün sözleri “mantra” olarak adlandırılmaktadır.²⁴⁶

Gatha beş bölümden oluşmakta, YS. 57: 8’de beş Gatha’nın Zerdüşt’e ait olduğu belirtilmektedir. “...gatao frasaravayat yao pañça spitamahe aşano zarathuşrahe... yazamaide.” *Aşavan Spitama Zerdüşt’ün beş Gatha’sını... överiz.*²⁴⁷

Avesta’da en kutsal sayılan bölüm Gatha’dır. YS. 71: 6’da Zerdüştilerin övgüde bulundukları manevi güçler arasında yer almaktadır. “Vispaeça pañça gatao aşaoiş yazamaide.” *Aşavan/doğru olan beş Gatha’nın hepsine övgüde bulunuruz.*²⁴⁸

Zerdüşti gelenekte Gatha’nın önemli yeri bulunmakta, günümüzde bu durum artarak devam etmektedir. Gatha bitiminde okunan Staota Yasna/Gatha’yı övme duası olarak adlandırılan YS. 55’de Gatha’nın koruyucu, ödüllendirici ve ebedilik bahşedici olduğu belirtilir.²⁴⁹ VD. 19: 38’de beş Gatha övülür, ondan yardım talebinde bulunulur.²⁵⁰

Gatha, Avesta’dan dil, yapı ve tema açısından birçok farklılık içermektedir.²⁵¹ Gatha bir müellif tarafından duygu, düşünce, dilek ve beklentilerin dile getirildiği metin konumundadır. Zerdüşt muhatabı Ahura Mazda ile diyalog içinde sorular sormakta,

²⁴⁴ Purdavud, *Gatha*, s. 81; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1040; Firuz Azergoşasp, *Gatha Surudhayi Zertoşt, I-II*, İntişarat Fereveher, Tahran 1383 hş. c. I, s. 42; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 278; Khosro Khazai, *Gatha, Surudhayi Ahurai Zertoşt*, Published by: European Centre for Zoroastrian Studies, Belgium 2006, s. 7-8.

²⁴⁵ Geldner, *Yasna*, s. 9; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 133; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 107; *Avesta*, s. 185.

²⁴⁶ YG. 28: 5, 28: 7, 29: 7, 31: 6, 43: 16, 44: 14, 44: 16, 45: 3, 51: 6.

²⁴⁷ Geldner, *Yasna*, s. 94; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 59; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 222; Lawrence Mills, *The Zend-Avesta Part III, The Yasna, Visparad, Afrinagan, Gahs and Miscellaneous Fragments*, At The Clarendon Press, Oxford 1887, s. 299; *Avesta*, s. 270.

²⁴⁸ YS. 71: 6; Geldner, *Yasna*, s. 115; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 115; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 262; Mills, *Zend-Avesta Part III*, s. 328; *Avesta*, s. 288.

²⁴⁹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 52-54; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 216-217; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 294.

²⁵⁰ Purdavud, *Gatha*, s. 81; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 872; James Darmesteter, *The Zend-Avesta, Part I, Vendidad*, Oxford At the Clarendon Press, 1880, s. 215-216; *Avesta*, s. 144.

²⁵¹ Purdavud, *Gatha*, s. 82; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 210; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 33.

sıkıntısını, kaygısını, beklentisini, yardım isteğini ona iletmektedir. Soruların cevabını, dini öğretiyi, yardımı Ahura Mazda'dan ve Ameşa Spentalardan aldığını belirtmektedir.²⁵²

Gatha'nın içeriğinde Zerdüş'tün psikolojisi, mücadelesi, toplumsal sorunlara çözüm arayışı, tanrıyla ilişkisi, yeni bir dinin oluşum süreci yer almaktadır. Ritüeller, dini kurallar, törenler, gelenekler ve Zerdüş'ti dualar ise yer almamaktadır. Irani'ye göre Gatha'da Zerdüş'tün teolojik öğretisi kıtalarda sistemsiz olarak bulunmaktadır.²⁵³

2. 1. Gatha'nın Dilsel Yapısı

Avestaca dilinde mevcut en eski eser Gatha'dır. Dil açısından Eski Avestaca diyalektiğine sahiptir. Aşem Vohu, Yata Ahu Vairyo/Yenghe Hatanm, Airyama İşyo duaları ve Yasna'nın Heft Ha bölümü de eski Avestaca'dır. Gatha'nın dili şiirsel, bölümleri birbirinden farklı hece ölçüsüne sahiptir. Gatha metninden oluşum tarihini net olarak belirlemek mümkün değildir.²⁵⁴ Dilsel açıdan Hinduizm'in Kutsal Kitabı Vedaların en eski bölümü olan Rigveda'ya yakın ve benzer olduğu uzmanlarca belirtilir.²⁵⁵ Dilinin arkaikliği, şiirseliği, edebi sanatlar içermesi, bazı sözcüklerin çok anlamlılığı, muğlâklılığı, metnin kısalığı Gatha'nın anlaşılmasını zorlaştırmakta ve farklı çevirilere neden olmaktadır.²⁵⁶

Gatha 238 kıta, 896 mısra, 5560 kelimedenden oluşmuştur.²⁵⁷ Irani'ye göre ise yaklaşık 6000 kelime, 1300 mısra, 238 kıtadır.²⁵⁸ Gatha döneminden kalma başka metinlerin olmaması Gatha çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Gatha'ya dil ve içerik açısından en yakın olan metin Heft Ha'dır. Bu nedenle araştırmacılar Sanskritçe, Avestaca ve Pehlevice metinlerden yararlanmaya yönelmektedirler.²⁵⁹ Bu durum Gatha'nın özgünlüğünün kaybına ve çalışmaları bir bakıma göreceli hale getirmekte,

²⁵² Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 375-376.

²⁵³ J. Dinshaw Irani, *Understanding The Gathas, The Hymns of Zarathustra*, Edited with an Introduction by Kaikhosrov D. Irani, Ahura Publishers, Womelsdorf 1994, s. ix.

²⁵⁴ Mohassel, *Avesta*, s. 15-15; Humbach, *Gathas*, s. 7; Jackson, *Avesta Grammar*, s. xviii.

²⁵⁵ Purdavud, *Gatha*, s. 81; Meşhid Mirfakhrayi, *Vohukhşatra Gah*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1394 hş. s. 18; Irani, *Gathas*, s. viii.

²⁵⁶ Mohassel, *Avesta*, s. 69-71; Mary Boyce, *Ayini Zertoşt, Kohen Ruzgar u Mandegareş*, çev. Abulhasan Tahami, 5.b. İntişarat Nigah, Tahran 1393 hş. s. 119-120; Vahidi, *Porsişhayi Zertoşt*, s. 23; Mazdapur, *Zertoştıyan*, s. 21-22; Mirfakhrayi, *Vohukhşatra Gah*, s. 27-28; S. Insler, *The Gathas of Zarathustra*, Acta Iranica, Belgium 1975, s. 2.

²⁵⁷ Purdavud, *Gatha*, s. 82; Rahim Çavuş Ekberi, *Hamasei Ahurayi Gahan*, İntişarat Defter Pejuheşhayi Ferhengi, Tahran 1383 hş. s. 12.

²⁵⁸ Irani, *Understanding The Gathas*, s. viii.

²⁵⁹ Mirfakhrayi, *Vohukhşatra Gah*, s. 14-15.

birbirinden farklı ve zıt Gatha çevirilerine neden olmaktadır. Yapılan yoğun araştırmalara rağmen henüz Gatha'nın kapalı, girift sorunları giderilememiştir.²⁶⁰

2. 2. Gatha'nın Bölümleri

Gatha'nın bölümlerinin adları Avesta'da yer almaktadır.²⁶¹ Her bölüm adını ilk sözcükten almıştır.²⁶² Beş Gatha şunlardır:

1. *Ahunavaiti/Ahunavad*
2. *Ushtavaiti/Uştavad*
3. *Spenta Mainyu/Spentmad*
4. *Vohu Khşatra/Vohuşter*
5. *Vahiştōišti/Vehiştovaşt*

Araştırmacılar bazılarına göre Gatha 4 şiir, 16 “ha” bölümden oluşmaktadır.²⁶³ Genel kabule göre 5 şiir, 17 “ha” dır.²⁶⁴

Gatha metinlerinin bazısının başında YS. 27: 13 “Ahuna Vairya”, YS. 27: 14 “Aşem Vohu”, YS. 27: 15 “Yenghe Hatanm” duaları bulunmaktadır.²⁶⁵ Bazıları Sasaniler döneminde oluşturulduğu varsayılan YS. 28: 0 “Gatao Aşaoniş” duasıyla başlamaktadır.²⁶⁶ Dilsel benzerlik nedeniyle YS. 54: 1 “Airyaman İşyo” duası bazı metinlerde Gatha'nın sonuna dâhil edilmektedir.²⁶⁷

2. 2. 1. Ahunavaiti/Ahunavad Gatha/ Yasna 28-34

28. yasna 11 üçlük, 16 hece (7+9)
29. yasna 11 üçlük, 16 hece (7+9)
30. yasna 11 üçlük, 16 hece (7+9)
31. yasna 22 üçlük, 16 hece (7+9)

²⁶⁰ Mirfakhrai, *Vohukhşatra Gah*, s. 27; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 372.

²⁶¹ Purdavud, *Visperad*, s. 63-72; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 872; *Avesta*, s. 144.

²⁶² Purdavud, *Gatha*, s. 84; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 18; Humbach, *Gathas*, s. 4.

²⁶³ Aştiyani, *Zertoşt*, s. 122.

²⁶⁴ Purdavud, *Gatha*, s. 82; Humbach, *Gathas*, s. 4; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 34.

²⁶⁵ Irach Jehangir Sorabji Taraporewala, *The Religion of Zarathustra*, Sazmanı Fereveher, Tahran 1379 hş. s. 86; Humbach, *Gathas*, s. 115-116.

²⁶⁶ Geldner, *Yasna*, s. 27; Purdavud, *Gatha*, s. 131, 435; Rüstem Şehzadi, *Bergerdan Gatha*, Bergerdan İngilizce, Siyaveş Keşaverzi, İntişarat Fereveher, Tahran 1393 hş. s. 42; Abbas Şuşteri, *Gatha*, Surudhayi Zertoşt, 2. bs. İntişarat Fereveher, Tahran 1379 hş. s. 25; Kanga, *Gatha*, s. 4; Humbach, *Gathas*, s. 116.

²⁶⁷ Şehzadi, *Gatha*, s. 280; Nima Fermin-Feramerz Dadres, *Gataha*, *Surudhayi Minoye Zertoşt*, İntişarat Ferheng İran, France 2012, s. 126; Humbach, *Gathas*, s. 195; Piloo Nanavutty, *The Gathas of Zarathustra*, Mapping Publishing, Ahmedabad 1999, *Gathas*, s. 159-162.

32. yasna 16 üçlük, 16 hece (7+9)

33. yasna 14 üçlük, 16 hece (7+9)

34. yasna 15 üçlük, 16 hece (7+9)

Ahunavaiti Gatha toplam 7 ha, 100 kıta üçlük, 16 hecelik, 300 mısra ve 2100 kelimeden oluşur.²⁶⁸ Adını Zerdüştilikte en önemli dua olan Ahunavaiti/Ahunvar duasından alır.²⁶⁹ Bazı metinlerde 28. ile 30. yasnanın içerik benzerliği nedeniyle ilk sıraya 29. yasna yerleştirilmiştir.²⁷⁰

Gatha'nın özgünlüğünün anlaşılması, Avesta'yla benzeştiği ve ayrıştığı tema, kavram, ifade ve yönlerin bilinmesi için bölümleri vermeyi uygun gördük.

Yasna Ha 28'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Zerdüş'tün Geuş Urva/yaratılışın ruhunu hoşnut etme arzusuyla Ahura Mazda'ya duası.
2. Maddi ve manevi dünyanın mutluluğunu dilemesi.
3. Aşa, Vohumen ve Armaiti'ye övgü, onlardan yardım talebi.
4. Zerdüş'tün kendi ruhunu yüceltme, Ahura Mazda'ya ulaşma ve doğruluğun yolunu öğretme niyeti.
5. Hakikate ulaşma, en büyük mantra/kutsal söz ile yanlış yolda olanları uyarma arzusu.
6. Ahura Mazda'dan güç, mutluluk, düşmanlara üstün olma, Vohumen'den yardım, Aşa'dan uzun yaşam dileği.
7. Ahura Mazda'dan kuvvet, Aşa'dan ödül, mutluluk, Armaiti'den Viştaspa'nın arzusunu yerine getirme.
8. Kendi taraftarları ve Fraşaoştra için en iyi şeyi/cennet, mutluluk isteği.
9. Zerdüş'tün Ahura Mazda'yı gücendirmemesi, ona övgüde bulunuşu.
10. Ahura Mazda'dan iyilerin arzularını yerine getirme dileği.
11. Zerdüş'tün doğruluk ve iyi düşünceyi koruma, yaratılışın nasıl olduğunu öğrenme isteği yer almaktadır.²⁷¹

Yasna Ha 29'da geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Geuş Urva'nın gördüğü zulümlerden yakınması, koruyucu ve huzur isteği.

²⁶⁸ Purdavud, *Gatha*, s. 87; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 34; Erdeşir Behmerdi, *Ahunavadgah*, İntişarat Behcet, Tahran 1395 hş. s. 9-10; West, *Gathayi Zertoşt*, s. 37; Ali Nihad Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, Sühület Matbaası İstanbul, s. xxı.

²⁶⁹ Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 33; Boyce, *Menabi*, s. 47; Uşideri, *Danışname*, s. 145.

²⁷⁰ Şuşteri, *Gatha*, s. 26; Şehzadi, *Gatha*, s. 31; Nanavutty, *Gathas*, s. 68.

²⁷¹ Mobareke, *Gataha*, s. 23-69; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 68-73; Taraporewala, *The Religion*, s. 87-90; Kanga, *Gatha*, s. 4-16; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 25-26; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 3-5.

2. Geuş Taşa/canlıları yaratan kudretin Aşa'dan yalancılara zulmünü kaldıracak, uygun koruyucu ve önderi sorması.

3. Aşa'nın uygun koruyucu önder olmadığını belirtmesi.

4. Ahura Mazda'nın insan ve daevaların geçmişte yaptıklarını, ileride ne yapacaklarını bilmesi, hüküm sahibi oluşu.

5. Zerdüş'te ve Geuş Urvan'ın iyilerin mutluluğu, kötülerin yenilgisi için Ahura Mazda'ya duası.

6. Ahura Mazda'nın Geuş Urva için adil koruyucunun bulunmadığını, çoban ve çiftçinin onun için seçildiğini bildirmesi.

7. Ahura Mazda'nın mantrayı iyilik için göndermesi, Vohumen'den insanlara yardımcının kim olduğunun sorulması.

8. Zerdüş'tün görevi kabul edişi, ona güzel söz verilmesi, doğruluğu yayması.

9. Geuş Urva'nın güçlü birini istemesi.

10. Ahura Mazda'dan koruyucuya güç, kuvvet dilemesi.

11. Koruyucunun gelişi, takipçilerin ona uymaları gerektiği yer almaktadır.²⁷²

Yasna Ha 30'da geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Doğruluğa ve aydınlığa ulaştıran sözler.

2. Güzel sözlere kulak verilmesi, doğru yolun seçilmesi.

3. İkiz cevher/iyi-kötü karşıtlığı, insanın yalanı değil doğruyu seçmesi gerektiği.

4. İkiz cevherin yaşam ve ölümü (mutluluk-mutsuzluk) meydana getirmesi, doğrulara en iyi, yalancılara en kötü yaşamın (cennet-cehennem) olacağı.

5. Yalancının kötüyü, doğrunun iyiyi seçerek tanrının hoşnutluğunu kazanacağı.

6. Daevaların/divlerin kötüyü seçtiği, insanların yaşamını mahvettiği.

7. Khşatra, Vohumen, Aşa, Armaiti'nin insana yardımcı oluşu, erimiş maden sınavından geçileceği.

8. Günahkârlara sonunda cezalarının erişeceği, doğruluğun yalanı yeneceği.

9. Zerdüş'tün yaşamı yenileyenler gibi olma isteği, Ahura Mazda ve Aşa'dan yardım talebi.

10. Yalanın egemenliğinin yıkılacağı, iyilerin mutluluğa ulaşacağı.

11. Doğrulara mutluluk/cennet, yalancılara sıkıntı/cehennem olacağı yer almaktadır.²⁷³

²⁷² Mobareke, *Gataha*, s. 70-114; West, *Gathay Zerdost*, s. 74-81; Taraporewala, *The Religion*, s. 91-93; Kanga, *Gatha*, s. 17-27; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 26-27; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 5-7.

Yasna Ha 31'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Zerdüş'tün sözlerinin Ahura Mazda'ya inananlar için güzel, yalancılar için acı oluşu.
2. Zerdüş'tün adil hâkim/ratu, önder oluşu, insanları doğru yola daveti.
3. İyilerin ödülünün, kötülerin cezasının ne olacağı sorusu.
4. Ahura Mazda, Aşa, Armaiti ve Vohumen'in yardımıyla iyilerin yalana karşı zafere ulaşacağı.
5. Zerdüş'tün Ahura Mazda, Aşa ve Vohumen'den yardım talebi, öğrenme isteği.
6. Mantra'yı insanlara açıklayana ödül verileceği.
7. Ahura Mazda'nın Aşa'yı/doğruluğu yaratması, aydınlığı var etmesi.
8. Ahura Mazda'nın evvel-ahir/ezeli-ebedi, Vohumen'in babası, doğruluğun yaratıcısı ve egemen oluşu.
9. Ahura Mazda'nın akıllı ve Armaiti'nin kaynağı oluşu.
10. Doğru kişinin/çobanın seçilmesi gerektiği.
11. Ahura Mazda'nın insana irade ve seçme gücü verdiği.
12. Yalan ve doğru arasında seçimde tereddüt edene Armaiti'nin yardımcı oluşu.
13. Ahura Mazda'nın gizli açık, büyük küçük her şeyi bilmesi, görmesi.
14. Zerdüş'tün sonunda/hesap gününde doğruların ve yalancıların durumunu.
15. Kötülük yapan, insanları, hayvanları inciten yalancının cezasının ne olacağını.
16. Yerleşim alanlarını yüceltmek isteyen iyi kişi ne yapmalı.
17. Doğru ve yalancıdan hangisinin büyük olduğunu Ahura Mazda'ya sorması ve doğruluğu öğretme isteği.
18. Kimse yalancıya uymamalı, onunla mücadele etmeli.
19. Doğru kişiye uyulması gerektiği, insanların ateşten geçirme/erimiş maden sınavına tabi olacağı.
20. Doğrulara uyanların aydınlığa/cennete, yalancıların karanlığa/cehenneme gideceği.
21. Ahura Mazda'nın iyilere olgunluk, ebedilik vereceği.

²⁷³ Mobareke, *Gataha*, s. 115-159; West, *Gathay Zerdost*, s. 82-89; Taraporewala, *The Religion*, s. 94-96; Kanga, *Gatha*, s. 29-39; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 28-29; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 7-8.

22. Doğruluk ve iyilikten yana olanın Ahura Mazda'nın dostu olduğu yer almaktadır.²⁷⁴

Yasna Ha 32'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Ahura Mazda'nın hoşnutluğunu elde etmek için Zerdüşt'ün öğretilerine uyulması gerektiği.
2. Ahura Mazda'nın onlar için Aşa ve Armaiti'yi seçmesi, onların doğruluğunu, dindarlığını kabul edişi.
3. Daevaların kötü oluşu, yedi iklime/dünyaya zarar veriş.
4. İnsanlara zarar verip kötü düşünceyi yayanlara daeva dostu denilişi.
5. Daevaların Aka Manangha/kötü düşüncenin öğretilerine uyup insanları ebedi mutluluktan uzaklaştırmaları.
6. Ahura Mazda'nın günahkârları bilmesi, onları yargılayacağı.
7. Erimiş madenden geçiş sınavı.
8. Yima'nın günahkârlardan oluşu.
9. Kötü öğreticinin insanları yoldan çıkarması.
10. Kötü öğreticinin fesatçılığı, bozgunculuğu.
11. Yalancıların yaşamı mahvetmeye, doğruları yoldan çıkarmaya çalışmaları.
12. Gerehma ve karapanların/kötü din adamlarının insanlara zararları.
13. Gerehma'nın kötü saraya/cehenneme gideceği.
14. Gerehma ve kötü kavalanın/yöneticilerin zulmü, kötülüğü.
15. Karapan ve kavalara itaat etmeyenlerin iyi saraya/cennete gideceği.
16. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan yalancının zulmüne karşı yardım isteği yer almaktadır.²⁷⁵

Yasna Ha 33'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Tanrının yalancıları ve doğruları adil yargılayacağı.
2. Yalanla mücadele eden, birini doğru yola getiren kişinin Ahura Mazda'nın rızasını kazanacağı.
3. Doğruluktan yana olanların huzura kavuşacağı.
4. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan yalancı ve kötülerin iyilerden uzaklaşmasını dilemesi.

²⁷⁴ Mobareke, *Gataha*, s. 161-250; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 92-107; Taraporewala, *The Religion*, s. 97-101; Kanga, *Gatha*, s. 41-62; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 29-30; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 9-12.

²⁷⁵ Mobareke, *Gataha*, s. 251-316; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 108-121; Taraporewala, *The Religion*, s. 102-105; Kanga, *Gatha*, s. 64-79; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 13-16.

5. Ahura Mazda'nın katına, mutluluğa ulaşmak için Sraoşa'dan yardım talebi.
6. Zerdüşt'ün zaotar/dini önder oluşu, doğru yolu öğretmesi.
7. Ahura Mazda, Aşa ve Vohumen'den yardım dileği.
8. Ahura Mazda'yı övmesi, yardım ve ödül isteği.
9. Haurvatat ve Ameretat'ın yardımı.
10. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan yaşamı güzelleştirme arzusu.
11. Ahura Mazda, Aşa, Vohumen, Armaiti, Khşatra'dan yardım ve ödül talebi.
12. Ahura Mazda, Aşa, Vohumen, Armaiti'den güç, kuvvet isteği.
13. Ahura Mazda'dan inananlara ödül, Armaiti'den doğruluğu öğretme talebi.
14. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'ya canını, yaşamını adaması yer almaktadır.²⁷⁶

Yasna Ha 34'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan yardım ve ödül isteği.
2. Ahura Mazda'yı övmesi, yakarışı.
3. Ahura Mazda'ya dua ve sunuda bulunması.
4. Ahura Mazda'dan Atra/ateşin iyilere fayda kötülere zarar vermesini istemesi.
5. Zerdüşt'ün Ahura Mazda, Aşa, Vohumen'den yardım talebi.
6. Ahura Mazda, Aşa, Vohumen'e övgü, onlara güvenme arzusu.
7. Ahura Mazda ve Aşa'dan destek, sığınma, korunma dileği.
8. Kötülerin tanrının emirlerinden yüz çevirmeleri, iyileri korkutmaları.
9. Spenta Armaiti'ye kötü gözle bakanlardan doğruluğun uzak oluşu.
10. İyi, akıllı insanın Armaiti'ye yönelmesi.
11. Vohumen, Aşa, Armaiti'nin doğrulara güç ve sağlamlık vermesi.
12. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan doğru yolu öğrenme isteği.
13. Doğru yolda olanların mükâfata erişeceği.
14. Ahura Mazda'nın mükâfatı çalışanlara vereceği.
15. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan yapılması gereken işleri öğrenme isteği yer almaktadır.²⁷⁷

2. 2. 2. Ushtavaiti/Uştavad Gatha/Yasna 43-46

43. yasna 16 kıta beşlik, 11 hece (4+7)

²⁷⁶ Mobareke, *Gataha*, s. 317-372; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 122-131; Taraporewala, *The Religion*, s. 106-108; Kanga, *Gatha*, s. 81-94; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 30-31; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 17-19.

²⁷⁷ Mobareke, *Gataha*, s. 373-432; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 132-143; Taraporewala, *The Religion*, s. 109-111; Kanga, *Gatha*, s. 96-114; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 32-33; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 20-22.

44. yasna 20 kıta beşlik, 11 hece (4+7)

45. yasna 11 kıta beşlik, 11 hece (4+7)

46. yasna 19 kıta beşlik, 11 hece (4+7)

Uştavaiti Gatha toplam 4 ha, 66 kıta beşlik, 11 hecelik, 330 mısra ve 1850 kelimeden oluşur.²⁷⁸ Bu Gatha'nın 65 kıtası beşlik iken 46: 15 kıtası dörtlüktür. Bazı uzmanlara göre bir kıta kayıptır.²⁷⁹ Adını selamet, afiyet anlamına gelen ušta kelimesinden alır. YS. 71: 16'da Gatha Uştavaiti'nin adı yer almaktadır.²⁸⁰

Yasna Ha 43'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan dileklerinin kabul edilmesi, güç, kuvvet talebi.
2. Tanrıdan iyilik dileği.
3. Doğru yola, mutluluğa ulaşma arzusu.
4. Ahura Mazda'nın herkese hakkını vereceği, Zerdüşt'ün Atra'nın/ateşin feyzinden yararlanma isteği.
5. Ahura Mazda'nın iyi iş yapanlara iyi, kötü iş yapanlara kötü karşılık vereceği.
6. Son günde Spenta Mainyu, Khşatra, Vohumen, Aşa ve Armaiti'nin rolü.
7. Vohumen'in Zerdüşt'e gelişi.
8. Zerdüşt'ün yalancıların düşmanı, doğruların dostu oluşu.
9. Ateşe sunuda bulunuşu.
10. Doğruluğa yönelme, öğrenme isteği.
11. Vohumen'in Zerdüşt'e gelişi, elçiliği.
12. Sraoşa'nın rolü.
13. Zerdüşt'ün uzun yaşam dileği.
14. Ahura Mazda'dan yardım isteği, mücadele arzusu.
15. Vohumen'in yalancıların sevindirilmemesi gerektiğini Zerdüşt'e bildirmesi.
16. Ahura Mazda'ya övgü yer almaktadır.²⁸¹

²⁷⁸ Purdavud, *Gatha*, s. 87; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 34; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 10; Mohassel, *Avesta*, s. 25; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 37.

²⁷⁹ Purdavud, *Gatha*, s. 219; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 421-422; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 205; Taraporewala, *The Religion*, s. 127; Kanga, *Gatha*, s. 192; Humbach, *Gatha*, 186; Insler, *Gathas*, s. 273.

²⁸⁰ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 114; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 265; Uşideri, *Danışname*, s. 112; *Avesta*, s. 290.

²⁸¹ Mobareke, *Gataha*, s. 435-498; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 146-161; Taraporewala, *The Religion*, s. 112-115; Kanga, *Gatha*, s. 117-135; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 39-41; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 25-27.

Yasna Ha 44'de Zerdüşt'ün Ahura Mazda'ya çeşitli konularla ilgili sorduğu sorular, istek ve arzusu yer almaktadır.

Yasna Ha 44'de geçen konu, kavram ve sorular ana hatlarıyla şunlardır:

1. Yapılması gereken dua ve övgüler nelerdir?
2. İyilik yapanların karşılığı ne olacaktır?
3. Aşa'nın babası, güneş, yıldız ve ayın yaratıcısı.
4. Göğü ve yeri tutan, suyu, otu yaratan, Vohumen'i var eden.
5. Karanlık, aydınlık, uyku, uyanıklık ve günün vakitlerini yaratan kimdir?
6. Aşa, Armaiti ve Vohumen'in yardımı ve mutluluk kim içindir?
7. Khşatra ve Armaiti'yi yaratan, evlat yüreğine baba sevgisini koyan kimdir?
8. Ruh nasıl mutluluğa ulaşacak?
9. Zerdüşt mükâfata kavuşacak mı?
10. İyiler, vaat edilen mükâfata ulaşacak mı?
11. Elçiliğin ödülü ne olacak?
12. Yalancılar ve doğrular kimler?
13. Yalancılara karşı nasıl davranılmalı?
14. Zerdüşt'ün, yalancıların kötülüğe maruz kalmalarını dilemesi.
15. Yalancılar ve doğrulardan hangisi zafere ulaşacak?
16. Doğru yolda olanların önderi kimdir?
17. Zerdüşt arzusuna, doğrular olgunluk ve ebediliğe kavuşacak mı?
18. Vaat edilen ödül, olgunluk ve ebediliğe nasıl ulaşacağım?
19. Sözünde durmayan kişinin sonunda karşılaacağı ceza nedir?
20. Daevaların, karapanların, kavalanın kötülüğü yer almaktadır.²⁸²

Yasna Ha 45'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Kötü öğreticinin yalan ve zararına karşı Zerdüşt'ün uyarısı.
2. İkiz cevher/Spenta Mainyu, Angra Mainyu'nun birbirine zıtlığı.
3. Mantra/kutsal söze uymayanların sonunda pişman olacağı.
4. Ahura Mazda'nın Vohumen ve Armaiti'nin babası, dünyanın yaratıcısı ve aldatılamaz oluşu.
5. En kutsal olanın/tanrının Zerdüşt'e söylediği sözler.

²⁸² Mobareke, *Gataha*, s. 499-579; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 162-179; Vahidi, *Porsışhayi Zertoşt*, s. 65-81; Taraporewala, *The Religion*, s. 116-120; Kanga, *Gatha*, s. 137-157; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 41-42; Irani, *Gathas*, s. 23-30; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 28-31.

6. Ahura Mazda'nın en büyük oluşu, duaları işitmesi ve Zerdüşt'ün Vohumen'den öğrenmesi.

7. Doğruların ruhlarının daimi mutluluğa ulaşacağı, yalancılara sıkıntıya ve cezaya maruz kalacağı.

8. Zerdüşt'ün cennete, tanrıya ulaşma arzusu.

9. Ahura Mazda'dan yardım talebi, insanlara, hayvanlara yardımcı olma isteği.

10. Ahura Mazda'nın iyilere olgunluk, ebedilik/cenneti vereceği.

11. Zerdüşt'e uyanların ileride kavuşacağı mutluluk yer almaktadır.²⁸³

Yasna Ha 46' da geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Zerdüşt'ün koruyucu, sığınacak yer ve destek arayışı.

2. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan yardım talebi.

3. Vohumen'in yardımına ulaşma, taraftar bulma arzusu.

4. Yalancılara, doğruların ilerlemesini istemeyişi.

5. Doğru yola giren kişinin korunması.

6. Doğru kişiye yardım edilmesi gerektiği.

7. Zerdüşt'ün Ahura Mazda, Vohumen ve Atra'dan yalancılara karşı yardım isteği.

8. Zerdüşt'e zarar vermek isteyeninin amacına ulaşamayacağı.

9. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'yı tanıması, Vohumen'in Zerdüşt'e bildirmesi.

10. İyi iş yapanların Çinvat Köprüsü'nü geçeceği.

11. Karapan ve kavalanın Çinvat Köprüsü'nde korkuya kapılacakları, yalan evinde/cehennemde ebedi kalacakları.

12. Turanî Fryana'nın torunlarına Aşa, Armaiti ve Vohumen'in yardımı.

13. Zerdüşt'ü hoşnut edenin ödüllendirileceği.

14. Kava Viştaspa'nın Zerdüşt'ün dostu oluşu.

15. Haeçataspa'nın övülmesi.

16. Fraşaostra'nın Zerdüşt'ün dostlarından oluşu.

17. Camaspa Hvogva'nın mutluluğa kavuşacağı.

18. Zerdüşt'e uyanlara iyi şeylerin vadedildiği.

19. Zerdüşt'e yardımcı olanların nimetlere kavuşacağı yer almaktadır.²⁸⁴

²⁸³ Mobareke, *Gataha*, s. 580-624; West, *Gathay Zerdöşt*, s. 182-191; Taraporewala, *The Religion*, s. 121-123; Kanga, *Gatha*, s. 158-170; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 42-43; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 32-33.

2. 2. 3. Spenta Mainyu /Spentmad Gatha/Yasna 47-50

47. yasna 6 kıta dörtlük, 11 hece (4+7)

48. yasna 12 kıta dörtlük, 11 hece (4+7)

49. yasna 12 kıta dörtlük, 11 hece (4+7)

50. yasna 11 kıta dörtlük, 11 hece (4+7)

Spenta Mainyu Gatha toplam 4 ha, 41 kıta dörtlük, 11 hecelik, 164 mısra ve 900 kelimeden oluşur.²⁸⁵ Bu Gatha'nın ilk bölümünün her kıtasında Spenta Mainyu'dan bahsedildiğinden Spentmad Gatha olarak adlandırılır. YS. 18: 8'de "Spentamant ha" sözcüğüyle Spenta Mainyu Gatha kastedilmektedir.²⁸⁶

Yasna Ha 47' de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Ahura Mazda'nın, Spenta Mainyu/iyi cevhere uyana olgunluk, ebedilik vereceği.
2. Ahura Mazda'ya ulaşmanın Spenta Mainyu'ya uymakla mümkün olacağı.
3. Ahura Mazda'nın, Spenta Mainyu'nun babası ve dünyanın yaratıcısı olduğu.
4. Spenta Mainyu'dan yalancıların zarar gördüğü.
5. Spenta Mainyu'ya uyanların Ahura Mazda'nın ödülüne kavuşacağı.
6. Ahura Mazda'nın, Spenta Mainyu, Atra, Armaiti ve Aşa vasıtasıyla yalancı ve doğrulara yaptıklarının karşılığını vereceği yer almaktadır.²⁸⁷

Yasna Ha 48' de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Doğruluğun yalanı yeneceği, insanlara ve daevalara karşılığının verileceği.
2. Zerdüş'tün doğruluğun yalanı ne zaman yeneceğini öğrenme isteği.
3. Ahura Mazda'nın bilgeliği, iyi şeyler öğretmesi.
4. Ahura Mazda'nın sonunda iyilik ve kötülüğü ayıracağı.
5. İnsanları iyi yöneticilerin yönetmesi gerektiği.
6. İnsanlara güç, kuvvet verilmesi, hayvanlar için otun yaratılması.
7. Öfkeden kaçınılması, doğruluğa destek olunması gerektiği.
8. Zerdüş'tün kendi akıbetini ve mükâfatını merak etmesi.

²⁸⁴ Mobareke, *Gataha*, s. 625-701; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 192-209; Taraporewala, *The Religion*, s. 124-128; Kanga, *Gatha*, s. 171-199; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 43-45; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 34-37.

²⁸⁵ Purdavud, *Gatha*, s. 87-88; Mohassel, *Avesta*, s. 25; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 37; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 10; Mirfakhrai, *Vohukhşatra Gah*, s. 8; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. xxii.

²⁸⁶ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 201; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 170.

²⁸⁷ Mobareke, *Gataha*, s. 705-726; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 210-215; Taraporewala, *The Religion*, s. 129-130; Kanga, *Gatha*, s. 204-210; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 46; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 41-42.

9. Düşmanların ne zaman etkisiz hale getirileceğini.
10. İnsanların pis, zararlı içkiden ne zaman kurtulacağını sorması.
11. Ahura Mazda'dan yardım isteği.
12. Saoşyantların mutluluk getirmesi, gazabı uzaklaştırması yer almaktadır.²⁸⁸

Yasna Ha 49' da geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Bedva'nın Zerdüş'tü engellemeye çalışması.
2. Bendva'nın kötülüğü.
3. Zerdüş'tün insanların doğruluktan yana olmalarını istemesi.
4. İnsanlara, hayvanlara zarar veren kötülerin daevaların yolunda oluşu.
5. Vohumen'den yana olanların huzura kavuşacağı.
6. Zerdüş'tün Ahura Mazda ve Aşa'dan dini anlama ve iletmede yardım talebi.
7. Ahura Mazda'ya kimlerin kendisinden yana olacağını sorması.
8. Zerdüş'tün, Faraşaoştra'nın doğruluktan yana olmasını dilemesi.
9. Camaspa'ya iyilikten yana olanların tanrıya uymaları, yalancılardan uzaklaşmaları gerektiğini bildirmesi.
10. Zerdüş'tün iyileri koruması için Ahura Mazda'ya niyazı.
11. Kötü yöneticilere uyanların yalan sarayına/cehenneme gidecekleri.
12. Zerdüş'tün Ahura Mazda, Vohumen ve Aşa'dan yardım ve mükâfat talebi yer almaktadır.²⁸⁹

Yasna Ha 50' da geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Ahura Mazda'nın Zerdüş ve dostlarına yardımcı oluşu.
2. Doğru yaşayanların mutluluğa ulaşacağı.
3. İnsanları doğruluğa yöneltenlerin ödüle kavuşacağı.
4. Zerdüş'tün Ahura Mazda, Aşa, Vohumen ve Khşatra'ya övgüsü, iyiler için mutluluk/cennet dileği.
5. Ahura Mazda ve Aşa'nın mantracıya/kutsal söz söyleyene dost oluşu.
6. Zerdüş'tün öğrenme isteği.
7. Ahura Mazda, Aşa ve Vohumen'den yardım talebi.
8. Ahura Mazda, Aşa ve Vohumen'e duası.
9. Ahura Mazda, Aşa, Vohumen'e övgüsü.

²⁸⁸ Mobareke, *Gataha*, s. 727-773; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 218-227; Taraporewala, *The Religion*, s. 131-133; Kanga, *Gatha*, s. 211-223; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 46-47; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 65-66.

²⁸⁹ Mobareke, *Gataha*, s. 774-815; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 228-237; Taraporewala, *The Religion*, s. 134-136; Kanga, *Gatha*, s. 224-236; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 67-68.

10. Yaptığı işleri Ahura Mazda'ya adaması.

11. Ahura Mazda'ya övgüye devam edeceği yer almaktadır.²⁹⁰

2. 2. 4. Vohukhşatra/Vohuşter Gatha/Yasna 51

51. yasna 1 ha, 22 kıta üçlük, 14 hece (7+7)

Vohukhşatra Gatha toplam 66 mısra ve 450 kelimeden oluşur. Adını iyi egemenlik anlamına gelen Vohukhşatra'dan almaktadır.²⁹¹ İçerik olarak Kava Viştaspa hanedanının Zerdüş'te uymasını konu edinmektedir.²⁹²

Yasna Ha 51' de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Doğruluk yolunda çalışanların ödüllendirileceği.
2. Zerdüş'tün doğru yolda çalışanlara ödül isteği.
3. Tanrının sözlerine uyanlara Ahura Mazda ve Aşa'dan yardım talebi.
4. Zerdüş'tün zorluk çekenlerin mutluluğa nasıl ulaşacağını.
5. Doğru önderin insanları nasıl huzura kavuşturacağını sorması.
6. Ahura Mazda'nın rızasını kazananı ödüllendireceği, kötü iş yapanı ise cezalandıracağı.
7. Ahura Mazda'nın yeri, suyu, otu, Haurvatat, Amererat ve Spenta Mainyu'yu yaratması, insana güç vermesi.
8. Yalancının kötülüğe maruz kalacağı, doğrunun mutluluğa ulaşacağı.
9. Kızıl ateş ve erimiş maden sınavı.
10. Yalancının kötülükten yana oluşu, Zerdüş'tün Aşa'dan yardım talebi.
11. Zerdüş'tün kendisinden yana olanın kim olduğunu Ahura Mazda'ya sorması.
12. Kötü yöneticinin Zerdüş'te destek olmaması.
13. Yalancıların Çinvat Köprüsü'nde korkuya kapılacakları.
14. Karapanların çiftçi ve hayvanlara yaptıkları zulümler yüzünden sonunda yalan evine/cehenneme gidecekleri.
15. Zerdüş'tün dostlarının yüce saraya/cennete gidecekleri.
16. Kava Viştaspa'nın doğru yolu seçmesi.

²⁹⁰ Mobareke, *Gataha*, s. 816-854; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 238-247; Taraporewala, *The Religion*, s. 137-138; Kanga, *Gatha*, s. 237-249; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 47; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 69-70.

²⁹¹ Purdavud, *Gatha*, s. 88; Mohassel, *Avesta*, s. 25; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 37; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 34; Mirfakhrai, *Vohukhşatra Gah*, s. 9; Uşideri, *Danışname*, s. 474; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. xxii.

²⁹² Mirfakhrai, *Vohukhşatra Gah*, s. 25.

17. Fraşaoştra'nın kendini Zerdüş'te adaması.
18. Camaspa'nın Zerdüş'te uyması.
19. Maidyomaongha'nın Zerdüş'te inanması.
20. Zerdüş'ün Ahura Mazda, Aşa ve Vohumen'e övgüsü, yardım talebi.
21. Doğru yolda olanın mutluluğa ulaşacağı, tanrının ona kuvvet vereceği.
22. Ahura Mazda'nın doğru yolda olanları bilmesi. Zerdüş'ün doğru yolda olanların adlarını anması ve onları övmesi yer almaktadır.²⁹³

2. 2. 5. Vahiştöiştî/Vehiştovaşt Gatha/Yasna 53

53. yasna 1 ha, 9 kıta dörtlük, her dörtlük iki kısa ve iki uzun mısradan oluşur. Kısa mısralar 12 hece (5+7), uzun mısralar 19 hecelidir (7+7+5). Vehiştovaşt Gatha toplam 36 mısra ve 260 kelimedir.²⁹⁴ Adını en iyi istek anlamına gelen “vahišta iştîş” sözcüğünden almaktadır. Bu bölüm muhtemelen Zerdüş sonrası dini önder olan Camaspa tarafından yazılmıştır. İçerik olarak diğer dört Gatha'dan ayrılmaktadır.²⁹⁵

Yasna Ha 53'de geçen konu, kavramlar ana hatlarıyla şunlardır:

1. Ahura Mazda'nın Zerdüş ve takipçilerini ödüllendireceği.
2. Kava Viştaspa, Fraşaoştra ve Zaratüştriş Spitama'nın doğru yolda oluşu.
3. Zerdüş'ün kızı Pouruçista'nın övülmesi.
4. Pouruçistan'ın doğru kişiyi seçmesi.
5. Zerdüş'ün gelinlere öğüdü.
6. Yalana tapanın nimetten mahrum kalacağı, cezalandırılacağı.
7. Yalancıların cezalandırılacağı, onlara uyulmaması gerektiği.
8. Kötülük yapanların cezalandırılacağı.
9. Zerdüş, kötülerin zararlarına karşı Ahura Mazda'dan iyileri koruma isteği yer almaktadır.²⁹⁶

²⁹³ Mobareke, *Gataha*, s. 857-941; West, *Gathayî Zerdoşt*, s. 250-271; Taraporewala, *The Religion*, s. 139-144; Kanga, *Gatha*, s. 253-277; Mirfakhrai, *Vohukhşatra Gah* s. 46-49; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 48-50; Tarlan, *Zerdüş'ün Gataları*, s. 73-75.

²⁹⁴ Purdavud, *Gatha*, s. 88; Mohassel, *Avesta*, s. 25-26; West, *Gathayî Zerdoşt*, s. 37; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 34; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 10; Tarlan, *Zerdüş'ün Gataları*, s. xxii.

²⁹⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 800-801; Mirfakhrai, *Vohukhşatra Gah*, s. 9; Uşideri, *Danışnameyi*, s. 475.

²⁹⁶ Mobareke, *Gataha*, s. 945-988; West, *Gathayî Zerdoşt*, s. 272-281; Taraporewala, *The Religion*, s. 145-147; Kanga, *Gatha*, s. 282-297; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 51-53; Tarlan, *Zerdüş'ün Gataları*, s. 79-80.

2. 3. Gatha'nın Konuları

Zerdüştilikte uzun tarihi süreçte teoloji, ritüel, ahlak ve gelenekte çeşitli anlayışlar oluşmuştur. Modern dönemde ise geleneksel dini anlayış ve yorumlar terk edilmekte, Gatha araştırma ve çevirileri yapılmakta, teolojik kavramlara yeni yorumlar getirilmektedir.

2. 3. 1. Tanrı Ahura Mazda

Kadim İranlıların ve Zerdüştiliğin yüce tanrısı Ahura Mazda'dır. Zerdüş öncesi Aryan tanrıları arasında Ahura Mazda'nın yer alıp almadığı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Asurbanipal (M. Ö. 667-626) dönemi Asur yazıtında yabancı tanrılar arasında "Assaramazaş", Sargon yazıtında "Mazdaka" adı geçmektedir. Fakat bununla kastedilenin kim olduğu tartışmalıdır.²⁹⁷ Ahura Mazda adı Ahameniş yazıtlarında (M. Ö. 550-330) "Auramazda" olarak yer almaktadır.

Ahura Mazda'nın kaynağı hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Sanskritçe "asura" ve "medha" sözcüklerinin Ahura Mazda'ya dönüşmüş halidir. Bir görüşe göre Hint Gök tanrısı "Varuna"nın İran'daki yansımasıdır. Bazılarına göre de Zerdüş tarafından üretilmiştir.²⁹⁸

Sanskritçe ile Avestaca arasında "Soma-Haoma" örneğinde olduğu gibi "s-h" dönüşümü vardır.²⁹⁹ "Asura-ahura" dönüşümü iddiası ilk bakışta mantıklı gibi gelmekte fakat bu dillerin hangisinin daha arkaik olduğu ve kavramı diğerinden aldığını tespit etmek zordur. Bunun için Proto Hint-İran diline başvurulmalıdır. Fakat bununla ilgili metinler mevcut değildir. Aynı dil ailesinin benzer sözcüklere, mefhumlara sahip olması dilbilimsel açıdan doğaldır.

Hint, dini metinlerinden Rigveda ve Upanişadlar'da "asura" sözcüğü tanrı ve insanları olumlu-olumsuz, iyi-kötü manada betimlemektedir.³⁰⁰ Zamanla bu sözcük kötü varlıklar ve insanlar için de kullanılmıştır.³⁰¹ Sanskritçe'de "sura" sözcüğü tanrı,

²⁹⁷ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 79; Gnoli, *Ez Zerdüş*, s. 55; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 38-39.

²⁹⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 936; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 129-132; Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 19; Eliade, Mircea, *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetler Morfolojisi)*, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005, s. 104; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 30-39.

²⁹⁹ Martin Haug, *Essays on The Sacred Language, Writings, and Religion of The Parsis*, edited by E. W. West, Trübner co. Ludgate Hill, London 1878, s. 70-72; Mohammed Taki Raşed Mohassel, *Destur Zeban Avestayi*, İntişarat Karyan Tahran 1364 hş. s.3.

³⁰⁰ Korhan Kaya, *Rigveda*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 33, 103, 384, 447, 450, 511, 618, 697, 698, 760, 800, 860, 966, 972; Korhan Kaya, *Upanishadlar*, İş Bankası Yayınları, 5. baskı, İstanbul 2017, s. 5-6, 92.

³⁰¹ Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 45; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 74.

“asura” cin, Avestaca’da ise “sura” güçlü, cesur, yapabilen, muktedir, “asura” güçsüz, korkak, zayıf, yapamayan anlamına gelmektedir.³⁰² Dolayısıyla ses benzerliği olan kelimelerin mefhumları farklı olabilmektedir. Hintte “asura” zamanla kötülerini betimlerken Avesta metninde “ahura”nın kötü manada kullanımı bulunmamaktadır. “Asura-ahura” bazı yönlerden benzer, fakat içerik ve işlev açısından farklı ve zıt kavramlardır.

“Medha” Sanskritçe akıl gücü, zihin, hikmet, zihinde tutmak anlamına gelmektedir.³⁰³ Avesta’da zihinde tutmak, hatırlamak, bilmek, düşünmek anlamında “manzda” sözcüğü bulunmaktadır. Ahura Mazda’nın ve insanların bilmesi, akılda tutması, düşünmesi manasında kullanılmaktadır.³⁰⁴ Tanrı Mazda ile “manzda” farklı mefhumu sahiptir. Dolayısıyla “medha” sözcüğünün tanrı Mazda’ya dönüştüğü varsayımdır.

Eski İran tanrıları arasında ve İranî metinlerde “Varuna” bulunmamaktadır. Hint tanrısı Varuna’nın konumuyla Ahura Mazda arasında işlevsellik açısından bazı benzerliklerin kurulması mümkündür. Fakat “Varuna-Ahura” koşutluğu, dönüşümü veriden yoksundur.³⁰⁵ Rigveda’da Varuna işlev bakımından Mitra’ya bağımlı ve tanrısal yönü ise sınırlıdır. Öfke ve şerrinden korunmak için kurban ve içki sunusuyla o teskin edilir. Varuna büyü gücüne de sahiptir.³⁰⁶ Buna karşın Ahura Mazda, Avesta ve Ahameniş yazıtlarında maddi manevi âlem ve varlıkların yaratıcısı, sahibi konumunda yüce tanrıdır.

Öte yandan Ahura Mazda adının Zerdüş tarafından üretildiği iddiasını doğrulayan veri bulunmamaktadır. Muhtemelen İranlıların bildiği bu tanrısal kavramlara Zerdüş yeni bir anlam ve işlev yüklemiştir.³⁰⁷

³⁰² İbrahim Purdavud, *Yaddaştayi Gatha*, İntişarat Esatir, Tahran 1394 hş. s. 12, 51; Ehsan Behrami, *Ferheng Vajehayi Avesta, I-II-III*, ed. Feridun Cüneydi, Bunyad Neşabur, Tahran 1369 hş. c. I, s. 147, c. III, s. 1435; Korhan Kaya, *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 59, 292.

³⁰³ Kaya, *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, s. 226; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, s. 34.

³⁰⁴ Purdavud, *Yaddaştayi*, s. 62; Azergoşasp, *Gataha*, c. II, 254, 825; Sasanfer, *Gatha*, s. 688, 1106; Şusteri, *Gatha*, s. 277; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 1136; Mirfekhrayı, *Heft Ha*, s. 38, 51, 111.

³⁰⁵ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1074; Christensen, *Mazdaperești*, s. 49; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 200; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, s. 31-33.

³⁰⁶ Kaya, *Rigveda*, s. 20, 130, 408-414, 423, 648; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 198-200; Mircea Eliade, *Mitler, Rüya ve Simgeler*, çev. Cem Soydemir, Doğubay Yayınları, Ankara 2017, s. 150-151; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 264, 435-436.

³⁰⁷ Aştıyani, *Zertoşt*, s. 130; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 385-386; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, s. 39-44.

Zerdüş, Gatha'da yüce tanrıyı "Mazda", "Ahura", "Mazda Ahura", "Ahura Mazda" şeklinde ifade eder. Gatha'da tanrı adı olarak Mazda, Ahura'dan daha baskındır.³⁰⁸

Ahura sözcüğü "rab", "efendi", "önder", "sahip" anlamlarına gelmektedir.³⁰⁹ Gatha'da bu kavramla genelde tanrı, iki yerde manevi varlıklar, üç yerde ise Zerdüş kastedilmektedir.³¹⁰

Gatha'da iki yerde geçen "mazdaosça ahuraongho/Mazda ve Ahuralar" ifadesinde "ahura" sözcüğü çoğul olarak "ahuraongho/ahuralar" biçimindedir.³¹¹ Tanrı Mazdayla ilintili olan ahuraların kimler olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Mazda'nın yardımcıları, Ameşa Spentalar, yazatalar, tanrının feyizleri, önderler, diğer tanrılar biçiminde yorumlanmaktadır.³¹²

Gatha sonrası metinlerden Heft Ha'da "ahura" tanrı için kullanılmıştır. Bir yerde geçen "ahuraniş/dişi ahuralar" sözcüğü yazataları veya iyi suları betimlemektedir.³¹³

Yeştlar'de ise "ahura" sözcüğü tanrı dışında, yazatalardan Mitra/Mihr, Apam Napat ve insani önderlerin sıfatıdır.³¹⁴

Mazda sözcüğü "maz" ve "da" sözcüklerinin bileşiminden oluşmuş, yaratıcı büyük bilgin manasına gelmektedir. Bazılarına göre ise "medha" veya "manzda" sözcüğünden türemiştir.³¹⁵ "Maz" sözcüğü Avestaca "maz", Eski Farsça "mas", Pehlevice "mes", Farsça'da "meh" biçiminde ve büyük, iri manasına gelmektedir.³¹⁶ "Da" ise Avestaca yapma, yaratma, atama, dağıtma, yerine getirme anlamındadır.³¹⁷ Bu sözcüğün türevleri Eski Farsça, Pehlevice ve Farsça'da benzer manalarda

³⁰⁸ Gnoli, *Ez Zerdüş*, s. 58; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 137.

³⁰⁹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 32; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. I, s. 192-194; Azergoşasp, *Gatha* c. I, s. 289; Kavasji Edalji Kanga, *Englih-Avesta Dictionary*, Bombay 1909, s. 229.

³¹⁰ YG. 29: 2, 30: 9, 31: 4, 31: 10, 53: 9; Mobareke, *Gataha*, s. 197-199, 982-986.

³¹¹ YG. 30: 9, 31: 4.

³¹² Mobareke, *Gataha*, s. 148-151; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 289.

³¹³ YH. 38: 3; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 49, 88; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 87-88; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

³¹⁴ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 6; Kanga, *Yasht*, s. 68-69; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 35, 438-439; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 127, 412; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 936; Uşideri, *Danışname*, s. 20.

³¹⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 49-50; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 301; Uşideri, *Danışname*, s. 20; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 34.

³¹⁶ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 56; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 230; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 1136; Kanga, *Avesta Dictionary*, s. 236; Movlayi, *Farisi Bastan*, s. 212; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 301; Behram Faravaşi, *Ferheng Zeban Pehlevi*, 6. bs. İntişarat Danışgah Tehran, Tahran 1390 hş. s. 367.

³¹⁷ Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 715; Jean Kellens, *List Du Verbe Avistique*, çev. Behmen Muradyan, Mahbube Keremi, Neşr Fereveher, Tahran 1394 hş. s. 24-25.

kullanılmıştır.³¹⁸ Mazda sözcüğü Avesta ve İranî metinlerde sadece tanrıyı betimlemektedir. Dolayısıyla Ahura Mazda'nın yaratıcı büyük bilgin, rab manasında çevirisi Avesta metni ve İran dillerine uygundur.

Gatha metninde tanrı adı 16 defa "Ahura", 72 "Mazda", 28 "Mazda Ahura", 6 "Ahura Mazda", aynı kıtada farklı yerde 37 "Ahura... Mazda", 44 "Mazda... Ahura", 2 "Mazdaosça Ahuraongho" biçiminde yer almaktadır.

Aştiyani'ye göre Gatha'da "Mazda" 180, "Ahura" 69, Caferi'ye göre ise Ahura Mazda farklı biçimlerde 155 defa geçmektedir.³¹⁹ Gatha'da tanrıyı betimleyen baskın isim Mazda'dır.

Heft Ha'da 14 defa "Mazda Ahura", 8 "Ahura Mazda", 2 "Ahura... Mazda", 2 "Ahura" biçimindedir.³²⁰

Yeştlar'da ise tanrı adı 168 defa "Ahura Mazda", 6 "Mazda Ahura", 2 "Ahura... Mazda", 3 "Mazda... Ahura", 116 "Mazdazata/Mazda'nın yarattığı", 75 "Ahurazata/Ahura'nın yarattığı", 21 "Mazda" biçiminde ifade edilmiştir.³²¹

Yeştlar'da "Ahura Mazda" adı diğerlerinden daha baskın hale gelmiştir.

Zerdüştî temalar içeren Ahameniş (M. Ö. 550-330) yazıtlarında tanrının adı "Auramazda" şeklindedir. Büyük Daryuş'un Tahtı Cemşid yazıtı DPd/1'de "auramazda vazarka haya masişta baganam." *Büyük Ahuramazda tanrıların en büyüğüdür.*³²² Nakşi Rüstem yazıtı DNa/1-5'de "baga vazaraka auramazda haya imam bumim ada haya avam asmanam ada haya martiyam ada haya şiyatim ada martiyayhya haya darayavayum xşayasiyam akuanuş." *Büyük tanrı Ahuramazda yeri, göğü, insanları, mutluluğu yarattı, Daryuş'u Şah yaptı.*³²³

Zerdüşt yüce tanrıyı Ahura ve Mazda olarak adlandırmıştır. Bu kavramlar tanrının özel adı olmaktan ziyade onu tasvir eden sıfatlardır.³²⁴ Zamanla Ahura Mazda şeklinde Zerdüştiliğin yüce tanrısının özel adı olmuştur. Avesta'da "Ahura Mazda",

³¹⁸ Movlayi, *Farisi Bastan*, s. 182; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 165; Faravaşi, *Ferheng Pehlevi*, s. 126-128; D. N. Mackenzie, *A Concise Pahlavi Dictionary*, Oxford University Press, London 1986, s. 23.

³¹⁹ Ali A. Jafarey, *The Gathas*, Ushta Publications, California 1989, s. 72; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 137.

³²⁰ bkz. Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 33-40; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112-130.

³²¹ bkz. Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 48-66, 98-108, 138-148, 150-156, 232-300, 310-312, 320-322, 338-370, 376-390, 422-502, 524-538, 564-580; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 360-401, 402-419, 420-434, 434-439, 439-453, 454-456, 457-480, 482-484, 485-499.

³²² Razi, *Hattı Mıkhi*, s. 161-163; Movlayi, *Farisi Bastan*, s. 90-92; Gnoli, *Ez Zerdüşt*, s. 69.

³²³ Razi, *Hattı Mıkhi*, s. 167-169; Movlayi, *Farisi Bastan*, s. 94-99; *Avesta. org/ Old Persian Texts*.

³²⁴ Mohassel, *Avesta*, s. 81.

Ahamenişler’de “Auramazda”, Sasaniler’de “Ohrmerzd”, Fars edebiyatında ise “Hürmüz”e dönüşmüştür.³²⁵

2. 3. 1. 1. Gatha’da Ahura Mazda’nın Konumu

Ahura Mazda ezeli, ebedi yaratıcı yüce tanrıdır. Gatha’da YG. 31: 8’de paourvim ve yezum sözcüklerini bazı uzmanlar bu manada çevirmişler.³²⁶ “Paouru” ilk, ilk kez, ilk gün, ezel, önce, başlangıç, “yezu” sözcüğü son, genç anlamındadır.³²⁷

“At twa menghi paourvim mazda yezum stoi manangha vangheuş patarem manangho hyat twa hem çaşmaini hengrabem haitim aşahya danmim angheuş ahurem şyaotanaeşu.” *Ey Mazda sana gönül gözü ile baktığım zaman anladım ki, ilk ve son, tapınmaya layık, temiz tıynetin/Vohumen’in babası, Aşayı/doğruluğu yaratan ve yaşamın hâkimi sensin.*³²⁸

Gatha’da Ahura Mazda’nın yaratıcılığı “dat, datar, danmış, pta, zanta, twares, taş”, sözcükleriyle ifade edilmektedir.

“Dat” sözcüğü yaratma, karar verme, temel atma, “datar”, “danmış” yaratıcı manasına gelmektedir.³²⁹ Yedi yerde “dat”, bir “datarem”, üç “danmış” ifadesi yer almakta, tanrının yaratıcılığı belirtilmektedir.³³⁰

“Pta” sözcüğü baba demektir.³³¹ Altı yerde Ahura Mazda’nın varlıkların kaynağı ve yaratıcısı olduğu bildirmektedir.³³²

“Zanta” sözcüğü varetme, yaratılış, başlangıç, doğuş, doğurma, varlık anlamındadır.³³³ İki yerde “angheuş zantoi” yaşamın varedilişi, başlangıcı anlamında

³²⁵ Faravaşi, *Ferheng Pehlevi*, s. 420; Uşideri, *Danışname*, s. 19-20; Mackenzie, *Pahlavi Dictionary*, s.61.

³²⁶ Mobareke, *Gataha*, s. 188-192; Taraporewala, *The Religion*, s. 98; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 201; Seyyid Ali Salihi, *Zertoşt u Teranehayi Şadimani*, 5. bs. Darinuş, Tahran 1392 hş. s. 35.

³²⁷ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 69, s. 110-111, 367; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 762-763, 798; Sasanfer, *Gataha*, s. 260, 1098; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 869-870; Kanga, *Avesta Dictionary*, s. 198.

³²⁸ YG. 31: 8; Ervard Bamanji Nasarvanji Dhabhar, *Pahlavi Yasna and Visparad*, Transcription by Fereydoon Fazilat, Neşri Fereveher, Tahran 1394 hş. s. 312; Mobareke, *Gataha*, s. 188-192; Kanga, *Gatha*, s. 48; Humbach, *Gathas*, s. 128; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 10.

³²⁹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 109, 230, 242; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 348, c. 2, s. 894; Sasanfer, *Gataha*, s. 257, 605, 623; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 724-726; Kanga, *Avesta Dictionary*, s. 111.

³³⁰ YG. 31: 7, 31: 8, 44: 3, 44: 4, 44: 5, 44: 7, 48: 6, 50: 6, 50: 11.

³³¹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 111; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 355; Sasanfer, *Gataha*, s. 261; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 202; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 877; Kanga, *Avesta Dictionary*, s. 189.

³³² YG. 31: 8, 44: 3, 45: 4, 47: 2, 47: 3, 45: 11.

³³³ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 213; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 901; Sasanfer, *Gataha*, s. 604; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 596; Kanga, *Avesta Dictionary*, s. 55.

yer almaktadır.³³⁴ Bazı uzmanlara göre bir yerde “zanta” sözcüğüyle tanrının yaratıcılığı kastedilmiştir.³³⁵

“Twares” sözcüğü yaratma, kesme, yontma, yapma, var etme; “taş” kesme, şekil verme, yapma anlamındadır.³³⁶ Bir yerde “twarozdum”, sekizinde “taşa” ile tanrının yaratıcılığı betimlemektedir.³³⁷

Ahura Mazda dünya, yer, gök, güneş, ay, yıldız, aydınlık, karanlık, su, ot, hayvan, insan, hayat ve aklın yaratıcısıdır.³³⁸ Evrendeki maddi manevi varlıkları, yaratma eylemini kendi akli ve düşüncesiyle yapmıştır.³³⁹ Eliade’a göre Ahura Mazda’nın dünyayı düşünceden yaratması hiçlikten yaratmayla aynıdır.³⁴⁰

“Tat twa peresa ereş moi vaoça ahura kasma dereta zanmça ade nabaosça avapastoiş ke apo urvaraosça ke vatai dvanmaibyasça yaoget asu kasma vangheuş mazda danmiş manangho.” *Sana soruyorum ey Ahura, yeri alttan tutan, gökyüzünü üstten tutan kimdir? Suyu, otu, rüzgârı, bulutu, temiz tıynet/Vohumen’i kim yarattı? Ey Mazda, bana bunu bildir!*³⁴¹

Ahura Mazda manevi varlıklardan Spenta Mainyu, Ameşa Spentalar ve yazataların yaratıcısı, kaynağı, babasıdır.³⁴²

Gatha bağlamında Ahura Mazda’nın çeşitli özellikleri bulunmaktadır.

Ahura Mazda en büyük, en iyi, güçlü, kudretli, cesur, muktedir ve kutsaldır.³⁴³

“At fravaxşya vispananm maziştem stavas aša ye hudao yoi henti spenta mainyu sraotu mazdao ahuro yehya vahme vohu fraşi manangha ahya xratu fro ma sastu vahišta.” *Herkesten en büyük olan, yaratılmışların iyiliğini isteyen Mazda Ahura’dan doğruca bahsetmek istiyorum; mukaddes akli/Spenta Mainyu vasıtasıyla övgüleri iştir.*

³³⁴ YG. 43: 5, 48: 6.

³³⁵ YG. 44: 3; Kanga, *Gatha*, s. 139; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 131-132; Şusteri, *Gatha*, s. 128; Mobareke, *Gatha*, s. 507-510.

³³⁶ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 27; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 128-129; Sasanfer, *Gataha*, 109; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 78; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 626-628, 666; Kanga, *Avesta Dictionary*, s. 111.

³³⁷ YG. 29: 1, 29: 7, 31: 9, 31: 11, 44: 6, 44: 7, 47: 3, 51: 7.

³³⁸ YG. 29: 1, 31: 7, 31: 9, 31: 11, 43: 6, 44: 3, 44: 4, 44: 5, 44: 6, 47: 3, 48: 6, 50: 6, 50: 11, 51: 7.

³³⁹ YG. 31: 7, 31: 11.

³⁴⁰ Eliade, *Dinsel İnancılar*, c. I, s. 378.

³⁴¹ YG. 44: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 402; Mobareke, *Gatha*, s. 511-514; Vahidi, *Porsişhayi Zertoşt*, s. 161-163; Kanga, *Gatha*, s. 140; Taraporewala, *The Religion*, s. 116; Humbach, *Gathas*, s. 157; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 28.

³⁴² YG. 29: 1, 31: 7, 31: 8, 31: 9, 44: 3, 44: 7, 45: 4, 47: 2, 47: 3, 51: 7.

³⁴³ YG. 28: 5, 30: 8, 32: 16, 33: 5, 33: 11, 33: 13, 34: 5, 34: 10, 43: 3, 43: 4, 45: 6, 45: 7, 45: 9, 45: 10, 46: 16, 49: 5, 51: 4, 51: 17, 53: 8, 53: 9.

*Ona ibadeti/övgüyü Vohumen'den öğrendim. Bana kendi aklından/bilgisinden en iyi şeyi öğretir.*³⁴⁴

Ahura Mazda gizli, açık her şeyi işiten, gören, geçmiş ve geleceği bilen, hatırında tutan, şahit olan, ayırt eden ve aldatılamayandır.³⁴⁵ Ahura Mazda her zaman canlı, bilinçli, gözetleyen yüce ve faal tanrıdır.

“Mazdao saxvare mairišto ya zi vaverezoi pairiçitit daevaişça maşyaişça yaça vareşaiti aipiçitit hvo viçiro ahuro ata ne anghat yata hvo vasat.” *Mazda, söylenenleri iyi hatırlayan, daeva ve insanın geçmişte ne yaptığını, gelecekte ne yapacaklarını en iyi bilendir. Hüküm Ahura'nındır, onun isteği hemen olur/iradesine razıyız.*³⁴⁶

Ahura Mazda bilen, öğreten, yol gösteren ve mantranın kaynağı olandır.³⁴⁷ Ahura Mazda ilham gönderen, mantra öğreten, yol gösterici tanrıdır. Bu yönüyle ilahi dinlerde vahiy gönderen tanrının konumuyla benzeşir.

“At fravaxşya angheuş ahya paourvim ya moi vidvao mazdao vaoçat ahuro yoi im ve noit ita mantrem vareşenti yata im menaiça vaoçaça aeiby angheuş avoi anghat apemem.” *Bilgin olan Mazda Ahura'nın bana bildirdiğini söylemek istiyorum. Mantrayı/öğretiyi benim düşündüğüm ve söylediğim gibi doğruca yerine getirmeyenler, yaşamın sonunda pişman olacak ve üzülecekler.*³⁴⁸

Ahura Mazda irade, emir, takdir, kanun sahibidir.³⁴⁹ Düzen belirleyici, din sahibi, yaşama müdahale eden tanrıdır.

“Hyat ta urvata saşata ya mazdao dadat maşyaongho xvitiça eneiti hyatça daregem dregvodebyo raşo savaça aşavabyo at aipi taiş anghaiti ušta.” *Mazda'nın insanlar için belirlediği mutluluk-sıkıntı kanunun farkında olursanız, doğrulara uzun süre/sonsuz mutluluk, yalancılara sıkıntı, acı vardır.*³⁵⁰

³⁴⁴ YG. 45: 6; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 420; Mobareke, *Gataha*, s. 600-603; Kanga, *Gatha*, s. 164; Humbach, *Gathas*, s. 165; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 33.

³⁴⁵ YG. 29: 4, 29: 6, 31: 2, 31: 13, 32: 6, 32: 7, 45: 4, 45: 6, 46: 17, 51: 22.

³⁴⁶ YG. 29: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 288; Mobareke, *Gataha*, s. 82-85; Kanga, *Gatha*, s. 20; Humbach, *Gathas*, s. 121; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 5.

³⁴⁷ YG. 29: 6, 29: 7, 32: 2, 45: 3, 45: 5, 45: 6, 43: 12, 51: 3, 51: 16.

³⁴⁸ YG. 45: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 418; Mobareke, *Gataha*, s. 589-591; Kanga, *Gatha*, s. 161; Humbach, *Gathas*, s. 164; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 32.

³⁴⁹ YG. 30: 11, 31: 9, 32: 4, 34: 8, 43: 11, 45: 6, 45: 7, 45: 9, 46: 5, 46: 6, 46: 15, 48: 4, 48: 12, 49: 6, 51: 19.

³⁵⁰ YG. 30: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 304; Mobareke, *Gataha*, s. 156-159; Kanga, *Gatha*, s. 39; Humbach, *Gathas*, s. 125; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 8.

Fayda ve zarar verme Ahura Mazda'nın elindedir.³⁵¹ Gatha'da bir manada her şeyin kaynağı, sahibi konumunda tek tanrıdır.

“Yehya sava işaonti radangho yoi zi cva aonghareça bvantiça ameretaiti aşauo urva aešo utayuta ya neranş sadra dregvato taça xşatra mazdao danmış ahuro.” *Geçmişte yaşamış, şimdi ve gelecekte yaşayacak olanlar faydanın onun elinde olduğunu anlayacaklar. Doğruların ruhu ölümsüz, mutlu, güçlü, yalancılara ise sıkıntıda olacaktır. Bunu Mazda Ahura kendi kudretiyle yarattı/kararlaştırdı.*³⁵²

Gatha'da Ahura Mazda'nın fayda ve zararın kaynağı oluşu Sasaniler (M. S. 226-651) döneminde olduğu varsayılan, Avesta ve Zendlerde izleri görülen düalist tanrı anlayışıyla çelişmektedir. Bu akıma göre Ahura Mazda iyiliğin, Angra Mainyu kötülüğün yaratıcısıdır. Güzel, faydalı, iyi olan şeyler Ahura Mazda'ya, çirkin, kötü, zararlı şeyler Angra Mainyu'ya atfedilir.³⁵³

Ahura Mazda gazap sahibidir. Kötülük karşısında gazaplanır, günaha gücenir, yalancıları, yanlış yolda olanları cezalandırır.³⁵⁴

“Anaiş vao noit ahura mazda aşemça yanaiş zaranaema manasça hyat vahiştem yoi ve yoitema daseme stutam yujem zeviştayaongho işo xşatremça savanghanm.” *Ey Ahura Mazda, Aşa, Vohumen bu sunularımızla/isteğimizle gazabınıza uğramamak/güçendirmemek için çalışırız. Sizi layık övgülerle överiz. En güçlü ve faydalı olan sizsiniz.*³⁵⁵

Gatha'da Ahura Mazda'nın gazap sahibi ve cezalandırıcı oluşu Modern Zerdüştî tanrı anlayışıyla örtüşmemektedir. İyiliğin yaratıcısı olarak görülen Ahura Mazda'da öfkelenme, gazap, cezalandırma gibi şiddet ve kötülük çağrıştıran özelliklerin olmadığına inanılır.³⁵⁶

³⁵¹ YG. 45: 7, 45: 9.

³⁵² YG. 45: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 420-422; Mobareke, *Gataha*, s. 604-608; Kanga, *Gatha*, s. 165; Humbach, *Gathas*, s. 165; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 33.

³⁵³ YS. 61: 2; VD. 19: 6; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 78; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 238, c. II, s. 863-864; Bundahišn, *Bahar*, s. 33-38; Christensen, *Mazdaperești*, s. 119; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 238; Prods Oktor Skjaervo, *Introduction to Zoroastrianism*, 2006, s. 42; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 54;

³⁵⁴ YG. 28: 9, 32: 12, 53: 8.

³⁵⁵ YG. 28: 9; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 282; Mobareke, *Gataha*, s. 58-61; Kanga, *Gatha*, s. 13; Humbach, *Gathas*, s. 119; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 4.

³⁵⁶ Erbab Keykhusrev Şahrakh, *(Furuğ Mazdisni) Zertoşt Peyamberi Ki Ez Nu Bayed Şinakht*, 7. bs. Neşr Cami, Tahran 1388 hş. s. 79-81; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 310; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 14-15.

Ahura Mazda iyilere yardım eder, dileklerini yerine getirir, onlardan hoşnut olur, vaatle bulunur.³⁵⁷ Ahura Mazda iyilerden razı olur, dua edenlere yardımda bulunur, güzel gelecek vaat eder.

“Tem ne yasnaiş aramatoiş mimağjo ye annmeni mazdao sravi ahuro hyat hoi aşā vohuça çoist manangha xşatroi hoi haurvata ameretata ahmai stoi danm tevişi utayuiti.” *Mazda Ahura’yı yaraşır şekilde övmelisin, büyük saymalısın. Vohumen ve Aşa’sı vasıtasıyla, bize kendi egemenliğiyle sarayında mutluluk, kudret, olgunluk ve ebedilik vereceğini vaat etti.*³⁵⁸

Ahura Mazda insanları yargılayacak adil hâkimdir.³⁵⁹ İyileri ödüllendirecek, kötülere cezalandıracaktır.³⁶⁰ Ahura Mazda dünyada yapılan iyilikleri ve kötülükleri karşılıksız bırakmayacaktır.

“At twa menghai taxmemça spentem mazda hyat ta zasta ya tu hafşi avao yao dao aşiş dregvaite aşāuneça twahya garema atro aşā-aocangho hyat moi vangheuş haze cimāt manangho.” *Ey Mazda, seni kadir ve mukaddes tanıyorum. Yalancılara ceza, doğrulara ödül vereceğin zaman, Aşa’nın vasıtasıyla kuvvet bulan ateşinin alevi bana temiz tıynetlilik/Vohumen’in kudretini versin.*³⁶¹

Ahura Mazda Gatha’da yaratıcı, ezeli, ebedi, en büyük, iyi, kutsal, akıllı, bilgili, gören, duyan, güçlü, iradeli, yapan, aldatılamayan, vaat eden, öğreten, ödül ve ceza veren yüce tanrı konumundadır. Ahura Mazda’nın âlemi yaratma biçimi, neden ve nasıl yarattığı gibi konular belirgin değildir. Suduru çağrıştıran “zanta/doğurucu” sözcüğü bulunmakla beraber bunu teyid edecek ifade ve anlatım biçimi Gatha’da mevcut değildir.

Ahura Mazda, Spenta Mainyu ve Ameşa Spentalardan Aşa, Vohumen, Khşatra, Spenta Armaiti, Haurvatat, Ameretat, adlı manevi varlıkların yaratıcısı, kaynağı, babası

³⁵⁷ YG. 30: 5, 30: 10, 31: 13, 31: 21, 31: 22, 32: 1, 33: 2, 34: 14, 43: 1, 44: 18, 45: 9, 45: 10, 46: 1, 47: 5, 49: 12, 50: 1, 50: 3,

50: 5, 53: 2, 53: 4.

³⁵⁸ YG. 45: 10; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 422-424; Mobareke, *Gataha*, s. 617-620; Kanga, *Gatha*, s. 168; Humbach, *Gathas*, s. 166; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gathaları*, s. 33.

³⁵⁹ YG. 31: 8, 29: 4, 32: 6, 32: 7, 32: 8, 34: 11, 43: 12, 46: 9, 47: 6.

³⁶⁰ YG. 28: 4, 32: 13, 34: 12, 34: 13, 43: 1, 43: 4, 43: 5, 44: 2, 44: 8, 44: 10, 44: 18, 46: 2, 46: 10, 46: 12, 46: 13, 48: 9, 51: 4, 51: 5, 51: 21, 53: 4, 53: 8, 53: 9.

³⁶¹ YG. 43: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 388; Mobareke, *Gataha*, s. 447-450; Kanga, *Gatha*, s. 121; Humbach, *Gathas*, s. 152; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gathaları*, s. 25.

konumundadır.³⁶² Ahura Mazda evreni sevk ve idare ederken onlarla işbirliği yapmaktadır.³⁶³

Gatha'da Ahura Mazda yüce, yaratıcı, egemen tek varlıktır.³⁶⁴ Kötü varlıklardan Angra Mainyu ve daevalar/divlerin yaratılışından bahsedilmemektedir. Dolayısıyla bu varlıkların da yaratıcısı Ahura Mazda'dır. Bu durumu ima eden ifadeler geçmektedir. Kötü varlıkların kötülüğü yaratılıştan değil, onların daha sonraki yanlış seçimlerinden dolayıdır.³⁶⁵ Bilgi, mantra ve Gatha'nın kaynağı, öğreticisi Ahura Mazda'dır. Zerdüşt Gatha'yı tanrıdan almış, onun tarafından görevlendirmiştir.

Zerdüştî gelenekte Ahura Mazda'nın 101 adı ve çeşitli sıfatları bulunmaktadır.³⁶⁶ Gatha'da Ahura ve Mazda dışında tanrıya atfedilen ad bulunmamaktadır. Tanrının öfkelenmediği, intikam almadığı ve cezalandırıcı olmadığını ifade eden bazı sıfatlar Gatha'ya aykırıdır.³⁶⁷

Görüldüğü üzere Gatha'nın tanrı anlayışı monoteist ve aşkın konumdadır. Kadim İran tanrı adları, Ahamenişler ve Partlar döneminin politeist, Sasaniler'in düalist görünümlü ve günümüzün modern tanrı anlayışı Gatha'da mevcut değildir.

2. 3. 2. İkiz Cevher

İkiz Cevher: Zerdüştilikte iyilik ve kötülüğün kaynağı olarak kabul edilen, birbirine zıt iki kavramdır. Gelenekte Spenta Mainyu, Angra Mainyu olarak adlandırılır.³⁶⁸ Gatha teolojisi zıtlık üzerine kuruludur. İyilik kötülük karşıtlığı beş yerde yer almaktadır.³⁶⁹

İkiz cevherin nereden kaynaklandığı ve kökeni belirgin değildir. Taraporewala ve Kanga YG. 30: 1'de yer alan "mazdata" sözcüğünü Mazda'nın yarattığı manasında yorumlayarak iyi ve kötü gücün, ikiz ruhun yaratıcısının Ahura Mazda olduğunu belirtirler.³⁷⁰ Azergoşasp ise büyük fenomen, büyük bağış, ihsan olarak çevirdiği "mazdata" sözcüğüyle Spenta Mainyu ve Angra Mainyu'nun kastedildiği

³⁶² YG. 31: 7, 31: 8, 44: 3, 44: 4, 44: 7, 45: 4, 47: 2, 47: 3,

³⁶³ Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 40-43.

³⁶⁴ YG. 44: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 404; Mobareke, *Gataha*, s. 523-526;

³⁶⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 379.

³⁶⁶ Purdavud, *Gatha*, s. 7; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 14; Şehzadi, *Zertoşt*, s. 73-76; Şahrakh, *Furuğ Mazdisni*, s. 63-67; Manuçehr Manuçehrpur, *Bedanim u Serbolend Başım*, 2. bs. İntişarat Fereveher, Tahran 1384 hş. s. 123-128; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 117-119.

³⁶⁷ YG. 28: 9, 32: 12, 32: 13, 43: 4, 43: 5, 53: 8.

³⁶⁸ Şehzadi, *Zertoşt*, s. 124-125; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 59.

³⁶⁹ YG. 30: 3, 30: 4, 30: 5, 30: 6, 45: 2.

³⁷⁰ Taraporewala, *The Religion*, s. 94; Kanga, *Gatha*, s. 29.

kanısındadır.³⁷¹ Pehlevice Yasna'da ise "Ohrmazd-dad/Ahura Mazda'nın yarattığı/verdiği" manasında tercüme edilmiş, Avesta ve Zend olarak tefsir edilmiştir.³⁷² Genelde Gatha çevirmenleri "mazdata" sözcüğünü akılda tutma, anlama olarak çevirmişler.³⁷³ Kanga ve Traporewala'nın yorumları YG. 30 bölümünün içeriğine ve Yeştlar'da yer alan "mazdazata/Mazda'nın yaratıcılığı" kavramıyla örtüşmektedir.

Gatha'ya göre ikiz cevher "xvafena"dan oluşmaktadır.³⁷⁴ "Xvafena" sözcüğü uyku, rüya, tasavvur, kendi aralarında anlamına gelmektedir.³⁷⁵ Bazı yorumcular, karşılıklı, mahir, rekabet, kendi yapan, kendini açığa çıkaran manasında çevirmişler.³⁷⁶ Bu nedenle ikiz cevherin mahiyeti, oluşumu farklı biçimlerde yorumlanmaktadır.

"At ta mainyu paouruye ya yema xvafena asravatem manahiça vaçahiça şyaotanoi hi vahyo akemça aosça hudaongho ereş vişyata noit dujdaongho." *İlk önce tasavvur âleminde zuhur eden o ikiz cevherden biri düşüncede, sözde ve işte iyilik, diğeri de kötülüktür. Bilgililer doğruyu seçer, kötüler değil.*³⁷⁷

İkiz cevher birbirine zıt, biri iyi, diğeri kötüdür. Bunun sonucunda yaşam ve ölüme neden olmaktadır.³⁷⁸

"Atça hyat ta hem mainyu casaetem paourvim dazde gaemça acyaitimça yataça anghat apemem anghuş açişto dregvatem at aşane vahiştem mano." *İkiz cevher buluştukları zaman yaşayış ve ölümü/varlık ve yokluğu meydana getirirler. Bu yüzden sonunda yalancılar en kötü yere/cehenneme, doğrular en iyi yere/cennete gidecekler./Yalana tapanlara en kötü yaşam, doğrulara en iyi yaşam olacaktır.*³⁷⁹

İkiz cevherlerin yaşam ve ölüme/varlık ve yokluğa neden oluşları mecazi manadadır. İyilik ve kötülüğün yaşamdaki sonucu kastedilmektedir. Gatha'da yaratıcı Ahura Mazda'dır.

³⁷¹ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 217-220.

³⁷² Dhabbar, *Pahlavi Yasna*, s. 134; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 220; Sasanfer, *Gataha*, s. 175.

³⁷³ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 62-63; Mobareke, *Gataha*, s. 115-118; Humbach, *Gathas*, s. 123.

³⁷⁴ YG. 30: 3; Mobareke, *Gataha*, s. 124-127.

³⁷⁵ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 73; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 769; Sasanfer, *Gatha* s. 184; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. 1, s. 394-395

³⁷⁶ Şusteri, *Gatha*, s. 45, 240; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 239; Sasanfer, *Gataha*, s. 188.

³⁷⁷ YG. 30: 3; Mobareke, *Gataha*, s. 124-127; Kanga, *Gatha*, s. 31; Taraporewala, *The Religion*, s. 94; Humbach, *Gathas*, s. 123; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 7.

³⁷⁸ YG. 30: 3, 30: 4, 30: 6, 30: 5, 45: 2.

³⁷⁹ YG. 30: 4; Mobareke, *Gataha*, s. 128-131; Kanga, *Gatha*, s. 32; Humbach, *Gathas*, s. 124; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 137; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 7.

İkiz cevher insanlar ve daevalar tarafından seçilmekte, iyilik ve kötülüğe neden olmakta. Ebedi mutluluk veya mutsuzluğa yöneltmektedir.³⁸⁰

“Ayao noit ereş vişyata daevaçına hyat iş adebaoma peresmaneng upa-casat hyat verenata açiştem mano at aeşemem hendvarenta ya banayen ahum maretano.” *Daevalarda bu iki cevher arasında doğruyu seçmediler. Zira birbirleriyle danıştıkları zaman aldatma divine uyup en kötü düşüncüyü seçtiler. Bu yüzden öfkeye yönelip insanların yaşamını mahvederler.*³⁸¹

Eliade bunların kötü oluşunun yaratılıştan değil, onların daha sonraki yanlış seçimlerinden dolayı olduğunu söyler.³⁸²

Bazı İranologlar “ikiz cevher” bir mevcuttan oluşmalı gerekçesini ileri sürerek Gatha’da zımnen Zurvanizm’in dualizmine işaret olduğu görüşündeler.³⁸³ Bahar ise Spenta Mainyu ve Angra Mainyu’yu Ahura Mazda’nın yaratıkları, çocukları olarak yorumlayıp Gatha’da teslise benzer bir yapı olduğunu belirtir.³⁸⁴ Eliade’a göre Zerdüşt’ün teolojisi düalist özellikte değildir.³⁸⁵ Bu bağlamda Zurvanist, düalist ve teslisimsi tanrı anlayışı Gatha’nın içeriğiyle uyuşmamaktadır.

Şehzadi’ye göre ikiz cevher Ahura Mazda tarafından yaratılmış, evrenin işleyişini sağlayan iki yüce kuvvettir.³⁸⁶ Chatterji ise bu iki gücün varoluşlarının Ahura Mazda’ya bağlı olduğunu belirtir.³⁸⁷ Modern Zerdüştî anlayışta ise ikiz cevherin insanın tabiatında bulunduğu, kişinin zihninin ürünü, seçimi sonucu oluştuğuna inanılmaktadır.³⁸⁸

Gatha’da ikiz cevher olayı kapalı, uzmanlar tarafından tartışılan konulardan biridir. İlk bakışta Spenta Mainyu, Angra Mainyu karşıtlığını çağrıştırmaktadır. YG. 30: 5-6’ya göre insanlar ve daevalar ikiz cevher arasında seçim yapabilmekteler. Dolayısıyla yapılan tercih ahlaki, erdemsel ve eylemsel bir durumla ilgili olmalıdır. Angra Mainyu kavramı, kişiliği henüz Gatha’da belirgin olmadığından kastedilen muhtemelen iyilik ve kötülük olgusudur. Süreç içerisinde iyilik Spenta Mainyu, kötülük Angra Mainyu’yla özdeşleşmiştir.

³⁸⁰ YG. 30: 3, 30: 5, 30: 6.

³⁸¹ YG. 30: 6; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 300-302; Mobareke, *Gataha*, s. 136-139; Kanga, *Gatha*, s. 34; Taraporewala, *The Religion*, s. 95; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 8.

³⁸² Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. 1, s. 379.

³⁸³ Müşiri, *Mektebhayi Fikri*, s. 96-97.

³⁸⁴ Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 46.

³⁸⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 379.

³⁸⁶ Şehzadi, *Gatha*, s. 16.

³⁸⁷ Chatterji, *The Hymns*, s. 91.

³⁸⁸ Şahrakh, *Furuğ Mazdisni*, s. 99; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 236-237; Sasanfer, *Gataha*, s. 186-187; Vahidi, *Şinakhte Zertoşt*, s. 159; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, s. 51-53.

2. 3. 3. Spenta Mainyu

Zerdüştî gelenekte iyiliğin kaynağı ve Angra Mainyu'nun karşıtı olan manevi varlıktır.³⁸⁹

Avestaca “spenta” sözcüğü temiz, kutsal, faydalı “mainyu” ruh, düşünce, cevher, güç “spenta mainyu” tanrının ruhu, akli anlamına gelmektedir.³⁹⁰ Spentemad Gatha adını ondan almıştır. Gatha’da on dört yerde yer almaktadır.³⁹¹ Spenta Mainyu, Ahura Mazda’nın sıfatı, tezahürüdür.³⁹² Bazen de iyiliğin temsilcisi olan manevi varlık gibi betimlenmektedir.³⁹³

Ahura Mazda, Spenta Mainyu’nun babası, kaynağı, yaratıcısıdır. İyi düşüncenin, iyiliğin kaynağı Ahura Mazda’dır.³⁹⁴

“Ahya manyeuş tvem ahi ta spento ye ahmai ganm ranyo-skeretim hem-taşat at hoi vastrai rama dao aramaitim hyat hem vohu mazda frašta manangha.” *Ey dünyayı/hayvanları yaratan ve temiz tıynet/Vohumen ile meşveret ederek Armaiti vasıtasıyla ona sevinç/otlak veren Mazda, Spenta Mainyu’nun babası sensin.*³⁹⁵

Ahura Mazda’yı tanımak, hoşnutluğunu elde etmek, ebedi mutluluğa ulaşmak, Spenta Mainyu’ya uymakla elde edilir.³⁹⁶ Ahura Mazda’nın övgüleri işitmesi, vaadini gerçekleştirmesi, eylemlerin karşılığını vermesi Spenta Mainyu ile olur.³⁹⁷ Ahura Mazda ile yaratıkları arasında manevi aracı konumunda görülmektedir. İyi düşüncenin gereklerini yapan, Spenta Mainyu’ya uyan tanrı Ahura Mazda’ya ulaşabilir.

“At fravaxşya vispananm maziştem stavas aşā ye hudao yoi henti spenta mainyu sraotu mazdao ahuro yehya vahme vohu fraşi manangha ahya xratu fro ma sastu vahišta.” *Herkesten büyük olan, yaratılmışların iyiliğini isteyen Mazda Ahura’dan doğruca bahsetmek istiyorum; mukaddes akli/Spenta Mainyu vasıtasıyla övgüleri işitir.*

³⁸⁹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1003; Uşideri, *Danışname*, s. 318; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 131-132.

³⁹⁰ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 3; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 777-784; Sasanfer, *Gataha*, s. 538; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. III, s. 1474; Kanga, *Avesta Dictionary*, s. 85, 480.

³⁹¹ YG. 28: 1, 30: 5, 33: 12, 43: 2, 43: 6, 43: 16, 44: 7, 45: 2, 45: 6, 47: 1, 47: 2, 47: 3, 47: 4, 47: 5, 47: 6.

³⁹² YG. 28: 1, 33: 6, 43: 2, 45: 6, 47: 5, 47: 6.

³⁹³ YG. 30: 5, 43: 6, 44: 7, 45: 2, 47: 1, 47: 2, 47: 4.

³⁹⁴ YG. 47: 3; Mobareke, *Gataha*, s. 712-715.

³⁹⁵ YG. 47: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 442-443; Mobareke, *Gataha*, s. 712-715; Taraporewala, *The Religion*, s. 129; Humbach, *Gathas*, s. 174; Tarlan, *Zerdüş’tün Gataları*, s. 41.

³⁹⁶ YG. 30: 5, 43: 16, 44: 7, 47: 1, 47: 2, 47: 4.

³⁹⁷ YG. 45: 6, 47: 5, 47: 6.

*Ona ibadeti/övgüyü Vohumen'den öğrendim. Bana kendi bilgisinden en iyi şeyi öğretir.*³⁹⁸

Zerdüştî gelenekteki Spenta Mainyu, Angra Mainyu karşıtlığının izi YG. 45: 2'de yer almaktadır. Spenta Mainyu kötülüğün karşıtı manevi varlık olarak tezahür etmektedir.

“At fravaxşya angheuş mainyu paouruye yayao spanyao uiti mravat yem angrem noit na manao sengha noit xratavo naeda varana noit uxza naeda şyaotana noit daenao noit urvano haçainte.” *Yaşamın başlangıcında var olan o iki ruhtan/cevherden kutsal/temiz olanın pis/kötü olana, düşünce, öğreti, akıl, istek, söz, iş, vicdan ve ruhlarımız birbirine aykırıdır dediğini size bildiriyorum.*³⁹⁹

Heft Ha'da Spenta Mainyu, iyilik ve yardım eden, mutluluğa ve Ahura Mazda'ya ulaştıran özellik ve manevi varlık konumunda görülmektedir.

“Ahya twa atro verezena paourye pairi casamaide mazda ahura twa twa mainyu speništa ye a axtiş ahmai yem axtoyo daonghe.” *Ey Ahura Mazda öncelikle atra/ateş aracılığı ve Spenta Mainyu'nun yardımı ile sana yaklaşıyoruz. Atra senin cezalandırmayı istediğin kişiyi cezalandırır.*⁴⁰⁰ Purdavud ve Dustkhah “mainyu spentaništa” sözcüğünü Spenta Mainyu, Mirfekhrayı ise “en kutsal manevi varlık” manasıyla ateşin sıfatı olarak yorumlamışlar.

Spenta Mainyu, Avesta ve Zendler'de işlevsel açıdan somutlaşmıştır. Genelde manevi varlık ve Ahura Mazda'nın sıfatı konumundadır. Bazen iyi varlıkların yaratıcısı, iyiliğin yapıcısı, manevi varlıkların başkanı ve Angra Mainyu'nun karşıtıdır.⁴⁰¹

“...Staremça spento mainyavanam damanam...” *Spenta Mainyu'nun yaratıkları yıldızlar...*⁴⁰² “...Ahura mazda mainyo speništa datare gaetanam.” *Mukaddes/spenta mainyu olan Ahura Mazda maddi âlemin yaratıcısıdır...*⁴⁰³ “*Spenta Mainyu'nun iyi yaratıkları Angra Mainyu'nun kötü yaratıklarına karşı mücadele eder...*”⁴⁰⁴

³⁹⁸ YG. 45: 6; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 420; Mobareke, *Gataha*, s. 600-603; Kanga, *Gatha*, s. 164; Humbach, *Gathas*, s. 165; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 33.

³⁹⁹ YG. 45: 2; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 416-418; Mobareke, *Gataha*, s. 585-588; Kanga, *Gatha*, s. 160; Humbach, *Gathas*, s. 164; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 32.

⁴⁰⁰ YH. 36: 1; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 116-117; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 33; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 201; Mirfekhrayı, *Heft Ha*, s. 45-46; Humbach, *Gathas*, s. 145; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 173.

⁴⁰¹ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 120, 123; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 146, 421; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 98-109, c. II, s. 787-788; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 157; Bahar, *Bundahišn*, s. 48; Kanga, *Yasht*, s. 146.

⁴⁰² YS. 1: 11; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 120; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 98; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 199.

⁴⁰³ YS. 19: 1; HYT. 1; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 207; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 173; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 260.

⁴⁰⁴ VD. 13: 1; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 801; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 152-153; *Avesta*, s. 111.

Azergoşasp, Spenta Mainyu'nun Hristiyanlıktaki Kutsal Ruh kavramıyla aynı olduğunu, fakat yaratıcı konumunun bulunmadığını belirtir.⁴⁰⁵ Şehzadi'ye göre Ahura Mazda'nın evrende var ettiği, iyilerin ona uyduğu manevi kuvvettir.⁴⁰⁶ Khurşidyan'a göre insanların düşüncesinde var olan, doğruluk ve iyiliğe neden olan özelliktir.⁴⁰⁷

Gatha'da Spenta Mainyu, Ahura Mazda'dan kaynaklanan sıfat, tezahür, cevher konumunda olmakla beraber, manevi varlık, iyi ruh, iyi düşünce ve kutsal akıl olarak yorumlanmaya müsaittir. Avesta'da ve Zendlerde bazen yaratıcı konumda betimlenmesi, ilk bakışta Gatha bağlamına aykırı görünmektedir. Fakat buradaki yaratıcılığı Ahura Mazda'dan bağımsız değil, bir bakıma mecazidir.

Gatha'da Spenta Mainyu, Ahura Mazda'nın tezahürü, sıfatı olmakla beraber insanlarla ilişkisi yönünden iyiliğin sembolü, manevi varlığın metaforik ifadesi olması kuvvetle muhtemeldir.

2. 3. 4. Ameşa Spentalar

Zerdüştilikte Ahura Mazda'nın sıfatı, tezahürü, ahuraları/büyük meleğimsileri olarak kabul edilen ölümsüz varlıklardır. Ahura Mazda ile yaratılmışlar arasındaki iletişim ve işlerle ilgilenip, onları daevalara karşı koruyan manevi varlıklardır.⁴⁰⁸ "Ameşa Spenta" kavramı Avestaca; "Ameşa Spenta", Pehlevice; "Amšospend", Amahraspand, Farça; "İmšaspand" biçimindedir. Ameşa Spenta'nın açılımı; "a" olumsuzluk edatı, "meşa" ölüm, "spenta" temiz, kutsal.⁴⁰⁹ Ameşa Spentalar şunlardır: Vohumen, Aşa Vahišta, Spenta Armaiti, Khşatra Vairya, Haurvatat, Ameretat.

Ameşa Spentalar'ın nereden kaynaklandığı tartışmalıdır. Bu konuda uzmanlar arasında üç görüş bulunmaktadır: İlki, Hintliler'in yedili Aditya geleneğinin veya Aryan tanrılarının yansıması. İkincisi, Mezopotamya kültüründen kaynaklanmış dini anlayış. Üçüncüsü ise Zerdüştiliğe özgü inanıştır.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 586, 626, c. II, s. 157.

⁴⁰⁶ Şehzadi, *Gatha*, s. 16-17.

⁴⁰⁷ Erdeşir Khurşidyan, *Pasukh Be Porşishayi Dini Zertoştıyan*, İntişaratı Fereveher, Tahran 1387 hş. s. 99.

⁴⁰⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 925; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 49; Şahrakh, *Furuğu Mazdisni*, s. 137-142; Uşideri, *Danışname*, s. 123-124; Malandra, *Din İran Bastan*, s. 249; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 132-134.

⁴⁰⁹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 925; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 40; Mirfekhrayi, *Heft Ha*, s. 84, Khodavendi, *Şinasayi Zertoşt*, s. 41.

⁴¹⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 83; Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 249-254; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 63; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 176-181, 188-189; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 49; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 70.

Avesta dışındaki kaynaklarda ve Ahameniş yazıtlarında Ameşa Spenta kavramı yer almamaktadır.⁴¹¹ Zeahner'e göre Vohumen dışındaki Ameşa Spentalar'ın "aşa-rta", "khşatra-kşatra", "armaiti-aramaiti", "amordad-amrta", "khordad-sarvatat" biçiminde Rigveda'da karşılığı bulunmaktadır.⁴¹² Rigveda ve Upanişadlar'da bulunan bazı sözcük ve kavramlar Ameşa Spentaları çağrıştırmaktadır, fakat içerik ve işlev açısından ayrılmaktadırlar. Konu bağlamında bunları değerlendireceğiz.

Gatha'da Ameşa Spenta kavramı yoktur. Ameşa Spentalar olarak kabul edilen kavramların/varlıkların adları genelde tek tek, YG. 34: 11'de topluca, YG. 47: 1'de Spenta Mainyu ile birlikte yer almaktadır.⁴¹³

Ameşa Spenta kavramı ilk kez Heft Ha 37: 4 ve 39: 3'te geçmektedir. Fakat kimler olduğu belirtilmemektedir.⁴¹⁴ Heft Ha'da Vohumen, Aşa Vahišta, Spenta Armaiti, Khşatra'nın adları bulunmaktadır.⁴¹⁵

Ameşa Spenta anlayışı bazılarına göre YG. 30: 9, 31: 4'te geçen "mazdaosça ahuraongho/Mazda ve Ahuralar" ifadesinden kaynaklanmıştır.⁴¹⁶ Haug, Taraporewala bunları Ameşa Spentalar, Kanga, Ameşalar ve yazatalar, Purdavud, melekler, önderler, Azergoşasp ise YG. 31: 4'ü Ameşa Spentalar olarak yorumlamıştır.⁴¹⁷

Ameşa Spentalar'ın sayısı ve kimler oldukları ihtilaflıdır. Bazı uzmanlar Ahura Mazda'yı, Spenta Mainyu'yu veya Sraoşa'yı ekleyerek yedili yapı oluşturmaya çalışırlar.⁴¹⁸ Ameşa Spenta'nın 33 kişi olduğu da belirtilir.⁴¹⁹ Fakat Avesta'da ve Zerdüştî gelenekte genelde Ameşa Spentalar altı manevi varlık olarak benimsenmiştir.⁴²⁰ Khordad Yeşt 1'de bilinen altı Ameşa Spenta'nın adları birlikte yer almaktadır.⁴²¹

⁴¹¹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 80; Malandra, *Din İran Bastan*, s. 247.

⁴¹² Zeahner, *Zerdüştigiri*, s. 90-96.

⁴¹³ Purdavud, *Gatha*, s. 54-55, 100; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 34; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 63.

⁴¹⁴ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 85; Mirfakhrayı, *Heft Ha*, s. 50.

⁴¹⁵ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 30-43; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112-129; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 199-210; Mirfakhrayı, *Heft Ha*, s. 21-29; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁴¹⁶ Moulton, *Gencinei Moğan*, s. 47-48; Humbach, *Gathas*, s. 13-16; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, s. 69-71.

⁴¹⁷ Haug, *Essays*, s. 150; Taraporewala, *The Religion*, s. 96; Kanga, *Gatha*, s. 37; Purdavud, *Gatha*, s. 147, 149, 454, 460. Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 327.

⁴¹⁸ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 72-73; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 925-926; Malandra, *Din İran Bastan*, s. 247; Rezaian Hak, *Kelam Zertoştî*, s. 166; Razi, *Zertoştî*, s. 148.

⁴¹⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 86-87.

⁴²⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 98-109; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 281-285; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 49.

⁴²¹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 150-151; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 293; James Darmesteter, *The Zend Avesta Part II, The Sirozahs, Yasts and Niyayis*, At The Clarendon Press, Oxford 1883, s. 49; *Avesta*, s. 368.

Yasna 4: 4’de eril ve dişil Ameşa Spentaların olduğu ifade edilir.⁴²² Gelenekte Vohumen, Aşa Vahišta, Khşatra eril, Spenta Armaiti, Haurvatat, Ameretat dişildir.⁴²³ Muhtemelen bu durum dilin yapısı gereğidir. Hintte görülen tanrıça anlayışı Avesta ve Zendlerde görülmemektedir.

Heft Ha 38: 3’te “ahuraniler/dişi ahuralar” kavramı geçmektedir.⁴²⁴ Fakat kimler olduğu belirtilmez. Muhtemelen bununla diş tanrısal varlıklar/yazatalar veya tanrının sıfatları kastedilmiştir.

Avesta’da Ameşa Spentaların iyi şeylerin yaratıcısı, yapıcısı, iyilerin koruyucusu olduğu belirtilir.⁴²⁵ Zerdüştî geleneğe göre önemlerinden dolayı her Ameşa Spenta adına bir Yeşt oluşturulmuştur. Mevcut Yeştler’de Ameşa Spentalar belirgin ve manevi varlık görünümündedirler.⁴²⁶ Ahura Mazda, Ameşa Spentaların yaratıcısı, babası, önderidir. Hepsinin düşünce, söz ve işleri aynıdır.⁴²⁷ Zendlerde ise Ahura Mazda’nın yarattığı manevi varlık konumundadırlar.⁴²⁸

Batılı araştırmacılar Gatha’da yer alan Ameşa Spentaları tanrının sıfatı, tezahürü, gücü, ruhani varlıkları, yardımcı güçleri, melekleri ve soyut kavramlar olarak farklı biçimde yorumlamaktalar. Genel tercihleri ise tanrının sıfatı olduğu yönündedir.⁴²⁹

Purdavud’a göre Gatha’da Ameşa Spentalar çoğunlukla tanrının sıfatı, bazen yüce melekleri gibidirler.⁴³⁰ Irani’ye göre tanrının tezahürü olan Ameşa Spentalar Gatha’da bazen kişileştirilip saygı duyulan konumda yer almaktadır.⁴³¹

İranlı Gatha çevirmenlerinden Azergoşasp, Caferi, Khazai, Razi, Sasanfer, Şusteri ve Vahidi’ye göre Ameşa Spentalar Ahura Mazda’nın ruhani, soyut sıfatları, tezahürüdür. Gatha sonrası dönemde bu sıfatlar soyuttan somuta dönüşerek, Avesta’da

⁴²² Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 139; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 113; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 214; Avesta, s. 189.

⁴²³ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 139; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 926; Şusteri, *Gatha*, s. 146; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 22-23; Malandra, *Din İran Bastan*, s. 247.

⁴²⁴ YH. 38: 3; Mirfekhrayi, *Heft Ha*, s. 37; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 120-121; Humbach, *Gathas*, s. 147.

⁴²⁵ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 69; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 230; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 308; Avesta, s. 275.

⁴²⁶ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 61-63, 86.

⁴²⁷ HYT. 25; FYT. 82-83; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 61-63; c. II, s. 77, 379; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 422-423; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 31, 199-200; Avesta, s. 449.

⁴²⁸ Bahar, *Bundahišn*, s. 37; Jale Amuzgar-Ahmet Tafazzuli, *Pencom Dinkard, İntişarat Moin*, Tahran 1386, s. 34-35; Philippe Gignoux, *Le Livre D Arda Viraz*, çev. Jale Amuzgar, İntişarat Moin, Tahran 1372 hş. s. 56, 91; Yıldırım, *Ardavirafname*, s. 175-176.

⁴²⁹ Aştiyani, *Zertoşt*, s. 174-188.

⁴³⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 85.

⁴³¹ Irani, *Gathas*, s. xii.

büyük meleşimsi varlıklara dönüşmüştür.⁴³² Şehzadi de Ameşa Spentaların sıfat olduğunu belirtir, fakat Vohumen'i bir eserinde melek olarak betimlemiştir.⁴³³

Modern anlayışta Ameşa Spentalar, Ahura Mazda'nın sıfatları ve tezahürleri olarak kabul edilir. Ameşa Spentalar, "Spentaman/İnsan-ı kâmil" olma yolunda kat edilmesi gereken irfani basamaklar olarak da benimsenmektedir.⁴³⁴

Gatha'da Ahuralar olarak betimlenen meleşimsi varlıklar, Heft Ha'da Ameşa Spentalar olarak nitelendirilmiştir. Zamanla Ahuralar yerine Ameşa Spentalar kavramı baskın hale gelmiş, adeta bilinen altı Ameşa Spentayı kasteder hale dönüşmüştür.

2. 3. 4. 1. Aşa Vahišta

Zerdüştilikte inanılan Ameşa Spentaldandır. Avestaca; "Aşa Vahišta", Pehlevice; "Aşavahişt", Farsça; "Ardibeheşt", "Ordibeheşt" biçimindedir. En iyi, en güzel doğruluk, dürüstlük, temizlik, olgunluk, kanun, düzen anlamlarına gelmektedir. Aşa Vahišta, Zerdüşti gelenekte doğruluk, dürüstlük, temizlik ve saflığın temsilcisi, doğruların, bitkilerin ve ateşin koruyucusu manevi varlıktır. Zerdüşti takviminde yılın 2. ayı, ayın 3. günü onun adını taşır. Anısına Ordibeheştgan Bayramı kutlanılır. Avesta'da Aşa adına Ardibeheşt (Ordibeheşt) Yeşt bulunmaktadır.⁴³⁵

Ayrıca Zerdüşti gelenekte Ahura Mazda tarafından evrendeki düzenin işleyişini sağlayan "aşa kanunu" inancı bulunmaktadır.⁴³⁶ Bu yönüyle Hint ve İranlıların ortak dini anlayışlardan biridir. Rigveda'da yasa anlamında "rta" kavramı yer almaktadır.⁴³⁷ Avesta ve Ahameniş yazıtlarında doğruluk manasında bir kaç yerde "areta/arta" sözcüğü geçmektedir.⁴³⁸ Avesta'da manevi varlık olan Aşa Vahišta Zerdüştiliğe özgüdür.

Gatha'da Aşa'nın konumu:

Gatha'da "aşa", genelde "aşa/doğruluk", "aşahya/aşanın", "aşem/aşayı", YG. 28: 8'de ise "aşa vahišta/en iyi aş" biçimindedir. Gatha'da Ameşa Spentalar arasında en baskın olanıdır. Khazai'ye göre 162 kez yer almaktadır.⁴³⁹

⁴³² Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 40-42; Caferi, *Dini Behi*, s. 130-133; Khazai, *Gatha*, s. 13; Razi, *Zertoşt*, s. 104-105; Vahidi, *Şınakhte Zertoşt*, s. 215-216; Sasanfer, *Gataha*, s. 64; Şuşteri, *Gatha*, s. 51.

⁴³³ Şehzadi, *Zertoşt*, s. 18, 56; Şehzadi, *Gatha*, s. 32.

⁴³⁴ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 41; Aştiyani, *Zertoşt*, s. 184; Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 26.

⁴³⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 41; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 907-908; Uşideri, *Danışname*, s. 92-93; Razi, *Zertoşt*, s. 107-108; Khodavendi, *Şinasayi Zertoşt*, s. 48-49; Malandra, *Din İran Bastan*, s. 243.

⁴³⁶ Khazai, *Gatha*, s. 14; Kristensen, *Dinin Anlamı*, s. 50-51.

⁴³⁷ Kaya, *Rigveda*, s. 144; Kristensen, *Dinin Anlamı*, s. 50-51; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 331;

⁴³⁸ Behrami, *Ferheng Avesta* c. II, s. 117; Azergoşasp, *Gatha*, c. II. 855, 876.

⁴³⁹ Khazai, *Gatha*, s. 14.

Avestaca “aşa” sözcüğü doğruluk, kanun, nizam, kutsallık anlamına gelmektedir.⁴⁴⁰ İranlı Gatha yorumcuları, Kanga ve Taraporewala “aşa”yı tanrının sıfatı, manevi varlık, düzen, yasa, doğruluk manasında yorumlamışlar.⁴⁴¹ Vahidi, Khazai, Humbach, Insler, West, Nanavutty, ise “aşa”nın sözcük manasını temel alarak doğruluk olarak çevirmişler.⁴⁴²

Aşa sözcüğü soyut ve somut olarak iki biçimde yorumlanabilmektedir. Bazı kıtalarda Ahura Mazda’nın sıfatı olarak tezahür etmektedir.⁴⁴³ Bağlamına göre manevi varlık konumundadır.⁴⁴⁴ Bazen insanla ilintili doğruluk, dürüstlük olarak görülmektedir.⁴⁴⁵ Aşa’nın soyutlaştığı yerlerde Ahura Mazda’nın sıfatı, tezahürü, Aşa Kanunu, doğruluk, somutlaştığı yerlerde ise manevi varlıktır.

Ahura Mazda, Aşa’nın yaratıcısı, kaynağı, babasıdır.⁴⁴⁶ Aşa vasıtasıyla her şeyi gözetir, korur, düzeni sağlar.⁴⁴⁷ Kutsal ateş Aşa ile güçlenir.⁴⁴⁸

“Tat twa peresa ereş moi vaoça ahura kasma zanta pata aşahya paouruyo kasma xveng staremça dat advanem ke ya mao uxşyeiti nerefsaiti twat taçit mazda vasemi anyaçā viduye.” *Sana soruyorum ey Ahura, Aşa’nın/doğruluğun yaratıcısı, babası kimdir. Güneşin ve yıldızların rotasını belirleyen (yaratan), ayı bazen dolu yapan, bazen azaltan kimdir. Ey Mazda, bunu ve başka şeyleri bilmek isterim.*⁴⁴⁹

⁴⁴⁰ Behrami, *Ferheng Avesta*, c. I, s. 161-162, Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 919; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 41.

⁴⁴¹ Mobareke, *Gatha*, s. 46-49; Dadres-Fermin, *Gataha*, s. 25-26, 47; Kanga, *Gatha*, s. 10-13; Taraporewala, *The Religion*, s. 88-89.

⁴⁴² Hüseyin Vahidi, *Gatha, Surudhayi Minoye Zertoşt*, İntişarat Emir Kebir, Tahran 1390 hş. s. 9-12; Khazai, *Gatha*, s. 14, 34; Humbach, *Gathas*, s. 117-119, 128, 157; West, *The Hymns of Zoroaster*, s. 39-43, 59, 105; Insler, *Gathas* s. 25-27, 39, 67; Nanavutty, *Gathas*, s. 73-75, 84, 116.

⁴⁴³ YG. 28: 8, 28: 10, 28: 11, 29: 6, 30: 1, 30: 9, 31: 6, 31: 13, 31: 16, 32: 2, 33: 5, 33: 6, 33: 7, 34: 11, 34: 12, 34: 13, 34: 14, 43: 1, 43: 2, 44: 15, 46: 2, 46: 7, 46: 17, 47: 6, 48: 3, 48: 6, 48: 8, 51: 4, 53: 1.

⁴⁴⁴ YG. 28: 1, 28: 3, 28: 6, 28: 9, 29: 2, 29: 3, 29: 10, 29: 11, 30: 7, 30: 10, 31: 4, 31: 5, 31: 7, 31: 8, 32: 6, 33: 3, 33: 8, 33: 10, 33: 11, 33: 12, 34: 3, 34: 4, 34: 5, 34: 6, 34: 7, 34: 15, 43: 4, 43: 14, 44: 1, 44: 3, 44: 6, 44: 8, 44: 9, 44: 18, 45: 10, 46: 9, 46: 16, 46: 18, 47: 2, 48: 9, 48: 11, 48: 12, 49: 6, 49: 7, 49: 12, 50: 1, 50: 3, 50: 4, 50: 5, 50: 7, 50: 8, 50: 9, 50: 10, 51: 2, 51: 3, 51: 10, 51: 20.

⁴⁴⁵ YG. 28: 4, 28: 11, 29: 6, 29: 8, 30: 5, 30: 8, 31: 1, 31: 2, 31: 16, 31: 19, 31: 21, 31: 22, 32: 4, 32: 12, 32: 13, 33: 9, 33: 13, 33: 14, 34: 2, 34: 8, 34: 9, 34: 10, 43: 6, 43: 9, 43: 10, 44: 10, 44: 13, 44: 14, 44: 17, 44: 20, 46: 3, 46: 4, 46: 10, 46: 12, 46: 13, 46: 15, 46: 19, 47: 1, 48: 1, 48: 7, 49: 1, 49: 2, 49: 3, 49: 5, 49: 8, 49: 9, 50: 2, 50: 6, 51: 1, 51: 5, 51: 11, 51: 13, 51: 15, 51: 16, 51: 17, 51: 18, 51: 21, 51: 22, 53: 3, 53: 5, 53: 9.

⁴⁴⁶ YG. 31: 7, 31: 8, 44: 3, 47: 2.

⁴⁴⁷ YG. 29: 7, 31: 13, 32: 6, 44: 9, 46: 16, 46: 17, 48: 6.

⁴⁴⁸ YG. 34: 4, 43: 4.

⁴⁴⁹ YG. 44: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 400; Mobareke, *Gataha*, s. 507-510; Vahidi, *Porsışhayi Zertoşt*, s. 159-161; Kanga, *Gatha*, s. 139; Humbach, *Gathas*, s. 157; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 28.

Aşa, Ahura Mazda'nın sorularına muhatap olan, öğretisini insanlara aktaran bilge rolündedir.⁴⁵⁰ Zerdüşt, Aşa'nın öğreticiliği vasıtasıyla Ahura Mazda'yı anlar, tanır.⁴⁵¹ Tanrının yardımına onun vasıtasıyla ulaşır.⁴⁵² Aşa'ya övgü ve yakarıшта bulunulur, yardım istenilir.⁴⁵³

“Vohu gaidi manangha daidi aşā-dao daregayo ereşvaiş tu uxzaiş mazda zaratuştrai aoconghvat rafeno ahmaibyaça ahura ya daibişvato dbeeşao taurvyama.” *Ey Mazda, Vohumen ve Aşa ile yardımınıza gelin. Sözlerinle Zerdüşt ve dostları için güç, kuvvet, bağışla ki düşmanın kötülüğünü yenelim.*⁴⁵⁴

Ahura Mazda'nın hoşnutluğunu kazanmada, yardımınıza ulaşmada önemli yeri olan Aşa'dan Zerdüşt maddi ve manevi yardım talebinde bulunur.

“Daidi aşā tam aşim vangheuş ayapta manangho daidi tu aramaite viştaspai işem maibyaça daostu mazda xşayaça ya ve mantra srevima radao.” *Ey Aşa, temiz tıynetin/Vohumen'in ödülünü, nimetini bize arttır. Ey Armaiti, Vistaşpa ile benim dileklerimi yerine getir. Ey Mazda, seni övenlere güç ver ki mantranı insanlara öğretelim.*⁴⁵⁵

Ahura Mazda insanlar için Aşa'yı seçmiştir. Zerdüşt Aşa'nın yolunu öğretir. Aşa'ya iyiler, doğrular uyar, o da onları doğru yola, mutluluğa, ödüle ulaştırır.⁴⁵⁶ Kötüler, yalancılar ona uymaz, ondan uzaklaşıp yanlış yola yönelirler.⁴⁵⁷

“Ahmaiça xşatra casat manangha vohu aşāça at kehrpem utayuitiş dadat aramaitiş anma aeşam toi aonghat yata ayangha adanaiş paouruyo.” *Khşatra, Vohumen,*

⁴⁵⁰ YG. 29: 2, 29: 3, 46: 9.

⁴⁵¹ YG. 45: 5, 45: 8, 48: 3, 49: 6.

⁴⁵² YG. 28: 2, 29: 10, 31: 4, 33: 10, 33: 12, 34: 4, 34: 12, 34: 15, 43: 2, 43: 14, 44: 1, 44: 6, 44: 15, 44: 18, 45: 10, 46: 2, 47: 6, 50: 3, 53: 1.

⁴⁵³ YG. 28: 1, 28: 3, 28: 5, 28: 6, 28: 7, 28: 8, 28: 9, 29: 11, 30: 9, 32: 9, 33: 6, 33: 7, 33: 8, 33: 11, 33: 14, 34: 3, 34: 5, 34: 6, 34: 7, 34: 15, 43: 16, 44: 8, 45: 6, 45: 9, 46: 18, 48: 8, 48: 9, 48: 11, 49: 6, 49: 7, 49: 12, 50: 1, 50: 4, 50: 7, 50: 8, 50: 9, 50: 10, 50: 11, 51: 2, 51: 3, 51: 4, 51: 10, 51: 20.

⁴⁵⁴ YG. 28: 6; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 280; Mobareke, *Gataha*, s. 46-49; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 49; Kanga, *Gatha*, s. 10; Humbach, *Gathas*, s. 118; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 4.

⁴⁵⁵ YG. 28: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 281-282; Mobareke, *Gataha*, s. 50-53; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 53; Kanga, *Gatha*, s. 11; Humbach, *Gathas*, s. 118; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 4.

⁴⁵⁶ YG. 28: 4, 28: 10, 28: 11, 30: 1, 30: 5, 30: 7, 30: 8, 30: 10, 31: 2, 31: 3, 31: 5, 31: 6, 31: 16, 31: 19, 31: 21, 31: 22, 32/2, 33: 5, 33: 6, 33: 13, 34: 1, 34: 2, 34: 6, 34: 10, 34: 11, 34: 13, 34: 14, 43: 1, 43: 9, 43: 12, 44: 2, 44: 10, 44: 17, 45: 4, 45: 10, 46: 10, 46: 12, 46: 13, 46: 15, 46: 16, 46: 19, 47: 1, 48: 1, 48: 7, 48: 12, 49: 1, 49: 3, 49: 5, 49: 8, 49: 9, 50: 2, 50: 5, 50: 6, 51: 1, 51: 2, 51: 4, 51: 5, 51: 11, 51: 15, 51: 16, 51: 17, 51: 18, 51: 21, 51: 22, 53: 5.

⁴⁵⁷ YG. 31: 1, 32: 4, 32: 12, 32: 13, 34: 8, 34: 9, 44: 13, 44: 20, 46: 4, 49: 2, 51: 13.

*Aşa/doğruluk yardıma gelir. Erimiş maden sınavından geçip senin mükâfatına kavuşabilmeleri için Armaiti de insana güç, kuvvet verir.*⁴⁵⁸

Heft Ha'da Aşa, övgü, yakarıшта bulunulan manevi varlık ve Ameşa Spenta konumundadır. "Aşa Srira/güzel aş", "vohu aş/iyi aş", "aş vahišta/en iyi aş" gibi güzel sıfatlarla övülmektedir.⁴⁵⁹

"Aşem at vahiştem yazamaide. Sraeştem hyat spentem ameşem hyat roşanghvat hyat vispa vohu.". *En güzel Ameşa Spenta'yı, Aşa Vahišta'yı, aydınlatıcı, iyiliğe sahip olanını överiz.*⁴⁶⁰

"Stuto garo vahmeng ahurai mazdai aşaiça vahiştai dademahi çişmahiça açavaedayamahi." *Övgü, yakarış ve yardım talebimizi Ahura Mazda ve Aşa Vahišta'ya takdim ederiz, değerlerini biliriz.*⁴⁶¹ Mirfekhrayı, Humbach, West sözcük manasıyla en iyi doğruluk olarak çevirmişler.⁴⁶²

Yeşter'de Aşa Vahišta, Ahura Mazda'nın yarattığı güç, manevi varlık, ona yardım eden ve övgüde bulunulan en güzel Ameşa Spenta'dır. Bazende Ahura Mazda'nın adlarından biridir.

"Aşem vahiştem sraeştem ameşem spentemyazamaide." *En güzel Ameşa Spenta olan Aşa Vahišta'yı överiz.*⁴⁶³ "...iza aşem vahiştem mana dama zarathušta..." *Ey Zerdüşt, Aşa Vahišta benim yarattığımdır...*⁴⁶⁴ "mraot ahura mazdao... aşavahišta... vanghana xšaeta raoçao xvanvaitişça verezo..." *Ahura Mazda Zerdüşt'e söyler... ben ve Aşa Vahišta aydınlık, parlak göğü ve güneşin rotasını yaptığımızda/yarattığımızda...*⁴⁶⁵

Hürmüz Yeşt 7'de tanrı adlarından biri Aşa Vahišta, 15'de ise Aşa'dır.⁴⁶⁶

Gatha'da Aşa kıtanın bağlamına göre Ahura Mazda'nın sıfatı, manevi varlık, doğruluk ve yasa olarak yer almaktadır. Sonraki metinlerde ise genelde manevi varlıktır.

⁴⁵⁸ YG. 30: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 302; Mobareke, *Gataha*, s. 140-143; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 149; Kanga, *Gatha*, s. 10; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 8.

⁴⁵⁹ Mirfekhrayı, *Heft Ha*, s. 52; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112, 116.

⁴⁶⁰ YH. 37: 4; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 118-119; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 42-43; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 209.

⁴⁶¹ YH. 41: 1; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 126-127; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 35; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 209.

⁴⁶² Mirfekhrayı, *Heft Ha*, s. 48, 52; Humbach, *Gathas*, s. 146, 150; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 174, 176.

⁴⁶³ HYTK. 8; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 104-105; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 283.

⁴⁶⁴ HYT. 25; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 62-63; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 278; Darmesteter, *Zend Avesta II*, s. 31.

⁴⁶⁵ AYT. 1-2; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 138-139; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 287.

⁴⁶⁶ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 50-55; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 271-275; Haug, *Essays*, s. 195.

2. 3. 4. 2. Vohu Manah/Vohumen

Zerdüştilikte inanılan Ameşa Spentalardandır. Avestaca; “Vohu Manah”, Pehlevice; “Wahman”, Farsça; “Behmen” biçimindedir. İyi, uygun, güzel düşünce, fikir, iyilik, temiz vicdan, iyi akıl, hikmet ve bilgelik anlamına gelmektedir. Vohumen, Zerdüşti gelenekte insan ve yararlı hayvanları koruyan, rehberlik eden, iyileri yüce makamlara yükselten, Zerdüş’t’e vizyonda görünüp onu semaya çıkaran manevi varlıktır. Zerdüşti takviminde yılın 11. ayı, ayın 2. günü onun adını taşır. Anısına Behmengân Bayramı kutlanılır. Adına Pehlevice Zend Vohumen Yeşt (Vahman Yasn) bulunmaktadır.⁴⁶⁷

Gatha’da Vohumen’in konumu;

Gatha’da Vohumen, “vohu manangha/iyi düşünceyle”, “vangheuş manangho/iyi düşüncenin”, “manasça vahiştem/en iyi düşünceyi”, “vahişta manah/en güzel, en iyi düşünce” biçimindedir.⁴⁶⁸ Aşa’dan sonra en baskın olan Ameşa Spenta’dır. Khazai’ye göre Vohumen 127 kez yer almaktadır.⁴⁶⁹

Avestaca “vohu” sözcüğü iyi, güzel, “manah” düşünce, zihin anlamına gelmektedir.⁴⁷⁰ İranlı Gatha yorumcuları, Kanga ve Taraporewala “vohu manah”ı tanrının sıfatı, manevi varlık, iyi düşünce, iyi tıynet, temiz tabiat manasında yorumlamışlar.⁴⁷¹ Vahidi, Khazai, Humbach, Insler, West ve Nanavutty sözcük anlamını temel alarak iyi düşünce olarak çevirmişler.⁴⁷²

Gatha’da Vohumen kıtanın bağlamına göre soyut ve somut olarak iki biçimde yorumlanabilmektedir. Soyut, somut, ayrımlarını belirlemek oldukça zordur. Bazı kıtalarda Ahura Mazda’nın sıfatı olarak tezahür etmektedir.⁴⁷³ Bağlamına göre manevi

⁴⁶⁷ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 41; Sasanfer, *Gataha*, s. 65; Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 952; Uşideri, *Danışname*, s. 474; Malandra, *Dini İran Bastan*, s. 253; Razi, *Zertoşt*, s. 106; Khodavendi, *Şinasayi Zertoşt*, s. 47-48.

⁴⁶⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 952; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 52.

⁴⁶⁹ Khazai, *Gatha*, s. 14.

⁴⁷⁰ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 52-54; Sasanfer, *Gataha*, s. 59.

⁴⁷¹ Mobareke, *Gataha* s. 23-27; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 7, 26, 34-35; Taraporewala, *The Religion*, s. 86-90; Kanga, *Gatha*, s. 90-93.

⁴⁷² Vahidi, *Gatha*, s. 9-14; Khazai, *Gatha*, s. 14, 34-35; Humbach, *Gathas*, s. 117-119; Insler, *Gathas*, s. 25-27; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 39-43; Nanavutty, *Gathas*, s. 73-75.

⁴⁷³ YG. 28: 4, 28: 5, 28: 7, 28: 8, 28: 10, 28: 11, 29: 11, 30: 2, 30: 4, 31: 6, 31: 7, 31: 10, 31: 17, 31: 21, 31: 22, 32: 2, 32: 6, 32: 9, 32: 11, 32: 15, 33: 3, 33: 6, 33: 7, 33: 9, 33: 14, 33: 13, 33: 14, 34: 2, 34: 7, 34: 8, 34: 10, 34: 12, 43: 1, 43: 2, 43: 4, 44: 1, 44: 16, 45: 4, 45: 5, 45: 8, 46: 2, 46: 10, 46: 16, 46: 18, 47: 3, 48: 6, 48: 11, 50: 8, 50: 9, 50: 11, 51: 4, 51: 6, 51: 16, 51: 11, 51: 18, 51: 21.

varlık konumundadır.⁴⁷⁴ Bazen insanla ilintili iyi düşünce, iyi tabiat olarak görünmektedir.⁴⁷⁵ Vohumen soyutlaştığı yerlerde Ahura Mazda'nın sıfatı, tezahürü, iyi düşünce, somutlaştığı yerlerde manevi varlıktır.

Ahura Mazda, Vohumen'in yaratıcısı, kaynağı, babasıdır.⁴⁷⁶ Onun bilgelik ve iyilikle ilgili yönü, sıfatı, iyiliğin, bilgeliğin temsilcisi konumundadır. Onun adına faaliyetlerde bulunmakta, rol oynamaktadır.

“Tat twa peresa ereş moi vaoça ahura kasna dereta zanmça ade nabaosça avapastoiş ke apo urvaraosça ke vatai dvanmaibyasça yaoget asu kasna vangheuş mazda danmiş manangho.” *Sana soruyorum ey Ahura, yeri alttan tutan, gökyüzünü üstten tutan kimdir? Suyu, otu, rüzgârı, bulutu, temiz tıynet/Vohumen'i kim yarattı? Ey Mazda, bana bunu bildir!*⁴⁷⁷

Ahura Mazda, Vohumen ile beraberdir. İstekleri onun aracılığıyla insanlara iletilir, arzusu yerine getirilir.⁴⁷⁸ Vohumen, Ahura Mazda'nın bilgili elçisi, Zerdüşt'ün, Gatha'nın ve iyinin öğreticisidir.⁴⁷⁹

“Spentem at twa mazda menghi ahura hyat ma vohu pairi-casat manangha hyat xşma uxzaiş didainghe paourvim sadra moi sans maşyaesşu zarazdaitiş tat verezyeidyai hyat moi mraota vahiştem.” *Seni mukaddes bilirim ey Mazda Ahura, Vohumen bana gelip senin sözlerini öğretti. İnsanlar arasında senin öğretini yaymak sıkıntılı olsa da bu vazifemi en iyi biçimde yerine getiririm.*⁴⁸⁰

Ahura Mazda'nın yardımı Vohumen ile olur.⁴⁸¹ Tanrıya ulaşma, honutluğunu elde etme, maddi ve manevi yardımına kavuşma araçlarından biridir. Ona övgüde bulunulur,

⁴⁷⁴ YG. 28: 1, 28: 3, 28: 9, 29: 7, 29: 10, 30: 1, 30: 7, 30: 8, 30: 10, 31: 4, 31: 5, 31: 8, 32: 4, 33: 3, 33: 5; 33: 8, 33: 10, 33: 11, 33: 12, 34: 2, 34: 3, 34: 5, 34: 6, 34: 11, 34: 13, 34: 14, 34: 15, 43: 6, 43: 7, 43: 9, 43: 13, 43: 15, 43: 16, 44: 4, 44: 6, 44: 8, 44: 9, 45: 6, 45: 9, 45: 10, 46: 3, 46: 9, 46: 12, 46: 13, 46: 14, 48: 8, 48: 9, 48: 12, 49: 1, 49: 7, 49: 12, 50: 1, 50: 3, 50: 4, 50: 6, 50: 7, 50: 8, 50: 9, 50: 10, 51: 2, 51: 7, 51: 18; 51: 20.

⁴⁷⁵ YG. 28: 11, 30: 2, 30: 4, 31: 7, 31: 21, 33: 4, 33: 6, 33: 14, 34: 2, 34: 8, 34: 9, 34: 10, 44: 13, 45: 8, 46: 7, 47: 1, 47: 2, 48: 7, 49: 2, 49: 3, 49: 5, 49: 10, 51: 3, 51: 11, 51: 15, 51: 18, 53: 3, 53: 4, 53: 5.

⁴⁷⁶ YG. 31: 8, 44: 4, 45: 4.

⁴⁷⁷ YG. 44: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 402; Mobareke, *Gatha*, s. 511-514; Kanga, *Gatha*, s. 140; Taraporewala, *The Religion*, s. 116; Humbach, *Gathas*, s. 157; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 28.

⁴⁷⁸ YG. 31: 17, 32: 2, 32: 6, 43: 6, 44: 9, 47: 3, 48: 3, 50: 11.

⁴⁷⁹ YG. 29: 7, 31: 5, 33: 6, 34: 13, 34: 15, 43: 7, 43: 9, 43: 11, 43: 13, 43: 15, 44: 8, 45: 6, 46: 9, 46: 14, 46: 18, 50: 6.

⁴⁸⁰ YG. 43: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 394; Mobareke, *Gatha*, s. 475-478; Kanga, *Gatha*, s. 128; Humbach, *Gathas*, s. 154; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 26.

⁴⁸¹ YG. 28: 2, 28: 4, 28: 6, 29: 10, 30: 7, 30: 8, 31: 4, 31: 5, 31: 6, 31: 22, 33: 7, 33: 8, 33: 10, 33: 12, 34: 3, 44: 16, 46: 3, 46: 7, 50: 3, 51: 7, 51: 21.

yardım istenilir, o da yakarıŝta bulunanları işitir.⁴⁸² Zerdüşt, Vohumen'den maddi ve manevi yardım talebinde bulunmuştur.

“Kat ve xşatrem ka iştiş şyaotanai mazda yata vao haxmi aşa vohu manangha trayoidyai drigum yuşmakem pare-vao vispaiş pare vaoxema daevaişça xrafstraiş maşyaişça.” *Egemenlik, kudret senindir ey Mazda. Zavallılara, çaresizlere Vohumen ve Aşa ile yardım etmeni istiyorum. Sizin daevalardan, onlara uyan kötü insanlardan yüce olduğunuzu bildiririz. /Kendimizi daevalar ve kötü insanlardan ayırdık.*⁴⁸³

Vohumen'e iyiler uyar, o da onları iyiliğe, mutluluğa, cennete ulaştırır.⁴⁸⁴ Ahura Mazda iyilere Vohumen'i verir. Kötüler Vohumen'e uymayıp, iyi düşünceden uzaklaŝır, kötü yola yönelirler.⁴⁸⁵

“Ye vao mazda ahura pairi-casai vohu manangha maibyo davoı ahvao astvatasça hyatça manangho ayapta aşat haça yaiş rapento daidit xvatre.” *Ey Mazda Ahura, Vohumen ile size yöneleceğim, doğruluk vasıtasıyla, dindarlara mutluluk ve neşe veren maddi-mavevi âlemin ödölünü bana bahşedin.*⁴⁸⁶

Heft Ha'da Vohumen övgüde bulunulan manevi varlık konumundadır.

“Aşaatça haça, vangheuşça manangho vangheuşça khşatrat staotaiş twa ahura staotoibyo aibi uxza twa uxzoibyo yasna twa yasnoibyo.” *Ey Ahura, Aşa, Vohumen, Kşatra ve sana övgüde, yakarıŝta bulunuruz.*⁴⁸⁷

“Vohuça mano yazamaide. Vohuça xşatrem vanguhimça daenanm vanguhimça fseratu vanguhimça armaitim.” *Vohumen, Khşatra, Armaiti, iyi din/vicdanı, iyi ödölü överiz.*⁴⁸⁸ Mirfekhrayı, Humbach, West kavramları sözcük anlamıyla çevirmişler.⁴⁸⁹

Yeştler'de Vohumen, Ahura Mazda'nın yarattığı, övgüde bulunulan manevi varlık ve Ameşa Spenta'dır. Ayrıca Spenta Mainyu'nun habercisi konumundadır.

⁴⁸² YG. 28: 1, 28: 2, 28: 3, 28: 5, 28: 9, 29: 7, 29: 11, 30: 1, 31: 5, 33: 7, 33: 5, 33: 8, 33: 11, 34: 5, 34: 6, 44: 1, 48: 12, 49: 1, 49: 7, 49: 12, 50: 1, 50: 3, 50: 7, 50: 8, 50: 9, 50: 10, 51: 2, 51: 3, 51: 4, 51: 20, 53: 3.

⁴⁸³ YG. 34: 5; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 350; Mobareke, *Gataha*, s. 389-392; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 407; Kanga, *Gatha*, s. 100; Humbach, *Gathas*, s. 154; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 26.

⁴⁸⁴ YG. 28: 2, 28: 4, 28: 7, 28: 8, 28: 10, 28: 11, 30: 10, 31: 10, 31: 21, 33: 9, 33: 12, 32: 15, 33: 3, 33: 11, 33: 13, 34: 2, 34: 3, 34: 7, 34: 10, 34: 11, 34: 12, 34: 8, 34: 13, 34: 14, 43: 16, 43: 1, 43: 2, 43: 4, 44: 6, 45: 5, 45: 9, 45: 10, 46: 2, 46: 10, 46: 12, 46: 13, 46: 14, 46: 16, 47: 2, 48: 6, 48: 7, 48: 8, 48: 9, 48: 11, 48: 12, 49: 3, 49: 5, 49: 10, 50: 4, 51: 2, 51: 4, 51: 7, 51: 11, 51: 15, 51: 16, 53: 4, 53: 5.

⁴⁸⁵ YG. 32: 4, 32: 9, 32: 11, 34: 8, 34: 9, 44: 13, 49: 2.

⁴⁸⁶ YG. 28: 2; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 276-277; Mobareke, *Gataha*, s. 28-32; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 33; Kanga, *Gatha*, s. 6; Humbach, *Gathas*, s. 117; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 3.

⁴⁸⁷ YH. 35: 10; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 114-115; Puradvud, *Yasna*, c. II, s. 32; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 200.

⁴⁸⁸ YH. 37: 5; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 118-119; Puradvud, *Yasna*, c. II, s. 35.

⁴⁸⁹ Mirfekhrayı, *Heft Ha*, s. 45, 48; Humbach, *Gathas*, s. 145, 147; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 172-174.

“...iza vohu mano mana dama zarathuṣtra...” *Ey Zerdüšt Vohumen benim yaratığımdır.*⁴⁹⁰ “...vohu mano amešem spentem yazamaide...” *Ameša Spenta olan Vohumen’i överiz...*⁴⁹¹ “... Spento mainyuṣ aṣtim franghareçayat vohuça mano aṣimça vahiṣtem ataremça...” *Spenta Mainyu habercisi Vohumen, Aša Vahiṣta ve Atra/Azeri yolladı...*⁴⁹²

Vohumen Gatha’da kıtanın bağlamına göre Ahura Mazda’nın sıfatı, manevi varlık, iyi düşünce, iyi yaratılış olarak yer almaktadır. Gatha sonrası metinlerde ise genelde manevi varlıktır.

2. 3. 4. 3. Khṣatra Vairya

Zerdüştilikte inanılan Ameša Spentalar’dandır. Avestaca; “Khṣatra Vairya”, Pehlevice ve Farsça; “Şehriver”, biçimindedir. İstenilen, seçilen, değerli, manevi güç, gayret, meleke, anlamına gelmektedir. Khṣatra Vairya, Zerdüşti gelenekte Ahura Mazda’nın egemenliğini temsil eden, iyilerin ve madenlerin koruyucusu manevi varlıktır. Zerdüşti takviminde yılın 6. ayı, ayın 4. günü onun adını taşır. Anısına Şehrivergan Bayramı kutlanılır.⁴⁹³

Rigveda 8, 56: 1’de “Şimdi yardım için Kshatriyalara dua ederiz” ibaresi yer almaktadır.⁴⁹⁴ Upanişadlar’da ise İndra, Varuna, Mitra, Soma, Rudra, İşana, Parcanya “kshatriya” sınıfından olan tanrılardır.⁴⁹⁵ Hint metinlerinde “kṣatriya” kavramı güçlü tanrıları betimleyen sıfattır. Avesta’da ise “khṣatra” sözcüğü egemenliği betimlemektedir. Ayrıca Khṣatra manevi varlıktır.

Gatha’da Khṣatra’nın konumu;

Gatha’da Kkṣatra Vairya, genelde “khṣatra”, “khṣatrem/khṣatrayı”, YG. 51: 1’ de “khṣatrem vairim/değerli khṣatrayı” biçimindedir. Gatha’da Aša ve Vohumen’den sonra en baskın Ameša Spenta’dır. Khazai’ye göre Khṣatra 64 kez yer almaktadır.⁴⁹⁶

Avestaca “khṣatra” sözcüğü egemenlik, güç, kudret, iktidar, ülke “vairya” istenilen, beğenilen, değerli anlamına gelmektedir.⁴⁹⁷ İranlı Gatha uzmanları, Kanga ve

⁴⁹⁰ HYT. 25; Purdavud, *Yeṣtha*, c. I, s. 60-61; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 278; Darmesteter, *Zend Avesta II*, s. 31.

⁴⁹¹ HYTK. 8; Purdavud, *Yeṣtha*, c. I, s. 102-103; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 282.

⁴⁹² ZYT. 46; Purdavud, *Yeṣtha*, c. II, s. 339, 466; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 492; Kanga, *Yasht*, s. 270.

⁴⁹³ Purdavud, *Yeṣtha*, c. I, s. 99; Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 1012, 1016; Uşideri, *Danışname*, s. 261; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 41; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 157; Aryan, *Nigareha*, s. 75.

⁴⁹⁴ Kaya, *Rigveda*, s. 669.

⁴⁹⁵ Kaya, *Upanishadlar*, s. 12.

⁴⁹⁶ Khazai, *Gatha*, s. 15.

⁴⁹⁷ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 685; Sasanfer, *Gataha*, s. 996.

Taraporewala, “khşatra”yı tanrının sıfatı, manevi varlık, güç, kuvvet, egemenlik, manevi ülke biçiminde yorumlamışlar.⁴⁹⁸ Vahidi, Khazai, Humbach, Insler, West ve Nanavutty sözcük anlamını temel alarak güç, kuvvet, egemenlik olarak çevirmişler.⁴⁹⁹

Khşatra soyut ve somut olarak iki biçimde yorumlanabilmektedir. Bazı kıtalarda soyut güç, kuvvet, egemenlik anlamıyla Ahura Mazda’nın sıfatı olarak tezahür etmektedir.⁵⁰⁰ Bağlamına göre manevi varlık konumundadır.⁵⁰¹ Bazen insanla ilintili güç, egemenlik ve yönetme olarak görünmektedir.⁵⁰²

Ahura Mazda, Khşatra’nın yaratıcısı, kaynağıdır.⁵⁰³ Varlığı tanrıdan kaynaklanır.

“Tat twa peresa ereş moi vaoça ahura ke berexzanm taşt xşatra mat aramaitim ke uzemem çoret vyanaya putrem pitre azem taiş twa fraşni avami mazda spenta mainyu vispananm datarem.” *Sana soruyorum ey Ahura, Khşatra ve Armaiti’yi kim yarattı. /Armaiti’yi güçle donattı. Baba saygısını evlat yüreğine kim yerleştirdi, bana doğruca bildir. Ey Mazda, Spenta Mainyu vasıtasıyla seni her şeyin yaratıcısı bileyim.*⁵⁰⁴

Ahura Mazda güçlü, kuvvetli, egemen, yaratıcı tanrıdır, Khşatra’ya sahiptir, onunla yaratır.⁵⁰⁵ Yardımı, Khşatra aracılığıyla olur.⁵⁰⁶

“Yehya sava işaonti radangho yoi zi cva aonghareça bvantiça ameretaiti aşauono urva aeşo utayuta ya neranş sadra dregvato taça xşatra mazdao danmış ahuro.” *Geçmişte yaşamış, şimdi ve gelecekte yaşayacak olanlar faydanın onun elinde olduğunu anlayacaklar. Doğruların ruhu ölümsüz, mutlu, güçlü, yalancıların ise sıkıntıda olacaktır. Bunu Mazda Ahura kendi kudretiyle yarattı/kararlaştırdı.*⁵⁰⁷

⁴⁹⁸ Mobareke, *Gataha*, s. 85-61; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 8, 20; Taraporewala, *The Religion*, s. 88, 93, 108; Kanga, *Gatha*, s. 11, 36, 91.

⁴⁹⁹ Vahidi, *Gatha*, s. 13, 24; Khazai, *Gatha*, s. 8, 35, 132; Humbach, *Gathas*, s. 117, 124, 158, Insler, *Gathas*, s. 25, 35, 69; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 39, 53, 107; Nanavutty, *Gathas*, s. 73, 79, 117.

⁵⁰⁰ YG. 28: 9, 30: 8, 32: 2, 32: 6, 32: 13, 33: 5, 33: 10, 33: 13, 34: 3, 34: 10, 34: 15, 43: 8, 43: 13, 43: 14, 43: 16, 44: 6, 44: 9, 45: 7, 45: 9, 45: 10, 46: 16, 47: 1, 48: 8, 49: 5, 49: 8, 49: 10, 51: 1, 51: 2, 51: 4, 51: 6, 51: 21, 53: 9.

⁵⁰¹ YG. 29: 10, 29: 11, 30: 7, 31: 4, 33: 11, 43: 6, 44: 7, 48: 11, 50: 3, 50: 4.

⁵⁰² YG. 28: 3, 28: 7, 29: 9, 31: 6, 31: 15, 31: 16, 31: 21, 31: 22, 32: 12, 32: 13, 33: 14, 34: 1, 34: 5, 34: 11, 46: 4, 46: 10, 46: 11, 48: 5, 48: 10, 49: 11, 51: 16, 51: 18, 53: 8.

⁵⁰³ YG. 44: 7; Mobareke, *Gataha*, s. 523-526.

⁵⁰⁴ YG. 44: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 404; Mobareke, *Gataha*, s. 523-526; Vahidi, *Porşishayi Zertoşt*, s. 168-171; Kanga, *Gatha*, s. 143; Humbach, *Gathas*, s. 158; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 29.

⁵⁰⁵ YG. 32: 2, 44: 9, 45: 7, 49: 10, 53: 9.

⁵⁰⁶ YG. 29: 10, 33: 10, 34: 15, 43: 6, 43: 14, 45: 9.

⁵⁰⁷ YG. 45: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 420-421; Mobareke, *Gataha*, s. 604-608; Kanga, *Gatha*, s. 165; Humbach, *Gathas*, s. 165; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 33.

Khşatra'ya övgüde bulunulur, yardım istenir, o da iyilere yardım eder, mutluluğa, cennete ulaştırır.⁵⁰⁸

“Ahmaîça xşatra casat manangha vohu aşāça at kehrpem utayuitiş dadat aramaitiş anma aeşam toi aonghat yata ayangha adanaîş paouruyo.” *Khşatra, Vohumen, Aşa/doğruluk yardıma gelir. Erimiş maden sınavından geçip senin mükâfatına kavuşabilmeleri için Armaiti de insana güç, kuvvet verir.*⁵⁰⁹

Ahura Mazda iyilere Khşatra bahşeder, dünyada iyilere güç, kuvvet verir.⁵¹⁰ İyiler onun egemenliğinde ödüle, mutluluğa kavuşurlar.⁵¹¹

“Aramatoiş na spento hvo çisti uxzaîş şyaotana daena aşem spenvat vohu xşatrem manangha mazdao dadat ahuro tem vanguhim yasa aşim.” *İyi düşüncesi, sözü, işi ve vicdanı ile doğruya uyan, dindarlığa, yüceliğe/Armaiti'ye ulaşır. Mazda Ahura Vohumen'in yardımı ile böyle kimseye Khşatra'yı verir. İyi düşünce ve güçle ona ulaştırır. Ben de böyle mükâfat isterim.*⁵¹²

Heft Ha'da Khşatra övgüde, yakarıшта bulunulan manevi varlık konumundadır.⁵¹³

“Aşaatça haça, vangheuşça manangho vangheuşça khşatrat staotaiş twa ahura staotoibyo aibi uxza twa uxzoibyo yasna twa yasnoibyo.” *Ey Ahura, Aşa, Vohumen, Khşatra için övgüde, yakarıшта bulunuruz.*⁵¹⁴ Mirfekhrai, Humbach, West kavramları sözcük anlamıyla çevirmişler.⁵¹⁵

Yeşter'de Ahura Mazda'nın yarattığı, övgüde bulunulan Ameşa Spenta'dır.⁵¹⁶

“...iza xşatrem vairim mana dama zarathuştra...” *Ey Zerdüş, Khşatra Vairya benim yaratığımdır.*⁵¹⁷ “...Khşatrem vairim ameşem spentem yazamaide...” *Ameşa Spenta olan Khşatra Vairya'yı överiz...*⁵¹⁸

Hürmüz Yeşt 13'de Ahura Mazda'nın adlarından biri Khşatriya'dır.⁵¹⁹

⁵⁰⁸ YG. 28: 9, 29: 11, 30: 7, 33: 11, 48: 11, 50: 3, 50: 4, 51: 4.

⁵⁰⁹ YG. 30: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 302; Mobareke, *Gataha*, s. 140-143; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 149; Kanga, *Gatha*, s. 10; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 8

⁵¹⁰ YG. 31: 6, 31: 21, 34: 1, 49: 8, 51: 21.

⁵¹¹ YG. 34: 3, 43: 8, 43: 13, 44: 6, 44: 9, 46: 10, 46: 16, 48: 8, 49: 5, 51: 1, 51: 2, 51: 6.

⁵¹² YG. 51: 21; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 484; Mobareke, *Gataha*, s. 934-937; Kanga, *Gatha*, s. 275; Humbach, *Gathas*, s. 191; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 75.

⁵¹³ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 118-119; Puradvud, *Yasna*, c. II, s. 35.

⁵¹⁴ YH. 35: 10; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 114-115; Puradvud, *Yasna*, c. II, s. 32; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 200.

⁵¹⁵ Mirfekhrai, *Heft Ha*, s. 45; Humbach, *Gathas*, s. 145; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 172-173.

⁵¹⁶ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 150-151; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 293; *Avesta*, s. 368.

⁵¹⁷ HYT. 25; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 62-63; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 278; Darmesteter, *Zend Avesta II*, s. 31.

⁵¹⁸ HYTK. 7; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 104-105; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 283.

⁵¹⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 54-55; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 275.

Gatha bağlamında khşatra daha çok tanrının egemenliğini ifade etmek için kullanılmış, bazen kişileştirici dille manevi varlığı betimlemiş, bazen de sözcük anlamında güç ve kuvvet olgusu kastedilmiştir.

Khşatra, Gatha'da kıtanın bağlamına göre Ahura Mazda'nın sıfatı, manevi varlık, egemenlik, güç olarak yer almaktadır. Tanrının egemenliğini, gücünü ifade etmenin biçimidir. Ayrıca manevi varlıkların ve insanların gücünü, egemenliğini belirtmek için de kullanılmıştır. Gatha sonrası metinlerde ise genelde manevi varlıktır.

2. 3. 4. 4. Spenta Armaiti

Zerdüştilikte inanılan Ameşa Spentalar'dandır. Avestaca; "Spenta Armaiti", Pehlevice; "Spendermaz", Farsça; "İsfend" biçimindedir. Doğru düşünce, sevgi, dindarlık, alçak gönüllülük, sadakat, bağlılık ve sabır anlamına gelmektedir. Spenta Armaiti, Zerdüşti gelenekte Ahura Mazda'nın sabrının temsilcisi, toprak, çiftçi ve çobanların koruyucusu manevi varlıktır. Zerdüşti takviminde yılın 12. ayı, ayın 5. günü onun adını taşır. Anısına İsfendgan Bayramı kutlanılır.⁵²⁰

Rigveda'da "Aramaiti" adında yeryüzü ve dindarlıkla ilişkili tanrıça bulunmaktadır.⁵²¹ Bu yönüyle Zerdüştilikteki Spenta Armaiti'ye benzetilmektedir. Zerdüştilikte ve Avesta'da "armaiti" dindarlık ve manevi varlık konumundadır.

Gatha'da Armaiti'nin konumu;

Gatha'da genelde "Armaiti" ve yedi yerde "Spenta Armaiti" biçimindedir.⁵²² Gatha'da Aşa, Vohumen ve Khşatra'dan sonra en fazla yer alan Ameşa Spenta'dır. Khazai'ye göre Armaiti 40 defa yer almaktadır.⁵²³

Avestaca "spenta" sözcüğü temiz, kutsal, "armaiti" dindarlık, sabır, tevazu anlamına gelmektedir.⁵²⁴ İranlı Gatha uzmanları ve Kanga "armaiti"yi tanrının sıfatı, manevi varlık, dindarlık, sakinlik, huzur olarak yorumlamışlar.⁵²⁵ Vahidi, Khazai, Insler, West ve Nanavutty sözcük anlamını temel alarak dindarlık, tevazu, bağlılık, Humbach, doğru düşünce manasında çevirmişler.⁵²⁶

⁵²⁰ Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 1003; Uşideri, *Danışname*, s. 97-98; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 458-459; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 217; Aryan, *Nigareha*, s. 66. Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 551-553.

⁵²¹ Kaya, *Rigveda*, s. 388, 531, 534, 539, 635, 873, 909.

⁵²² YG. 32: 2, 33: 13, 34: 9, 34: 10, 51: 4, 51: 11, 53: 3.

⁵²³ Khazai, *Gatha*, s. 14.

⁵²⁴ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 750, 777; Sasanfer, *Gataha*, s. 58, 69.

⁵²⁵ Mobareke, *Gataha*, s. 361-364; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 8, 34, 57; Kanga, *Gatha*, s. 7, 35, 108.

⁵²⁶ Vahidi, *Gatha*, s. 54, 79; Khazai, *Gatha*, s. 15, 35; Humbach, *Gathas*, s. 128, 132, 158; Insler, *Gathas*, s. 25, 27, 45, 75; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 39, 69, 107; Nanavutty, *Gathas*, s. 117, 123.

Armaiti sözcüğü soyut ve somut olarak iki biçimde yorumlanabilmektedir. Bazı kıtalarda soyut olarak Ahura Mazda'nın sıfatı olarak tezahür etmektedir.⁵²⁷ Bağlamına göre manevi varlık konumundadır.⁵²⁸ Bazen insanla ilintili olarak, sevgi, tevazu, dindarlık olarak görünmektedir.⁵²⁹

Ahura Mazda, Armaiti'nin yaratıcısı, kaynağı, sahibidir. Varlığı tanrıya bağlı, ondan kaynaklanmıştır.⁵³⁰

“Tat twa peresa ereş moi vaoça ahura ke berexzanm taşt xşatra mat aramaitim ke uzemem çoret vyanaya putrem pitre azem taiş twa fraxşni avami mazda spenta mainyu vispananm datarem.” *Sana soruyorum ey Ahura, Khşatra ve Armaiti'yi kim yarattı. /Armaiti'yi güçle donattı. Baba saygısını evlat yüreğine kim yerleştirdi, bana bildir. Ey Mazda, Spenta Mainyu vasıtasıyla seni her şeyin yaratıcısı bileyim.*⁵³¹

Armaiti, Ahura Mazda'nın kızı konumundadır.⁵³² Zerdüştilikte teogoni anlayışının oluştuğu kıtalardan biridir. Çevirmenler bu kıtada yer alan “dugeda/kız” sözcüğünü Armaiti, Mazda'nın iyi iş yapan kızı, yeryüzü, iman-muhabbet, huzur gibi farklı manalarda çevirmişler.⁵³³ Kanga, Taraporewala, Şusteri, Dustkhah, Sasanfer, Nanavutty ise Ahura Mazda'nın kızı Armaiti olarak yorumlamışlar.⁵³⁴

“At fravaxşya angheuş ahya vahiştem aşat haça mazdao vaeda ye im dat patarem vangheuş vareza yanto manangho at hoi dugeda huşyaotana aramaitiş noit diwjaidyai vispa-hişas ahuro.” *Yaşam için her şeyden daha önemli olan ve Aşa'dan öğrendiğim şeyi söylüyorum. Mazda faydalı olan Vohumen'in/iyi düşüncenin yaratıcısı ve babasıdır. Kızı Armaiti de iyi iş yapar. Her şeyden haberdar Ahura'nın aldatılması mümkün değildir.*⁵³⁵ Literal olarak Ahura Mazda'nın kızı anlamına genel bu ifade mecazi anlaşılmalıdır. Çünkü Gatha bağlamına göre Ahura Mazda'nın eşi ve çocukları yoktur.

⁵²⁷ YG. 33: 12, 47: 1, 47: 3, 47: 6, 51: 4, 51: 21.

⁵²⁸ YG. 28: 3, 28: 7, 30: 7, 31: 4, 31: 12, 32: 2, 33: 11, 33: 13, 34: 10, 43: 1, 43: 6, 43: 16, 44: 6, 46: 16, 48: 5, 48: 11, 51: 2, 51: 4, 51: 20.

⁵²⁹ YG. 34: 9, 43: 10, 44: 10, 44: 11, 45: 10, 46: 12, 47: 2, 48: 5, 49: 2, 49: 5, 49: 10, 51: 11, 53: 3.

⁵³⁰ YG. 31: 9, 44: 7.

⁵³¹ YG. 44: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 404; Mobareke, *Gataha*, s. 523-526; Vahidi, *Porşishayi Zertoşt*, s. 168-171; Kanga, *Gatha*, s. 143; Humbach, *Gathas*, s. 158; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 29.

⁵³² YG. 45: 4.

⁵³³ Mobareke, *Gataha*, s. 592-595; Khazai, *Gatha*, s. 99.

⁵³⁴ Kanga, *Gatha*, s. 162; Taraporewala, *The Religion*, s. 121; Nanavutty, *Gathas*, s. 123; Şusteri, *Gatha*, s. 146; Sasanfer, *Gataha*, s. 699-701; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 52.

⁵³⁵ YG. 45: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 418; Mobareke, *Gataha*, s. 592-595; Kanga, *Gatha*, s. 162; Humbach, *Gathas*, s. 164; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 32.

Ahura Mazda, Armaiti'yle beraberdir, onun aracılığıyla yardımda bulunur. Evrendeki işleyişte Ahura Mazda'nın yardımcısı konumundadır.⁵³⁶

“Ahmaiça xşatra casat manangha vohu aşāça at kehrpem utayuitiş dadat aramaitiş anma aeşam toi aonghat yata ayangha adanaış paouruyo.” *Khşatra, Vohumen, Aşa/doğruluk yardıma gelir. Erimiş maden sınavından geçip senin mükâfatına kavuşabilmeleri için Armaiti de insana güç, kuvvet verir.*⁵³⁷

Armaiti'ye övgüde bulunulur, yardım talep edilir. Armaiti doğruluğu artırır, insanlara mutluluk, ebedilik bağışlar.⁵³⁸

“Daidi aşā tam aşim vangheuş ayapta manangho daidi tu aramaite viştaspai işem maihyaça daostu mazda xşayaça ya ve mantra srevima radao.” *Ey Aşa, temiz tıynetin/Vohumen'in ödülünü, nimetini bize arttır. Ey Armaiti, Vistaşpa ile benim dileklerimi yerine getir. Ey Mazda, seni övenlere güç ver ki mantranı insanlara öğretilim.*⁵³⁹

Gatha'da bazı kıtalarda Armaiti iyilerin uyduğu, kötülerin uzaklaştığı ahlaki tutum, hal konumundadır. Armaiti'ye iyiler uyar, o da onları mutluluğa yöneltir.⁵⁴⁰ Kötüler Armaiti'den yani tevazu, doğruluktan uzaktır.⁵⁴¹

“Ye-vao aşā ufyani manasça vohu apaourvim mazdamça ahurem yaeibyo xşatremça ağjaonvamnem varedaiti aramaitiş a moi rafezrai zaveng casata.” *Ey Mazda Ahura, Aşa, Vohumen, ben size ilahiler söylüyorum ki Khaşatra ve Armaiti'nin yardımı artsın, dileğim kabul edilsin, sevinç ve mutluluk bahşedilsin.*⁵⁴²

Heft Ha'da Armaiti övgüde bulunulan manevi varlıktır.

“Vohuça mano yazamaide. Vohuça xşatrem vanguhimça daenanm vanguhimça fseratu vanguhimça armaitim.” *Vohumen, Khşatra, Armaiti, iyi din/vicdanı ve iyi ödülü överiz.*⁵⁴³ Mirfekhrayi, Humbach, West kavramları sözcük anlamıyla çevirmişler.⁵⁴⁴

⁵³⁶ YG. 30: 7, 32: 2, 34: 10, 46: 16, 47: 1, 47: 3.

⁵³⁷ YG. 30: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 302; Mobareke, *Gataha*, s. 140-143; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 149; Kanga, *Gatha*, s. 10; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 8

⁵³⁸ YG. 28: 7, 31: 4, 33: 11, 33: 12, 33: 13, 43: 1, 43: 6, 43: 16, 44: 6, 48: 5, 48: 11, 51: 2, 51: 4, 51: 20.

⁵³⁹ YG. 28: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 281-282; Mobareke, *Gataha*, s. 50-53; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 53; Kanga, *Gatha*, s. 11; Humbach, *Gathas*, s. 118; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 4

⁵⁴⁰ YG. 28: 3, 30: 7, 31: 12, 43: 10, 44: 10, 45: 10, 46: 12, 47: 1, 47: 2, 47: 3, 47: 6, 49: 5, 49: 10, 51: 11, 51: 21, 53: 3.

⁵⁴¹ YG. 34: 9, 49: 2.

⁵⁴² YG. 28: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 278; Mobareke, *Gataha*, s. 33-36; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 37; Kanga, *Gatha*, s. 7; Humbach, *Gathas*, s. 117; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 3

⁵⁴³ YH. 37: 5; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 118-119; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 35.

⁵⁴⁴ Mirfekhrayi, *Heft Ha*, s. 48, 90; Humbach, *Gathas*, s. 147; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 174.

Yeştlar'de Armaiti, Ahura Mazda'nın yarattığı övgüde bulunulan manevi varlık Ameşa Spenta'dır.⁵⁴⁵

“Spentanm vanguhim armaitim yazamaide...” *İyiolan Spenta Armaiti'yi överiz...*⁵⁴⁶ “...iza spenta armaitiş mana dama zarathuştra...” *Ey Zerdüş Spenta Armaiti benim yaratığımdır.*⁵⁴⁷

Spenta Armaiti, Avesta'da bazen Ahura Mazda'nın kızı ve bazen yazata Aşi'nin annesi konumundadır.

“... Ey Zerdüş Ahura Mazda'nın güzel kızı Armaiti'ye övgüde bulun.”⁵⁴⁸ “Pita te yo Ahuro Mazdao yo mazişto yazatanam yo vahişto yazatanam. Mata armaitiş spenta...” *Baban Ahura Mazda yazataların en büyüğü, en iyisidir. Annen Spenta Armaiti'dir...*⁵⁴⁹ Literal anlama göre Spenta Armaiti zımnen Ahura Mazda'nın eşidir. Avesta ve Zerdüştiliğe göre Ahura Mazda'nın eşi ve çocuğu yoktur. Dolayısıyla buradaki anlatım mecazidir.

Armaiti, Gatha'da kıtanın bağlamına göre Ahura Mazda'nın sıfatı, manevi varlık, doğru düşünce, tevazu, muhabbet ve dindarlık olarak yer almaktadır. Gatha sonrası metinlerde ise genelde manevi varlıktır.

2. 3. 4. 5. Haurvatat-Ameretat

Haurvatat, Zerdüştilikte inanılan Ameşa Spentalardandır. Avestaca; “Haurvatat”, Pehlevice ve Farsça “Khordad” biçimindedir. Olgunluk, kâmillik, sağlık, esenlik anlamına gelmektedir. Zerdüşti gelenekte Haurvatat, iyilerin ruhlarına sevinç ve mutluluk veren ve suları koruyan manevi varlıktır. Zerdüşti takviminde yılın 3. ayı, ayın 6. günü onun adını taşır. Khordadgan Bayramı onun anısına kutlanılır. Avesta'da adına Khordad Yeşt bulunmaktadır.⁵⁵⁰

Ameretat, Zerdüştilikte inanılan Ameşa Spentalar'dandır. Avestaca; “Ameretat”, Pehlevice; “Amordad”, Farsça; “Mordad” biçimindedir. Ölümsüzlük, ebedilik,

⁵⁴⁵ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 150-151; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 293; *Avesta*, s. 368.

⁵⁴⁶ HYTK. 8; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 104-105; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 283; *Avesta*, s. 363.

⁵⁴⁷ HYT. 25; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 62-63; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 278; Darmesteter, *Zend Avesta II*, s. 31.

⁵⁴⁸ VD. 19: 13; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 866; Darmesteter, *Zend Avesta Part I*, s. 208; Aryan, *Nigareha*, s. 70; *Avesta*, s. 140;

⁵⁴⁹ ARYT. 16; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 190, 443-444; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 471; Kanga, *Yasht*, s. 226; Darmesteter, *Zend Avesta II*, s. 274.

⁵⁵⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 351; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 503; Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 973; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 41; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 161; Uşideri, *Danışname*, s. 253-254; Razi, *Zertoşt*, s. 109.

sonsuzluk, mutluluk anlamına gelmektedir. Zerdüştî gelenekte Ameretat, insanlara sağlamlık, ölümsüzlük, ebedilik veren, bitki ve otlakları koruyan manevi varlıktır. Zerdüştî takviminde yılın 5. ayı, ayın 7. günü onun adını taşır. Anısına Amordadgan Bayramı kutlanılır.⁵⁵¹

Hint mitolojisinde ve Rigveda'da Ameretat'ı çağrıştıran ölümsüzlük, yaşam iksiri manasına gelen "amrita" sözcüğü bulunmaktadır. "Amrita" şifalı sulara bulunur. Soma içkisini betimlemek için kullanılır.⁵⁵² Ölümsüzlük bahşedici yönüyle Ameretat'ı çağrıştırmakta, fakat manevi ve tanrısal varlığı bulunmamakta, soma içkisinin özelliği konumunda tezahür etmektedir. Ameretat ise Avesta'da bahşedilen nimet ve manevi varlık konumundadır.

Gatha'da Haurvatat-Ameretat'ın konumu;

Gatha'da "haurvatat ve ameretat" 11 yerde birlikte, üç yerde "ameretat" tek olarak yer almaktadır.⁵⁵³ Khazai'ye göre "haurvatat" 11, "ameretat" 14 kez geçer.⁵⁵⁴

Avestaca "haurvatat" sözcüğü olgunluk, "ameratat" ebedilik anlamına gelmektedir.⁵⁵⁵ İranlı Gatha uzmanları, Kanga ve Taraporewala, genelde "haurvatat"ı olgunluk, afiyet, sağlık, "ameretat"ı gençlik, ebedilik, ölümsüzlük, bazen de manevi varlık olarak yorumlamışlar.⁵⁵⁶ Vahidi, Khazai, Dadres, Humbach, Insler, West, Nanavutty sözcük anlamını temel alarak "haurvatat"ı olgunluk, sağlık, bütünlük, "ameretat"ı ölümsüzlük, ebedilik manasında çevirmişler.⁵⁵⁷ Gatha'da bu iki kavram genelde sözcük anlamıyla ve birlikte kullanılmış, nadiren manevi varlığı çağrıştıran dille ifade edilmiştir. Tanrının lütfu, sağlık, olgunluk, devamlılık, ölümsüzlük şeklinde anlaşılmaya müsaittir.

Kıtanın bağlamına göre soyut ve somut olarak iki biçimde yorumlanabilmektedir. Bir yerde soyut olarak Ahura Mazda'nın sıfatı olarak tezahür etmekte, bir yerde de

⁵⁵¹ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 351; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 503; Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 924-925; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 41; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 48; Uşideri, *Danışname*, s. 121-123; Razi, *Zertoşt*, s. 109.

⁵⁵² Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 37; Kaya, *Rigveda*, s. 19, 69, 763; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 60-61.

⁵⁵³ YG. 31: 6, 31: 21, 32: 5, 33: 8, 34: 1, 34: 11, 44: 17, 44: 18, 45: 5, 45: 7, 45: 10, 47: 1, 51: 7, 48: 1.

⁵⁵⁴ Khazai, *Gatha*, s. 16.

⁵⁵⁵ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 64; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 756; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 432; Sasanfer, *Gataha*, s. 492-493.

⁵⁵⁶ Mobareke, *Gataha*, s. 345-348; Şusteri, *Gatha*, s. 56, 67; Kanga, *Gatha*, s. 46, 88, 154; Taraporewala, *The Religion*, s. 98, 111.

⁵⁵⁷ Vahidi, *Gatha*, s. 53, 62; Khazi, *Gatha*, s. 52, 59, 70; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 25, 32, 46; Humbach, *Gathas*, s. 127, 131, 138, 142; Insler, *Gathas*, s. 34, 43, 53, 57; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 59, 67, 81, 91; Nanavutty, *Gathas*, s. 84, 98, 105.

manevi varlık konumundadır.⁵⁵⁸ Genelde Ahura Mazda'nın insanlara verdiği lütuf, nimet olarak görünmektedir.⁵⁵⁹

Ahura Mazda, Haurvatat-Ameretat'ın kaynağı, yaratıcısıdır.⁵⁶⁰ Bunlar insanları aydınlığa mutluluğa yöneltir.

“At toi ube haurvaosça xvaretai a ameretataosça vangheuş xşatra manangho aşamat aramaitiş vaxşt utayuiti tevişi taiş a mazda vidvaeşanm twoi ahi.” *Olgunluk ve ebedilik senin iki nimetindir, aydınlığa yöneltirler. Vohumen, Aşa, Armaiti insanın güç ve sağlamlığını artırır. Böylece dümana karşı zafere ulaştırırsın, ey Mazda.*⁵⁶¹

Ahura Mazda; Vohumen, Aşa, Khşatra ve Armaiti aracılığıyla Haurvatat-Ameretat'ı iyilere vermektedir.⁵⁶² İyiler, doğrular, olgunluk, mutluluk ve ebedilik, nimetine ulaşacaklar.

“Ahmai anghat vahiştem ye moi vidvao vaoçat haitim mantrem yim haurvatato aşahya ameretatasça mazdao avat xşatrem hyat hoi vohu vaxşat managha.” *Doğru yolda olan ve mantramı insanlara açıklayan kişien iyi ödüle, olgunluğa ve ebediliğe ulaşacaktır. Mazda, Vohumen'in yardımıyla böyle kişinin gücünü artıracaktır.*⁵⁶³

Zerdüş, Haurvatat-Ameretat'a kavuşma arzusunda bulunur. Bu ikisinden yardım diler, onların tezahürü olan olgunluk, mutluluk ve ölümsüzlük nimetini arzular.⁵⁶⁴

“Fro moi fravoizdum areta ta ya vohu şyavai manangha yasnem mazda xşmavato at va aşastaomya vaçao data ve ameretaosça utayuiti haurvatas draono.” *Size sunu ve övgülerimi kabul ediniz, ey Mazda, Vohumen, Aşa. Ey Haurvatat, Ameretat siz de ihsanlarınızı artırınız. /Olgunluk ebedilik nimetini bana nasip edin.*⁵⁶⁵

Heft Ha'da “haurvatat ve ameretat” sözcüğü yer almamaktadır.⁵⁶⁶ Yeşter'de ise Ahura Mazda'nın yarattığı, manevi varlık Ameşa Spenta konumundadırlar.⁵⁶⁷

⁵⁵⁸ YG. 33: 8, 34: 11.

⁵⁵⁹ YG. 31: 6; 31: 21; 32: 5; 34: 1; 44: 17; 44: 18; 45: 5; 45: 7; 45: 10; 47: 1; 48: 1; 51: 7.

⁵⁶⁰ YG. 34: 11, 51: 7.

⁵⁶¹ YG. 34: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 354; Mobareke, *Gataha*, s. 413-416; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 431; Kanga, *Gatha*, s. 108; Humbach, *Gathas*, s. 142; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 21.

⁵⁶² YG. 31: 6; 31: 21; 34: 1, 34: 11, 44: 17, 45: 5, 45: 10, 47: 1, 51: 7.

⁵⁶³ YG. 31: 6; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 310-311; Mobareke, *Gataha* s. 181-184; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 193; Kanga, *Gatha*, s. 46; Humbach, *Gathas*, s. 127; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 9

⁵⁶⁴ YG. 33: 8, 44: 18.

⁵⁶⁵ YG. 33: 8; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 342; Mobareke, *Gataha* s. 345-348; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 361; Kanga, *Gatha*, s. 88; Humbach, *Gathas*, s. 127; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 18.

⁵⁶⁶ YG. 33: 8, 44: 18.

⁵⁶⁷ Mirfekhrayi, *Heft Ha*; Purdavud, *Yasna*, c. II; Humbach, *Gathas*, s. 141-150.

⁵⁶⁷ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 104-105; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 293.

“...Haurvatatem amešem spentem yazamaide... Ameretatem amešem spentem yazamaide.” *Ameşa Spenta olan Haurvatat’ı överiz... Ameşa Spenta olan Ameretat’ı överiz.*⁵⁶⁸ “...iza haurvata ameretata yoi sto mijdem aşanonm paroasti casentanm mana dama zarathuștra...” *Ey Zerdüșt bu ikisi Haurvatat ve Ameretat benim yaratığımdır. Bunlar aşavanlara/doğrulara gelecekte ödöl verirler.*⁵⁶⁹

Gatha’da Haurvatat-Ameretat diğer Ameşa Spentalar’dan farklı konumdadır. Onlar baskın iken, bu ikisi onlarla ilintili görünmektedir. Belirgin biçimde Ahura Mazda’nın iyilere ödölü, nimeti şeklinde tezahür etmektedir. Gatha sonrası metinlerde ise manevi varlıktır.

Ameşa Spentalar Gatha’da problemli alandır. Gatha öncesi Avestaca metinler mevcut olmadığından konuyla ilgili yorumlar kanaatten öteye geçmemektedir. Gatha bağlamına göre Ameşa Spentalar, Ahura Mazda ile ilintili, bazen tanrının sıfatı ve onun adına görev yapan meleşimsi varlık şeklinde tezahür ederler. Bazen de iyilik, doğruluk, kudret, dindarlık, samimiyet, güç, sağlık, afiyet gibi insani durumların kaynağı, sembolü konumundadırlar. Ameşa Spentalar insanlarla ilişkilerinde meleşimsi, bazende insanlara Ahura Mazda’nın verdiği ahlaki özellikler, lütuflar olarak da görülmektedir.

Zerdüșt Ahura Mazda’yla birlikte Ameşa Spentalara övgü, yakarıŝta bulunur ve yardım talep eder. Zerdüșt’ün Ameşa Spentalara yakarıŝta, yardım talebinde bulunması onun monoteist anlayışına gölge düşürmektedir. Bu yakarış ve yardım talebinde kastettiğı tanrının sıfatları, tanrısal varlıklar veya ahlaki durumlar mı olduğunu Gatha metninden çıkarmak oldukça zordur. Zerdüșt hangi alan için yardım talebinde bulunacaksa onunla ilgili Ameşa Spenta’nın adına dua etmiş de olabilir.

Zerdüșt Tanrı-insan ilişkisini ifade ederken o günkü dilde mevcut olan ve insanlar tarafından bilinen sözcükleri/kavramları zaman zaman hem tanrı için hem de insan için kullanmıştır. Ameşa Spentalar adeta tanrı Ahura Mazda ile Zerdüșt arasında ortak iletişim vasıtası konumunda işlev görmüştür. Tanrıyla ilişkisinde sıfat, kendi dünyasında meleşimsi, inanırlara yönelik durumları belirtmede ahlaki/mistik sıfatlar, tanrısal lütuf olarak anlamlandırmıştır.

Zerdüști gelenekte Ameşa Spentalar büyük meleşimsi varlıklar olarak inanılmış, onlara övgü ve yakarıŝta bulunulmuştur. Günümüzde de bu durum devam etmekte, fakat modern Zerdüști anlayışta olanlar Ameşa Spentaları Ahura Mazda’nın sıfatı olarak benimsemektedirler.

⁵⁶⁸ HYTK. 8; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 104-105; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 283.

⁵⁶⁹ HYT. 25; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 62-63; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 278.

2. 3. 5. Yazatahar/İzedler

Zerdüştilikte Ahura Mazda'nın ikinci derecedeki sıfatları ve tezahürleri olan yazatahar meleşimsi varlıklardır. Avestaca; “yazata”, Pehlevice; “yazd”, Farsça; “ized” olarak adlandırılır. Kadim Aryan tanrıları olduğı varsayılan yazataharın Zerdüşst sonrası eski konumlarını yitirerek dini metinlere girdiğı belirtilir. Eril ve dişil çeşitleri olan yazatahar Angra Mainyu ve daevaların zararlarına karşı, iyileri, canlıları, maddi ve manevi âlemi korurlar. Onlar adına Avesta'da yeşterler ve dualar bulunmaktadır.⁵⁷⁰

Yazata, tapınma, övgü, yakarmaanlamına gelen Avestaca “yaz” sözcüğünden türemiştir.⁵⁷¹ Gatha'da “yazata” kavramı yoktur. İlk kez Heft Ha 41: 3'de geçmektedir.⁵⁷² Bilinen yazatahar dışında bu sıfat Ahura Mazda'ya da atfedilir. Onun en büyük ve en iyi yazata olduğı belirtilir. Ahura Mazda, manevi yazataharın, Zerdüşst ise dünyevi, yazataharın başı kabul edilir.⁵⁷³

Gatha'da, Zerdüştilikte yer alan bazı yazataharın adlarını çağırıştıran sözcükler yer almaktadır. Çevirmenler bunları kendi anlayışlarına göre yazata olarak yorumlamakta veya sözcük anlamıyla çevirmektedirler.

Dhalla, Taraporewala ve Purdavud'a göre Sraoşa, Atra/Azer, Aşi, Azergoşasp'a göre Sraoşa ve Atra yazata konumundadır.⁵⁷⁴

Şehzadi, Vahidi, Caferi ve Khurşidyan'a göre Gatha'da soyut isimler kullanılmış, yazatahardan bahsedilmemiştir. Gatha sonrası dönemde bu isimler kişileşerek, manevi varlık yazata olarak benimsenmiştir.⁵⁷⁵

2. 3. 5. 1. Atar/Azer

Avestaca; “atar”, Pehlevice; “atur/ataxş/azer”, Farsça; “ateş” biçimdedir. Zerdüşti gelenekte ateş, Ahura Mazda'nın tezahürü, doğruluk, temizlik ve saflığın sembolü olarak kabul edilir. Ateş, tanrı ile yaratılanlar arasında aracı, dua ve niyazları yükseltme,

⁵⁷⁰ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 940; Uşideri, *Danışname*, s. 148-149; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 355; Metin Dost, *Baverhayi Aryaiyan*, s. 41-42; Caferi, *Dini Behi*, s. 76; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 147-149.

⁵⁷¹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 63; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 928; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 113-114.

⁵⁷² Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 42; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 126; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 209; Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 53; Humbach, *Gathas*, s. 150.

⁵⁷³ YS. 16: 1; ARYT. 16; Geldner, *Yasna*, s. 40; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 193; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 190, 443-444; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 165, 471; Uşideri, *Danışname*, s. 148; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 451-453.

⁵⁷⁴ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 17; Purdavud, *Gatha*, s. 83; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 321, 578; Taraporewala, *Zerdüşti Dini*, s. 67.

⁵⁷⁵ Şehzadi, *Gatha*, s. 20; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 21-22; Vahidi, *Şınakhte Zertoşt*, s. 191-192; Caferi, *Dini Behi*, s. 131; Khurşidyan, *Pasukh*, s. 90-93.

daevaların kötülüğünden koruma işlevi görür.⁵⁷⁶ Zerdüştilikte ateş ve erimiş madenin, insanların doğruluğunu sınamada rolü olduğuna inanılır. Zerdüş'tün ve bazı önemli kişilerin ateşten geçme sınavına tabi tutulduğu belirtilir.⁵⁷⁷

Atra/Azer, ateşin koruyucusu ve duaları göğe ulaştıran yazatadır. Ahura Mazda'nın çocuğu olarak kabul edilen Atra/Azer anısına Azergan Bayramı kutlanılır. Zerdüşti takviminde yılın 9. ayı, ayın 9. günü onun adını taşır.⁵⁷⁸ Adına Khorde Avesta'da günde beş vakit okunan “Ateş Niyayış” duası yer almaktadır.⁵⁷⁹

Ateş, Hint ve İranlıların ortak költülerindendir. Atra'nın Rigveda'daki benzeri olan ateş tanrısı Agni insanlarla tanrılar arasında aracılık yapar, onları buluşturur, kurbanla ilgilenir. Agni, “Dyaus ve Prithivi'nin/yer ve göğün oğlu” olarak betimlenmektedir.⁵⁸⁰ Atra ve Agni işlev açısından oldukça benzerdirler. Atra, Ahura Mazda'nın emrinde olan yazata ve kutsal ateştir. Agni'nin tanrısal yönü, konumu daha baskındır.

Gatha'da Atra'nın konumu;

Avestaca “atra” sözcüğü ateş, ışık anlamına gelmektedir.⁵⁸¹ Sekiz yerde geçmektedir.⁵⁸² Uzmanlar maddi ateş, manevi ateş ve aydınlık biçiminde farklı yorumlamışlar.⁵⁸³ Sasanfer'e göre Gatha'da ateş manevidir, Aşa'ya ruhani ve içsel saygıyı ifade etmektedir.⁵⁸⁴

Kıtanın bağlamına göre farklı yorumlanabilen “atra” beş yerde maddi ateştir.⁵⁸⁵ Üç yerde manevi varlık, manevi ateştir.⁵⁸⁶

Atra'nın sahibi, kaynağı Ahura Mazda'dır.⁵⁸⁷ Atra, doğruluğu sinama, arınma ve ödüle ulaşma aracıdır.⁵⁸⁸

⁵⁷⁶ Azergosasp, *Gatha*, c. I, s. 321; Şehzadi, *Vajenname Pazend*, s. 8; Bakeri, *Dinhayi İran Bastan*, s. 47-48; Geniş bilgi için bkz. Hayrettin Kızıl, *Mecusilikte Ateş Sembolü*, A Grafik, Diyarbakır 2014.

⁵⁷⁷ Azergosasp, *Gatha*, c. I, s. 271; Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 135; Metin Dost, *Baverhayi Aryaiyan*, s. 68-69; Pirniya, *Asrı Esatir*, s. 58.

⁵⁷⁸ Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 896-897, Bakeri, *Dinhayi İran Bastan*, s. 47-48; Azergosasp, *Gatha*, c. I, s. 32; Manuçehrpur, *Bedanim*, s. 121; Razi, *Zertoşt*, s. 143; Kızıl, *Mecusilikte Ateş Sembolü*, s. 134-141.

⁵⁷⁹ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 130-137; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 896; Razi, *Avesta*, s. 446-498.

⁵⁸⁰ Kaya, *Rigveda*, s. 27-28, 243, 247, 251, 259, 357-366; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 33-35; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 53-54.

⁵⁸¹ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 100; Azergosasp, *Gatha*, c. I, s. 321; Sasanfer, *Gatha*, s. 240.

⁵⁸² YG. 31: 3, 31: 19, 34: 4, 43: 4, 43: 9, 46: 7, 47: 6, 51: 9.

⁵⁸³ Mobareke, *Gataha*, s. 169-172; Khazai, *Gatha*, s. 51; Kanga, *Gatha*, s. 59; Taraporewala, *The Religion*, s. 97, 101; Şehzadi, *Gatha*, s. 83, 120.

⁵⁸⁴ Sasanfer, *Gatha*, s. 553.

⁵⁸⁵ YG. 31: 19, 43: 4, 43: 9, 47: 6, 51: 9.

⁵⁸⁶ YG. 31: 3, 34: 4, 46: 7.

⁵⁸⁷ YG. 31: 19, 34: 4, 43: 9.

⁵⁸⁸ YG. 31: 3, 31: 19, 47: 6, 51: 9.

“Yanm dao mainyu atraça aşıça çoiş ranoibya xşnutem hyat urvatem çazdonnghvadebyo tat ne mazda vidvanoi vaoça hizva twahya aongho ya cvanto vispeng vauruya.” *Ey Mazda her iki gruba kendi aş ve atran/ateşin ile vereceğin karşılığı bana bildir ki ben insanları senin yoluna davet edeyim.*⁵⁸⁹

Atra, Aşa vasıtasıyla kuvvetlenmektedir.⁵⁹⁰ İyilere feyz verir, yardım eder. Zerdüş, Ahura Mazda’dan Atra’nın yardımını, desteğini istemektedir.⁵⁹¹

“At twa menghai taxmemça spentem mazda hyat ta zasta ya tu hafşi avao yao dao aşış dregvaite aşıneça twahya garema atro aş-aocangho hyat moi vangheuş haze cimat managho.” *Ey Mazda, seni kadir ve kutsal bilirim ki yalancılara ceza, doğrulara ödül vereceksin. Anladım ki Aşa vasıtasıyla kuvvetlenen ateşinin alevi bana temiz tıynetliliğin/Vohumen’in gücünü verecektir.*⁵⁹²

Ateş, ibadette merkezi figür, unsur konumundadır. Zerdüş onun önünde sunuda ve niyazda bulunmaktadır.⁵⁹³

“Spentem at twa mazda menghi ahura hyat ma vohu pairi-casat manangha ahya ferasem kahmai vividuye vaşi at a twahmai atre ratanm nemangho aşahya ma yavat isai manyai.” *Ey Mazda Ahura seni kutsal bilirim. Vohumen bana gelip kendini nasıl tanıtabilirsin/kime saygıda bulunursun diye sordu. Senin ateşinin yanında yerine getirdiğim niyazla. /Ateşine sunu ve duayla. Yapabildiğim sürece de Aşa’ya/doğruluğa uyacağım.*⁵⁹⁴ Azergoşasp, Suşteri, Vahidi’ye göre Zerdüş, Ahura Mazda’nın aydınlığının tezahürü olan ateşe duada bulunmakta, onu yüceltmektedir.⁵⁹⁵

Heft Ha’da atra/ateş ibadetin ve Ahura Mazda’ya ulaşmanın aracıdır. Ondan yardım dilenir, övgüde bulunulur. Ahura Mazda onunla iyileri ödüllendirir, kötülerini cezalandırır.⁵⁹⁶ Atra/ateş âdeta Spenta Mainyu düzeyine çıkmış, yazatalığı baskın hale gelmiştir.⁵⁹⁷

⁵⁸⁹ YG. 31: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 308; Mobareke, *Gataha*, s. 169-172; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 181; Kanga, *Gatha*, s. 43; Humbach, *Gathas*, s. 126; Tarlan, *Zerdüş’ün Gataları*, s. 9.

⁵⁹⁰ YG. 34: 4, 43: 4.

⁵⁹¹ YG. 34: 4, 43: 4, 43: 9, 46: 7.

⁵⁹² YG. 43: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 388; Mobareke, *Gataha*, s. 447-450; Kanga, *Gatha*, s. 121; Humbach, *Gathas*, s. 152; Tarlan, *Zerdüş’ün Gataları*, s. 25.

⁵⁹³ YG. 43: 9; Mobareke, *Gataha*, s. 467-470; Humbach, *Gathas*, s. 154; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 98-99.

⁵⁹⁴ YG. 43: 9; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 392; Mobareke, *Gataha*, s. 467-470; Kanga, *Gatha*, s. 126; Humbach, *Gathas*, s. 154; Tarlan, *Zerdüş’ün Gataları*, s. 26.

⁵⁹⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 68; Suşteri, *Gatha*, s. 119; Vahidi, *Gatha*, s. 69.

⁵⁹⁶ YH. 36: 1, 36: 2, 36: 3.

⁵⁹⁷ Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 169; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 116-117; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 33-34; Mirfekhrayi, *Heft Ha*, s. 45-46; Dusthah, *Avesta*, c. I, s. 20.

“Atarş voi mazdao ahurahya ahi mainyuş voi ahya spenişto ahi hyat va toi namananm vaziştem atare mazdao ahurahya ta twa pairicasamaide.” *Sen Mazda Ahura’nın ateşisin. Spenta Mainyu gibi, mutluluk kaynağısın. En güçlü isim senindir, onunla sana yaklaşırsın ey Ahura Mazda’nın atrası/ateşi.*⁵⁹⁸

Yasna ve Yeştler’de atra/ateş Ahura Mazda’nın oğlu konumuna yükselmiş, övgüde, yakarıştta ve yardım talebinde bulunulan, teogonide yer alan yazata rolü belirginleşmiştir. Ayrıca ateşin çeşitlendiği görülmektedir.

“... ataremça ahurahe mazdao putrem yazamaide.” *Ahura Mazda’nın çocuğu ateşe övgüde, yakarıştta bulunuruz.*⁵⁹⁹ “Dayao me atarş putra ahurahe mazdao...” *Ey Ahura Mazda’nın oğlu ateş bana ver...*⁶⁰⁰ Bu ifadenin literal anlamına göre atra/ateş Ahura Mazda’nın erkek çocuğudur. Avesta ve Zerdüştiliğe göre Ahura Mazda’nın eşi ve çocuğu yoktur. Dolayısıyla ateşin oğul oluşu mecazidir.

“Twam atrem ahurahe mazdao putrem yazamaide. atrem barazisavanghem yazamaide. atrem vohu fryanem yazamaide. atrem urvaziştem yazamaide. Atrem vaziştem yazamaide.” *Ey Ahura Mazda’nın oğlu ateş seni överiz. Ateşlerden Barazisavangha’yı, Vohufryana’yı, Urvaziştta’yı, Vaziştta’yı, Speniştta’yı, överiz.*⁶⁰¹

Zerdüşti gelenekteki kutsal ateş ve yazata Atra/Azer anlayışının izleri Gatha’da görülmekte, sinama, ödöl-ceza aracı, kurtarıcı, ibadet objesi ve Ahura Mazda’nın maddi âlemdeki tezahürüdür. Gatha sonrası metinlerde Atra genelde manevi varlıktır.

2. 3. 5. 2. Aşi/Ard

Avestaca; “aşi”, Pehlevice ve Farsça; “ard”, “art” biçimindedir. Zerdüştilikte nimet, servet, bereket ve mutluluk veren, bitkilerin, servetin, evli gençlerin koruyucusu olan yazatadır. Zerdüşti gelenekte Ahura Mazda’nın kızıdır. Sraoşa ile birlikte hareket eder. İyilere, doğrulara ödöl, lütuf ve nimet dağıtır. Avesta’da Aşi/Art Yeşt bölümü bulunmaktadır. Zerdüşti takviminde ayın 25. günü onun adını taşır.⁶⁰²

⁵⁹⁸ YH. 36: 3; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 33; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 201; Mirfekhrayi, *Heft Ha*, s. 23, 35; Humbach, *Gathas*, s. 145; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 173.

⁵⁹⁹ HYTK. 9; Purdavud, *Yeştta*, c. I, s. 104-105; *Avesta*, s. 363.

⁶⁰⁰ YS. 62: 4; Geldner, *Yasna*, s. 104; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 82; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 241; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 314.

⁶⁰¹ YS. 17: 11; Geldner, *Yasna*, s. 43; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 197-198; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 168; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 258.

⁶⁰² Purdavud, *Yeştta*, c. II, s. 178-181; Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 920-921; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 90; Razi, *Avesta*, s. 428-429; Uşideri, *Danışname*, s. 114; Sasanfer, *Gataha*, s. 570; Şehzadi, *Vajename Pazend*, 42-43; Manuçehrpur, *Bedanim*, s. 121.

Gatha'da Aşı'nın konumu;

Avestaca “aşı” sözcüğü fayda, yarar, ödül, bereket, kutsal, temiz, doğruluk anlamına gelmektedir.⁶⁰³ Purdavud’a göre üç yerde yazata konumunda, diğerlerinde ödül manasındadır.⁶⁰⁴

Purdavud, Sasanfer, Dustkhah, YG. 31: 4’de, Suşteri ise YG. 43: 12’de geçen “aşı” sözcüğünü, yazata olarak yorumlamışlar.⁶⁰⁵ Azergoşasp, Şehzadi, Kanga, Taraporewala, Humbach, Insler ve Nanavutty “aşı”yi sözcük anlamıyla çevirmişler.⁶⁰⁶

Aşı sözcüğü kıtanın bağlamına göre yazata olarak yorumlanabilse de kimliği, işlevi belirgin olmadığından bu duruma ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

Gatha’da aşı, Ahura Mazda’nın verdiği ödül, feyiz, yaptığı yardımdır.⁶⁰⁷

“Yada aşem zevim anghen mazdaosça ahuraongho aşıça aramaiti vahišta işasa managha maibyō xşatrem aoconghat yehya vereda vanaema drucem.” *Ey Mazda ve Ahuralar, isteğimizi yerine getirin. Aşa, Aramaiti, Vohumen ve Khşatra’nın feyziyle güçlenelim ki yalana karşı zafer elde edelim.*⁶⁰⁸

Heft Ha’da “aşı” iyi ödül anlamında kullanılmıştır. Kendisine övgüde bulunulan durum, hediye, ödülüdür.

“...aşim vanguhim.... yazamaide...” *iyi ödülü...överiz.*⁶⁰⁹

Yeştlar’de Aşı yazata konumundadır. Teogonide yer almakta, Ahura Mazda ve Spenta Aramaiti’nin kızı, Ameşa Spentalar ve bazı yazataların kız kardeşidir.

“Duğzarem ahurahe mazdao xvanghareme ameşananm spentananm.” *Aşı, Ahura Mazda’nın kızı, Ameşa Spentaların kız kardeşidir.*⁶¹⁰

⁶⁰³ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 10; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 756; Sasanfer, *Gataha*, s. 244-245; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. I, s. 176.

⁶⁰⁴ Purdavud, *Yeştah*, c. II, s. 180-181; Purdavud, *Gatha*, s. 149, 496, 506.

⁶⁰⁵ Purdavud, *Gatha*, s. 149, 460; Sasanfer, *Gataha*, s. 243-245; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 18; Suşteri, *Gatha*, s. 55, 121.

⁶⁰⁶ Firuz Azergoşasp, *Gatha Surudhayi Asmani Zertoşt Spentman*, Bergedan İngilizce, Keykhusrev Mehrabinejad, Neşr Fereveher, Tahran 1391 hş. s. 64, 125, 142; Şehzadi, *Gatha*, s. 68, 128, 146; Kanga, *Gatha*, s. 44; Taraporewala, *The Religion*, s. 97, 111, 114; Humbach, *Gathas*, s. 127, 142, 155; Insler, *Gathas*, s. 37, 57, 65; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 57, 91, 99; Nanavutty, *Gathas*, s. 83, 105, 111.

⁶⁰⁷ YG. 31: 4, 34: 12, 43: 12.

⁶⁰⁸ YG. 31: 4; Dhalla, *Pahlavi Yasna*, s. 308-310; Mobareke, *Gataha*, s. 173-176; Behmerdi, *Ahunavadvah*, s. 185; Kanga, *Gatha*, s. 44; Humbach, *Gathas*, s. 127; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 9.

⁶⁰⁹ YH. 38: 2; Purdavud, *Yeştah*, c. I, s. 121; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 36; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 204; Razi, *Avesta*, s. 276; Mirfekhrayi, *Heft Ha*, s. 48; Humbach, *Gathas*, s. 147; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 174.

⁶¹⁰ ARYT. 2; Purdavud, *Yeştah*, c. II, s. 187, 440; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 467; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 270-271; Kanga, *Yasht*, s. 218.

“Pita te yo ahuro mazdao yo mazišto yazatananm yo vahišto yazatananm. Mata armaitiş spenta. Brata te yo vanghuş sraoşo aşyo raşnuşça berezo amavao mitrasça vouru-gaoyaoitiş yo baevare spasano hazanra gaoşo. Xvangha daena mazdayasniş.” *Yazataların en büyüğü ve en iyisi olan Ahura Mazda senin baban, Spenta Armaiti annendir. Sroş, Raşnu, Mitra, Guş, kardeşlerindir. Din/Çiçast, Mazdapereştlik kız kardeşindir.*⁶¹¹ Aşi’nin Ahura Mazda’nın kızı, Ameşa Spentalar ve bazı yazataların kız kardeşi olarak betimlenmesi, tıpkı Atra’nın oğul oluşu gibi mecazidir.

Gatha’da Aşi’nin konumu belirgin değildir. Daha çok Ahura Mazda’nın iyilere verdiği ödül manasına gelmektedir. Yeştler’de Aşi manevi varlık konumuna dönüşüp teogoniye dâhil olmuştur. Dolayısıyla Aşi’nin yazata oluşunun izleri Gatha’da dolaylı yer almaktadır.

2. 3. 5. 3. Sraoşa/Sroş

Avestaca; “Sraoşa”, Pehlevice ve Farsça “Sroş”, biçimindedir. Zerdüştilikte öğüt veren, eğiten ve iyilerin kulağı olan koruyucu yazatadır. Ahura Mazda ile iyi insanların mesajını birbirine iletir. Geceleri daevalar/şeytanımsı varlıklara saldırır, iyileri korur, savaşlarda yardım eder. Geleneğe göre Sraoşa, Vohumen ile birlikte Zerdüş’tü çocukluğunda tehlikelerden korumuştur. Sraoşa’nın Çinvat Köprüsü’nde Mitra ve Raşnu ile birlikte görev yapacağına inanılır.⁶¹² Pehlevi ve Fars Edebiyatında Sroş tanrının habercisi konumunda, rolündedir.⁶¹³

Avesta’da Sraoşa Yeşt bölümü, Sraoşa Bac, Sraoşa Yeşt Seri Şeb duaları bulunmaktadır. Zerdüş’ti takviminde ayın 17. günü Sraoşa’nın adını taşır.⁶¹⁴

Gatha’da Sraoşa’nın konumu;

Avestaca “sraoşa” sözcüğü işitme, itaat etme anlamına gelmektedir. İlahi emirleri işiten, itaat eden, vicdanın sesine uyan, içsel çağrı, haber ulaştıran, takipçi ve samimi irade manasında çevrilmektedir.⁶¹⁵

⁶¹¹ ARYT. 16; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 190, 443-444; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 471; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 274; Kanga, *Yasht*, s. 226.

⁶¹² Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 517-523; Uşideri, *Danışnameyi Mazdayasna*, s. 326-327; Zeahner, *Zerdüş’tigeri*, s. 131-132; Sasanfer, *Gataha*, s. 661; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, s. 41; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 558-561.

⁶¹³ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 517; Razi, *Zertoşt*, s. 147; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 492-493.

⁶¹⁴ Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 1007-1009; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 220-221; Uşideri, *Danışname*, s. 328; Oymak, *Zerdüş’tilik*, s. 190-192.

⁶¹⁵ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 13; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 80-83; Sasanfer, *Gataha*, s. 77; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 224; Şuşteri, *Gatha*, s. 261.

Gatha'da "sraoşa" sözcüğü yedi kez yer almaktadır.⁶¹⁶ Kanga, Purdavud, Azergoşasp ve Şuṣteri bağlamına göre yazata olarak yorumlamış, bazı kıtalarda ise itaat, vicdanın sesi, samimi irade manasında çevirmişler.⁶¹⁷ Taraporewala, Humbach, Insler, West, Sasanfer ve Nanavutty'i ise sözcük anlamını tercih etmişler.⁶¹⁸

Bağlamına göre farklı yorumlanabilen Sraoşa dört yerde yazata konumundadır.⁶¹⁹ Doğru yolda olanlara rehberlik ve yardım eder, ondan yardım istenilir.

"Yaste vispe-maziṣtem sraoṣem zbaya avanghane apano darego-cyaitim a xṣatrem vangheuš manangho aṣat a erezuṣ pato yaeṣu mazdao ahuro ṣaeti." *Ben en büyük Sroṣ'u yardıma çağırıyorum ki, iyi düşünce ve doğru yola uyarak Mazda Ahura'nın egemenliğinde uzun yaşama ulaşayım.*⁶²⁰

Heft Ha'da sraoşa sözcüğü geçmemektedir.⁶²¹ Yeṣtler ve Vendidad'da övgüde ve yardım talebinde bulunan, yerleşim yerlerini ilerleten ve daevaları cezalandıran yazatadır.⁶²²

"Sraoṣem aṣim huraozem verethracanem fradat gaethem aṣavanem aṣahe ratum yazamaide." *Mukaddes, muzaffer, ödül bahşeden, bereket veren, kutsal önder Sroṣ'u överiz.*⁶²³ *Elinde daevaların kafasını kırmak için gürz taşıyan kutsal, iri yapılı Sroṣ'u överiz.*⁶²⁴

Gatha'da Sraoşa'nın konumu Ameşa Spentalar kadar belirgin ve baskın değildir. Manevi varlık konumunda görünmekte, Zerdüşt ondan yardım dilemektedir. Gatha sonrası metinlerde ise yazatadır. Dolayısıyla Sraoşa'nın yazata oluşunun izleri Gatha'da bulunmaktadır.

⁶¹⁶ YG. 28: 5, 33: 5, 33: 14, 43: 12, 44: 16, 45: 5, 46: 17.

⁶¹⁷ Kanga, *Gatha*, s. 9, 85, 94, 130, 152, 163, 195; Purdavud, *Yeṣtha*, c. I, s. 516; Azergoşasp, *Gatha*, s. 32, 104, 142, 162; Şuṣteri, *Gatha*, s. 90, 97.

⁶¹⁸ Taraporewala, *The Religion*, s. 88; Humbach, *Gathas*, s. 118, 137, 139, 155, 161, 165, 173; Insler, *Gathas*, s. 25, 51, 53, 65, 71, 75; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 81, 85, 99; Sasanfer, *Gataha*, s. 77, 408, 445; Nanavutty, *Gathas*, s. 73, 97, 99.

⁶¹⁹ YG. 28: 5, 33: 5, 43: 12, 44: 16.

⁶²⁰ YG. 33: 5; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 340; Mobareke, *Gataha*, s. 333-336; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 349; Kanga, *Gatha*, s. 85; Humbach, *Gathas*, s. 137; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 17.

⁶²¹ bkz. Mirfekhrayı, Heft Ha; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁶²² Purdavud, *Yeṣtha*, c. I, s. 524-539; Purdavud, *Yasna*, c. 1, s. 141-144; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 389-395; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 115-118.

⁶²³ HYTK. 10; Purdavud, *Yeṣtha*, c. I, s. 102-107; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 282-284.

⁶²⁴ VD. 19: 15; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 866; Darmesteter, *Zend Avesta I*, s. 208.

2. 3. 6. Gatha'da Varlığı Tartışmalı Teolojik Kavramlar

Gatha'da yer aldığı varsayılan ve Zerdüştilikte önemli yeri olan Haoma, Geuş Urva, Geuş Taşa adlı yazatalar, kavramlar uzmanlar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmaktadır.

2. 3. 6. 1. Haoma/Hom

Avestaca; “Haoma”, Pehlevice ve Farsça; “Hom” biçimindedir. Zerdüşti gelenekte sağlık, kuvvet, sevinç ve ölümsüzlük verdiği inanılan dini içecek ve yazatadır. Zerdüştilikte her sabah Hom-Yasna töreni düzenlenir, hazırlanan haoma içkisi içilir. Avesta'da onun adına Haoma Yeşt (Yasna 9-11) bölümü bulunmaktadır. Zerdüşti ibadetinde, kutsal ateşten sonra gelen tamamlayıcı unsurdur.⁶²⁵

Haoma, Hint ve İranlıların ortak dini kültlerindendir. Hint mitolojisinde ve Rigveda'da şifalı, faydalı şeylerin yaratıcı tanrısı, ayrıca tanrı ve insanların içeceği olan Soma bulunmaktadır.⁶²⁶ Avesta'da ise Haoma, Ahura Mazda'nın yazatası ve dini içecek konumundadır.

Gatha'da Haoma'nın konumu;

Gatha'da “haoma” sözcüğü geçmemektedir. Zerdüş'tün haoma içilmesine karşı çıktığı belirtilir.⁶²⁷ Bazı Gatha çevirmenleri ise YG. 32: 14 ve YG. 48: 10'da Haoma'nın kastedildiği kanısındadırlar.⁶²⁸

“Ahya gerehmo a hoitwoi ni kavayasçit xratus ni dadat vareçao hiça fraidiva hyat visenta dregvantem avo hyatça gauş caidyai mraoi ye duraoşem saoçayat avo.” *Grehma ve kaviler uzun süredir düşünce ve kuvvetlerini zulme yöneltip yalancılara yardım ediyorlar. Sığır öldürülmeli, kurban edilmeli ki, ölümü uzaklaştıran yardıma gelsin diyorlar.*⁶²⁹ Bu kıtada geçen “duraoşem/ölümü uzaklaştıran” sözcüğüyle kastedilenin yazata Haoma olduğu bazı uzmanlarca belirtilir.⁶³⁰

⁶²⁵ Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 1086-1087; Uşideri, *Danışname*, s. 484-485; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 350; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 645-647; Curtis, *İran Mitleri*, s. 26.

⁶²⁶ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 471-473; Kaya, *Rigveda*, s. 85-86, 121; Kaya, *Hint Mitolojisi*, s. 174-177; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 368-369.

⁶²⁷ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 473; Mohassel, *Avesta*, s. 85; Müşiri, *Mektebhayi Fikri*, s. 58.

⁶²⁸ Mobareke, *Gataha*, s. 305-308, 762-765; Ekberi, *Gahan*, s. 213.

⁶²⁹ YG. 32: 14; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 334; Mobareke, *Gataha*, s. 305-308; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 317; Humbach, *Gathas*, s. 135; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 15.

⁶³⁰ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 17; Mobareke, *Gataha*, s. 305-308; Purdavud, *Yaddaştha*, s. 166-168; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 528-529; Dusthah, *Avesta*, c. II, s. 1086-1087; Khazai, *Gatha*, s. 65; Insler, *Gathas*, s. 49; Nanavutty, *Gathas*, s. 93-95; Kristensen, *Dinin Anlamı*, s. 123.

“Duraşem” sözcüğü Haoma Yeşt 2 ve YS. 9: 2’de Haoma’nın sıfatları arasında yer almaktadır.⁶³¹

“haomem draşem yazamaide.” *Ölümü uzaklaştıran Haoma’yı överiz.*⁶³²

Gatha’da “duraşem” sözcüğü ilk bakışta yazata Haoma’yı çağrıştırır gibidir. Fakat neyin, kimin betimlendiği belirgin değildir. Zerdüş karşıtları arasında Mitra kültüne sahip olanların da bulunduğu varsayımıyla bununla Mitra veya başkası da kastedilmiş olabilir. Dolayısıyla Avesta metninden ve günümüz modern bakış açısıyla geriye dönük yorumlarda bulunup bunu Haoma’ya yormak Gatha bağlamından uzaklaşmaya neden olmaktadır.

“Kada mazda mannaroış naro visente kada acin mutrem ahya madahya ya angraya karapano urupayeinti yaça xratu duşe-xşatra daxvyunanm.” *Ey Mazda ne zaman insanlar senin öğretini tanıyacaklar. Karapanlar ve kötü yöneticilerin memleketleri aldattıkları bu sarhoş eden pis içkiyi ne zaman ortadan kaldıracaksın.*⁶³³

Bu kıtada yer alan “mutrem ahya madahya/ delice bu pislik, sarhoşluk” ifadesini bazıları haoma içkisine yormuşlar.⁶³⁴

Zerdüş sarhoş edici pis içkiyi eleştirmektedir. Eliade’a göre ise aşırı haoma tüketimine karşı çıkmıştır.⁶³⁵ Rigveda’da soma, arpa, mısır, süt karışımları eklenerek mayalanmakta bu içkinin lezzetli ve sarhoş edici özelliği bulunduğu ifade edilmektedir.⁶³⁶ Soma içkisi yüceltilmekte, fakat şarapla sarhoş olma kınanmaktadır.⁶³⁷ Dolayısıyla somanın sarhoş ediciliği mecazi olarak da anlaşılabilmektedir.

Bazı araştırmacılar haomaya sığır kanı ekleyen toplulukların olduğunu belirtmektedir.⁶³⁸ Purdavud’a göre Zerdüş’ten önce haoma içkisinde bulunan sarhoş edici özellik Zerdüşti haomasında yoktur.⁶³⁹ Dolayısıyla Zerdüş’ün kınadığı pis içki işlev olarak Zerdüştilikte ibadetin adeta tamamlayıcısı konumunda olan haoma içkisinden farklı olmalıdır.

⁶³¹ Geldner, *Yasna*, s. 24; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 159; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 136.

⁶³² HMYT. 2; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 480-481; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 505.

⁶³³ YG. 48: 10; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 452; Mobareke, *Gataha*, s. 762-765; Kanga, *Gatha*, s. 220; Humbach, *Gathas*, s. 178; Tarlan, *Zerdüş’ün Gataları*, s. 66.

⁶³⁴ Purdavud, *Gatha*, s. 551; Azergoşasp, c. II, s. 534-536; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1086-1087; Insler, *Gathas*, s. 93; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 138; Nanavutty, *Gathas*, s. 138-139.

⁶³⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 380.

⁶³⁶ Kaya, *Rigveda*, s. 209, 278-279, 374, 686.

⁶³⁷ Kaya, *Rigveda*, s. 588, 622.

⁶³⁸ Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 319.

⁶³⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 473.

Gatha'da yazata Haoma'ya işaret edilip edilmediği, haoma içkisinin yasaklanıp yasaklanmadığı belli değildir. Sonraki metinlerde ise Haoma yazata ve kutsal içecektir.

2. 3. 6. 2. Geuş Urva, Geuş Taşa

Avestaca; “Geuş”, Pehlevice; “Goş”, Farsça; “Guş” biçimdedir. Zerdüştilikte hayvan sürüsü, cesur ve pehlivanların koruyucu yazatası olan Drvaspa'dır. Geleneğe göre Huşeng, Feridun, Haoma, Viştaspa ve Zerdüş'tün yardım taleplerine karşılık vermiştir. Zerdüş'ti takviminde ayın 14. günü onun taşımaktadır. Avesta'da Guş Yeşt bölümü bulunmaktadır.⁶⁴⁰

Gatha'da Geuş Urva'nın konumu;

Avestaca “gav/geuş” sözcüğü sığır, faydalı hayvanlar, zemin, yaratılış, canlı; “urva” ruh, seçim gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴¹ Gatha'da üç yerde “geuş urva” yer almaktadır.⁶⁴² Genelde yaratılışın ruhu, dünyanın ruhu, toprak ana olarak yorumlanmıştır.⁶⁴³ Humbach, West, sığırın ruhu manasında çevirmişler.⁶⁴⁴ Insler ise sığırın ruhu, iyi vizyon, iyi düşünce manasında tercüme etmiştir.⁶⁴⁵ İran mitolojisinde ve Zerdüş'ti gelenekte dünyada ilk yaratılan canlı “Gav Evektad/Gav-i-evdad” adlı sığırdır.⁶⁴⁶ Angra Mainyu tarafından öldürülen sığırın ruhunun “Geuş Urva” olduğu belirtilir.⁶⁴⁷ Boyce'ye göre Zerdüş't kendisini “geuş urva”ya benzeterek zayıflığını ifade etmiştir.⁶⁴⁸ Humbach'a göre ise “geuş urva” ve “geuş taş” mistik, sembolik anlatımdır.⁶⁴⁹

Geuş Urva/sığırın ruhu, uğradığı zulumden Ahura Mazda'ya şikâyetle bulunmakta, koruyucu istemektedir. Zerdüş't onu mutlu etmek için Ahura Mazda'dan yardım talep eder.⁶⁵⁰ Yeryüzündeki fesat ve sıkıntıyı Geuş Urva'yı konuşturarak dile getirmiştir.

⁶⁴⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 371-375; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1048; Uşideri, *Danışname*, s. 404-405; Manuçehrpur, *Bedanim*, s. 121; Razi, *Zertoşt*, s. 138-139; Aryan, *Nigareha*, s. 111.

⁶⁴¹ Purdavud, *Gatha*, s. 97; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 55; Sasanfer, *Gataha*, s. 60-61.

⁶⁴² YG. 28: 1, 29: 1, 29: 9.

⁶⁴³ Mobareke, *Gataha*, s. 23-27; Şuşteri, *Gatha*, s. 35; Şehzadi, *Gatha*, s. 39; Taraporewala, *The Religion*, s. 87, 91; Kanga, *Gatha*, s. 5; Irani, *Gathas*, s. 2; Chatterji, *The Hymns*, s. 15, 41.

⁶⁴⁴ Humbach, *Gathas*, s. 117, 120, 122; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 39, 45, 49.

⁶⁴⁵ Insler, *Gathas*, s. 25, 29, 31.

⁶⁴⁶ Purdavud, *Gatha*, s. 98-99; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1040-1041.

⁶⁴⁷ Nanavutty, *Gathas*, s. 63-67.

⁶⁴⁸ Boyce, *Menabi*, s. 75.

⁶⁴⁹ Humbach, *Gathas*, s. 29-30.

⁶⁵⁰ YG. 28: 1, 29: 1, 29: 9.

“Xşmaibya geuṣ urva gerejda kahmai ma twarozdum ke ma taṣat a ma aeṣemo hazasça remo ahiṣaya deresça teviṣça noit moi vatsa xṣmat anyo ata moi sansta vohu vastrya.” *Geuṣ Urva şikâyet ediyor, beni kim için var ettiniz, kim beni yarattı/şekil verdi? Zulüm, kavga, gazap, beni aciz hale soktu. Benim sizden başka koruyucum yok, bana iyi çiftçi/kurtarıcı gösterin.*⁶⁵¹

Gatha’da Geuṣ Taşa’nın konumu;

Avestaca “taşa” sözcüğü yaratma, yaratıcı, şekil verme manasına gelmektedir.⁶⁵² Gatha’da “geuṣ taşa” üç yerde geçmektedir.⁶⁵³ Bazı uzmanlara göre Ahura Mazda’nın yaratıcı yönü, bazılarına göre de hayvanları yaratan yazata konumundadır.⁶⁵⁴

Gatha çevirmenleri bu ifadeyi genelde sığırın yaratıcısı, biçimlendiricisi, maddi âlemin yaratıcısı manasında yorumlamışlar.⁶⁵⁵ Pahlavi Yasna, Kanga, Irani, Azergoṣasp, Şehzadi ve Şuṣteri’ye göre bununla Ahura Mazda’nın yaratıcılığı kastedilmiştir.⁶⁵⁶ Bu görüş Gatha bağlamına uygundur. Dört yerde “geuṣ taşa” ile aynı köken ve manaya sahip “ganm tašo” ve “gaetaosça tašo/sığırı/hayvanı/yaşamı, canlıları yarattın” ifadesi yer almaktadır.⁶⁵⁷ Burada yaratıcı, Ahura Mazda’dır. Dolayısıyla “geuṣ taşa/sığırın yaratıcısı” ile “ganm tašo/sığırı yarattın” ifadelerinde yaratma eylemini yapan Ahura Mazda’dır.

Geuṣ Taşa, Ahura Mazda’nın canlıları, hayvanları yaratma kudretidir.⁶⁵⁸ Zerdüşt Ahura Mazda’nın yanıtlarını “Geuṣ Taşa”yı konuşturarak bildirmektedir.

“Twei as aramaitiṣ tve a geuṣ taşa as xratuṣ mainyeuṣ mazda ahura hyat axvyai dadao patanm vastryat va aite ye va noit anghat vastryo.” *Ey Mazda Ahura, Armaiti, Geuṣ Taşa/sığırı yaratan kudret, manevi akıl senindir. Ona/sığıra yolu gösteren sensin çobanı/çiftçiye ister seçer ister seçmez.*⁶⁵⁹

⁶⁵¹ YG. 29: 1; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 286; Mobareke, *Gataha*, s. 70-73; Kanga, *Gatha*, s. 17; Humbach, *Gathas*, s. 120; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 5.

⁶⁵² Purdavud, *Yaddaṣtha*, s. 27-28; Sasanfer, *Gataha*, s. 109; Azergoṣasp, *Gatha*, c. I, 765.

⁶⁵³ YG. 29: 2, 31: 9, 46: 9.

⁶⁵⁴ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 44; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, s. 85-87.

⁶⁵⁵ Purdavud, *Yaddaṣtha*, s. 31; Azergoṣasp, *Gatha*, c. I, s. 139; Sasanfer, *Gataha*, s. 115; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 82; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 278; Şuṣteri, *Gatha*, s. 26; Taraporewala, *The Religion*, s. 91; Humbach, *Gathas*, s. 120; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 45, 61.

⁶⁵⁶ Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 286; Azergoṣasp, *Gatha*, c. I, s. 137; Şehzadi, *Gatha*, s. 32; Şuṣteri, *Gatha*, s. 159-160; Kanga, *Gatha*, s. 18, 49, 185; Irani, *Gathas*, s. 2; Chatterji, *The Hymns*, s. 18-19, 41.

⁶⁵⁷ YG. 31: 11, 44: 6, 47: 3, 51: 7.

⁶⁵⁸ YG. 29: 2, 31: 9, 46: 9.

⁶⁵⁹ YG. 31: 9; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 312-314; Mobareke, *Gataha*, s. 193-196; Kanga, *Gatha*, s. 49; Humbach, *Gathas*, s. 128; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 10.

Heft Ha'da Geuş Urva ve Geuş Taşa övülen manevi varlıklara dönüşmeye başlamıştır.

“İta at yazamaide geuş urvanemça tašanemça.” *Böylece Geuş Urva/sığırın ruhu ve Geuş Taşa'yı/sığırı biçimlendireni överiz.*⁶⁶⁰ Mirfekhrayı, Humbach, West sözcük anlamıyla çevirmişler.⁶⁶¹

Avesta'nın diğer bölümlerinde Geuş Urva, Geuş Taşa yazata konumundadır. Ameşa Spentalar, övülen manevi varlıklar arasında yer almaktadırlar.⁶⁶²

“... geuş taşne, geuşurune... yazamaide...” *Geuş Taşa ve Geuş Urva'yı överiz.*⁶⁶³ “...noit... yesnyo vahmyo geuşça urva...” *Geuş Urva'yı yüceltmez, övmezler...*⁶⁶⁴

Avesta'da Geuş Urva ve Geuş Taşa'nın konumu diğer yazatalar gibi baskın değildir. Guş Yeşt'te, Geuş Taşa'nın Drvaspa adıyla hayvanların koyucu yazatası olarak yer aldığı belirtilir.⁶⁶⁵ Fakat bu bölümde Geuş Urva ve Geuş Taşa'nın adları yer almamaktadır.⁶⁶⁶

Gatha'da Geuş Urva ve Geuş Taşa bazı kıtalarda manevi varlık konumunda görülmektedir. Muhtemelen dönemin kültürü, yaratılış algısı ve şiir dili gereği Zerdüşt kişileştirici dile ve Geuş Urva (sığır sembolizmine) başvurmuştur. Fakat bunlara övgüde bulunmamış, yardım talep etmemiştir. Dolayısıyla Geuş Urva ve Geuş Taşa kavramlarının Gatha'da manevi varlık konumu yoktur. Sonraki metinlerde ise genelde yazatadır.

2. 3. 6. 3. Tuşnamaiti

Zerdüştî gelenekte sakinliğin, kanaatin, temsilcisi olan yazatadır.⁶⁶⁷

Gatha 43: 15'de yer alan “tuşnamaiti” sözcüğü sakin düşünce, tefekkür, sessizlik, hoşnut, yavaş anlamına gelmektedir.⁶⁶⁸ Genelde sözcük anlamıyla çevrilmiştir.⁶⁶⁹ Bartholomea ve Purdavud'a göre “tuşnamaiti” Spenta Armaiti'nin diğer adıdır.⁶⁷⁰

⁶⁶⁰ YH. 39: 1; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 38; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 206; Mirfakhrayı, *Heft Ha*, s. 37-38.

⁶⁶¹ Mirfakhrayı, *Heft Ha*, s. 50; Humbach, *Gathas*, 148; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 175.

⁶⁶² VS. 9: 5; Purdavud, *Visperad*, s. 46; Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 194; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 542.

⁶⁶³ YS. 1: 2, 70: 2; Geldner, *Yasna*, s. 3, 114; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 116; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 108; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 95, 259; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 196.

⁶⁶⁴ BYT. 54; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 130, 416; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 442; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 245.

⁶⁶⁵ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 374; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1048.

⁶⁶⁶ bkz. Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 376-390.

⁶⁶⁷ Uşideri, *Danışname*, s. 224; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 135; Huseyni, *Khodayan*, s. 54.

“Spentem at twa mazda menghi ahura hyat ma vohu pairi-casat manangha daxşat uşyai tuşna-maitiş vahişta noit na paouruş dregvato çixşnuşoxvyat at toi vispeng aşauo angreng aşauo adare.” *Ey Mazda Ahura seni kutsal bilirim. Vohumen bana geldiğinde sakince düşünmenin en iyi bilgelik yolu olduğunu öğretti. Kişi, yalancıları sevindirecek hiçbir şey yapmamalı. Çünkü onlar bütün dürüstlere düşmanlık beslerler.*⁶⁷¹

Tuşnamaiti FYT. 139’da fravaşisine övgüde bulunulan dindar kadınlardan birinin adıdır.⁶⁷² Bunun dışında Avesta’da “tuşnamaiti” sözcüğü geçmemektedir. Armaiti’nin sıfatı olduğuna dair herhangi bir ifade ve veri ise bulunmamaktadır.

Gatha’da “tuşnamaiti” sözcüğü sakın düşünce manasındadır.

2. 3. 7. Gatha’da Teolojik Kötü Kavramlar

Zerdüştî gelenekte Angra Mainyu ve daeva adında şeytanımsı kötü varlık inancı bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını çağrıştıran sözcükler, ifadeler Gatha’da yer almaktadır.

2. 3. 7. 1. Angra Mainyu/Ehrimen

Avestaca; “Angra Mainyu”, Pehlevice ve Farsça “Ehrimen” biçimindedir. Zerdüştî gelenekte karanlıktan oluşmuş, evrendeki kötülük, hastalık ve olumsuzluğun kaynağı, daevaların yaratıcısı olduğuna inanılan kötü varlıktır.⁶⁷³

Angra Mainyu, Ahura Mazda, Spenta Mainyu, Ameşa Spentalar, yazatalar ve iyilerin düşmanı, her türlü zararlı, kötü şeyi var eden şeytanımsı varlıktır.⁶⁷⁴

Gatha’da Angra Mainyu;

Avestaca “angra” sözcüğü düşman, kindar, kötülük yapan, öfke, pis “mainyu” düşünce, ruh, akıl, cevher, manevi varlık anlamına gelmektedir.⁶⁷⁵ Angra Mainyu

⁶⁶⁸ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 224; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 109-110; Sasanfer, *Gataha*, s. 584-585; Şusteri, *Gatha*, s. 271.

⁶⁶⁹ Mobareke, *Gataha*, s. 491-494; Şusteri, *Gatha*, s. 122-123; Khazai, *Gatha*, s. 86; Kanga, *Gatha*, s. 134; West, *Gathayi Zerdoşt*, s. 161; Ekberi, *Gahan*, s. 138; Taraporewala, *The Religion*, s. 115; Humbach, *Gathas*, s. 156; Insler, *Gathas*, s. 65; Nanavutty, *Gathas*, s. 112.

⁶⁷⁰ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 224; Purdavud, *Gatha*, s. 195, 508, Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 109-110; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 965.

⁶⁷¹ YG. 43: 15; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 396; Mobareke, *Gataha*, s. 491-494; Kanga, *Gatha*, s. 134; Humbach, *Gathas*, s. 156; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 27.

⁶⁷² Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 106, 396; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 225.

⁶⁷³ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 187-188; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 56; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 934-935; Uşideri, *Danışname*, s. 134; Bahar, *Bundahişn*, s. 33-34, 148; Oymak, *Zerdüştîlik*, s. 152-155.

⁶⁷⁴ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 233-234; Bahar, *Bundahişn*, s. 51-53; Boyce, *Menabi*, s. 160; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 167; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. II, s. 359.

Gatha'da belirgin değildir. Bununla beraber onu çağrıştıran bazı ifadeler yer almaktadır. Purdavud, Şusteri, Azergoşasp, Kanga, YG. 32: 5'de kötü ruh anlamına gelen "akasça mainyuş"u Angra Mainyu olarak yorumlamışlar.⁶⁷⁶ YG. 44: 12'de "angro mainyete" sözcüğü kötü düşüncelileri, zararlıları, düşmanları betimlemektedir.⁶⁷⁷ YG. 45: 2'de ise "mainyu spanyao–angrem" ifadesiyle iyi-kötü karşıtlığı olan ikiz cevher kastedilmektedir.⁶⁷⁸ Bunlar Zerdüştilikte birbirine zıt ikiz cevher ve varlıklar olarak benimsenen Spenta Mainyu ve Angra Mainyu'nun muhtemel dayanakları arasındandır.

"At fravaxşya angheuş mainyu paouruye yayao spanyao uiti mravat yem angrem noit na manao sengha noit xratavo naeda varana noit uxza naeda şyaotana noit daenao noit urvano haçainte." *Yaşamın başlangıcında var olan o iki ruhtan/cevherden kutsal/temiz olanın pis/kötü olana, düşünce, öğreti, akıl, istek, söz, iş, vicdan ve ruhlarımız birbirine aykırıdır dediğini size bildiriyorum.*⁶⁷⁹

Heft Ha'da Angra Mainyu kavramı geçmemektedir.⁶⁸⁰ Yasna, Yeştlar ve Zendlerde kötülüğün kaynağı ve şeytanımsı varlık konumunda betimlenmekte, kötülük ve zarardan korunmak için Ahura Mazda'ya dua edilmektedir.⁶⁸¹

"hamistayaeça nijberetayaeça angrahe manyeuş mat-damano, dujdamano poru mahrkahe..." *Angra Mainyu ve kötü yaratıklarıyla mücadele edip onları uzaklaştırmak için...*⁶⁸² "...imao nameniş... durvatat yat angrat mainyaot..." *(tanrının) bu adları onu Angra Mainyu'dan gelen zararlardan koruyacaktır...*⁶⁸³ "...Kötülük dünyasının yaratıcısı Angra Mainyu..."⁶⁸⁴

⁶⁷⁵ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 69-71, 248; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 238; c. 2, s. 878; Sasanfer, *Gataha*, s. 188.

⁶⁷⁶ Purdavud, *Gatha*, s. 474; Azergoşasp, *Gatha*, s. 88, Şusteri, *Gatha*, s. 75; Kanga, *Gatha*, s. 68.

⁶⁷⁷ YG. 44: 12; Mobareke, *Gataha*, s. 543-546; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, 185-190; Sasanfer, *Gataha*, s. 643-645; Humbach, *Gathas*, s. 160; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 109.

⁶⁷⁸ YG. 45: 2; Mobareke, *Gataha*, s. 555-588; Humbach, *Gathas*, s. 164; Insler, *Gathas*, s. 75; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 114-115.

⁶⁷⁹ YG. 45: 2; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 416-418; Mobareke, *Gataha*, s. 585-588; Kanga, *Gatha*, s. 160; Humbach, *Gathas*, s. 164; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 32.

⁶⁸⁰ bkz. Mirfekhrayı, *Heft Ha*; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112-127; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁶⁸¹ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 72; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 485, 581; Aryen, *Nigareha*, s. 146-152.

⁶⁸² YS. 61: 2; Geldner, *Yasna*, s. 103; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 78; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 238; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 312.

⁶⁸³ HYT. 19; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 56-57, Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 276; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 29.

⁶⁸⁴ VD. 19: 6; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 863-864; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 206.

Angra Mainyu, Avesta ve Zendlerde daevaların, kötülüğün, var edicisi, yaratıcısı geçici kötü varlık konumundadır. Sonsuz karanlıktan oluşmuştur. Etkinliği fereşekert/yenileniş, yeniden diriliş, olayı olduğunda sona erecektir.⁶⁸⁵

Gatha'da Angra Mainyu/kötü düşünce, Spenta Mainyu/iyi düşüncenin karşıtı iken Avesta ve Zendlerde bazen Ahura Mazda'nın karşıtı konumunda betimlenmektedir.⁶⁸⁶

Modern Zerdüştî anlayışında Angra Mainyu şeytanımsı varlık olarak kabul edilmez, insan zihninin seçimi sonucu oluşan negatif, kötü durum olarak açıklanmaktadır.⁶⁸⁷ Şehzadi'ye göre Avesta'da Angra Mainyu lanetlenmekte, Zerdüştiler onu yaratıcı olarak kabul etmemektedirler.⁶⁸⁸

Gatha'da Angra Mainyu kavramı belirgin ve kişileşmemiştir. Nereden ve nasıl kaynaklandığı, oluştuğu belirtilmemiştir. Varoluşsal olarak kötülüğün tezahürü, iyiliğin karşıtı konumundadır. Zerdüştilikte Angra Mainyu inancının izleri Gatha'dan kaynaklanmış, ona dayandırılmış görünmektedir. Sonraki metinlerde kötülüğün temsilcisi olan şeytanımsı varlık haline dönüşmüştür.

2. 3. 7. 2. Aka Manah/Akaman

Avestaca; “Aka Manah”, Pehlevice; “Akoman”, Farsça; “Akaman” biçimindedir. Zerdüştilikte Angra Mainyu'nun elçisi, Vohumen'in düşmanı, insan düşüncesini kirleten, kötülüğü yayan ve huzuru bozan büyük daevadır.⁶⁸⁹

Gatha'da Akamanah'ın konumu;

Avestaca “aka” sözcüğü çirkin, kötü, bozuk, kirli; “manah” düşünce, akıl, ruh anlamına gelmektedir.⁶⁹⁰ İranlı uzmanlar, Kanga ve Taraporewala, kötü düşünce, kötü zihin, Angra Mainyu, Akaman biçiminde yorumlamışlar.⁶⁹¹ Humbach, Insler, West ve Nanavutty altı yerde sözcük anlamıyla kötü düşünce, kötü zihin, kötü istek, bir yerde ise

⁶⁸⁵ Bahar, *Bundahišn*, s. 33-35, 148; Ervard Bamanji Nasarvanji Dhabhar, *Saddar Nasr and Saddar Bundehešn*, Bombay 1909, s. 175; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 184; Şahrakh, *Furuğ Mazdisni*, s. 79.

⁶⁸⁶ Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 298; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 72; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 28; Camasci Asana, *Metnhayi Pehlevi*, İntişarat İlmi, Tahran 1394 hş. s. 66, 214.

⁶⁸⁷ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 23-24; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 18; Khodavendi, *Şinasayi Zertoşt*, s. 38; Vahidi, *Şinakhte Zertoşt*, s. 159-160.

⁶⁸⁸ Şehzadi, *Zertoşt*, s. 77.

⁶⁸⁹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 923; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 47; Uşideri, *Danışname*, s. 119; Razi, *Zertoşt*, s. 111; Hüseyini, *Khodayan*, s. 38-39; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 440.

⁶⁹⁰ Purdavud, *Yaddaşttha*, s. 145; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 476; Sasanfer, *Gataha*, s. 338.

⁶⁹¹ Mobareke, *Gataha*, s. 267-270; Kanga, *Gatha*, s. 31, 34, 66, 68, 84, Taraporewala, *The Religion*, s. 94-95, 102-103, 130.

kötü ruh olarak çevirmişler.⁶⁹² Dhalla'ya göre Akaman daeva konumunda Gatha'da iki kez yer almaktadır.⁶⁹³

Gatha'da "aka manangha/kötü düşünceyle" sözcüğü bağlamına göre soyut ve somut anlaşılmaya müsaittir. Dört yerde kötü düşünce manasına gelmekte, ahlaki tutumu betimlemektedir.⁶⁹⁴ İki yerde ise kötü varlığı çağrıştırmaktadır.⁶⁹⁵

Daevaların Akaman'ın soyundan geldiği, kötülüğü ondan öğrenip insanlara zarar verdikleri belirtilir.

"At yuş daeva vispaongho akat manangho sta çithrem yasça vao maş yazaita drucasça pairi-matoişça şyaomam aipi daibitana yaiş-asrudum bumyao haptaite." *Fakat siz ey daevalar hepiniz Akaman/kötü düşüncenin soyundansınız. Size tapan, yalancı ve kendini beğenmiştir. Bu yüzden aldatıcı işiniz yedi iklimde kötü şekilde meşhur olmuştur.*⁶⁹⁶

Heft Ha'da "akaman" sözcüğü geçmemektedir.⁶⁹⁷ Avesta'da ve Zendlerde ise Akaman, Angra Mainyu'nun elçisi ve daeva konumundadır.

YS. 19: 15'de "...Ahura Mazda Ahunavairya'yı okudu, aka/kötü olan sıkıldı..." Burada yer alan "aka" sözcüğüyle Angra Mainyu'ya işaret edildiği belirtilmektedir.⁶⁹⁸

ZYT. 46'da Akaman, Angra Mainyu'nun elçileri arasında ve Vohumen'in karşısı daeva olarak yer almaktadır.⁶⁹⁹ Zendlere göre Angra Mainyu'nun yarattığı daevaların başı ve Vohumen'in karşıtıdır.⁷⁰⁰

Gatha'da Akaman kavramı şeytanımsı varlık konumunda tam kişileşmemiş, nereden kaynaklandığı ise belirtilmemiştir. Ahlaki tutum olarak kötü düşünceyi ifade etmektedir. İkiz cevherlerden kötü olanın temsilcisi, daevaların da kaynağı rolündedir. Angra Mainyu'dan daha baskın görünmektedir. Gatha sonrası metinlerde ise konumunu Angra Mainyu'ya kaptırmıştır.

⁶⁹² Humbach, *Gathas*, s. 123-124, 132-133, 135, 137, 175; Insler, *Gathas*, s. 33, 45, 51, 89; Nanavutty, *Gathas*, s. 78-79, 90, 97, 135; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 51, 53, 69, 79, 71, 133.

⁶⁹³ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 49-50.

⁶⁹⁴ YG. 30: 3, 30: 6, 33: 4, 47: 5.

⁶⁹⁵ YG. 32: 3, 32: 5.

⁶⁹⁶ YG. 32: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 324-326; Mobareke, *Gataha*, s. 259-262; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 273; Kanga, *Gatha*, s. 66; Humbach, *Gathas*, s. 132; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 13.

⁶⁹⁷ bkz. Mirfekhrayi, *Heft Ha*; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112-127; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁶⁹⁸ YS. 19: 15; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 210; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 176.

⁶⁹⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 339, Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 492-493; Kanga, *Yasht*, s. 270.

⁷⁰⁰ Bahar, *Bundahišn*, s. 34-38; Meşhid Mirfakhrayi, *Dinkard Şeşşom*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1394 hş. s. 166-167; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 184.

Akaman'ın daevalığı ve Vohumen karşıtı oluşu, Gatha'dan kaynaklanmış, ona dayandırılmış görünmektedir.

2. 3. 7. 3. Daeva/Div

Avestaca; “daeva”, Pehlevice; “dew”, Farsça; “div” biçimindedir. Zerdüştilikte Angra Mainyu'nun işbirlikçisi, kötülüğün temsilcisi ve Ameşa Spentalar ve yazatalara karşı olan şeytanımsı varlıklardır.⁷⁰¹ Evrendeki kötü ve olumsuz şeylerin daevalar tarafından meydana getirildiğine inanılır. Gelenekte Angra Mainyu'nun başyardımcıları olan Akaman, İndra, Saurva, Naoghaisya, Taurvi, Zairik adlı Kamarigan denilen büyük daevalar bulunmaktadır.⁷⁰²

Daeva inancı ve kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Genelde Hint ve İranlıların ortak geçmişi varsayımı nedeniyle bazı dini kavramların dönüşüme uğradığı belirtilir. Bunlardan biri de “daeva” kavramıdır. Yüzeysel araştırmalarda bu çabalar ilk bakışta makul gibi görünmektedir. Fakat karşılaştırmalı metin ve dilbilimsel incelemede konunun böyle olmadığı görülmektedir.

Kadim Hintte tanrıların kendi aralarında çekişmeleri ve kötücül varlıklar inancı bulunmaktadır.

Rigveda'da tanrıların, kötücül varlık olan ifritlere, ruhlara, kötü asuralara karşı mücadelesi, savaşı yer almaktadır.⁷⁰³ Vedik dönemde “daeva/göksel” ve “asura/savaşçı” tanrılar bulunmaktadır. Vedalar'da geç tanrılardan “daevalar” çekişmeler sonucu “asuralara” baskın hale gelmiştir.⁷⁰⁴ Hint tanrılarındaki bu çekişmede, “daevalar” iyi, “asuralar” kötü konuma dönüşmüştür. Bu durumun Zerdüştiliğe “daevalar/kötü varlıklar”, “ahuralar/ iyi varlıklar” biçiminde yansıdığı belirtilir.⁷⁰⁵

Erken dönem Hint kutsal metinlerinden Rigveda'da; İndra, Dyaus, Mitra, Varuna, Savitar, Soma, Namuçi, Agni, “asura” olarak betimlenen tanrılardır.⁷⁰⁶ Rigveda'da “asura” kavramıyla bazen kötüler de betimlenmektedir.⁷⁰⁷

⁷⁰¹ Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 988; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 188; Uşideri, *Danışname*, s. 274-275; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 522-523; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 155-157.

⁷⁰² Bahar, *Bundahişn* s. 55; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, s. 167-168; Bakeri, *Dinhayi İran Bastan*, s. 45.

⁷⁰³ Kaya, *Rigveda*, s. 29, 33, 63, 131, 135, 315, 357, 384, 450, 520, 575, 583-584, 940.

⁷⁰⁴ Duchesne-Guillemin, *Din İran Bastan*, s. 245; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 242-243; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 74; Pattanaik Devdutt, *Mit ve Mitya, Hint Mitolojisine Giriş*, çev. Çiğdem Erkal, Doğubatu Yayınları, Ankara 2016, s. 32-34, 97.

⁷⁰⁵ Haririyan v. dğr. *İran Bastan I*, s. 60-62; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 86-87.

⁷⁰⁶ Kaya, *Rigveda*, s. 53, 151, 177, 193, 861, 919, 133, 221, 301, 349, 365, 366, 395, 507, 762, 877, 950, 951.

⁷⁰⁷ Kaya, *Rigveda*, s. 33, 103, 384, 447, 450, 511, 618, 697, 698, 760, 860, 966, 972.

Hint kutsal metinlerinden Upaniṣadlar'da "asura" kavramı ifriti, "daeva" tanrısı betimlemektedir.

"Tanrılar/deva, ifritler/asuralar, Paracapati'nin iki tür nesliydi. "Daevalar/tanrılar yüceldi, asuralar/ifritler aşağılık oldu." ⁷⁰⁸

"Asura" kavramı Rigveda'da iyi olan büyük tanrıları, bazen kötü insanları betimlerken Upaniṣadlar'da ise kötüler, ifritler için kullanılmıştır. Rigveda'da asuralardan olan büyük tanrılar Upaniṣadlar'da "kshatra" olarak betimlenmektedir. ⁷⁰⁹ Hint Tanrılarında dönem dönem değişim, dönüşüm olmaktadır.

İran'da ise tanrılarda zıt konuma dönüşüm bulunmamaktadır. "Ahuralar"da sadece iyilik, "daevalar"da kötülük bulunmaktadır. İranlıların anlayışına göre bu varlıklarından iyi olan kötüye, kötü iyiye dönüşmemektedir. Avesta'da "daevalar" göksel tanrıları çağrıştıran özellikler, dönüşümler taşımamakta, aksine İlâhi dinlerdeki şeytan konumuyla benzeşmektedirler.

Rigveda'da "asura" olarak betimlenen Agni, Mitra ve Soma'nın İran'daki benzerleri olan Atra, Mitra, Haoma, Avesta'da ve Zendlerde yazata konumunda, bir manada "ahura" sınıfındadırlar. Vendidad ve Zendlerde Hint tanrısı İndra'yı çağrıştıran, sesteş "İndra" ve "Enteri/Ender Bed" adında iki daeva, "Enteri/Ender Vayu" adlı bir yazata bulunmaktadır. ⁷¹⁰ Hint İndra'sının Avesta ve İran mitolojisindeki benzeri Veresrağna/Behram'dır. Dolayısıyla Rigveda'da "asuralar" sınıfından olan tanrılar Avesta'da "ahura" konumundadırlar.

İran dillerinde anlam olarak zıt, ses olarak birbirine yakın "daeva, dib/div, aldatici" ve "dey/yaratıcı" sözcükleri bulunmaktadır. Ahamenişler döneminde hazırlanan Zerdüştî Takviminde aylardan biri, günlerden üçü (Dey, Dey beazer, Dey bemihir, Dey bedin) yaratıcı anlamına gelen "dey" adını taşımaktadır. ⁷¹¹ Dolayısıyla Sanskritçe tanrı anlamındaki "daeva" sözcüğünün İrandaki karşılığı "dey" olmalıdır. Birbakıma Dey, Aryanlarda tanrı anlamına gelen Deus'u, Hintteki gök tanrısı Dyaus'u çağrıştırmaktadır.

Avesta'da ve Ahameniş yazıtlarında "daeva" sözcüğünün olumlu, "ahura"nın olumsuz manada kullanımı bulunmamaktadır. Zerdüştilikte "ahuraların" ve "daevaların" tabiatları gereği aralarındaki karşıtlık ve çekişmeler Saoşyant'ın gelişine

⁷⁰⁸ Kaya, *Upaniṣadlar*, s. 5-6, s. 92.

⁷⁰⁹ Kaya, *Upaniṣadlar*, s. 12.

⁷¹⁰ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 926-927; Uşideri, *Danışname*, s. 132.

⁷¹¹ Faravaşi, *Ferheng Pehlevi*, s. 144; Uşideri, *Danışname*, s. 284-285; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 986; Mackenzie, *Pahlavi Dictionary*, s. 25-26; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 518.

kadar devam edeceğine inanılır. Dolayısıyla Hintteki “asura-daeva” (savaşçı ve gök tanrıları) arasındaki karşıtlığın Zerdüştiliğe “ahura-daeva” olarak yansıdığı iddiası tutarlı değildir.

Gatha’da daevanın konumu;

Avestada “daeva” sözcüğü yalan, div, aldatma anlamına gelmektedir.⁷¹² Gatha’da yalancı tanrı, kötü ruh, putperest, Zerdüşst karşıtı anlamına geldiği belirtilmektedir.⁷¹³ İranlı uzmanlar daeva/div, yalancı tanrılar, daevaya tapanlar, yalancılar, kötüler olarak yorumlamışlar.⁷¹⁴ Humbach Gatha çevirisinde deavayı kavram olarak vermiştir.⁷¹⁵ Taraporewala, Insler, West ve Nanavutty Ahura Mazda’nın oluşturduğu sistemin dışındaki geleneksel, eski, sahte tanrılar, tanrısal varlıklar olduğu kanısındadırlar.⁷¹⁶ Azergoşasp ve Eliade’a göre Zedüşst öncesi Aryan tanrıları kastedilmiştir.⁷¹⁷

Gatha’da yer alan bazı sözcükler Zerdüşti gelenekteki daevaların adını çağrıştırmaktadır. Bu nedenle Azergoşasp ve Ekberi YG. 44: 13’te, Sasanfer YG. 44: 13 ve YG. 44: 14’te geçen “duruc” sözcüğünü “daeva druc/yalan daevası” olarak yorumlamışlar.⁷¹⁸ Kızgınlık, öfke anlamına gelen “aeşma” sözcüğünün “daeva Xeşm”i, yalancı anlamına gelen “dregvao”nun yalancılık, sahtekârlık ve yemin bozuculuk daevası olan “Druc”u kastettiği belirtilir.⁷¹⁹ Rigveda’da bunu çağrıştıran “Druh” adlı zulmedici büyük ifrit bulunmaktadır.⁷²⁰

Gatha’da 11 yerde “daeva” sözcüğü yer almaktadır.⁷²¹ Kitanın bağlamına göre soyut, somut ve mecazi yorumlanmaya müsaittir. Üç yerde kötülerin, yalancıların sıfatı; diğerlerinde kötü şeytanımsı varlık konumundadır.⁷²²

Gatha’da daevaların varoluşunun kaynağı belirgin değildir. Akaman’ın soyundan oldukları, ondan kaynaklandığı ifade edilmektedir.⁷²³ Fakat Akaman’ın da ontolojik

⁷¹² Kanga, *English-Avesta Dictionary*, s. 123, 129; Sasanfer, *Gataha*, s. 127.

⁷¹³ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 154-155; Sasanfer, *Gataha*, s. 127-128; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 90.

⁷¹⁴ Mobareke, *Gataha*, s. 82-85, 136-139, 267-270; Khazai, *Gatha*, s. 41, 60; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 13, 34.

⁷¹⁵ Humbach, *Gathas*, s. 121, 124, 132-133, 140, 163, 167, 176, 180.

⁷¹⁶ Taraporewala, *The Religion*, s. 91, 95, 102-103; Insler, *Gathas*, s. 29, 33, 45, 55, 73, 79, 91, 95; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 45, 53, 68-71, 89, 113, 119, 135, 140-141; Nanavutty, *Gathas*, s. 68-70, 79.

⁷¹⁷ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 265-266; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 380.

⁷¹⁸ Azergoşasp, *Gatha*, 159; Sasanfer, *Gataha*, s. 646, 651; Ekberi, *Gahan*, s. 153.

⁷¹⁹ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 50-53, 170; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 46; Aryen, *Nigareha*, s. 167-168.

⁷²⁰ Kaya, *Rigveda*, s. 448.

⁷²¹ YG. 29: 4, 30: 6, 32: 1, 32: 3, 32: 4, 32: 5, 34: 5, 44: 20, 45: 11, 48: 1, 49: 4.

⁷²² YG. 29: 4, 30: 6, 32: 1, 32: 3, 32: 4, 32: 5, 34: 5, 44: 20, 45: 11, 48: 1, 49: 4.

⁷²³ YG. 32: 3; Mobareke, *Gataha*, s. 259-262.

yapısı, kaynağı belirgin olmayıp, kötü düşünce ve Angra Mainyu'nun temsilcisi olarak anlaşılabilir.

Akaman'ın etkisiyle daevalar kötülüğü seçip insanlara, düşmanca davranmakta, hayvanlara zulmü emretmekte, yaşama olumsuzluk katmakta, insanları ebedi mutluluktan uzaklaştırmaktadırlar.⁷²⁴ Daevalar irade sahibi varlıklar olup, tercihte bulundukları anlaşılmalıdır. Bir bakıma da kötü insanları, şeytanımsı varlıkları, kötü cinleri çağırıştırır.

“Ta debenaota maşim hucyatoiş ameretatasça hyat vao aka managha yeng daeveng akasça mainyuş aka şyaotanem vaçangha ya fraçinas dregvantem xşayo.” *Siz ey daevalar, kötü ruhun, kötü düşünce ve sözle size öğrettiği işi yaparak insanları iyi yaşam ve ölümsüzlükten mahrum ediyor, aldatıyor yalana/yalancıya uyuyorsunuz.*⁷²⁵

Sonunda doğruluk kötülüğü yenecek ve daevalar yaptıkları kötülüklerden sorgulanacaklar.⁷²⁶

“Mazdao saxvare mairişto ya zi vaverezoi pairiçitit daevaişça maşyaişça yaça vareşaiti aipiçitit hvo viçiro ahuro ata ne anghat yata hvo vasat.” *Mazda, söylenenleri iyi hatırlayan, daeva ve insanın geçmişte ne yaptığını, gelecekte ne yapacaklarını en iyi bilendir. Hüküm Ahura'nındır, onun isteği hemen olur/iradesine razıyız.*⁷²⁷

Gatha'da doğruların kendilerini daevalardan ve kötülerden uzak tutması gerektiği belirtilir. Kötülük yapanlar, doğru yoldan çıkaranlar, insanlara ve hayvanlara iyi davranmayanlar daevaların dostları olarak nitelendirilir.⁷²⁸

“Kat ve xşatrem ka iştiş şyaotanai mazda yata vao haxmi aşā vohu manangha trayoidyai drigum yuşmakem pare-vao vispaiş pare vaoxema daevaişça xrafstraiş maşyaişça.” *Egemenlik, kudret senindir ey Mazda. Zavallılara, çaresizlere Vohumen ve Aşa ile yardım etmeni istiyorum. Sizin daevalardan, onlara uyan kötü insanlardan yüce olduğunuzu bildiririz. /Kendimizi daevalar ve kötü insanlardan ayırdık.*⁷²⁹

⁷²⁴ YG. 30: 6, 32: 4, 32: 5, 44: 20.

⁷²⁵ YG. 32: 5; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 326; Mobareke, *Gataha*, s. 267-270; Kanga, *Gatha*, s. 68; Humbach, *Gathas*, s. 133; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 14.

⁷²⁶ YG. 29: 4, 32: 1, 45: 11, 48: 1.

⁷²⁷ YG. 29: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 288; Mobareke, *Gataha*, s. 82-85; Kanga, *Gatha*, s. 20; Humbach, *Gathas*, s. 121; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 5.

⁷²⁸ YG. 32: 4, 34: 5, 49: 4.

⁷²⁹ YG. 34: 5; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 350; Mobareke, *Gataha*, s. 389-392; Kanga, *Gatha*, s. 100; Humbach, *Gathas*, s. 154; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 26.

Heft Ha'da “daeva” sözcüğü geçmemektedir.⁷³⁰ Avesta ve Zendlerde daevalar Ameşa Spentaların ve yazataların karşıtı şeytanımsı kötü varlıklar olarak betimlenmektedirler.⁷³¹ Vendidad'da yaptıkları kötülükler somut ve açıkça yer almakta, adeta kötülüğün yaratıcısı konumundaki varlıklar, yaratıklar olarak tasvir edilmektedirler.

“Ho noit taršto franamaite tvaēsat paro daevaibyō fra ahmat paro vispe daeva anuso taršta nmenta taršta temangho dvarenti.” *O (Sroş) daevaların/divlerin tehlike ve korkusundan kaçmaz, çaresiz divlerin hepsi ondan korkup karanlığa kaçarlar.*⁷³²

“...su, ateş kimseyi öldürmez Astavizat divi onu bağlar, Vayubed divi onun ölümüne neden olur...”⁷³³ “...Daevaların dakhmalara geldiği, burada binlercesinin bulunduğu... Buradan yiyecek alıp, pisliklerini boşalttıkları...”⁷³⁴

“Ondan önce divler aleni olarak dünyada mutluca geziyor, kadınları erkeklerden çalıyor, ağlayanlara eziyet ediyorlardı. Zerdüşt Ahuna Vairyu'yu okuyunca divlerin hepsi korkup yer altına gizlendiler.”⁷³⁵ Avesta ve Zendlerde daevalar söylencelerdeki kötü varlıklara da benzemektedir.

Modern dönemde daevalar, mecazi anlaşılmaktadır. Şehzadi daevaları kötü iş yapanlar, aldaticılar, yanlış yolda olanlar, Khurşidyan ise insanın kötü yönünü niteleyen sıfatlar olarak yorumlamaktadır.⁷³⁶ Daevaların kötülüğünden korunmak amacıyla derlenen Vendidad kitabı da günümüzde önemini yitirmiştir.⁷³⁷

Gatha'da daevaların neliği, kimliği belirgin değildir. Bir bakıma kötülüğün temsilcileri, yapıcıları ve kötülük olarak tasvir edilmektedir. Gatha'da “ahuraongho/ahuralar” sözcüğü olumlu, “daeva” ise olumsuz anlam taşımaktadır. Gatha'nın karşıtlık ilkesi gereği daevaların negatif varlıklar veya kötü sıfatlar olması kuvvetle muhtemeldir. Akaman dışındaki daevalar hakkında herhangi bir ifade yer almamaktadır. Sonraki metinlerde ise daevalar şeytanımsı varlık konumundadırlar.

⁷³⁰ bkz. Mirfekhrayi, *Heft Ha*; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112-127; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁷³¹ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 59-65; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 144-145; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 223-228; Bahar, *Bundahišn*, s. 34.

⁷³² YS. 57: 18; Geldner, *Yasna*, s. 96; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 61; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 224; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 302.

⁷³³ VD. 5: 8-9; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 708-709; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 50-51.

⁷³⁴ VD. 7: 55-57; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 739-740; *Avesta*, s. 75-76.

⁷³⁵ ZYT. 80-81; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 347; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 500; Kanga, *Yasht*, s. 289; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 305; Aryen, *Nigareha*, s. 194.

⁷³⁶ Şehzadi, *Gatha*, s. 34, 59, 87, 90; Khurşidyan, *Pasukh*, s. 92-98.

⁷³⁷ Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 140.

Dolayısıyla Zerdüştî gelenekte daevalar inancı Gatha'dan kaynaklanmış ve ona dayandırılmış görülmektedir.

2. 3. 8. Zarathushtra/Zerdüşt

Avestaca; “Zarathushtra”, Pehlevice; “Zardušt”, Batılı kaynaklarda; “Zoroaster”, Farsça; “Zertošt”, “Zerdošt” biçimindedir. Soyunun adı Spitema’dır. “Zarathushtra”nın parlak yıldız, yıldızın oğlu, altın ışık, sarı ışık, sarı develerin sahibi, bilge, yaşlı, “Spitema”nın beyaz, kutsal, gibi anlamlara geldiği belirtilir. Bazı Zerdüştî uzmanlar “Spitema”yı Zerdüşt’ün adı, “Zarathushtra”yı da Zerdüşt’ün sıfatı olarak benimser.⁷³⁸

Zerdüşt’ün yaşadığı dönem hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Avesta’da ve Ahameniş yazıtlarında bununla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda M. Ö. 6000’ler ile M. Ö. 600’ler arasında çeşitli tarihlendirmeler yapılmaktadır. Modern dönem İranlı Zerdüştiler M. Ö. 1800, dilbilimciler M. Ö. 1200-1000 yıllarını benimserler. Tercih edilen genel görüş ise M. Ö. 1000’li yıllardır.⁷³⁹ Avesta’nın Yeştler bölümünün Rigveda’ya benzerliği nedeniyle dilbilimcilerin görüşü daha makuldur.

Zerdüşt’ün doğum yeri hakkında iki görüş bulunmaktadır. Tarihi ve geleneksel kaynaklara göre Batı İran/Urmiye, Avestaca’nın doğu İran dili olduğunu varsayanlara göre Doğu İran /Harezm-Baktriya bölgesidir.⁷⁴⁰

Zerdüşt’ün soyu eski İran hanedanlarından Pişdadilerden Feridun’a ulaşmaktadır. Babası Pouruşaspa, annesi Duğdova, dedesi Spitema, eşi Hvovi’dır.⁷⁴¹

Rivayetlere göre dindar bir aileden olan Zerdüşt, eğitimini tamamladıktan sonra yirmi yaşında iken dağda uzlete çekilip on yıl kalmıştır. Nehirde yıkanırken vizyon geçirip Ameşa Spentaların aracılığıyla göğe yükselmiş, Ahura Mazda tarafından “mantran/kutsal söz söyleyen” kişi olarak görevlendirilmiştir. Öğretisi, yakınları tarafından kabul edilmeyince az sayıdaki takipçisiyle Viştaspa’nın ülkesine (Harezm-Baktriya) gitmiş, gösterdiği mucizeler nedeniyle benimsenmiş, evlilik yoluyla onlarla

⁷³⁸ Purdavud, *Gatha*, s. 42-43; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 994; Beyani, *İran Bastan II*, s. 75; Uşideri, *Danışname*, s. 29-30; Caferi, *Dini Behi*, s. 97; Aştiyani, *Zertošt*, s. 45-54; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 54-55.

⁷³⁹ Beyani, *İran Bastan II*, s. 76-77; Boyce, *Zerdoştîyan*, s. 42; Purdavud, *Gatha*, s. 46-49; Amuzgar-Tafazzoli, *Ustureyi Zertošt*, s. 15-22; Aştiyani, *Zertošt*, s. 81-96; Mehr, *Felsefeyi Zertošt*, s. 117-126; Caferi, *Dini Behi*, s. 104-105; Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 10.

⁷⁴⁰ Beyani, *İran Bastan II*, s. 75; Purdavud, *Gatha*, s. 43-46; Amuzgar-Tafazzoli, *Ustureyi Zertošt*, s. 22-25; Razi, *Zertošt*, s. 38; Caferi, *Dini Behi*, s. 102-103; Bozorgmehr Keyani, *Der Pīramun Zendagani Zertošt*, Neşr Cami, Tahran 1388 hş. s. 35-40.

⁷⁴¹ Beyani, *İran Bastan II*, s. 74; Amuzgar-Tafazzoli, *Ustureyi Zertošt*, s. 165; Keyani, *Zendegani Zertošt*, s. 43-47; Vermaseren, *Ayini Mitra*, s. 189.

akrabalık kurmuştur. Viştaspa'nın Arcataspa ile yaptığı savaşta ise hayatını kaybetmiştir.⁷⁴²

Zerdüştilikte inanılması, uyulması gereken peygamberimsi tek kişi Zerdüş'tür. Göksel, ilahi söz getiren kişi manasında "vakhşur" adıyla betimlenir. Diğer dinlerde bulunan peygamberlere, peygamber benzeri kişilere ve öğretilerine inanılmaz.⁷⁴³

Gelenekte Zerdüş'ün "khwarenah/fere/tanrısal nur", "fravaşi /fereveher/tanrısal öz", ruh ve tenden yaratıldığına, seçildiğine, mucizeler gösterdiğine, göğe yükseldiğine inanılır.⁷⁴⁴

Günümüz modern anlayışında ise Zerdüş'ün mucizeler gösterdiğine, göğe çıktığına, inanılmamaktadır. Akıl, düşünce ve vicdanla tanrıya ulaştığına, ilham aldığına ve onun tarafından seçilip görevlendirildiğine inanılmaktadır.⁷⁴⁵

Gatha'da Zerdüş'ün Konumu;

Zerdüş özgür iradesiyle Spenta Mainyu'yu, iyiliği, doğruluğu seçmiştir. Ahura Mazda'nın öğretisini benimseyen, uyan, belağat sahibi kişidir.⁷⁴⁶

"Aem moi ida visto ye ne aevo sasnao guşata zaratuştro spitamo hvo ne mazda vaşti aşaiça çarekaretra sravayanghe hyat hoi hudemem dyai vaxezrahya." *Burada öğretiyi kabul eden biricik şahıs Zerdüş Spitema'dır. Ey Mazda bizim ve doğruluk için övgü, ilahi söylemek/öğretiyi yaymak istiyor. Bu nedenle ona güzel sözler söyleme/belağat verilmiştir.*⁷⁴⁷

Zerdüş, Ahura Mazda'nın mesajlarını Vohumen aracılığıyla almış, onun tarafından eğitilmiştir.⁷⁴⁸

"Spentem at twa mazda menghi ahura hyat ma vohu pairi-casat manangha hyat xşma uxzaiş didainghe paourvim sadra moi sans maşyaeshu zarazdaitiş tat verezyeidyai hyat moi mraota vahiştem." *Seni mukaddes bilirim ey Mazda Ahura, Vohumen bana gelip senin sözlerini öğretti. İnsanlar arasında senin öğretini yaymak sıkıntılı olsa da bu vazifemi en iyi biçimde yerine getiririm.*⁷⁴⁹

⁷⁴² Beyani, *İran Bastan II*, s. 77-78; Amuzgar-Tafazzuli, *Ustureyi Zertoşt*, s. 25-27.

⁷⁴³ Şahrakh, *Furuğu Mazdisni*, s. 43; Polat, *Günümüz İran Zerdüştiliği*, s. 47-48.

⁷⁴⁴ Amuzgar-Tafazzoli, *Ustureyi Zertoşt*, s. 102-105; Keyani, *Zendagani Zertoşt*, s. 72-73; E. W. West, *The Selection of Zadsparm (Vizidagihayi Zadsperm)*, Edited by Josep H. Peterson, s. 24-30.

⁷⁴⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 579; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 32; Khurşidyan, *Pasukh*, s. 58.

⁷⁴⁶ YG. 29: 8, 33: 6, 43: 16, 44: 2.

⁷⁴⁷ YG. 29: 8; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 292; Mobareke, *Gataha*, s. 99-102; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 105; Kanga, *Gatha*, s. 24; Humbach, *Gathas*, s. 122; Tarlan, *Zerdüş'ün Gataları*, s. 6.

⁷⁴⁸ YG. 34: 13; 43: 11, 43: 13, 43: 15.

⁷⁴⁹ YG. 43: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 394; Mobareke, *Gataha*, s. 475-478; Kanga, *Gatha*, s. 128; Humbach, *Gathas*, s. 154; Tarlan, *Zerdüş'ün Gataları*, s. 26.

Zerdüşt kutsal söz söyleyen kişi, yani zaotardır. Avestaca “zaotar” sözcüğü önder, tanrıyı öven, ilahi söyleyen ve tapan anlamına gelmektedir.⁷⁵⁰ Aryanlarda din adamı için “zaotar” sözcüğü kullanılmıştır. Rigveda’da ateş tanrısı Agni ve kurban töreni yöneten rahipler “hotar” olarak adlandırılmaktadır.⁷⁵¹ Zerdüştilikte dini töreni yöneten, Gatha okuyan baş din adamının adı “zaotar”dır.⁷⁵² Bu durum Zerdüşt’ün dini eğitim aldığı söylencesini veya böyle bir ortamda yetiştiğini doğrulamaktadır.

“Ye zaota aša erezuş hvo manyeuş a vahiştat kaya ahmat ava manangha ya verezyeidyai manta vasteryata ta toi izyai ahura mazda darštoişça hem-parštoişça.” *Ben doğruluğu öven ve en iyi cevhere uyan zaotarım. İyi düşünceyle çobanlığı yoluna koymak/görevimi yerine getirmek, seni görüp, sorarak hakikate ulaşmak istiyorum ey Ahura Mazda.*⁷⁵³

Zerdüşt kendisine ait güzel ilahiler söyleyen, mantracıdır.⁷⁵⁴ Avestaca “mantra” sözcüğü tanrısallık, kutsal, manevi söz, ilahi, “mantran” ise kutsal söz söyleyen, öğüt veren, övgücü, şair manasına gelmektedir.⁷⁵⁵ Mantra geleneği Hint kültüründe de bulunmaktadır.⁷⁵⁶

Gatha’da “mantra” sözcüğü dokuz, “mantran” iki yerde yer geçmektedir.⁷⁵⁷ Bir yerde ise “dregvato mantrasça/yalancının mantraları” ifadesiyle Zerdüşt karşıtlarının dinsel şiirleri kastedilmektedir.⁷⁵⁸

“Ya xşatra gerehmo hişasat açıştahya demane manangho angheuş maraxtaro ahya yaeça mazda cigerezat kame twahya mantrano dutim ye iş pat daresat aşahya.” *Grehma en kötü düşüncenin sarayını/cehennemi, yaşamı mahvetme gücünü ister. Onlar*

⁷⁵⁰ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 176; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 775; Sasanfer, *Gataha*, s. 412.

⁷⁵¹ Kaya, *Rigveda*, s. 129, 624-625; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 184.

⁷⁵² Uşideri, *Danışname*, s. 301-302; Boyce, *Zerdoştıyan*, s. 42; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 209; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 585; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 999; Razi, *Zetoşt*, s. 157; Malandra, *Dini İran Bastan*, s. 265; Mirfakhrayi, *Vohukhşatra Gah*, s. 13; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, s. 26.

⁷⁵³ YG. 33: 6; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 340; Mobareke, *Gataha*, s. 337-340; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 353; Kanga, *Gatha*, s. 86; Humbach, *Gathas*, s. 137; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 17.

⁷⁵⁴ YG. 28: 3, 30: 2.

⁷⁵⁵ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 14, 337; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 784; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 296-297; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1056; Uşideri, *Danışname*, s. 438; Sasanfer, *Gataha*, s. 373; Razi, *Zertoşt*, s. 21.

⁷⁵⁶ Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 253.

⁷⁵⁷ YG. 28: 5, 28: 7, 29: 7, 31: 6, 32: 13, 43: 14, 44: 14, 44: 17, 45: 3, 50: 5, 50: 6.

⁷⁵⁸ YG. 31: 18.

*mantracının öğütlerinin yayılmasını kınar/şikâyet eder, doğruluğa ulaşılmasını engellemeyi arzularlar.*⁷⁵⁹

Zerdüşt, yenileyici, reformcu, fayda getiren Saoşyant olarak kendisini betimlemiştir.⁷⁶⁰ Yolu, yaşamı yenileyen Saoşyantların öğretisine/vicdanlarına uyup, onlar gibi olmayı istemiştir.⁷⁶¹

“Tem advanem ahura yem moi mraoş vangheuş managho daenao saoşyantannm ya hu-kereta aşatçit urvaxşat hyat çivišta hudabyo mijdem mazda yehya tu datrem.” *Bana bildirdiğin yol, iyi düşüncenin/Vohumen’in ve Saoşyantların öğretisine, vicdanına uymaktadır. Doğru ve iyi işler mutluluğa ulaştırır. Ey Mazda iyilere vaat ettiğin ödülü sen verirsin.*⁷⁶² Bu kıtada Zerdüşt’ün kendisinden başka mantracıların, Saoşyantların da olduğunu farkında olduğu anlaşılmaktadır.

Zerdüşt, insanların doğru yolu seçmeleri, öğretisini yaymaları, mutluluğa, kurtuluşa kavuşmaları için öğüt verir, onlara rehberlik etmiştir.⁷⁶³ Gatha’da Zerdüşt din kurucusu, önder, bilge konumundadır.

“Sraota geuşaiş vahišta avænata suçā manangha avænāo viçitahya narem narem xvaxyai tanuye para maze yaongho ahmai ne sazdyai baodanto paiti.” *Bu en güzel sözlerle kulak veriniz. İki yol arasındaki farkı herkes kendisi düşünüp görsün. Son gün/büyük olay erişmeden önce yolunuzu seçiniz, başkalarına öğretiniz.*⁷⁶⁴

Zerdüşt’ün Ahura Mazda İle İlişkisi;

Zerdüşt sığınacak, himaye edilecek, öğretisini yayacak yer ve koruyucu aramış, Ahura Mazda’ya yakarıшта bulunarak durumunu arz etmiştir. Amacına ulaşmak için kendi ailesini ve memleketini terk edip Viştaspa’nın ülkesine gitmiş. Onun tarafından himaye edilip, öğretisini burada şekillendirmiştir.⁷⁶⁵

⁷⁵⁹ YG. 32: 13; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 334; Mobareke, *Gataha*, s. 301-304; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 313; Kanga, *Gatha*, s. 76; Humbach, *Gathas*, s. 135; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 15.

⁷⁶⁰ YG. 30: 9, 45: 11, 48: 9, 53: 2; İbrahim Purdavud, *Soşyans*, 3. bs. Neşri Fereveher, Tahran 1390 hş. s. 20; Haşim Razi, *Saoşyant, Mevud u Peyamber Ahirzaman Mazdisnan Zertoşti*, İntişarat Behcet, Tahran 1389 hş. s. 10.

⁷⁶¹ YG. 34: 13; Mobareke, *Gataha*, s. 421-424.

⁷⁶² YG. 34: 13; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 356; Mobareke, *Gataha*, s. 421-424; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 439; Kanga, *Gatha*, s. 110; Humbach, *Gathas*, s. 142; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 22.

⁷⁶³ YG. 28: 5, 30: 1, 30: 2, 45: 1, 45: 3, 46: 10, 53: 4, 53: 5.

⁷⁶⁴ YG. 30: 2; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 298; Mobareke, *Gataha*, s. 119-123; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 129; Kanga, *Gatha*, s. 30; Humbach, *Gathas*, s. 123; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 7.

⁷⁶⁵ YG. 46: 1, 46: 2, 46: 6, 44: 16, 51: 18.

“Kanm nemoi zann kutra nemoi ayeni pairi xvaetuş airyamanasça dadaiti noit ma xşnauş ya verezena heça naeda daxvyeuş yoi sastaro dregvanto kata twa mazda xşnoşai ahura.” *Nereye yönelip gideyim, sığınayım. Yakınlar, dostlar/büyükler, ileri gelenler benden kaçıyorlar. Yalancı yöneticiler, işbirlikçilerinden de hoşnut değilim. Ey Mazda Ahura seni nasıl razı edebilirim?*⁷⁶⁶

Zerdüşt hakikata ulaşmak, doğru yolun gereklerini öğrenmek, iyi kötü, davranışların karşılığının ne olacağını bilmek için Ahura Mazda’ya sorular yöneltmiş, bilgilendirilme talebinde bulunmuştur.⁷⁶⁷ Zerdüşt’ün duygu, düşünce ve kabullerinin muhatabı tanrıdır.⁷⁶⁸ Ahura Mazda’ya övgü, yakarışını sunmuş, ona güvenmiş, doğru yolu yaymada ondan yardım talebinde bulunmuştur.⁷⁶⁹

“Uştā ahmai yahmai uştakahmaiçit vase-xşayans mazdao dayat ahuro utayuiti tevişi gattoi vasemi aşem deredyai tat moi dao aramaite rayo aşiş vangheuş gaem manangho.” *Mazda Ahura’dan isterim ki güç, kudret ve doğruluğa ulaşma dileğimi kabul etsin. Ey Armaiti, temiz düşünceye uygun yaşayışı ve ödülünü bana arttır.*⁷⁷⁰

Zerdüşt, Ameşa Spentalara da övgüde bulunup yardım istemiştir.⁷⁷¹ Bir bakıma ihtiyacı olan alanla ilgili Ahura Mazda’nın sıfatını, bazen manevi varlığı anarak yardım dilemiştir.

“Atça toi vaem xyama yoi im fraşem kerenaon ahum mazdaosça ahuraongho amoyastra barana aşāça hyat hatra manao bavāt yatra çiştiş anghat maeta.” *Ey Mazda ve Ahuralar, biz insanlara doğru yol gösterenler/yaşamı yenileyenler gibi yaşamak istiyoruz. Bize yardım et ki Aşa’ya/doğruluğa uyup şüpheden uzaklaşalım.*⁷⁷²

⁷⁶⁶ YG. 46: 1; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 426; Mobareke, *Gataha*, s. 625-628; Kanga, *Gatha*, s. 171; Humbach, *Gathas*, s. 167; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 34.

⁷⁶⁷ YG. 28: 11, 31: 5, 33: 6, 31: 14, 31: 15, 31: 16, 31: 17, 34: 7, 34: 12, 34: 15, 44: 1, 44: 2, 44: 3, 44: 4, 44: 6, 44: 7, 44: 8, 44: 9, 44: 10, 44: 11, 44: 12, 44: 13, 44: 14, 44: 15, 44: 16, 44: 17, 44: 18, 44: 19, 44: 20, 46: 1, 46: 7, 47: 5, 48: 2, 48: 8, 48: 9, 48: 10, 48: 11, 49: 6, 49: 7, 50: 1, 50: 2, 50: 3, 50: 4, 50: 5, 51: 2, 51: 11.

⁷⁶⁸ YG. 28: 10, 29: 8, 31: 10, 31: 22, 32: 11, 32: 13, 32: 16, 33: 3, 34: 9, 34: 10, 34: 13, 43: 5, 43: 7, 43: 9, 43: 11, 43: 13, 43: 15, 43: 16, 45: 8, 45: 11, 46: 5, 46: 6, 46: 8, 46: 14, 46: 18, 46: 19, 48: 1, 48: 7, 49: 2, 49: 4, 49: 5, 50: 5, 50: 10, 51: 8, 51: 9, 51: 14, 53: 4.

⁷⁶⁹ YG. 28: 10, 29: 5, 29: 10, 30: 9, 33: 10, 33: 12, 32: 16, 34: 3, 34: 4, 43: 2, 43: 3, 43: 4, 43: 13, 43: 16, 46: 4, 46: 8, 47: 4, 49: 3, 49: 8, 49: 10, 50: 6, 50: 11, 51: 1, 51: 7, 51: 10, 51: 18.

⁷⁷⁰ YG. 43: 1; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 386; Mobareke, *Gataha*, s. 435-438; Kanga, *Gatha*, s. 117; Humbach, *Gathas*, s. 151; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 25.

⁷⁷¹ YG. 28: 7, 30: 7, 30: 9, 31: 4, 33: 8, 34: 5.

⁷⁷² YG. 30: 9; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 302; Mobareke, *Gataha*, s. 148-151; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 157; Kanga, *Gatha*, s. 37; Humbach, *Gathas*, s. 125; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 8.

Bazı araştırmacılar YG. 53: 2’de yer alan “zaratuştriş spitamo” sözcüğünün Zerdüşt’ün oğlu İsadvaster’i işaret ettiğini belirtir.⁷⁷³ Kanga, Şehzadi ve bazı araştırmacılar bu sözcüğü Zerdüşt’ün takipçileri, dostları, taraftarı anlamında çevirmişler.⁷⁷⁴ Humbach ve Insler, Zerdüşt’ün oğlu biçiminde yorumlamışlar.⁷⁷⁵ Zaratuştriş sözcüğü fravarane duasında yer alır, bir bakıma Zerdüştilik kavramının da kaynağı olarak yorumlanmaktadır.

Heft Ha’da Zerdüşt adı yer almamaktadır.⁷⁷⁶ Avesta ve Zendlerde ise din kuruculuğundan, kurtarıcı, yardım istenilen, koruyucu, cezalandırıcı, manevi güç ve konuma yükselmiştir. Maddi âlemi korumakla sorumlu olan yazataların önderi olarak benimsenmiştir.⁷⁷⁷ Fravaşisine övgüde bulunan, yardım istenilen kişilik olarak görülmektedir.⁷⁷⁸ “Durucları/aldatma divlerini” ve karapanları korkunç karanlığa, belaya/cehenneme sürecektir.⁷⁷⁹

“Haomemçe parahaomemça ayese yeşti xuşnumaine zarathuștrahe spitamahe așaono fravaše aoxto namano yazatahe.” *Așavan/doğru olan Spitama Zerdüşt’ün yazata olarak adlandırılan fereveherini mutlu kılmak için Haoma ve parahoma sunuda bulunuruz.*⁷⁸⁰

“Nipayoiș mașim urvatem yavaetaite zarathuștra aurvatat paro dușmainyaot...” *Ey Zerdüşt her zaman dost olanı düşmandan korumalısın...*⁷⁸¹

Avesta’da Zerdüşt, dini ve dünyevi iyi olan şeylerin ilk yapıcısı, önderidir.⁷⁸² Mitra, Verehram, Ram, Anahita, Drvaspa gibi büyük yazatalara övgüde, sunuda ve yardım talebinde bulunmaktadır.⁷⁸³ Gatha’da olmayan temizlik biçimleri, dini kurallar,

⁷⁷³ Purdavud, *Gatha*, s. 582; Sasanfer, *Gataha*, s. 1093; Mirfakhrayı, *Vohukhșatra Gah*, s. 10.

⁷⁷⁴ Kanga, *Gatha*, s. 284; Taraporewala, *The Religion*, s. 145; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 85; Şehzadi, *Gatha*, s. 272; Azergoșasp, *Gatha*, c. II, s. 270; Vahidi, *Gatha*, s. 140; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 122.

⁷⁷⁵ Humbach, *Gathas*, s. 192; Insler, *Gathas*, s. 111.

⁷⁷⁶ bkz. Mirfakhrayı, *Heft Ha*; Purdavud, *Yeștha*, c. I, s. 112-127; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁷⁷⁷ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 137, 193; Purdavud, *Yeștha*, c. I, s. 363; Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 186; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 111, 165, 340; c. II, s. 940; Ușideri, *Danișname*, s. 148.

⁷⁷⁸ YS. 3: 21, 16: 2, 24: 5, 26: 5.

⁷⁷⁹ Purdavud, *Yeștha*, c. I, s. 155; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 294.

⁷⁸⁰ YS. 3: 21; Geldner, *Yasna*, s. 11; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 137; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 111; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 212.

⁷⁸¹ HYT. 24; Purdavud, *Yeștha*, c. I, s. 61; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 277; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 31.

⁷⁸² Purdavud, *Yeștha*, c. II, s. 78-79; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 424-429; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 229.

⁷⁸³ Purdavud, *Yeștha*, c. I, s. 282-283, 384-387, 488-489, c. II, s. 125-126; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 316-317, 349-350, 382, 436; Aryen, *Nigareha*, s. 191-195.

kefareter ve cezalarla ilgili Ahura Mazda'ya sorduğu çeşitli soruları ve aldığı yanıtlar Vendidad'da yer almaktadır.⁷⁸⁴

Gatha'da Zerdüşt'ün nereli olduğu, nerede doğduğu, anne-babası, aile bireyleri, çocukluk, gençlik dönemi, eğitim süreci ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ailesinden sadece küçük kızı Pouruçista ve amcasının oğlu Maidyomah'ın adı yer almaktadır.

Gelenekte, Zendlerde anlatılan Zerdüşt'ün çocukluğunda çeşitli tehlikelerden korunduğu, uzlete çekildiği, vizyon görüp göğe yükseldiği, mucizeler gösterdiği, gibi rivayet ve söylenceler Gatha'da yer almamaktadır. Zerdüşt'ün Ahura Mazda'ya nasıl dua, ibadet ve niyazda bulunduğu da belirtilmemektedir.

Zerdüşt, Gatha'da arayış içinde olan kişinin ruhsal durumunu yansıtmakta, sığınacak yer ve kendisini koruyacak birilerine ulaşma çabası içindedir. Sürekli kaygı halinde Ahura Mazda'dan ve Ameşa Spentalardan yardım ve koruyucu dilemekte, zihinsel-manevi sorularına cevaplar, sorunlara çareler aramaktadır.

Gatha'da Zerdüşt'ün teolojik mücadeleden ziyade sosyal mücadelesi daha baskın görünmekte, yeni bir dini-sosyal düzen kurma gayreti içindedir. Dönemin siyasi, toplumsal ve dini önderlerini eleştirmekte onları yalancılık ve zulümle suçlamaktadır. Kendisine uyan ve uymalarını umduğu iyi liderleri ise övmektedir. Daevayasnacılarla sürekli mücadele içinde olup, onları yalancılık, bozgunculuk, kötülük ve zulümle suçlamaktadır. Kendisine uyanları, taraftarlarını düşmanlara karşı uyarmakta, onlara karşı maddi manevi mücadeleye çağırmaktadır.

Zerdüşt, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanları övmekte onları çalışmaya teşvik etmektedir. Onlara baskı uygulayanları ve zulmedenleri ise şiddetle kınamaktadır.

Zerdüştü geleneğinde Zerdüşt'ün peygambervari tek kişi olduğu inancı Gatha bağlamına aykırıdır. “Zaotar”, “mantran”, “saosyant”, “fereşem kerenaon” kavramlarının Gatha'nın oluşumunda Zerdüşt ve o dönemin toplumu tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Zerdüşt bu kavramlarla kendi öğretisini açıklamakta, çağrıda bulunmakta, dolayısıyla bu özellikleri taşıyan ilk kişinin kendisi olmadığı görülmektedir. Kendisinden sonra bu sıfatlara kimsenin sahip olamayacağı da belirtilmemektedir.

Gatha'da Zerdüşt, eski geleneği yenileyen, reforme eden, yeni bir din, toplum ve ahlak anlayışı kurmaya çalışan reformcu kişidir.

⁷⁸⁴ Aryen, *Nigareha*, s. 195-202; bkz. Vendidad.

2. 3. 9. Eskatoloji

Zerdüştilikte ölümden sonra yargılanma, Çinvat Köprüsü'nden geçiş, cennet, cehennem, Araf/Hemistagan, kıyamet, diriliş gibi eskatolojik inançlar bulunmaktadır.⁷⁸⁵

Zerdüşti gelenekte ölüm olayı Ustavizutu/Astavizat, Vayubed, Druc Nasu daevaları/divleri tarafından gerçekleştirildiğine inanılır.⁷⁸⁶ Ölen kişinin cesedi yok olup tabiata, canı ise rüzgâra karışır. Ruhu üç gece cesedin yanında durur, dördüncü günün sabahı Çinvat Köprüsü'nden geçip cennete veya cehenneme gider. Kişinin daenası/vicdanı, Çinvat'ta ruhuna eşlik eder, iyilere güzel kız, kötülere ise çirkin kocakarı gibi görünür. Kişinin fravaşisi/tanrısal özü, temiz olarak Ahura Mazda'nın katına döner. Nevruz Bayramı'ndan önce yakınlarını ve yaşadıkları yerleri ziyaret için dünyaya gelir, bayram sabahı semaya geri döner.⁷⁸⁷

Ölen kişinin ferdi hesabı, sorgusu Çinvat Köprüsü'nde yapılır. Yazatalardan Raşnu ölenlerin amellerini tartar, Mitra ve Sraoşa ona eşlik eder. Sevabı ağır basanlar genişleyen köprüden geçip Vohumen eşliğinde cennete girerler. Günahkârlar, kötüler ise Vizariş daevasının etkisiyle keskin kılıç gibi olan Çinvat Köprüsü'nden erimiş madene düşerler.⁷⁸⁸

Ölenlerin dirilişi ve son yargılama Saoşyant'ın gelişi ve fereşekert ile gerçekleşecek, dünya yenilenip kötülükten temizlenecektir.⁷⁸⁹

Gatha'da Çinvat Köprüsü ve fereşekert dışında ölüm süreci, ölüm daevaları, yargılama süreci yer almamaktadır.

Gatha'nın Ahiret anlayışının açığa çıkması, daha iyi anlaşılması için konuları, kavramları ayrıntılı bir biçimde inceleyip sunacağız.

Gatha'da iki dünya, bu dünya, öbür dünya;

Gatha'da bu dünya-öteki dünya manasında dünya-ahiret karşıtlığı belirgin değildir. Fakat bunu çağrıştıran “maddi-manevi dünya”, “maddi-ruhi yaşam” ifadeleri bulunmaktadır. Avestaca “astva” sözcüğü kemik, maddi şey, “manangho” manevi, ruhi,

⁷⁸⁵ Oymak, *Zerdüştilik*, s. 159-165; Polat, *Günümüz İran Zerdüştiliği*, s.70-73.

⁷⁸⁶ Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 153; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 704-711; Razi, *Mead*, s. 20-22; Asana, *Metnhayi Pehlevi*, s. 71; Uşideri, *Danışname*, s. 106; *Avesta*, s. 57-60.

⁷⁸⁷ Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 62-63; Bahar, *Bundahişn*, s. 129-130; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 51; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 511; Kadyani, *Tarihi Edyan*, s. 107-109.

⁷⁸⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 870; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 387-388; Bahar, *Bundahişn*, s. 129-131; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 53; Ahmet Tafazzoli, *Minoye Khard*, İntişarat Tus, Tahran 1391 hş. s. 24-25.

⁷⁸⁹ Boyce, *Zerdoştîyan*, s. 52-53; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1021; Uşideri, *Danışname*, s. 368; Malandra, *Dini İran Bastan*, s. 271-272; Rezaiyan Hak, *Kelam Zertoştî*, s. 181; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 181.

düşünsel anlamına gelmektedir.⁷⁹⁰ Gatha'da "astva" ve "manangho" dünya ve ahireti karşılaştırma bağlamında iki yerde geçmektedir.⁷⁹¹

"Ye vao mazda ahura pairi-casai vohu manangha maibyo davoï ahvao astvatasça hyatça manangho ayapta aşat haça yaiş rapento daidit xvatre." *Ey Mazda Ahura, Vohumen ile size yöneleceğim, doğruluk vasıtasıyla, dindarlara mutluluk ve neşe veren maddi-manevi âlemin ödülünü bana bahşedin.*⁷⁹²

Gatha'da Ruhun Ölümsüzlüğü, Ebedilik, Sonsuz Yaşam;

Gatha'da ruhun ölümsüzlüğü ve ebedilik inancı bulunmaktadır. Bağlamına göre "urva", "ameretat", "utayuiti" sözcükleriyle ifade edilmektedir.

Avestaca "urva" sözcüğü ruh manasına gelmektedir.⁷⁹³ Gatha'da ruhun ölümsüz olduğu, iyilerin ruhlarının mutlu, kötülerin sıkıntıda olacağı ifade edilmektedir.

"Yehya sava işaonti radangho yoi zi cva aonghareça bvantiça ameretaiti aşauo urva aeşo utayuta ya neranş sadra dregvato taça xşatra mazdao danmış ahuro." *Geçmişte yaşamış, şimdi ve gelecekte yaşayacak olanlar faydanın onun elinde olduğunu anlayacaklar. Doğruların ruhu ölümsüz, mutlu, güçlü, yalancılarınsa sıkıntıda olacaktır. Bunu Mazda Ahura kendi kudretiyle yarattı/kararlaştırdı.*⁷⁹⁴

Avestaca "ameretat" sözcüğü ölümsüzlük, ebedilik ve süreklilik anlamına gelmektedir.⁷⁹⁵ Gatha'da ebedi, iyi yaşam bağlamında "ameretat" üç yerde geçmektedir.⁷⁹⁶

"Ta debenaota maşim hucyatoiş ameretatasça hyat vao aka managha yeng daeveng akasça mainyuş aka şyaotanem vaçangha ya fraçinas dregvantem xşayo." *Siz ey daevalar, kötü ruhun, kötü düşünce ve sözle size öğrettiği işi yaparak insanları iyi yaşam ve ölümsüzlükten mahrum ediyor, aldatıyor yalana/yalancıya uyuyorsunuz.*⁷⁹⁷

⁷⁹⁰ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 6; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 62; Sasanfer, *Gataha*, s. 62-65; Kanga, *Gatha*, s. 6; Taraporewala, *The Religion*, s. 87; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 33-34.

⁷⁹¹ YG. 28: 2, 43: 3.

⁷⁹² YG. 28: 2; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 276-277; Mobareke, *Gataha*, s. 28-32; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 33; Kanga, *Gatha*, s. 6; Humbach, *Gathas*, s. 117; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 3.

⁷⁹³ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 9; Azergoşasp, *Gatha*, c. 1, s. 73; Sasanfer, *Gataha*, s. 72.

⁷⁹⁴ YG. 45: 7; Mobareke, *Gataha*, s. 604-608; Kanga, *Gatha*, s. 165; Humbach, *Gathas*, s. 165; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 33.

⁷⁹⁵ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 106-107; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 756; Sasanfer, *Gataha*, s. 338.

⁷⁹⁶ YG. 32: 5, 45: 7, 48: 1.

⁷⁹⁷ YG. 32: 5; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 326; Mobareke, *Gataha*, s. 267-270; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 281; Kanga, *Gatha*, s. 68; Humbach, *Gathas*, s. 133; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 14.

Avestaca “utayuiti” sözcüğü ebedilik, devamlı, ölümsüzlük, sağlamlık ve gençlik anlamına gelmektedir.⁷⁹⁸ Gatha’da sekiz yerde geçmekte, insana yenilenme ve ebedi yaşamın verilmesi ima edilmektedir.⁷⁹⁹

“Ahmaiça xşatra casat manangha vohu aşāça at kehrpem utayuitiş dadat aramaitiş anma aeşam toi aonghat yata ayangha adanaiş paouruyo.” *Khşatra, Vohumen, Aşa/doğruluk yardıma gelir. Erimiş maden sınavından geçip senin mükâfatına kavuşabilmeleri için Armaiti de insana güç, kuvvet verir.*⁸⁰⁰

Dünyanın Sona Erişi/Kıyamet;

Gatha’da bu dünyanın sona erişi, kıyametvari olayın olup olmayacağı belirgin değildir. Fakat dünyanın yıkılışını ima eden ifadeler yer almaktadır.

Avestaca “yaongho”, pay, coşma, kükreme, ödül, öfkelenme, büyük olay, anlamlarına gelmektedir.⁸⁰¹ Gatha’da dünyanın sonu, kıyameti, yargılama gününü dolaylı olarak iki yerde geçmektedir.⁸⁰²

“Sraota geuşaiş vahišta avaenata suçā manangha avarenao viçitahya narem narem xvaxyai tanuye para maze yaongho ahmai ne sazdyai baodanto paiti.” *Bu en güzel sözlerle kulak veriniz. İki yol arasındaki farkı herkes kendisi düşünüp görsün. Son gün/büyük olay erişmeden önce yolunuzu seçiniz, başkalarına öğretiniz.*⁸⁰³ Pahlavi Yasna, Purdavud ve Azergoşasp’a göre son gün, büyük olay ifadesiyle yeniden diriliş, kıyamet, Behmerdi’ye göre ise ödül ve ceza günü kastedilmektedir.⁸⁰⁴

Öbür Dünya/Ahiret;

Gatha’da öbür dünya, ahiretvari yaşam inancı dolaylı olarak bulunmaktadır. Bağlamına göre “apeme”, “aparo”, “parahum” sözcükleriyle ifade edilmektedir.

Avestaca “apeme” sözcüğü son, yaşamın sonu, sonunda anlamına gelmektedir.⁸⁰⁵ Gatha’da dört yerde öbür dünyayı çağrıştırmaktadır.⁸⁰⁶

⁷⁹⁸ Purdavud, *Yaddaştā*, s. 85; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 758; Sasanfer, *Gataha*, s. 421.

⁷⁹⁹ YG. 30: 7, 33: 8, 34: 11, 43: 1, 45: 7, 45: 10, 48: 6, 51: 7.

⁸⁰⁰ YG. 30: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 302; Mobareke, *Gataha*, s. 140-143; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 149; Kanga, *Gatha*, s. 10; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 8

⁸⁰¹ Purdavud, *Yaddaştā*, s. 64; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 772; Sasanfer, *Gataha*, s. 182; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. III, s. 1174.

⁸⁰² YG. 30: 2, 49: 9.

⁸⁰³ YG. 30: 2; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 298; Mobareke, *Gataha*, s. 119-123; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 129; Kanga, *Gatha*, s. 30; Humbach, *Gathas*, s. 123; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 7.

⁸⁰⁴ Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 298; Purdavud, *Yaddaştā*, s. 68; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 226; c. 2, s. 596-598; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 129.

⁸⁰⁵ Purdavud, *Yaddaştā*, s. 80; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 753; Sasanfer, *Gataha*, s. 193.

⁸⁰⁶ YG. 30: 4, 43: 5, 44: 19, 48: 4.

“Ye dat mano vahyo mazda aşyasça hvo daenanm şyaotanaça vaçanghaça ahya zaoşeng uştiş vareneng haçaite twahmi xratao apemem nana anghat.” *Bazen iyi, bazen kötü düşünen, vicdanını/dinini işi ve sözü vasıtasıyla arzularına tabi kılan kimse, senin aklına/yargılamana göre sonunda ötekilerden ayrı kalacaktır ey Mazda.*⁸⁰⁷

Avestaca “aparo” sözcüğü ileride, diğer, gelecekte anlamına gelmektedir.⁸⁰⁸ Gatha’da iki yerde öbür dünyayı çağrıştırmaktadır.⁸⁰⁹

“Ye ayat aşavanem divamnem hoi aparem xşayo daregem ayu temangho duşxvaretem avaetas vaço tem va ahum dregvanto şyaotanaiş xvaiş daena naesat.” *Doğru kişiye uyan gelecekte aydınlığa/cennete ulaşacak, yalancılar uzun süreli alçaklık, karanlık/kötü yemek ve ağlamaya/cehenneme maruz kalacaktır. İşleriniz, vicdanınız sizi buna yöneltecektir.*⁸¹⁰

Avestaca “parahum” sözcüğü gelecek, diğer, ebedi, sıkıntısız yaşam anlamına gelmektedir.⁸¹¹ Gatha’da bir yerde bununla öbür dünya kastedilmektedir.

“Ye moi aşat haitim haça vareşaiti zaratuştrai hyat vasna fraşotemem ahmai mijdem hanente parahum mane vistaiş mat vispaiş gava azi taçit moi sans tvem mazda vaedişto.” *Benim öğretimimi, Zerdüşt’ün dünyayı yenileme arzularını doğrulukla iyi şekilde yerine getiren kimse, bu dünyada arzuladığı iyi nimete, gelecek yaşayışta da mutluluğa/ödüle kavuşacaktır. Ey en iyi bilen Mazda bunları bana sen açıkladın.*⁸¹²

Bu verilere göre öbür dünya, gelecek ebedi yaşam anlayışı Gatha’da bulunmaktadır.

Fereşekert/Yenilenme/ Diriliş;

Zerdüşti gelenekte Saoşyant’ın gelişiyle dünyanın yenilenip, temizleneceği, insanların yeni bedenlere kavuşacağı, arınacağı inancı, anlayışı bulunmaktadır.⁸¹³

Gatha’da ölülerin dirilmesi, yeniden bedenlenmesi ile ilgili ifadeler açık biçimde yer almamaktadır. Fakat bedensel dirilişi, yeni yaşamı çağrıştıran “fraşem ahum/yeni

⁸⁰⁷ YG. 48: 4; Mobareke, *Gataha*, s. 738-741; Kanga, *Gatha*, s. 214; Humbach, *Gathas*, s. 177; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 65.

⁸⁰⁸ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 136; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 753; Sasanfer, *Gataha*, s. 308.

⁸⁰⁹ YG. 31: 20, 45: 11.

⁸¹⁰ YG. 31: 20; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 320-322; Mobareke, *Gataha*, s. 238-242; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 249; Kanga, *Gatha*, s. 60; Humbach, *Gathas*, s. 131; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 11.

⁸¹¹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 300; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 445; Sasanfer, *Gataha*, s. 816.

⁸¹² YG. 46: 19; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 440; Mobareke, *Gataha*, s. 698-701; Khazai, *Gatha*, s. 112; Kanga, *Gatha*, s. 197; Humbach, *Gathas*, s. 173; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 37.

⁸¹³ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1021; Uşideri, *Danışname*, s. 368; West, *Zadsperm*, s. 48. Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 572-573.

yaşam” ifadesi geçmektedir.⁸¹⁴ Avestaca “fraša” sözcüğü tazeleme, yenileme, parlak, “ahu” yaşam, varlık, dünya manasına gelmektedir.⁸¹⁵ Dolayısıyla Gatha’da yeni hayat, yaşamın, dünyanın, insanın yenilenme, yani dirilme anlayışı bulunmaktadır. Fakat bunun hangi mahiyette olduğu belirgin değildir.

Gelenekteki “fereşkert” inancı Gatha’dan kaynaklanmış görünmektedir. Ölülerin dirilişi, bedenlenişi dolaylı olarak yer almaktadır. Yasna, Yeşthler, Vendidad ve Zendlerde ise fereşkert olayının mahiyeti açık ve belirginleşmiştir.

“Saoçi buye ahmya nmane mat saoçi buye ahmya nmane raoçahi buye ahmya nmane vaxşathi buye ahmya nmane dareğemçit aipi zrvanem upa suranm frašo keretim haza surayao vanghuyao frašo keretoış.” *Sen bu sarayda parla, her zaman parla ve aydınlık ol, uzun zaman, taki dirilişe/yenilenmeye, iyi dirilişe/yenilenmeye kadar.*⁸¹⁶

“Yat kerenavanm frašem ahum azareşintim amereşintim afrithyantim apuyantim yavaecim yavaesum vaso xşasrem yat irista paiti usenghiştanm casat cuyo amerextiş dataiti frašem vasna anghuş.” *Onlar ki dünyayı yenilerler: yaşlanmama, ölmeme, kokmama, solmama, canlılık mutluluk olur. O zaman insanlar kalkacaklar, ölümsüz olarak yaşama başlayacaklar, Saoşyant dünyayı arzusuna göre yenileyecektir.*⁸¹⁷ “...Ben bu adamı sana veriyorum. Sen bu adamı büyük dirilme gününde bana geri ver.”⁸¹⁸

Zendler’de “freşkert/yenilenme”, “restakhiz/dirilme”, “tani pasin/son bedenlenme”, olayının Saoşyant’ın gelişile gerçekleşeceği bariz biçimde yer almaktadır.⁸¹⁹

“Önce Keyümers’in kemikleri, sonra meşya ve meşyane ve diğer insanlar diriltilecek. Saoşyant 57 yıl içinde bütün ölüleri diriltecektir.”⁸²⁰

⁸¹⁴ YG. 30: 9, 34: 15.

⁸¹⁵ Purdavud, *Yaddaşa*, s. 88; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 781-782; Sasanfer, *Gataha*, s. 215.

⁸¹⁶ YS. 62: 3; Geldner, *Yasna*, s. 104; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 82; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 241; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 314.

⁸¹⁷ ZYT. 11; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 332; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 487; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 290; Kanga, *Yasht*, s. 256-257.

⁸¹⁸ VD. 18: 51; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 855; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 198; *Avesta*, s. 136.

⁸¹⁹ Mohammad Taki Raşed Mohassel, *Dinkard Heftom*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1389 hş. s. 120; Bahar, *Bundahişn*, s. 146; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 47; Asana, *Metnhayi Pehlevi*, s. 215; Hidayet, *Zend Vohumen Yasn*, s. 37; Boyce, *Menabi*, s. 150; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 208.

⁸²⁰ BD. 19; Bahar, *Bundahişn*, s. 146; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 208.

Gatha'da ölümden sonra diriliş olayı belirgin olmamasına rağmen bunu çağrıştıran ifadeler yer almaktadır. Dolayısıyla bu durum Gatha'da dolaylı olarak yeniden diriliş inancının olduğu anlamına gelmektedir.

Öbür Dünyanın Evreleri, Özellikleri;

Gatha'da yenilenen dünyanın, yani ahiretin nasıl olacağı belli değildir. Fakat uzun, ebedi olacağının ima eden ifadeler yer almaktadır.

Avestaca “darega” sözcüğü uzun süre, devamlı anlamına gelmektedir.⁸²¹ Gatha'da dört yerde ahiretteki yaşam, ödül ve cezanın uzun süreli oluşu bağlamında geçmektedir.⁸²²

“Hyat ta urvata saşata ya mazdao dadat maşyaongho xvitiça eneiti hyatça daregem dregvodebyo raşo savaça aşavabyo at aipi taiş anghaiti ušta.” *Mazda'nın insanlar için belirlediği mutluluk-sıkıntı kanunun farkında olursanız, doğrulara uzun süre/sonsuz mutluluk, yalancılara sıkıntı, acı vardır.*⁸²³

Çinvato Peretu/Çinvat Köprüsü;

Zerdüştî gelenekte erimiş madenden oluşan, cehennemin üzerinde bulunduğu inanılan köprüdür.

Avestaca “çinvat” sözcüğü ayırma, ayıklama, seçme, deneme, “peretu” geçiş, geçirme, sınır, köprü anlamına gelmektedir.⁸²⁴ Gatha'da üç yerde “çinvato peretu” kavramı yer almaktadır. Ölenler Çinvat Köprüsü'nü geçmek zorundadırlar.⁸²⁵

“Xşatraiş yucen karapano kavayaşça akaiş şyaotanaiş ahum merengeidyai maşim yeng xve urva xvaeça xraodat daena hyat aibi-gemen yatra çinvato peretuş yavoi vispai druco demanai astayo.” *Karapanlar ve kaviler insanları mutlu hayattan mahrum etmek için çirkin işlere sevkederler. Çinvat Köprüsü'ne yaklaştıkları zaman onların ruh ve vicdanları korkuya kapılıp yalan evine/cehenneme girip sürekli kalacaklar.*⁸²⁶

Zerdüşt, Çinvat Köprüsü'nden geçişte iyilere rehberlik edecektir.

“Ye va moi na gena va mazda ahura dayat angheuş ya tu voista vahişta aşim aşai vohu xşatrem manangha yansça haxşai xşmavatanm vahmai a fro taiş vispaiş çinvato

⁸²¹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 94; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 772; Sasanfer, *Gataha*, s. 227; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 696-697.

⁸²² YG. 30: 11, 31: 20, 33: 5, 43: 13.

⁸²³ YG. 30: 11; Mobareke, *Gataha*, s. 156-159; Kanga, *Gatha*, s. 39; Humbach, *Gathas*, s. 125; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 8.

⁸²⁴ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 250; Azergoşasp, *Gatha*, c. 2, s. 387-388; Sasanfer, *Gataha*, s. 777; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. I, s. 514.

⁸²⁵ YG. 46: 10, 46: 11, 51: 13.

⁸²⁶ YG. 46: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 434; Mobareke, *Gataha*, s. 666-670; Khazai, *Gatha*, s. 109; Kanga, *Gatha*, s. 187; Humbach, *Gathas*, s. 171; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 35.

frafra peretum.” *Ey Mazda Ahura, erkek olsun kadın olsun kim hayatında iyi şeyi yerine getirirse, Vohumen’in aydınlığında, Aşa’nın ödülünü ve Khşatra’nın egemenliğini elde eder. Sana övgüye/ibadete rehberlik ettiğim insanlarla Çinvat Köprüsü’nü geçeceğim.*⁸²⁷

Avesta ve Zendlerde Çinvat Köprüsü belirgin, övgüde bulunan manevi varlık konumundadır.⁸²⁸

“Yata vaşi iza angho aşava fraparayaonghe urvanem taro çinvato peretum vahištahe angheuṣ...” *Eğer sen aş a yolunda/doğrulardan olursan ruhun Çinvat Köprüsü’nden geçer ve en iyi yere/cennete gireceksin.*⁸²⁹ “...Çinvat Köprüsü’ne övgüde bulunuruz.”⁸³⁰

Modern Zerdüştî anlayışında Çinvat Köprüsü mecazi olarak yorumlanır, “çinvato peretu” ifadesinin iyi ile kötüyü ayırmanın sembolizmi olduğuna inanılır.⁸³¹

Gatha’da “çinvato peretu”nun mahiyeti belirgin değildir. Yazataların, geçişteki rolünden, daeva Vizariş’in engellemesinden bahsedilmemektedir. Kadim din ve mitolojilerde ruhun öbür âleme geçişini anımsatan köprü, kayık sembolizmine benzemektedir. Zerdüştî gelenekte yer alan Çinvat Köprüsü inancı Gatha’dan kaynaklanmış, ona dayandırılmıştır.

Ayangha/ Erimiş Madenden Geçiş Sınavı;

Zerdüştî gelenekte fereşekert sonrası bütün insanların erimiş madenden geçip temizleneceği inancı bulunmaktadır.⁸³² Gatha’da bu durumu ima eden sözcükler yer almaktadır.⁸³³

Avestaca “ayangha” sözcüğü demir, maden, erimiş maden, ateş sınavı anlamına gelmektedir.⁸³⁴ Gatha’da üç yerde erimiş maden sınavından geçmeyi, arınmayı

⁸²⁷ YG. 46: 10; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 434; Mobareke, *Gataha*, s. 662-665; Khazai, *Gatha*, s. 108; Kanga, *Gatha*, s. 186; Humbach, *Gathas*, s. 170; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 35.

⁸²⁸ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 870; Bahar, *Bundahišn*, s. 129; Mirfekhrayi, *Bağın Yasn*, s. 110-111; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 49; Razi, *Mead*, s. 253-259; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 201; *Avesta*, 143.

⁸²⁹ YS. 71: 16; Geldner, *Yasna*, s. 117; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 113-114; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 265; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 330-331; *Avesta*, s. 290.

⁸³⁰ VS. 7: 1; Purdavud, *Visperad*, s. 42; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 537; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 345.

⁸³¹ Sasanfer, *Gataha*, s. 778-779; Caferi, *Dini Behi*, s. 190.

⁸³² Bahar, *Bundahišn*, s. 147; Boyce, *Zerdoştîyan*, s. 52-53; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 208; Bakeri, *Dinhayi İran Bastan*, s. 53.

⁸³³ YG. 30: 7, 31: 19, 32: 7, 51: 9.

⁸³⁴ Purdavud, *Yaddaṣṭha*, s. 86; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 883; Sasanfer, *Gataha*, s. 206; Behrami, *Ferheng Vajehayi Avesta*, c. I, s. 104-105; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 151.

çağrıştırmaktadır.⁸³⁵ YG. 31: 19'da yer alan “atra suxra/kızıl ateş” ifadesiyle erimiş maden sınavının kastedildiği bazı yorumcular tarafından belirtilir.⁸³⁶

“Ahmaiça xşatra casat manangha vohu aşāça at kehrpem utayuitiş dadat aramaitiş anma aeşam toi aonghat yata ayangha adanaiş paouruyo.” *Khşatra, Vohumen, Aşa/doğruluk yardıma gelir. Erimiş maden sınavından geçip senin mükâfatına kavuşabilmeleri için Armaiti de insana güç, kuvvet verir.*⁸³⁷

Zendlerde insanların fereşekerte üç günlük erimiş maden sınavından geçip arınacakları yer almaktadır.

“Bütün insanlar erimiş madenden geçip temizlenecekler, iyi olan ılık süttten, kötü olan erimiş madenden geçiyor gibi hissedecektir.”⁸³⁸

Dhalla'ya göre Ahura Mazda son yargılamada ateşle iyilere ödül, kötülere ceza verecektir.⁸³⁹

Modern Zerdüştilikte erimiş maden sınavından geçme inancı benimsenmemektedir.⁸⁴⁰

Gatha'da erimiş maden sınavının mahiyeti belirgin değildir. Fakat gelenekteki erimiş maden sınavını, son yargılanmayı çağrıştırmaktadır.

Hemistegan/Araf;

Zerdüştilikte iyilikleri ile kötülükleri eşit olanların cennet ve cehennemden ayrı olarak kalacakları Hemistegan denilen Araf'a benzer bir yer inancı bulunmaktadır. Burada günahı ve sevabı eşit olanlar soğuk ve sıcak azabı çekip temizlenecekler.⁸⁴¹ Gatha'da bu durumu ima eden, bu doğrultuda yorumlanabilen sözcükler yer almaktadır.⁸⁴²

Avestaca “hemyasaite” sözcüğü birbirine karışmış ve değerlendirmek anlamına gelmektedir.⁸⁴³

⁸³⁵ YG. 30: 7, 32: 7, 51: 9.

⁸³⁶ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 135; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 426; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 245.

⁸³⁷ YG. 30: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 302; Mobareke, *Gataha*, s. 140-143; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 149; Kanga, *Gatha*, s. 10; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 8

⁸³⁸ Bahar, *Bundahišn*, s. 147; E. W. West, *Dadistani Dinik and Epistles of Manuskihar*, Oxford Universty Press 1882, s. 74; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 208.

⁸³⁹ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 43

⁸⁴⁰ Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 112; Sasanfer, *Gataha*, s. 204-206.

⁸⁴¹ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1083-1084; Uşideri, *Danışname*, s. 446; Boyce, *Zerdoştıyan*, s. 52; Şahrakh, *Furuğu Mazdisni*, s. 88; Razi, *Mead*, s. 636; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 177.

⁸⁴² YG. 33: 1, 48: 4.

⁸⁴³ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 172; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 795; Sasanfer, *Gataha*, s. 392; Behmerdi, *Gataha*, s. 335.

“Yataiş ita vareşaita ya data angheuş paouruyehya ratuş şyaotana razišta dregvataeça hyatça aşauene yexvyäça hemyasaite mitahya yaça hoi arezva.” *Ezeli kanuna göre yargılayıcı, yalancıların, doğruların, iyilik ve kötülükleri karışık olanların hesabını görecektir.*⁸⁴⁴ Bazıları bu kıtayı Hemistegan’a işaret olarak yorumlamışlar.⁸⁴⁵

Avestaca “nana” sözcüğü ayrı, seçkin, ayrı mekân anlamına gelmektedir.⁸⁴⁶

“Ye dat mano vahyo mazda aşyasça hvo daenanm şyaotanaça vaçanghaça ahya zaoşeng uştış vareneng haçaite twahmi xratao apemem nana anghat.” *Bazen iyi, bazen kötü düşünen, vicdanını/dinini işi ve sözü vasıtasıyla arzularına tabi kılan kimse, senin aklına/yargılamana göre sonunda ötekilerden ayrı kalacaktır ey Mazda.*⁸⁴⁷ Bazıları da bu kıtayı Hemistagan’a işaret olarak yorumlamışlar.⁸⁴⁸

Gatha sonrası dönemde “hemyasaite” sözcüğü Hemistegan’a dönüşmüştür. Zendlerde Hemistegan inancı belirginleşmiştir.⁸⁴⁹

Modern Zerdüştî anlayışında Hemistegan inancı benimsenmez. Azergoşasp’a göre bu inanç Sasaniler döneminde Hristiyanlık’tan Zerdüştiliğe geçmiştir.⁸⁵⁰

Gatha’da “hemyasaite” ve “nana” sözcük anlamında kullanılmıştır. Muhtemelen Zendlerde oluşan Hemistegan inancına kaynaklık etmiş, dayanak olmuştur.

Yargılama, Ödül ve Ceza;

Zerdüştî gelenekte insanların ve daevaların yaptıklarının karşılığını göreceği inancı bulunmaktadır. Ödül ve ceza, ölüm sonrası Çinvat Köprüsü’nü geçince Mitra, Raşnu ve Sraoşa tarafından yapılan yargılamadan sonra başlayıp fereşekerte kadar devam edecektir.⁸⁵¹ Fereşekert sonrası Angra Mainyu ve daevalar cehennemin karanlığına atılacaklar.⁸⁵² Bir anlamda onların cezası ebedi olacaktır.

⁸⁴⁴ YG. 33: 1; Mobareke, *Gataha*, s. 317-320; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 333; Kanga, *Gatha*, s. 81; Humbach, *Gathas*, s. 136; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 17.

⁸⁴⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 550; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 338.

⁸⁴⁶ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 309; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 498; Sasanfer, *Gataha*, s. 863; Razi, *Mead*, s. 82.

⁸⁴⁷ YG. 48: 4; Mobareke, *Gataha*, s. 738-741; Kanga, *Gatha*, s. 214; Humbach, *Gathas*, s. 177; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 65.

⁸⁴⁸ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 496.

⁸⁴⁹ Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 112; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 54; Mazdapur, *Şayest Naşayest*, s. 84-86; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 203; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 550-551.

⁸⁵⁰ Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 102; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 550-551.

⁸⁵¹ Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 28; Dhabhar, *Saddar*, s. 2.

⁸⁵² Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 985; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 78; Hidayet, *Zend Vohumen Yasn*, s. 41.

Gatha'da doğruların, iyilerin, yalancı ve kötülerin yaptıkları işlerden yargılanacağına işaretler yer almaktadır.⁸⁵³ Ahura Mazda yapılan iyi ve kötü amellerin karşılığını verecektir.⁸⁵⁴

Gatha'ya göre iyilerin, doğruların, kötü ve yalancıların amellerinin karşılığını göreceği barizdir. Fakat yargılamanın mahiyeti, ödül ve ceza sürecinin detayları, yazataların rolü yer almamaktadır.

Ödül ve Cezanın Mahiyeti;

Zerdüştî gelenekte ödül ve ceza ruhsal ve bedenseldir. Gatha'da bu durum belirgin değildir. Fakat ruhsal ve bedensel oluşu çağrıştıran ifadeler yer almaktadır.⁸⁵⁵

“Yehya sava işaonti radangho yoi zi cva aonghareça bvantiça ameretaiti aşauo urva aeşo utayuta ya neranş sadra dregvato taça xşatra mazdao danmiş ahuro.” *Geçmişte yaşamış, şimdi ve gelecekte yaşayacak olanlar faydanın onun elinde olduğunu anlayacaklar. Doğruların ruhu ölümsüz, mutlu, güçlü; yalancıların ise sıkıntıda olacaktır. Bunu Mazda Ahura kendi kudretiyle yarattı/kararlaştırdı.*⁸⁵⁶

Bu kıtaya göre ruhların ölümsüzlüğü, insanların ödül veya cezaya çarptırılması gerçekleşecektir. Fakat beden buna dâhil olup olmadığı belirtilmemektedir. Gatha'da Bunu ima eden “kehrpem utayuitiş” ifadesi yer almaktadır. Avestaca “kehrp” sözcüğü beden, vücut, ceset, cisim, ten, boy, kişi, “utayuiti” ebedilik, güç anlamına gelmektedir.⁸⁵⁷ Bedenin ebediliği anlamına gelen “kehrpem utayuiti” bir bakıma ödül ve cezanın bedensel oluşunu çağrıştırmaktadır.

“Ahmaiça xşatra casat manangha vohu aşāça at kehrpem utayuitiş dadat aramaitiş anma aeşam toi aonghat yata ayangha adanaiş paouruyo.” *Khşatra, Vohumen, Aşa/doğruluk yardıma gelir. Erimiş maden sınavından geçip senin mükâfatına kavuşabilmeleri için Armaiti de insana güç, kuvvet verir.*⁸⁵⁸

Heft Ha'da ahiretin bedensel oluşuna işaret eden ifadeler geçmektedir.⁸⁵⁹

“Humaim thva ijim yazatem aşanghaçim dademaide atha tu ne gayasça astentaosça xvyao uboyo anghvo hatanm hudastema.” *Seni humayun/egemen mutluluk*

⁸⁵³ YG. 32: 6, 33: 1, 48: 1, 48: 4, 48: 8, 51: 7, 51: 14.

⁸⁵⁴ YG. 30: 11, 31: 14, 43: 5, 44: 19, 45: 7, 51: 6, 51: 9.

⁸⁵⁵ YG. 30: 7, 45: 7.

⁸⁵⁶ YG. 45: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 420-422; Mobareke, *Gataha*, s. 604-608; Kanga, *Gatha*, s. 165; Humbach, *Gathas*, s. 165; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 33.

⁸⁵⁷ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 85; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 782, 785; Sasanfer, *Gataha*, s. 205; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 150.

⁸⁵⁸ YG. 30: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 302; Mobareke, *Gataha*, s. 140-143; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 149; Kanga, *Gatha*, s. 10; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 8

⁸⁵⁹ Mirfakhrai, *Heft Ha*, s. 52-53;

ve doğruluğa sahip yazata biliriz. Her iki dünyada ten ve canımızın koruyucusu olasin.⁸⁶⁰ Metinde yer alan “uboyo anghvo” her iki dünyada, her iki varlık, anlamına gelen sözcüğü Mirfekrayi, Humbach ve West iki varlık biçiminde çevirmişler.⁸⁶¹

Zendlere göre Cennet ve cehennemdeki ödül ve ceza bedenseldir.⁸⁶²

Modern Zerdüştî anlayışında genelde bedensel ödül ve cezaların olmadığına inanılır. Gatha’da ödül ve cezalandırmanın ruhsal oluşu daha baskın görünmekle birlikte bedenseli de ima etmektedir. Geleneksel anlayış muhtemelen buradan kaynaklanarak Gatha’ya dayandırılmıştır.

2. 3. 9. 1. Cennet

Cennet inancı Gatha’da belirgin değildir. Fakat bunu ima ve tasvir eden birkaç sözcük bulunmaktadır. Bunlardan “vahišta” ve “demane garo” zamanla Avesta’da ve Zendler’de cennet manasında kavramlaşmıştır.

Avestaca “vahišta” sözcüğü en iyi, en iyi yaşam, mutluluk, yüce makam anlamına gelmektedir.⁸⁶³ Gatha’da üç yerde cennetimsi yaşamı, mutluluğu, ödülü çağrıştırmaktadır.⁸⁶⁴ Gatha sonrası metinlerde cennet manasında kavramlaşmıştır. Pehlevicede “vahišt”, Farsça’da ise ses dönüşümü sonucu “behešt”e dönüşmüştür. Purdavud, Azergoşasp, Şehzadi, Sasanfer, YG. 28: 8’de “vahištem/en iyi” sözcüğünü cennet, Taraporewala, en yüce gök, Mills ve Insler, YG. 30: 4’ü gök, cennet manasında yorumlamışlar.⁸⁶⁵ Şusteri, Vahidi, Khazai, Kanga, Humbach, West ve Nanavutty sözcük anlamıyla çevirmişler.⁸⁶⁶

“Vahištem tva vahišta yem aša vahišta hazaošem ahurem yasa vaunuš naroi frašaoštraï maibyaça yaeibyaşa it raonghaonghoi vispai yave vangheuš manangho.” *Ey her şeyden en iyi olan ve arzusu en iyi Aşa/doğruluk ile bir olan Ahura, cesur*

⁸⁶⁰ YH. 41: 3; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 42; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 209; *Avesta*, s. 246.

⁸⁶¹ Mirfekrayi, *Heft Ha*, s. 53; Humbach, *Gathas*, s. 150; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 176.

⁸⁶² Gignoux, *Arda Viraz*, s. 81; Uryan, *Ketibehayi İrani Miyane*, s. 171; Behram Faravaşi, *Karnameye Ardeshire Babakan*, İntişarat Danişgahe Tehran, Tahran 1390 hş. s. 110.

⁸⁶³ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 18-19; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 792; Sasanfer, *Gataha*, s. 88; Şusteri, *Gatha*, s. 237; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 58.

⁸⁶⁴ YG. 28: 8, 30: 4, 43: 2.

⁸⁶⁵ Mobareke, *Gataha*, s. 54-57; Purdavud, *Gatha*, s. 438, 452, 500; Azergoşasp, *Gatha*, s. 35; Şehzadi, *Gatha*, s. 50; Sasanfer, *Gataha*, s. 87; Taraporewala, *The Religion*, s. 89; Insler, *Gathas*, s. 33; Lawrence Mills, *Five Zarathushtrian Gathas*, Erlangen 1894, s. 41.

⁸⁶⁶ Şusteri, *Gatha*, s. 39, 46, 114; Vahidi, *Gatha*, s. 13, 23, 66; Khazai, *Gatha*, s. 37, 46, 80; Kanga, *Gatha*, s. 12, 32, 119; Humbach, *Gathas*, s. 119, 124, 151; West, *Hymny of Zoroaster*, s. 41, 51, 95; Nanavutty, *Gathas*, s. 74, 78, 109.

*Fraşaoştra ve dostlarım için Vohumen'in/iyi düşüncenin sürekli olan en iyi şeyi/cenneti dilerim.*⁸⁶⁷

Heft Ha da vahişta en iyi şeyanlamına gelmektedir.⁸⁶⁸ Gatha sonrası metinlerde “vahişta” sözcüğü hem cennet hemde iyi yaşamı kastetmektedir.⁸⁶⁹

“...peretumçit he urvanem vahiştem ahum fraparayeni azem yo ahuro mazdao a vahiştat anghaot a vahiştat aşat a vahiştæibyō raoçanghe...” *Ben Ahura Mazda onun ruhunu köprüden geçirip en iyi yaşama/cennete en iyi aşaya, en iyi aydınlığa ulaştıracam.*⁸⁷⁰ “Onlar bunu böyle zannederler ki: üç grup insan vahişte/cennete ulaşır; biri bilgin, diğeri bilginin dostu, öteki bilginin karşıtı olmayan kişi.”⁸⁷¹

Gatha'da cenneti ima eden sözcüklerden biri de “demane garo”dur. Avestaca “demane” sözcüğü ev, saray, “garo” şarkı, övgü, ilahi, “demane garo” şarkı evi, cennet, arş anlamına gelmektedir.⁸⁷² Gatha'da Ahura Mazda'nın, bilenlerin, Vohumen'in/iyi düşüncenin sarayı, manasında “demane garo” üç yerde yer almaktadır.⁸⁷³ Purdavud, Azergoşasp, Şusteri, Şehzadi, Sasanfer, Kanga, Insler ve Chatterji cennet manasında yorumlamışlar.⁸⁷⁴ Humbach, karşılama evi, Mills, West, Nanavutty, Khazai ve Vahidi şarkı evi manasında çevirmişler.⁸⁷⁵

“At vao yazai stavas mazda ahura hada aşā vahiştaça manangha xşatraça ya işo staonghat a paiti akao aredreng demane garo seraoşane.” *Ey Mazda Ahura sizi, Aşa,*

⁸⁶⁷ YG. 28: 8; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 282; Mobareke, *Gataha*, s. 54-57; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 57; Kanga, *Gatha*, s. 12; Humbach, *Gathas*, s. 119; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 4

⁸⁶⁸ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 113, -127; Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 30- 31, 35; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 199-204; Mirfakhrayı, *Heft Ha*, s. 43-52; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁸⁶⁹ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 208; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 104; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 173; Mirfakhrayı, *Bağān Yasn*, s. 26-27; Ferzane Goştasb-Nadya Hacıpor, *Enderz Oşnar Dana*, Pejuheşgah Ulum İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1393 hş. s. 66-67.

⁸⁷⁰ YS. 19: 6; Geldner, *Yasna*, s. 46, Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 208, Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 173; Mirfakhrayı, *Bağān Yasn*, s. 26-27; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 261.

⁸⁷¹ DK. 6: 205; Mirfakhrayı, *Dinkard Şeşşom*, s. 66, 188.

⁸⁷² Purdavud, *Yaddaştha*, s. 126-127; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 897; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. I, s. 470; Sasanfer, *Gataha*, s. 717; Şusteri, *Gatha*, s. 236; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 42; Razi, *Mead*, s. 85.

⁸⁷³ YG. 45: 8, 50: 4, 51: 15.

⁸⁷⁴ Mobareke, *Gataha*, s. 826-829; Purdavud, *Gatha*, s. 527, 564, 576; Azergoşasp, *Gatha*, s. 234, 259; Şusteri, *Gatha*, s. 149, 195, 299; Şehzadi, *Gatha*, s. 236, 261; Sasanfer, *Gataha*, s. 1056; Kanga, *Gatha*, s. 166, 240, 268; Insler, *Gathas*, s. 77, 99, 107; Chatterji, *The Hymns*, s. 696.

⁸⁷⁵ Mills, *Gathas*, s. 231, 329, 361; Humbach, *Gathas*, s. 166, 184, 189; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 119, 147, 159; Nanavutty, *Gathas*, s. 124, 145, 151; Khazai, *Gatha*, s. 101, 128, 139; Vahidi, *Gatha*, s. 91, 123, 134.

*Vohumen, Khşatra'yı övüyor, niyazda bulunuyorum. Doğru yolda ilerleyip mükâfat evinde/cennette dostlarının sesine kulak vermeyi diliyorum.*⁸⁷⁶

“Demane garo” sözcüğü Gatha sonrası metinlerde “garodman”a dönüşerek cennetin yüce katı, gorziman/arş, manasında yer almaktadır.⁸⁷⁷

“Garo nmanem uruyo asti aşavaoyo naeçiş drvatanm asene paitiş garo nmanem ravohe aşayaonem çitrem ahurem mazdam.” *Gorziman iyi insanlar içindir, yalancılar oraya ve Ahura Mazda'ya ulaşamayacaktır.*⁸⁷⁸

“Dürüst olanların ruhları Ahura Mazda'nın, Ameşa Spentaların altın tahtına, gorzimana, Ahura Mazda'nın, Ameşa Spentaların, bütün kutsal varlıkların ikametgâhına doğru mennuniyetle ilerler.”⁸⁷⁹ “Görevini yapan insanlar Ohrmezd, Ameşa Spentalar ve doğruların yeri olan garodmana ulaşırlar.”⁸⁸⁰

Cennetin Özellikleri;

Gatha'da cennetin mutluluk, aydınlık, ebedilik sarayı, bahçe, nimet evi ve huzur mekânı oluşu dolaylı olarak bulunmaktadır. Bağlamına göre “huşiti”, “vastra”, “raoçah”, “xvareta”, “haurvatat”, “ameretat” sözcükleriyle ifade edilmektedir.

Avestaca “huşiti” sözcüğü mutluluk, rahat, huzur, iyi saray, iyi yer anlamına gelmektedir.⁸⁸¹ Gatha'da iki yerde cenneti çağrıştırmaktadır.⁸⁸²

“Ada zi ava druco avo bavaiti skendo spayatrahya at asišta yaocante a huşitoiş vangheuş managho mazdao aşaxvyaça yoi zazenti vanghao sravahi.” *Yalanın yıkıcılığı sona erdiğinde, iyiler, Mazda, Vohumen/iyi düşünce ve Aşa/doğruluk sarayına/mutluluğa, arzularına ulaşacaklar.*⁸⁸³ Azergoşasp, Sasanfer ve Khazai'ye göre bu kıtada cennete işaret edilmiştir.⁸⁸⁴

⁸⁷⁶ YG. 50: 4; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 466; Mobareke, *Gataha*, s. 826-829; Kanga, *Gatha*, s. 240; Humbach, *Gathas*, s. 184; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 69.

⁸⁷⁷ Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 422, 466, 480; Mirfakhrayı, *Dinkard Şeşşom*, s. 81; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 281; Faravaşi, *Ferheng Pehlevi*, s. 214; Mackanzie, *Pahlavi Dictionary*, s. 35.

⁸⁷⁸ AYT. 4; Purdavud, *Yeştâ*, c. I, s. 140-141; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 288; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 43.

⁸⁷⁹ VD. 19: 32; Mirfakhrayı, *Hadoxt Nask*, s. 153-154; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 869-871; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 213.

⁸⁸⁰ ŞN. 13: 8; Mazdapur, *Şayest Naşayest*, s. 180.

⁸⁸¹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 91; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 796, Sasanfer, *Gataha*, s. 162.

⁸⁸² YG. 29: 10, 30: 10.

⁸⁸³ YG. 30: 10; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 304; Mobareke, *Gataha*, s. 152-155; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 161; Kanga, *Gatha*, s. 38; Humbach, *Gathas*, s. 125.

⁸⁸⁴ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 296; Sasanfer, *Gataha*, s. 218-219; Khazai, *Gatha*, s. 49.

Avestaca “vastra” sözcüğü bahçe, çimen, otlak, toprak, ova, saray anlamına gelmektedir.⁸⁸⁵

“Ye aşāune vahišto xvaetu va at va varezenyo airyamna va ahura vidans va twaxşangha gavoī at hvo aşahya anghat vangheuşça vastre manangho.” *Ey Ahura yakınları ve dostlarına iyi davranıp, yaratılanları/sığırı koruyan doğru kişi, Aşa/doğruluk ve Vohumen’in/iyi düşüncenin sarayına/bahçesine ulaşacaktır.*⁸⁸⁶ Haug, Azergoşasp, Şehzadi ve bazılarının göre bu kıtada “vastra” ile cennet kastedilmiştir.⁸⁸⁷

Avestaca “raoçah” sözcüğü aydınlık, ışık, göğün aydınlığı, aydınlık ülkesi, günler manasındadır.⁸⁸⁸

“At ta vaxşya işento ya mazdata hyatçit viduşe staotaça ahurai yesnyaça vangheuş manangho humanzdra aşā yeça ya raoçebiş daresata urvaza.” *Bunları dinlemek ve anlamak isteyenler için söylüyorum. Ahura, Vohumen ve Aşa’ya yapılan övgüler insanı aydınlığa/mutluluğa, parlak saraya ulaştırır.*⁸⁸⁹ Azergoşasp, Purdavud, Şehzadi, Keyani burada geçen “raoçebiş”i cennet olarak yorumlamışlar.⁸⁹⁰

Gatha sonrası Avesta ve Zendler’de cennetin bir bölümünün adı, sıfatı “Anağra-Raoçangh/Sonsuz ışık”tır.⁸⁹¹ Bu isim muhtemelen Gatha’dan kaynaklanmıştır.

“Avanayeni spentem mainyum haça raoxşna garo nmana us patayeni angrem maiyum ereğaza haça dujangha...” *Ben Spenta Mainyu’yu aydınlık gorzimandan aşağıya çekerim, Ehrimen’i karanlık cehennemden yukarıya çıkarırım...*⁸⁹²

Bağın Yasn’da cennet “vahiştæibyō raoçebyō/en iyi aydınlık” olarak betimlenir.⁸⁹³

Gatha’da iyilerin kavuşacağı mutluluk ve nimetlerden bahsedilir. Bu nimetler Zerdüştî gelenekte iyilere verilecek olan cennet nimetlerinden bazılarını anımsatmaktadır. Avestaca “xvareta” sözcüğü yiyecek, gıda, aydınlık, parlamak

⁸⁸⁵ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 32; Azergoşasp, *Gatha*, s. 566, Sasanfer, *Gataha*, s. 201; Şusteri, *Gatha*, s. 257.

⁸⁸⁶ YG. 33: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 338; Mobareke, *Gataha*, s. 325-328; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 341; Kanga, *Gatha*, s. 83; Humbach, *Gathas*, s. 136; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 17.

⁸⁸⁷ Haug, *Essays*, s. 153; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 563-566; Şehzadi, *Gatha*, s. 105.

⁸⁸⁸ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 107; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 774; Sasanfer, *Gataha*, s. 256.

⁸⁸⁹ YG. 30: 1; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 296; Mobareke, *Gataha*, s. 115-118; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 125; Kanga, *Gatha*, s. 29; Humbach, *Gathas*, s. 125; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 7.

⁸⁹⁰ Mobareke, *Gataha*, s. 115-118, Azergoşasp, *Gatha*, s. 50; Şehzadi, *Gatha*, s. 54.

⁸⁹¹ Mirfakhrayi, *Hadoxt Nask*, s. 64; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 30; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 512-513;

⁸⁹² ZYT. 44; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 338, 466; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 492; Kanga, *Yasht*, s. 268-269.

⁸⁹³ Mirfakhrayi, *Bağın Yasn*, s. 26, 110-111.

anlamına gelmektedir.⁸⁹⁴ İranlı çevirmenler genelde bu sözcüğü aydınlık, Purdavud, Humbach, yiyecek, Nanavutty ise beslenme manasında çevirmiştir.⁸⁹⁵

“At toi ube haurvaosça xvaretaï a ameretataosça vangheuş xşatra manangho aşā mat aramaitiş vaxšt utayuiti tevişi taiş a mazda vidvaeşanm twoi ahi.” *Olgunluk ve ebedilik senin iki nimetindir, aydınlığa yöneltirler. Vohumen, Aşa, Armaiti insanın güç ve sağlamlığını artırır. Böylece dümana karşı zafere ulaştırırsın, ey Mazda.*⁸⁹⁶

Gatha'nın “xvareta” sözcüğünün hangi manada kullanıldığı tam olarak belirgin değildir. Fakat bu sözcük Zerdüştî gelenekte yer alan cennet yiyeceği anlayışını da çağrıştırmaktadır. Avesta ve Zendlerde yer alan cennet yiyeceği inancı muhtemelen buradan kaynaklanmış veya buna dayandırılmıştır.

“Doğruların fravaşileri, cennetliklerin ruhlarına Medyozerem’de yapılmış cennet gıdaları olan su, mey, şeker, bal sunarlar.”⁸⁹⁷

Gatha’da iyilerin kavuşacağı mutluluk ve nimetler arasında haurvatat/olgunluk ve ameretat/ölümsüzlük yer almaktadır.⁸⁹⁸ Bunun nerede verileceği belirgin değildir. Ameretat’ın ölümsüzlük, ebedilik anlamı gereği muhtemelen öbür dünyayı ve cenneti de ima ediyor olmalıdır.

“Tem ne yasnaiş aramatoiş mimagjo ye annmeni mazdao sravi ahuro hyat hoi aşā vohuça çoist manangha xşatroi hoi haurvata ameretata ahmai stoi danm tevişi utayuiti.” *Mazda Ahura’yı yaraşır şekilde övmelisin, büyük saymalısın. Vohumen ve Aşa’sı vasıtasıyla, bize kendi egemenliğiyle sarayında mutluluk, kudret, haurvatat/olgunluk ve ameretat/ebedilik vereceğini vaat etti.*⁸⁹⁹

Gatha’da ima edilen cennet imajı sonraki metinlerde somut olarak yer almaktadır. Avesta’da ve Zendler’de cennet dört tabakadan oluşmaktadır.⁹⁰⁰ Bazı Pehlevi eserlerde ise yedi bölümden oluştuğu belirtilir.⁹⁰¹ Genel kabul, iyi düşünce, iyi iş, iyi söz ve garodman/anağraeşva raoçangho/sonsuz ışıktan oluşan dört tabakadır. Cennetin dört tabakadan oluşu Gatha 45: 8’den kaynaklanmıştır.

⁸⁹⁴ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 156; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 769; Sasanfer, *Gataha*, s. 492.

⁸⁹⁵ Mobareke, *Gataha*, s. 413-416; Khazai, *Gatha*, s. 77; Humbach, *Gathas*, s. 142; Nanavutty, *Gathas*, s. 105.

⁸⁹⁶ YG. 34: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 354; Mobareke, *Gataha*, s. 413-416; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 431; Kanga, *Gatha*, s. 108; Humbach, *Gathas*, s. 142; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 21.

⁸⁹⁷ AOG. 15-16; Razi, *Mead*, s. 31; *Avesta*, s. 296.

⁸⁹⁸ YG. 31: 6, 31: 21, 32: 5, 34: 1, 4: 17, 44: 18, 45: 5, 45: 7, 45: 10, 47: 1, 48: 1, 51: 7.

⁸⁹⁹ YG. 45: 10; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 422-424; Mobareke, *Gataha*, s. 617-620; Kanga, *Gatha*, s. 168; Humbach, *Gathas*, s. 166; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 33.

⁹⁰⁰ Malandra, *Dini İran Bastan*, s. 277; *Avesta*, s. 310; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 178.

⁹⁰¹ Asana, *Metnhayi Pehlevi*, s. 155; Razi, *Mead*, s. 204.

“Tem ne staotaiş nemangho a vivareşo nu zit çaşmaini vyadaresem vangheuş manyeuş şyaotanahya uxzaxvyaça viduş aş a yem mazdanm ahurem at hoi vahmeng demane garo nidama.” *İlahi ve dualarımla ona yönelir, gönlümle Mazda Ahura’yı görürüm. Aşa, iyi cevher/iyi düşünce, iyi söz ve iyi işle onu tanır, övgülerimi gorzimanda sunarım.*⁹⁰²

Zerdüştî metinlerde cennetin dört tabakasının neler olduğu hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. YG. 45: 8’den kaynaklandığı muhtemel olan anlayışa göre iyi düşünce, iyi söz, iyi iş, sonsuz ışık cennetin tabakalarıdır.⁹⁰³

“Paoirim gama frabarar yo narş aşaoon urva humate paiti nidazat. Bitim gama frabarar yo narş aşaoon urva huxte paiti nidazat. Thritim gama frabarar yo narş aşaoon urva hvarşte paiti nidazat. Tuirim gama frabarar yo narş aşaoon urva anağraesva raoçohva paiti nidazat.” *İyi kişinin ruhunu birinci adımla humata/iyi düşünce, ikinci adımla huxta/iyi söz, üçüncü adımla hvarşte/iyi iş, dördüncü adımla anağraesva raoçohva/sonsuz ışık cennetine ulaşır.*⁹⁰⁴

Diğer anlayışa göre Zerdüştî gelenekte ay, yıldız, güneş ve sonsuz aydınlık cennetin tabakalarıdır.⁹⁰⁵

“Cennete girdiğinde yıldız, ay, güneş ve Ahura Mazda sevinecek, cennete girene selam sana ey insan sen çürümükte olan dünyadan çürümeyen dünyaya (zararlı dünyadan ebedi saraya) geçtin.”⁹⁰⁶

Ardavirafname’de cennetin dört tabakası birleşmiştir: iyi düşünce/yıldız ülkesi, iyi söz/ay ülkesi, iyi iş/güneş ülkesi, aydınlık yurdu/garodman şeklinde yer almaktadır.⁹⁰⁷

Zendlere göre cennetin özellikleri: güzellik, mutluluk, güvenlik, korkusuzluk, güzel kıyafetler, zinetler, yataklar, yiyecekler ve evliliğidir.⁹⁰⁸

Cennetin özellikleri Gatha’da dolaylı olarak yer almaktadır. Avesta ve Zendlerde “vahişta” ve “garodman” kavramlarıyla cennet somut ve belirginleşmiştir. Dolayısıyla cennet kavramının ve özelliklerinin Gatha’da belirsizde olsa bulunduğu, zamanla somutlaşıp belirginleştiği anlaşılmaktadır.

⁹⁰² YG. 45: 8; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 422; Mobareke, *Gataha*, s. 609-612; Kanga, *Gatha*, s. 166; Humbach, *Gathas*, s. 166; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 33.

⁹⁰³ Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 30; Avesta, s. 310.

⁹⁰⁴ HN. 2: 15; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 493; Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 64; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 512-513; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 317.

⁹⁰⁵ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 629; Eliade, *Dinler Tarihi*, s. 208.

⁹⁰⁶ VD. 7: 52; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 839; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 87; *Avesta*, s. 75.

⁹⁰⁷ Gignoux, *Arda Viraz*, s. 54-55; Yıldırım, *Ardavirafname*, s. 97-99.

⁹⁰⁸ Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 64; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 53-61; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 26; Asana, *Metnhayi Pehlevi*, s. 119; West, *Dadistani Dinik*, s. 56-57, 66.

2. 3. 9. 2. Cehennem

Cehennem inancı Gatha'da belirgin değildir. Fakat bunu ima ve tasvir eden bazı sözcükler bulunmaktadır. Bunlardan “druco dmane” zamanla Avesta'da ve Zendlerde cehennem manasında kavramlaşmıştır.

Avestaca “druc” sözcüğü yalan, aldatma, “dmane” ev, saray, “druco dmane” yalan evi anlamına gelmektedir.⁹⁰⁹ Gatha'da üç yerde “druco dmane/yalan evi” cehennemi imaen yer almaktadır.⁹¹⁰ Haug, Purdavud, Azergoşasp, Şehzadi, Sasanfer, Kanga, Insler cehennem manasında yorumlamışlar.⁹¹¹ Şusteri, Khazai, Vahidi, Taraporewala, Humbach, West, Nanavutty, yalan, yanlış, aldatma evi, mekânı manasında çevirmişler.⁹¹²

“Xşatraiş yucen karapano kavayaşça akaiş şyaotanaiş ahum merengeidyai maşim yeng xve urva xvaeça xraodat daena hyat aibi-gemen yatra çinvato peretuş yavoi vispai druco demanai astayo.” *Karapanlar ve kaviler insanları mutlu hayattan mahrum etmek için çirkin işlere sevkederler. Çinvat Köprüsü'ne yaklaştıkları zaman onların ruh ve vicdanları korkuya kapılıp yalan evine/cehenneme girip sürekli kalacaklar.*⁹¹³

Drucuo dmane sözcüğü Gatha sonrası metinlerde “dujang”, “dusox”, Farsça'da “duzekh” biçiminde, cehennem manasında yer almaktadır.⁹¹⁴

“Avanayeni spentem mainyum haça raoxşna garo nmana us patayeni angrem maiyum ereğaza haça dujangha...” *Ben Spenta Mainyu'yu aydınlık gorzimandan aşağıya çekerim, Ehrimen'i karanlık cehennemden yukarıya çıkarırım...*⁹¹⁵ “... nereden geldim, garodmandan mı/cennetten mi, dusoxv/cehennemden mi?”⁹¹⁶

⁹⁰⁹ Purdavud, *Yaddaşttha*, s. 127; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 406; Sasanfer, *Gataha*, s. 783.

⁹¹⁰ YG. 46: 11, 49: 11, 51: 14.

⁹¹¹ Haug, *Essays*, s. 165, 168; Purdavud, *Gatha*, s. 536, 560, 576; Azergoşasp, *Gatha*, s. 229, 258; Şehzadi, *Gatha*, s. 192, 231, 260; Sasanfer, *Gataha*, s. 1056; Kanga, *Gatha*, s. 187, 234, 267; Insler, *Gathas*, s. 83, 97, 107.

⁹¹² Şusteri, *Gatha*, s. 161, 190, 299; Khazai, *Gatha*, s. 109, 125, 138; Vahidi, *Gatha*, s. 98, 120, 134; Taraporewala, *The Religion*, s. 126, 136, 142; Humbach, *Gathas*, s. 171, 182, 189; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 125, 145, 159; Nanavutty, *Gathas*, s. 130, 143, 151.

⁹¹³ YG. 46: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 434; Mobareke, *Gataha*, s. 666-670; Khazai, *Gatha*, s. 109; Kanga, *Gatha*, s. 187; Humbach, *Gathas*, s. 171; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 35.

⁹¹⁴ Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 434, 462; Mohassel, *Dinkard Heftom*, s. 66; Mazdapur, *Şayest Naşayest*, s. 84; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 119.

⁹¹⁵ ZYT. 44; Purdavud, *Yeşttha*, c. II, s. 338, 466; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 492.

⁹¹⁶ DK. 6. 298; Mirfakhrayi, *Dinkard Şeşşom*, s. 81.

Cehennem'in Özellikleri;

Gatha'da cehennem'in yalan sarayı, karanlık, ağlama-inleme, pişmanlık, üzüntü ve ceza yeri oluşu imaen bulunmaktadır. Bağlamına göre “duşxvareta”, “temah”, “vayo”, “avoi” sözcükleriyle ifade edilmektedir.

Avestaca “duşxvareta”, “akaiş xverataiş” sözcüğü kötü yemek veya loş ışık, anlamına gelmektedir.⁹¹⁷ Gatha'da bir yerde “akaiş xverataiş”, iki yerde “duşxvaratem” şeklinde yer almaktadır.⁹¹⁸ İranlı uzmanlar ve Taraporewala genelde loş aydınlık, karanlık, kötülük; Purdavud, Sasanfer, Humbach, Insler, West ve Nanavutty ise kötü yemek biçiminde çevirmişler.⁹¹⁹

Avestaca “temah” sözcüğü karanlık anlamına gelmektedir.⁹²⁰ Gatha'da iki yerde geçmektedir.⁹²¹

“Ye ayat aşavanem divamnem hoi aparem xşayo daregem ayu temangho duşxvaretem avaetas vaço tem va ahum dregvanto şyaotanaiş xvaiş daena naesat.” *Doğru kişiye uyan gelecekte aydınlığa/cennete ulaşacak, yalancılar uzun süreli alçaklık, karanlık/kötü yemek ve ağlamaya/cehenneme maruz kalacaktır. İşleriniz, vicdanınız sizi buna yöneltecektir.*⁹²² Bu kıtada “temangho/karanlığın” sözcüğü gelenekte cehennem'in karanlık oluşu, “duşxvaretem/kötü yemeği” kötü yiyecek inancı ile örtüşmektedir.⁹²³

Avestaca “vayo” ve “avoi” sözcüğü inleme, üzüntü, yazık, vah vah, pişmanlık anlamına gelmektedir.⁹²⁴ Gatha'da dört yerde kötülerin bu duruma maruz kalacağını ifade etmektedir.⁹²⁵ Insler'e göre bu cehennem azabının tasviridir.⁹²⁶

“Atça ve mijdem anghat ahya magahya yavat azuş zarazdiştō bunoi haxtayao paraça mraoçans aoraça yatra mainyuş dregvato anansat para ivizayata magem tem at ve vayoi anghaiti apemem vaço.” *İçinizde gayret bulundukça doğru yolda olanlara*

⁹¹⁷ Purdavud, *Yaddaştā*, s. 137, 331; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 434-435; Sasanfer, *Gataha*, s. 940, 1112.

⁹¹⁸ YG. 31: 20, 49: 11, 53: 6.

⁹¹⁹ Mobareke, *Gataha*, s. 238-242, 810-812, 967-971; Khazai, *Gatha*, s. 58, 125, 144; Taraporewala, *The Religion*, s. 101, 136, 146; Humbach, *Gathas*, s. 131, 182, 93; Insler, *Gathas*, s. 43, 97, 113; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 65, 145, 166; Nanavutty, *Gathas*, s. 87, 143, 157.

⁹²⁰ Purdavud, *Yaddaştā*, s. 137; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 429; Sasanfer, *Gataha*, s. 309.

⁹²¹ YG. 31: 20, 44: 5.

⁹²² YG. 31: 20; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 320-322; Mobareke, *Gataha*, s. 238-242; Kanga, *Gatha*, s. 60; Humbach, *Gathas*, s. 131; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 11.

⁹²³ Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 66; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 30; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 64-65.

⁹²⁴ Purdavud, *Yaddaştā*, s. 374; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 923; Sasanfer, *Gataha*, s. 1119.

⁹²⁵ YG. 31: 20, 45: 3, 53: 6, 53: 7.

⁹²⁶ Insler, *Gathas*, s. 113.

*vadedilen mükâfata ulaşacaksınız. Eğer bu dindarlardan kaçıp yalancılara uyarsanız sonunda rezillik, ağlama ve inleme ile karşılaşacaksınız.*⁹²⁷

Zerdüştî geleneğe ve Zendlere göre cehennem kötü düşünce, kötü söz, kötü iş, sonsuz karanlıktan oluşan dört tabakadır.⁹²⁸ Gatha'da bu konuda herhangi bir bilgi yoktur. Muhtemelen cennetin karşıtı oluşu gereği gelenekte dört kat anlayışı oluşmuştur.

“Paoirim gama frabarar yo narş drvato urva duşmate paiti nidazat. Bitim gama frabarar yo narş drvato urva dujukhte paiti didazat. Thritim gama frabarar yo narş drvato urva dujvarşte paiti nidazat. Tuirim gama frabarar yo narş drvato urva anağraeşva temohva paiti nidazat.” *Yalancının ruhu birinci adımla duşmata/kötü düşünce, ikinci adımla dujuxta/kötü söz, üçüncü adımla dujvaršta/kötü iş, dördüncü adımla anağraeşva temohva/sonsuz karanlığa, cehenneme girer.*⁹²⁹

Gatha'da ima edilen cehennem imajı sonraki metinlerde somut olarak yer almaktadır. Zerdüştî gelenekte cehennemliklerin karşılaşacağı ceza, azap anlayışına benzemektedir.

“Karanlıkların içine, acılar diyarı, derin kuyular içine atılacak.”⁹³⁰ “Kötülerin dünyası, karanlıktan ibaret cehennem...”⁹³¹

Zendlere göre cehennemin tasviri; korku, kaygı, soğuk, kötü kokulu, korkunç çukur, karanlık, yırtıcı hayvanların eziyeti, cezalandırılma, bağırma, inleme, ağlama, aşırı sıcaklık, irin, pislik yeme yeri.⁹³²

Zendlerde fereşekertle birlikte dünyanın yenilenmesiyle cehennemin sona ereceği belirtilir.⁹³³

Cehennemin özellikleri Gatha'da dolaylı olarak yer almaktadır. Avesta ve Zendlerde somutlaşmış, belirginleşmiştir.

⁹²⁷ YG. 53: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 494; Mobareke, *Gataha*, s. 972-976; Kanga, *Gatha*, s. 294; Humbach, *Gathas*, s. 194; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 80.

⁹²⁸ Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 30; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 64-65; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 178.

⁹²⁹ HN. 3: 33; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 498; Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 66; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 515; Kanga, *Yasht*, s. 218; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 320.

⁹³⁰ VD. 3: 35; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 683-684; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 31.

⁹³¹ VD. 7: 22; Darmesteter, *Zend-Avesta I*, s. 79; *Avesta*, s. 71.

⁹³² Mirfakhrai, *Hadoxt Nask*, s. 67; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 65-79; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 27; West, *Dadistani Dinik*, s. 57, 70-72; Razi, *Mead*, s. 487.

⁹³³ Bundahişn, *Bahar*, s. 148; Dhabhar, *Saddar*, s. 177; West, *Dadistani Dinik*, s. 72-74; Campell, *Bati Mitolojisi*, s. 196-197.

Modern Zerdüştî anlayışta bedensel diriliş, şefaât ve ebedî cehennem inancı yoktur. Kötülerin ruhları ölümlerinden otuz yıl sonra karanlık ve sıkıntılı cehennemsi âlemden arınmış olarak cennete girerler.⁹³⁴

Şehzadi ve Bahar’a göre kıyamet, yargılama, cennet, cehennem, erişmiş maden sınavı, ödül ve ceza Gatha’da bulunmaktadır.⁹³⁵ Azergoşasp, Mehr, Caferi, Razi, Vahidi ve Khurşıdyan ise Gatha’da cennet cehennem betimlemelerinin ruhi haller, durumlar olduğunu belirtirler. Soyut olan cennet ve cehennemin Sasaniler döneminde maddî biçime dönüştüğü kanaatinde dirler.⁹³⁶

Zerdüştî gelenekte Avesta’da ve Zendlerde yer alan eskatolojik inanç ve anlayışların izleri, muhtemel kaynakları Gatha’da mevcuttur. Ruhun ölümsüzlüğü, kıyamet, diriliş/yenilenme, yeni dünya/ahiret, yargılanma, erimiş maden sınavı, Çinvat Köprüsü, Hemistegan/Araf, cennet, cehennem, ödül ve cezalar yüzeysel olarak yer almaktadır. Gatha sonrası metinlerde somutlaşmıştır.

2. 3. 9. 3. Saoşyant

Zerdüştîlikte dünyayı kötülükten arındıracak, yenileyecek kurtarıcı Saoşyant inancı bulunmaktadır. Geleneğe göre bin yıl arayla Hamun/Kansoya gölünde yıkanan kızlar Zerdüşt’ün tohumu/ferresiyle Saoşyantlara hamile kalacaklar. İnanılan üç Saoşyant şunlardır:

Birinci Saoşyant’ın adı, Avestaca; “Ukhşyat Ereta”, Pehlevîce; “Xwarşidar”, Farsça; “Huşidar/Oşider”dir.

İkinci Saoşyant’ın adı, Avestaca; “Ukhşyat Namangha”, Pehlevîce; “Xwarşidarmah”, Farsça; “Huşidarmah”, “Oşidermah”dir.

Üçüncü Saoşyant’ın adı, Avestaca; “Asvat Ereta”, Pehlevîce; “Soşyans”, Farsça; “Saoşyant”tır.

Son Saoşyant Asvat Ereta’nın zuhuruyla birlikte fereşekert başlayacak, ölümler dirilip yeni ve ebedî tenlerine kavuşup mutluluk içinde yaşayacak, iyilik kötülüğe galip gelecek, Angra Mainyu ve daevalar cezalandırılacaktır.⁹³⁷ Saoşyant’ın yardımcıları

⁹³⁴ Khurşıdyan, *Pasukh*, s. 155; Rezaiyan Hak, *Kelam Zertoştî*, s. 189-190; Polat, *Günümüz İran Zerdüştîliği*, s. 73.

⁹³⁵ Şehzadi, *Zertoşt*, s. 106-111; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 43, 47.

⁹³⁶ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 252; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 99-102; Caferi, *Dini Behi*, s. 183; Khurşıdyan, *Pasukh*, s. 155; Vahidi, *Şınakhte Zertoşt*, s. 218; Rezaiyan Hak, *Kelam Zertoştî*, s. 187-188.

⁹³⁷ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 101, 350; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 426; Boyce, *Menabi*, s. 48-49; Uşideri, *Danışname*, s. 334; Malandra, *Dini İran Bastan*, s. 269-270; Bakeri, *Dinhayi İran Bastan*, s. 51.

olarak Aşavazdehanga, Keyhüsrev, Nesri, Tus, Guderz, Giyu, Peşuten, Ağiras, Gersaşp, Hurşidçehr, Neriman gibi önemli tarihi ve mitolojik şahsiyetler bulunmaktadır.⁹³⁸

Gatha'da Saoşyant'ın Konumu;

Avestaca “saoşyant” sözcüğü fayda veren, fayda getiren, yararlı olan, iyilik yapan, kurtarıcı, rehber anlamına gelmektedir.⁹³⁹ Gatha'da üç yerde tekil, üç yerde de çoğul olarak yer almaktadır.⁹⁴⁰ Kimin kastedildiği belirgin değildir. İranlı uzmanlar, Kanga ve Taraporewala bağlamına göre kurtarıcı, faydalı olan insanlar, Saoşyantlar, Zerdüş'tün sıfatı olarak yorumlamışlar.⁹⁴¹ Humbach, Insler, West ve Nanavutty iyilik yapan, kurtarıcı manasında çevirmişler.⁹⁴²

Purdavud, Razi ve Sasanfer'e göre Gatha'da tekil saoşyant sözcüğüyle Zerdüş, çoğul ile onun dostları, koruyucuları kastedilmektedir.⁹⁴³ Kanga ise YG. 46: 3'te işaret edilenin beklenen Saoşyantlar olduğu görüşündedir.⁹⁴⁴

Tekil olan “saoşyant” sözcüğü Zerdüş'ü ima etmektedir. Bir bakıma önderlik yapan din adamı, bilge ve yararlı kişiler bu sıfatla betimlenmektedir.

“Kada vaeda yezi çahya xşayata mazda aşā yehya ma aitiş dvaeta ereş moi erejuçam vangheuş vafuş manangho vidyat saoşyans yata hoi aşiş anghat.” *Ey Mazda bana zarar vermek isteyen/tehlikeyi Aşa/doğruluk ile ne zaman yeneceğinizi bileceğim. Vohumen'in/iyi düşüncenin öğretisi bana açıkça söylenmeli ki Saoşyant/yol gösterici ödülünün ne olacağını bilsin.*⁹⁴⁵

Saoşyantlar, daena/vicdan sahibi, doğru, akıllı ve hikmetli sözlere sahipler, memleketi kötülüğe karşı korumaktalar.⁹⁴⁶

“At toi anghen saoşyanto daxvyunanm yoi xşnum vohu manangha haçaonte şyaotanaiş aşā twahya mazda senghahya toi zi data hamaestaro aeşem mahya.” *Ey Mazda, memleketlerin Saoşyantları seni hoşnut etmek için iyi düşünceyi/Vohumen'i*

⁹³⁸ Purdavud, *Yeştha* c. II, s. 101; Bahar, *Bundahişn*, s. 128; Boyce, *Menabi*, s. 150; Uşideri, *Danışname*, s. 334; Metin Dost, *Baverhayi Aryaiyan*, s. 51; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 522.

⁹³⁹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 203-204; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 730; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1011.

⁹⁴⁰ YG. 34: 13, 45: 11, 46: 3, 48: 9, 48: 12, 53: 2.

⁹⁴¹ Mobareke, *Gataha*, s. 421-424, 621-624. 758-760; Azergoşasp, *Gatha*, s. 126, 270; Khazai, *Gatha*, s. 78, 103, 105; Kanga, *Gatha*, s. 110, 169, 175, 219; Taraporewala, *The Religion*, s. 111, 124, 145;

⁹⁴² Humbach, *Gathas*, s. 142, 168, 178, 179, 187, 192; Insler, *Gathas*, s. 81, 93; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 92-93; Nanavutty, *Gathas*, s. 105, 125, 128, 138, 139, 156.

⁹⁴³ Purdavud, *Soşyans*, s. 20-21; Razi, *Saoşyanta*, s. 9-10; Sasanfer, *Gataha*, s. 731, 881-883, 1093; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1011; Esedullah Ajir, *Münci Baveri der Kiş Zertoştı u Edyan İbrahimi*, İntişarat Danişgah Edyan u Mezaheb, Qom 1392 hş. s. 43-45.

⁹⁴⁴ Kanga, *Gatha*, s. 175.

⁹⁴⁵ YG. 48: 9; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 450-452; Mobareke, *Gataha*, s. 758-761; Kanga, *Gatha*, s. 219; Humbach, *Gathas*, s. 178; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 66.

⁹⁴⁶ YG. 34: 13, 46: 3, 48: 12.

*takip eder, işlerinde doğruya/Aşa'ya ve senin öğretime uyarlar. Onlar kötülüğü yenmek için görevlendirilmişler.*⁹⁴⁷ Zerdüşt döneminde çeşitli yerlerde Saoşyatların olduğu ve gelecekte de olacağı anlaşılmaktadır. Bir bakıma dini önderlik, elçilik olgusunun evrenselliği ima edilmektedir.

Ahura Mazda'nın Zerdüşt'e öğrettiği yol Saoşyantların daenasına/vicdanına, öğretilerine uymaktadır.

“Tem advanem ahura yem moi mraoş vangheuş managho daenao saoşyantanm ya hu-kereta aşatçit urvaxşat hyat çivišta hudabyo mijdem mazda yehya tu datrem.” *Bana bildirdiğin yol, iyi düşüncenin/Vohumen'in ve Saoşyantların öğretilerine, vicdanına uymaktadır. Doğru ve iyi işler mutluluğa ulaştırır. Ey Mazda iyilere vaat ettiğin ödülü sen verirsin.*⁹⁴⁸ Farklı bölge ve dönemlerde de doğru yolun öğreticisi, yol göstericisi önderlerin bulunduğu bu ifadeden anlaşılmaktadır.

Hetf Ha'da saoşyant sözcüğü yer almamaktadır.⁹⁴⁹ Avesta ve Zendlerde ise Saoşyantlar belirginleşmiş, kimler olduğu, annelerinin adları, geliş zamanları, alametleri ve yapacakları işler detaylı biçimde anlatılmaktadır.⁹⁵⁰ Saoşyantlar ve annelerinin fravaşileri övgüde bulunulan manevi güç konumdadırlar.⁹⁵¹

“Yo anghat saoşyans veretraca nama asvat eretasça nama avata saoiyans yata vispem ahum astvanem savayat avata asvat ereto yata astvao han uştanavao astvat ityecanghem paitiştat paitiştatee buzangro çitrayao druco paititatee aşava karštahe tbaeşangho.” *Muzaffer Saoşyant olacak kişi Astvat Ereta olarak adlandırılacaktır. O bütün dünyaya fayda getirecektir. Bedeni ölümsüzleştirecek, yalana karşı mücadele etmek ve iyilerden yana olmak için görevlendirilecektir.*⁹⁵² Son Saoşyant Asvat Ereta'nın maddi âlemi ölümsüzleştirme ve yaratılmışları koruma görevi bulunmaktadır.

Gatha 30: 9'da “freşem kernaon ahum/ dünyayı, yaşamı yenileyenler” ifadesiyle kimlerin kastedildiği belli değildir. Avesta ve Zendlerde Saoşyant'ın

⁹⁴⁷ YG. 48: 12; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 452-454; Mobareke, *Gataha*, s. 770-773; Kanga, *Gatha*, s. 222; Humbach, *Gathas*, s. 179; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 66.

⁹⁴⁸ YG. 34: 13; Dahabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 356; Mobareke, *Gataha*, s. 421-424; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 439; Kanga, *Gatha*, s. 110; Humbach, *Gathas*, s. 142; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 22.

⁹⁴⁹ bkz. Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112-127; Mirfekrayi, *Heft Ha*; Humbach, *Gathas*, s. 143-150.

⁹⁵⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 101; Bahar, *Bundahišn*, s. 142-143; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 23-24; Boyce, *Menabi*, s. 138-139; Mazdapur, *Şayest Naşayest*, s. 179; Hidayet, *Zend Vohumen Yasn*, s. 125-130.

⁹⁵¹ FYT. 128, 142; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 101, 108; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 426.

⁹⁵² FYT. 129; ZYT. 92-95; Purdavud, *Soşyans*, s. 27; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 91, 102, 350; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 502, c. II, s. 863; Darmesteter, *Zend Avesta II*, s. 220-221.

fraşokereti/fereşekert, yani ölüleri diriltme, son bedenlenme ve dünyayı yenileme görevi vardır.⁹⁵³ Bir bakıma Gatha'da dünyayı yenileyenler ifadesi sonraki metinlerde beklenen Saoşyantlara sıfat olarak atfedilmiştir.

“O zaman insanlar kalkacaklar, ölümsüz olarak yaşama başlayacaklar, Saoşyant dünyayı yenileyecek.”⁹⁵⁴ “Önce Keyümers'in kemikleri, sonra meşya ve meşyane ve diğer insanlar diriltilecek. Saoşyant 57 yıl içinde bütün ölüleri diriltecektir.”⁹⁵⁵

Gelenekte somut kurtarıcılar, yenileyiciler olarak inanılan, beklenen Saoşyantlar, modern Zerdüştilik anlayışında benimsenmez. İnsanlara faydalı olanlar, tanrısal yolda rehberlik edenler mecazen Saoşyant sayılırlar.⁹⁵⁶

Azergoşasp'a göre geçmişte birçok Saoşyant gelmiş ve gelecekte de olacaktır. İnsanları iyiliğe, doğruluğa yönelten, faydalı olan, çeşitli toplumlardaki peygamberler, mütefekkirler, önderler birbakıma Saoşyant'tır.⁹⁵⁷ Şahrakh, Zerdüş'ten önce çeşitli Saoşyantların geldiğini onların en kâmilinin ise Zerdüş olduğunu belirtir.⁹⁵⁸ Sasanfer'e göre Zerdüş ilk Saoşyant'tır. Kadın, erkek iyi olan herkes bu görevi her zaman yerine getirebilir.⁹⁵⁹

Gatha'da saoşyant sözcüğü faydalı insanları, bilgeleri, dini önderleri ve Zerdüş'ü betimlenmektedir. Beklenen Saoşyantlar ve yardımcılarının adları, geliş dönemleri, alametleri ve yapacakları işlerle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Avesta'da ve Zendlerde ise bilinen Saoşyantlar belirgin biçimde betimlenmektedir.

2. 3. 10. Yaratılış

Gatha'da Ahura Mazda, maddi ve manevi âlemin, varlıkların yaratıcısı, kaynağıdır. Yaratmanın neden ve nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi ise mevcut değildir.

Zerdüştilikte yaratılışla ilgili konular Sasaniler dönemi eserlerinden Bundahişn'de detaylı anlatılmaktadır.⁹⁶⁰ Gelenekte gök, su, yer, bitkiler, hayvanlar ve insan olmak

⁹⁵³ Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 334; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 488; Mohassel, *Dinkard Heftom*, s. 120; Bahar, *Bundahişn*, s. 146; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 47; Asana, *Metnhayi Pehlevi*, s. 215; Boyce, *Menabi*, s. 150.

⁹⁵⁴ ZYT. 11; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 332; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 487; Kanga, *Yasht*, s. 256.

⁹⁵⁵ BD. 19; Bahar, *Bundahişn*, s. 146.

⁹⁵⁶ Sasanfer, *Gataha*, s. 502; Khurşidyan, *Pasukh*, s. 130; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 106-108.

⁹⁵⁷ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 727-730, c. II, s. 336-337.

⁹⁵⁸ Şahrakh, *Furuğ Mazdisni*, s. 43.

⁹⁵⁹ Sasanfer, *Gataha*, s. 204, 1094.

⁹⁶⁰ Bahar, *Bundahişn*, s. 33-38; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 180-187.

üzere yaratılış altı aşamadan oluşmuştur.⁹⁶¹ Zendlerde evrenin 12000 yıllık yaşam süreci, Angra Mainyu'nun 9000 yıl etkin olduğu inancı vardır.⁹⁶²

Dünyanın yaratılış biçimi, evrenin yaşam süresi ve Angra Mainyu'nun etkinliği Gatha'da yoktur. Ahura Mazda'nın yaratmayı zaman içinde ve sonradan yaptığı anlaşılmaktadır.⁹⁶³ Bu durum başlangıç, ilk, ilk kez, ilk gün, ezel, önce anlamına gelen “paouruyo” sözcüğüyle ifade edilmektedir.⁹⁶⁴

“Hyat ne mazda paourvim gaetaosça tašo daenaosça twa manangha xratusça hyat astvantem dadao uştanem hyat şyaotanaça senghansça yatra vareneng vasao dayete.” *Ey Mazda sen başlangıçta canlıları/sürüleri, vicdanları yarattın, kendi düşüncenden bize akıl, bedenlerimize can, iş yapabilme ve konuşabilme gücü verdin. Böylece herkes kendi arzusunu/inancını seçsin, yerine getirsin.*⁹⁶⁵

Zerdüştiliğin kozmogoni anlayışında dünya yedi iklim/ülkeden oluşmakta, Vorukaşa denizi tarafından kuşatılmaktadır.⁹⁶⁶ Yedi ülke anlayışı zamanla değişip on altı ülkeye çıkmıştır.⁹⁶⁷ Dünyanın merkezinde canlıların ve Haoma bitkisinin yayıldığı Haraiti dağı bulunmaktadır.⁹⁶⁸

Gatha'da yedi iklim kavramı YG. 32: 3'te geçmekte fakat neresi olduğu belirtilmemektedir.⁹⁶⁹ Diğer kozmogonik anlayışlar ise yer almamaktadır.

Zerdüşti gelenekte Ahura Mazda tarafından yaratılan ilk hayvan “Gavevektad/İlk sığır” ve ilk insan “Gayamaratan/Keyümers” Angra Mainyu tarafından öldürülmüş, Gavevektad'ın tohumundan bitkiler ve hayvanlar oluşmuştur.⁹⁷⁰ Gayamaratan'ın bedeninden madenler, tohumundan biten su kerevizinden “meşya/mahli” ve

⁹⁶¹ YS. 19: 8; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 209; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 174; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 262; Bahar, *Bundahišn*, s. 39; Skjaervo, *Zoroastrian Texts*, s. 185-186; Manučehrpur, *Bedanim*, s. 92.

⁹⁶² Bahar, *Bundahišn*, s. 36-39; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 31; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1062; Uşideri, *Danışname*, s. 447; Metin Dost, *Baverhayi Aryaiyan*, s. 52-53.

⁹⁶³ YG. 28: 3, 28: 11, 30: 3, 30: 4, 31: 7, 31: 8, 31: 11, 43: 5, 44: 2, 44: 3, 44: 11, 44: 19, 45: 2, 45: 3, 46: 6, 48: 6.

⁹⁶⁴ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 69; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 762-763; Sasanfer, *Gataha*, s. 260; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 869-870.

⁹⁶⁵ YG. 31: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 314-316; Mobareke, *Gataha*, s. 201-204; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 213; Kanga, *Gatha*, s. 51; Humbach, *Gathas*, s. 129; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 10.

⁹⁶⁶ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 89-90; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 385; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 641.

⁹⁶⁷ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 659-664; *Avesta*, s. 35-37.

⁹⁶⁸ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 62; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1081; Uşideri, *Danışname*, s. 488.

⁹⁶⁹ YG. 32: 3; Mobareke, *Gatha*, s. 259-262; Humbach, *Gathas*, s. 132; Insler, *Gathas*, s. 45.

⁹⁷⁰ Bahar, *Bundahišn*, s. 65-66; West, *Zadsperm*, s. 5-6; Razi, *Zertoşt*, s. 171; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 599; Eliade, *Dinler Tarihi*, s. 132-133; Kristensen, *Dinin Anlamı*, s. 156.

“meşyane/mahliyani” ilk erkek ve kadın oluşmuştur. Bunların çocuklarının birbiriyle evlenmesiyle de insanlık çoğalmıştır.⁹⁷¹

Zerdüştî anlayışa göre insan, “ahu/can”, “daena/vicdan”, “buy/idrak”, “revan/ruh, seçim gücü”, “fravaşi/fereveher/tanrısal öz”den oluşmaktadır.⁹⁷²

Gatha’da Gavevektad, Gayamaratan, meşya, meşyana, adları geçmemektedir. Sığır sembolizmi ve insanın yaratılıştan sahip olduğu özelliklerin çoğu Gatha’da yer almaktadır.⁹⁷³

Zerdüştîlikte tüm iyi varlıklarda olduğuna inanılan “fravaşi/fereveher” inancı bulunmaktadır. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, yazatalar, Zerdüşt ve iyilerin fravaşilerinden Angra Mainyu ve daevaların zararlarına karşı yardım istenilmektedir.⁹⁷⁴

Gatha’da “fravaşi” kavramı yoktur. Bu sözcük ilk kez Heft Ha 37: 3’te geçmektedir.⁹⁷⁵ Avesta’da “fravaşiler/fereveherler” adına “Ferverdin Yeşt” bölümü bulunmaktadır.

Gelenekte şahların sahip olduğu tanrısal talih denilen “ferri İzedi/ferri keyani” anlayışı vardır. Bunu elde eden talihine kavuşur, yönetici olur. Dindar kişi insanlara rehber seçilir. Tanrıya karşı yanlış yapan günahkâr bunu kaybeder, kuş biçiminde olan bu ferr/talih ondan ayrılınca şahlık, yöneticilik makamı elden gider.⁹⁷⁶

Avestaca aydınlık, ışık, nur, onur, iftihar, şahların ferri/talihi anlamlarına gelen “xvarena” sözcüğü YG. 51: 18’de yer almaktadır.⁹⁷⁷ Purdavud, Dustkhah, Sasanfer, Mirfakhrayı, “xvarena” sözcüğünü “ferr/talih” olarak yorumlamışlar.⁹⁷⁸ Azergoşasp, Caferi, Khazai, Kanga, Taraporewala, Humbach ve Nanavutty ise sözcük anlamıyla çevirmişler.⁹⁷⁹

“Tanm çistim de-camaspo hvogvo iştoiş xvarenao aşā varento tat xşatrem manangho vanguhiş vido tat moi daidi ahura hyat mazda rapen tava.” *Camaspa Hvogvo*

⁹⁷¹ Bahar, *Bundahišn*, s. 81; West, *Zadsperm*, s. 18-19; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1049-1050; Uşideri, *Danışname*, s. 414-415; Oymak, *Zerdüştîlik*, s. 43; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, s. 503-504.

⁹⁷² Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 228; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 190; Razi, *Avesta*, s. 262-263; Şehzadi, *Zertoşt*, s. 104; Maganlal A. Buch, *Zoroastrian Ethics*, Baroda 1919, s. 41-45.

⁹⁷³ YG. 29: 2, 32: 12, 32: 14, 34: 14, 46: 4, 46: 9.

⁹⁷⁴ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 220; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1024-1025; Uşideri, *Danışname*, s. 374-376; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 576; Mehrin, *Ayin Rasti*, s. 37-38; Mokaddem, *Costar*, s. 27.

⁹⁷⁵ Purdavud, *Yasna*, c. II, s. 44; Mirfakhrayı, *Heft Ha*, s. 48; Razi, *Avesta*, s. 273; Humbach, *Gathas*, s. 146; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 174.

⁹⁷⁶ Purdavud, *Yaddaştā*, s. 370; Uşideri, *Danışname*, s. 369-370; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 571.

⁹⁷⁷ Azergoşap, *Gatha*, s. 775; Sasanfer, *Gataha*, s. 1068; Behrami, *Ferhengi Avesta*, c. I, s. 399

⁹⁷⁸ Mobareke, *Gataha*, s. 922-925; Purdavud, *Gatha*, s. 578; Sasanfer, *Gataha*, s. 1067; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 80; Mirfakhrayı, *Vohukhşatra Gah* s. 49.

⁹⁷⁹ Azergoşasp, *Gatha*, s. 262; Khazai, *Gatha*, s. 140; Caferi, *Gathas*, s. 50; Taraporewala, *The Religion*, s. 143; Kanga, *Gatha*, s. 272; Humbach, *Gathas*, s. 190; Nanavutty, *Gathas*, s. 152.

aydınlığı/ferri izediyi arzuladığından Vohumen/iyi düşünce ve Aşa'nın/doğruluğun yardımıyla bilgeliği seçti. Ey Ahura Mazda, bizi korumanı ve kuvvet vermeni diliyorum.⁹⁸⁰

Gatha sonrası metinlerde “xvarena” sözcüğü kavramlaşmıştır.

“Aat yat him aem draoğem vaçem anghaiti çinmani paiti baraiti vaenemen ahmat haça xvareno mereğahe kehrpa fraşusat...”*O(Cemşid) yalan sözü diline doladığında ferri/talihi açıkça bir kuş biçiminde hızlıca ondan çıktı.*⁹⁸¹

Gatha'da “xvarena” sözcüğü “ferri izedi”yi çağrıştırmaktadır. Fakat bu manada yer alıp almadığı belirsizdir. Avesta'da ise tanrısal talih kastedilmektedir.

Gatha'da yaratılışın aşamaları, biçimleri, yaşamın süreci, kozmogoni gibi konular yer almamaktadır. Muhtemelen eski İran ve çevre kültürlerin etkisiyle zamanla Avesta ve Zendlerde detaylı biçimde yer almıştır.

2. 3. 11. Ahlak

Zerdüştî gelenekte iyiliğin kaynağı Spenta Mainyu, kötülüğün kaynağı Angra Mainyu'dur. Spenta Mainyu'yu seçenler doğruluğa uyup, iyi yaşama, mutluluğa ve cennete ulaşırlar. Angra Mainyu'yu seçenler ise yalana uyup, kötü yaşama ve cehenneme mahkûm olurlar.⁹⁸²

Zerdüştilikte sağlıklı, güçlü olmak, evlenmek, ziraat ve hayvancılıkla uğraşmak, dini kuralları yerine getirmek ve geleneklere uymak zorunludur.⁹⁸³

Gatha'nın ahlak anlayışı doğru-yalan, iyi-kötü karşıtlığı üzerine kurulmuştur.⁹⁸⁴ Fakat içerik ve kapsamının ne olduğu belirgin değildir.

Gatha'ya göre yaratılıştan itibaren zorunlu iyilik ve kötülük karşıtlığı vardır.⁹⁸⁵ İnsan, tercih ve davranışlarında özgür ve irade sahibidir. İyilikle kötülük arasında seçimi

⁹⁸⁰ YG. 51: 18; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 482; Mobareke, *Gataha*, s. 922-925; Kanga, *Gatha*, s. 272; Humbach, *Gathas*, s. 190; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 75.

⁹⁸¹ ZYT. 34; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 336, 463; Dustkhah, *Avesta* c. I, s. 490; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 293-294; Kanga, *Yasht*, s. 264.

⁹⁸² Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 236-237; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 80; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 40.

⁹⁸³ Dhabhar, *Saddar*, s. 17-18; Purdavud, *Gatha*, s. 93; Mole, *İran Bastan*, s. 61.

⁹⁸⁴ YG. 28: 6, 29: 5, 30: 3, 30: 5, 30: 6, 30: 8, 30: 10, 31: 1, 31: 4, 31: 12, 32: 3, 32: 4, 32: 10, 32: 12, 33: 4, 34: 9, 43: 3, 43: 5, 44: 13, 44: 14, 45: 4, 46: 8, 46: 11, 48: 1, 48: 4, 48: 5, 48: 9, 48: 10, 49: 4, 49: 9, 51: 10, 51: 19, 53: 8.

⁹⁸⁵ YG. 30: 3, 30: 4.

kendisi yapar. Yaşamda görülen kötülüğün sebebi iyi kötü arasında yanlış tercih, seçimdir. Kötüyü seçenler yalancılardan, iyiyi seçenler doğrulardan sayılırlar.⁹⁸⁶

“Ayao manivao vareta ye dregvao açışta-verezyo aşem mainyuş speništo ye xraojdişteng aseno vaste yaeça xşnaoşen ahurem haityaiş şyaotanaiş fraoret mazdanm.” *Bu iki cevher arasından yalancı en kötü işleri (yaptırını) seçer. Taş gibi sağlam olan Spenta Mainyu'ya uyan doğru kişi, Aşa'yı/doğruluğu seçip, değerli işleriyle Ahura Mazda'yı hoşnut eder.*⁹⁸⁷

Daevalar olarak adlandırılan kötü, şeytanımsı varlıklar da iyilik ve kötülük arasında seçme iradesine sahiptirler.⁹⁸⁸ Bunların yanlış tercihleri sonucu davranışları kötü olarak betimlenir, kınanırlar.

“Ayao noit ereş vişyata daevaçına hyat iş adebaoma peresmaneng upa-casat hyat verenata açıştem mano at aeşemem hendvarenta ya banayen ahum maretano.” *Daevalar da bu iki cevher arasında doğruyu seçmediler. Zira birbirleriyle danıştıkları zaman aldatma divine uyup en kötü düşüncüyü seçtiler. Bu yüzden öfkeye yönelip insanların yaşamını mahvederler.*⁹⁸⁹

Kişinin mutluluğu ve manevi kurtuluşu “aşavan/doğru” inançlı olmaktan geçmektedir. Buna da Zerdüşt'ün öğretisine uymakla ulaşılır. Ona uymayanlar “dregvanto/yalancılar” mutluluğa ulaşamazlar.⁹⁹⁰ Bu nedenle Zerdüşt'ün öğretileri doğrultusunda iyi ve doğru olan seçilmelidir.⁹⁹¹ Kötülük ve daevalardan uzak durulmalıdır.⁹⁹² Yalan ve kötülükle mücadele edilmeli, zararlı ve yanlış öğretilerin yayılması engellenmelidir.⁹⁹³

“Ma çiş at ve dregvato mantransça gušta sasnaosça azi demanem visem va şoitrem va daxvyum va adat duşitaça marekaeça ata iş sazdam snaitişa.” *İçinizden hiç kimse*

⁹⁸⁶ YG. 30: 5, 30: 6; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 226-237; Mehrin, *Ayin Rasti*, s. 29; Khodavendi, *Şınasayi Zertoşt*, s. 11-15; Bahar, *Edyan Asyayi*, s. 43, 47; Henning, *Zertoşt*, s. 115-116.

⁹⁸⁷ YG. 30: 5; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 300; Mobareke, *Gataha*, s. 132-135; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 141; Kanga, *Gatha*, s. 33; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 7.

⁹⁸⁸ YG. 30: 6, 32: 5.

⁹⁸⁹ YG. 30: 6; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 300-302; Mobareke, *Gataha*, s. 136-139; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 145; Kanga, *Gatha*, s. 34; Humbach, *Gathas*, s. 124; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 8.

⁹⁹⁰ YG. 29: 2, 29: 5, 30: 4, 30: 5, 30: 11, 31: 10, 31: 14, 31: 15, 31: 17, 31: 18, 31: 20, 32: 5, 32: 10, 32: 11, 32: 14, 32: 16, 33: 1, 33: 2, 33: 3, 43: 4, 43: 8, 43: 15, 44: 12, 44: 14, 45: 1, 45: 7, 46: 1, 46: 4, 46: 5, 46: 6, 46: 7, 46: 14, 47: 4, 47: 5, 48: 2, 48: 11, 49: 2, 49: 3, 49: 4, 49: 9, 49: 10, 49: 11, 50: 3, 51: 9, 51: 13, 53: 4, 53: 6, 53: 7, 53: 9.

⁹⁹¹ YG. 30: 3, 30: 4, 30: 5, 30: 6; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 236-237.

⁹⁹² YG. 32: 4, 34: 5, 49: 4.

⁹⁹³ YG. 31: 18; Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 17; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 418; Sasanfer, *Gataha*, s. 300.

*yalancının sözlerine ve öğretilerine kulak vermesin. Evi, köyü, şehri, yeryüzünü/ülkeyi bozguna çevirirler, onları kendinizden mücadele ederek/savaşarak uzaklaştırın.*⁹⁹⁴

Gatha'da sık sık doğru ve iyiden yana olma, kötülük ve yalanla mücadele edilmesi gerektiği belirtilir. Fakat bu ahlaki olgu, tutum ve davranışların neler olduğu detaylandırılmaz. Genel olarak insanlara, hayvanlara yararlı olan şeyler iyi, zararlı, şeyler ise kötüdür.⁹⁹⁵

Doğru kişi maddi ve manevi alanda çalışıp, gayret göstermelidir.⁹⁹⁶ Dünyaya iyimser bakıp ruhbanlık, asketizm ve karamsarlığa yönelmemelidir.⁹⁹⁷

Gatha'nın ahlak anlayışında aile bireylerine saygı ve itaat önemlidir.⁹⁹⁸

“Tat twa peresa ereş moi vaoça ahura ke berexzanm taşt xşatra mat aramaitim ke uzemem çoret vyanaya putrem pitre azem taiş twa fraşni avami mazda spenta mainyu vispananm datarem.” *Sana soruyorum ey Ahura, Khşatra ve Armaiti'yi kim yarattı. /Armaiti'yi güçle donattı. Baba saygısını evlat yüreğine kim yerleştirdi, bana doğruca bildir. Ey Mazda, Spenta Mainyu vasıtasıyla seni her şeyin yaratıcısı bileyim.*⁹⁹⁹

Gatha'da temizlik, saflık, hayvancılık, çiftçilik yüceltilmekte, dünyevi çalışma özendirilmektedir.¹⁰⁰⁰ Dönemin kötü yöneticilerine tepki ve yeni bir dini-sosyal yapı oluşturma kaygı ve özlemi görülmektedir.¹⁰⁰¹

“Huxşatra xşentanm ma ne duşe-xşatra xşenta vanghuyao çistoiş şyaotanaiş aramaite yaojdao maşyai aipi zantem vahišta gavoi verezyatanm tanm ne xvaretai fşuyo.” *İyi yöneticiler, iyi görüleri ve iyi işleriyle Armaiti'nin ışığıyla egemen olmalı. Kötü yöneticiler ise egemen olmamalı. Temizlik, saflık insanlar için iyidir. Hayvanlar için çalışmalı, onları beslemeli. /Dünyayı ilerletmeli, aydınlığa ulaştırmalı.*¹⁰⁰²

Zerdüştî ahlak anlayışı “humata/iyi düşünce”, “huxta/iyi söz”, “hvarşta/iyi iş”, karşıtı ise “duşmata/kötü düşünce”, “düzuxta/kötü söz”, “duvarşta/kötü iş” biçiminde

⁹⁹⁴ YG. 31: 18; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 320; Mobareke, *Gataha*, s. 229-232; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 241; Kanga, *Gatha*, s. 58; Humbach, *Gathas*, s. 130; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 8.

⁹⁹⁵ YG. 32: 14, 32: 15, 32: 16, 44: 20, 46: 4, 48: 5, 48: 6, 48: 7, 48: 12, 49: 4, 51: 14.

⁹⁹⁶ YG. 34: 1, 34: 14, 43: 16, 45: 5, 45: 11, 47: 2, 48: 5, 48: 12, 50: 9, 50: 10, 51: 1, 51: 19.

⁹⁹⁷ Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 15-16; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 458; Şehzadi, *Zertoşt*, s. 109-110.

⁹⁹⁸ YG. 44: 7, 53: 3, 53: 4.

⁹⁹⁹ YG. 44: 7; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 404; Mobareke, *Gataha*, s. 523-526; Vahidi, *Porşishayi Zertoşt*, s. 168-171; Kanga, *Gatha*, s. 143; Humbach, *Gathas*, s. 158; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 29.

¹⁰⁰⁰ YG. 32: 10, 46: 4, 33: 3, 33: 6; Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 14.

¹⁰⁰¹ YG. 43: 14, 46: 2, 48: 10.

¹⁰⁰² YG. 48: 5; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 448; Mobareke, *Gataha*, s. 742-745; Kanga, *Gatha*, s. 215; Humbach, *Gathas*, s. 177; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 65.

ifade edilmektedir.¹⁰⁰³ Bazılarına göre olumlu üçlü ahlaki ilke YG. 45: 8 ve 47: 1'den kaynaklanmıştır.¹⁰⁰⁴ Bu görüş Gatha bağlamıyla uyusmaktadır.

“Spenta mainyu vahištaça manangha haça aşat şyaotanaça vaçanghaça ahmai danm haurvata ameretata mazdao xšatro aramaiti ahuro.” *Mazda Ahura gücü ve muhabbetiyle işleri, sözleri, iyi düşünceye, doğruluğa Spenta Mainyu'ya dayanana, uyana olgunluk ve ebedilik bağışlar.*¹⁰⁰⁵

Heft Ha 35: 2'de olumlu ahlaki ilke kavramlaşmıştır.

“Humatananm, hukhtananm, huvarştananm, yadaça anyadaça verezyam-nananmça vaverezenananmça mahi aibicaretaro naenaestaro yathena vohunanm mahi.” *Burada ve her yerde yerine getirilen humata/iyi düşünce, khuhta/iyi söz ve huvaršta/iyi işi büyük sayarız, bizde iyilik için gayret ederiz.*¹⁰⁰⁶

Gatha'da olumsuz ahlaki ilkenin en bariz kaynağı, dayanağı YG. 49: 11'dir.

“At duşe-xšatreng duş-şyaotaneng dujvaçangho dujdaeneng duşmanangho dregvato akaiş xvaretaiş paiti urvanmno paityeinti druco demane haitya anghen astayo.” *Kötü iş, kötü söz, kötü vicdan, kötü düşünceye sahip olan kötü yöneticilerin, yalancılardan ruhları kötü yiyeceklerle/karanlıkla karşılaşır. Onlar gerçekten yalan evinde/cehennemde kalacaklar.*¹⁰⁰⁷

Zerdüştiliğin üçlü ahlaki ilkesi Gatha metni ve bağlamıyla uyumludur. Gelenekte kabul gören bazı ahlaki anlayışların izleri Gatha'da mevcuttur. Sonraki metinlerden Vendidad ve Enderzname'de ahlaki kurallar belirgin ve katılaşmış, bunlara uymayanlara ağır yaptırımlar getirilmiştir. Zamanla farklı kültürlerin etkisiyle de bazı ahlak anlayışlarında Gatha'nın bağlamından uzaklaşmıştır.

2. 3. 12. İbadet

Gatha'da Zerdüşt'ün Ahura Mazda ile Ameşa Spentalara övgüsü, yakarışı, duası yer almaktadır. Formel bir ibadet biçimi ve detaylar bulunmamaktadır. Bu nedenle yakarış, dua, sunu, ibadet anlamına gelen sözcüklerle bu konuyu irdedeleyeceğiz.

¹⁰⁰³ Uşideri, *Danışname*, s. 498-499; Gostasb-Hacipor, *Enderz*, s. 143; Buch, *Zoroastrian Ethics*, s. 59-63; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 217-218.

¹⁰⁰⁴ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 297, 450; Moulton, *Gencineyi Moğan*, s. 50;

¹⁰⁰⁵ YG. 47: 1; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 442; Mobareke, *Gataha*, s. 705-707; Kanga, *Gathas*, s. 204; Humbach, *Gathas*, s. 174; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 41.

¹⁰⁰⁶ YH. 35: 2; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 112-113; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 190; Mirfakhrayi, *Heftha*, s. 43; Humbach, *Gathas*, s. 143; West, *Hymns of Zoroaster*, s. 172.

¹⁰⁰⁷ YG. 49: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 460-462; Mobareke, *Gataha*, s. 810-812; Kanga, *Gathas*, s. 234; Humbach, *Gathas*, s. 182; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 68.

Avestaca “yaz/yasna” sözcüğü tapınma, övgü, yakarış, dua, ibadet, tören, anlamına gelmektedir.¹⁰⁰⁸ Gatha’da 13 yerde geçmektedir.¹⁰⁰⁹ Gatha sonrası metinlerde ise aynı kökten gelen “yazamaide/biz övgüde, yakarıştta bulunuruz, ibadet ederiz” anlamına gelen dua ibaresi ibadetlerde, dualarda kullanılmaktadır.¹⁰¹⁰ Bu ifade biçimi Gatha’ya uymaktadır. Dolayısıyla ibadet olgusu Gatha’da mevcuttur.

Avestaca “nemah/nemangha” sözcüğü saygı, eğilme, tevazu, selam, yüceltme, övgü, yakarış, tapınma, dua, kulluk etme anlamına gelmektedir. Pehlevi’de; “nemaç”, “nemaz”, Farsça; “namaz”a dönüşmüştür.¹⁰¹¹ Gatha’da 10 yerde dua ritüelini çağrıştırmaktadır.¹⁰¹² Zerdüştilikte günde beş kez yapılan dua okuma ibadetine “namaz” adı verilmektedir.

“Ahya yasa nmengha ustanazasto rafezrahya manyeuş mazdao paourvim spentahya aş vispeng şyaotana vangheuş xratum manangho ya xşnevişa geuşça urvanem.” *Ey Mazda, öncelikle sana kalkmış ellerimle niyazda bulunur, Spenta Mainyu’nun yardımını isterim. Bütün işlerimde Aşa/doğruluk ve Vohumen’in aklına/iyi düşünceye uyarak, Geuş Urva’yı/sığırın ruhunu, canlıları hoşnut edeyim.*¹⁰¹³

Avestaca “fri” sözcüğü dua etme, övgüde bulunma, yakarış, af dileme, istek, sevmek anlamına gelmektedir.¹⁰¹⁴ Gatha’da iki yerde dua etme anlamında yer almaktadır. Duanın içeriğinin ne olduğu ise belli değildir.¹⁰¹⁵ Zerdüşti gelenekte dua etmeye “afrin khanden” denilmektedir.¹⁰¹⁶ Dua etme olgusu Gatha ile örtüşmektedir.

Zerdüştilikte “havan gah/sabah”, “repitvan gah/öğle”, “uziran gah/ ikindi”, “servesram gah/akşam”, “uşahin gah/gece/seher”, olmak üzere günde beş dua/namaz vakti vardır.¹⁰¹⁷ Kanga’ya göre YG. 44: 8’de yer alan düşünme, hatırlama, akılda tutma

¹⁰⁰⁸ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 63; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 798-799; Sasanfer, *Gataha*, s. 473; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. III, s. 1168-1169.

¹⁰⁰⁹ YG. 30: 1, 32: 3, 33: 4, 33: 8, 34: 1, 34: 6, 34: 12, 45: 10, 50: 4, 50: 9, 51: 20, 51: 22, 53: 2.

¹⁰¹⁰ Mirfakhrayi, *Heft Ha*, s. 36-38, 114; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 58-59; Humbach, *Gathas*, s. 146-147.

¹⁰¹¹ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 1-2; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 788; Sasanfer, *Gataha*, s. 58; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 316.

¹⁰¹² YG. 28: 1, 33: 7, 34: 3, 43: 9, 44: 1, 45: 8, 49: 10, 50: 6, 50: 8, 51: 20.

¹⁰¹³ YG. 28: 1; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 276; Mobareke, *Gataha*, s. 23-27; Kanga, *Gatha*, s. 5; Humbach, *Gathas*, s. 117; Tarlan, *Zerdüş’tün Gataları*, s. 3.

¹⁰¹⁴ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 39-40; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 781; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 991-992.

¹⁰¹⁵ YG. 29: 5, 49: 12.

¹⁰¹⁶ Uşideri, *Danışname*, s. 115-116; Afifi, *Esatir u Ferheng*, s. 130.

¹⁰¹⁷ Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 151-152; Boyce, *Zerdüştiyan*, s. 57-58; Şahrakh, *Furuğ Mazdisni*, s. 91; Manuçehrpur, *Bedanim*, s. 48; John Russell Hinnells, *Ayin Zertoşt u Parsiyan*, çev. Said Alimahmudi, Neşr Edyan. Qom 1393 hş. s. 81-82.

anlamına geldiği belirtilen “mendaidyai” sözcüğü ile beş vakit dualar kastedilmektedir.¹⁰¹⁸ Gatha’da bununla ilgili herhangi bir veri yoktur.

Zerdüştilikte “miyezd/mized” denilen et, meyve, ekmekten oluşan tören sofrası geleneği bulunmaktadır.¹⁰¹⁹ Avestaca sunu, fidiye, kurban, hediye, adama anlamına gelen “myezd” sözcüğü YG. 34: 3’te geçmektedir.¹⁰²⁰ İranlı uzmanlar, Taraporewala, Insler ve West soyut biçimde uygun hizmet, takdim, sunu anlamında yorumlamışlar.¹⁰²¹ Purdavud, Kanga, Humbach, Nanavutty, Chatterji fidiye, törende sunulan kutsal şey, kurban yiyeceği manasında çevirmişler.¹⁰²²

“At toi myazdem ahura nemangha aşaiça dama gaetao vispao a xşatroi yao vohu traošta manangha aroi zi hudaongho vispaiş mazda xşmavaso savo.” *Ey Ahura Mazda sana ve Aşa’ya miyezdi/yaraşır şeyi duayla yerine getiririz. Canlılar senin gücün ve Vohumen’in yardımıyla, nimete, bilenler ise mutluluğa ulaşırlar.*¹⁰²³

Bu kıtada Zerdüş’tün duayla yerine getirdiği veya sunduğu şeyin ne olduğu belli değildir. Bu sunu, adak gibi maddi bir şey olmalıdır. Gelenekteki mized/sunu sofrası muhtemelen buradan kaynaklamıştır.

Zerdüştilikte “derun” denilen tören sofrasında sunulan küçük ekmek geleneği bulunmaktadır.¹⁰²⁴ Avestaca pay, bağış, nasip, hediye, iyilik, rızık, sunu, saadet, bereket anlamına gelen “draon” sözcüğü YG. 33: 8’de yer almaktadır.¹⁰²⁵ Bu sözcük mecazi manada insana verilecek ödül olarak çevirilmektedir.¹⁰²⁶ Muhtemelen sunuda kullanılan ekmeğin adı buradan gelmektedir.

Zerdüştilikte her sabah ateşgede denilen ibadethanede mobedler/din adamları tarafından Yasna kitabı okunmakta “Hom-Yasna” töreni yapılmaktadır. Bu esnada hom

¹⁰¹⁸ Kanga, *Gatha*, s. 144; Sasanfer, *Gataha*, s. 626.

¹⁰¹⁹ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 181; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 600; Sasanfer, *Gataha*, s. 456; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 301; Uşideri, *Danışname*, s. 446.

¹⁰²⁰ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 180-181; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 657; Sasanfer, *Gataha*, s. 458; Behrami, *Ferheng Avesta*, c. II, s. 1141.

¹⁰²¹ Mobareke, *Gataha*, s. 381-384; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 657-658; Sasanfer, *Gataha*, s. 456-458; Taraporewala, *The Religion*, s. 109; Insler, *Gathas*, s. 55; West, *Gathayi Zertoşt*, s. 133.

¹⁰²² Purdavud, *Gatha*, s. 177; Kanga, *Gatha*, s. 98; Humbach, *Gathas*, s. 140; Nanavutty, *Gathas*, s. 103, 106; Chatterji, *The Hymns*, s. 282.

¹⁰²³ YG. 34: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 348-35; Mobareke, *Gatha*, s. 381-384; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 399; Kanga, *Gatha*, s. 98; Humbach, *Gathas*, s. 140; Tarlan, *Zerdüş’tün Gataları*, s. 20.

¹⁰²⁴ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 181; Azergoşasp, *Gatha*, c. 1, s. 600; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 363; Uşideri, *Danışname*, s. 278; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 173.

¹⁰²⁵ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 181; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 600; Sasanfer, *Gataha*, s. 421; Şusteri, *Gatha*, s. 259; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 363.

¹⁰²⁶ Mobareke, *Gataha*, s. 345-348; Kanga, *Gatha*, s. 88; Humbach, *Gathas*, s. 138; Insler, *Gathas*, s. 53; Nanavutty, *Gathas*, s. 98.

içkisi hazırlanmakta, kutsal ateş yenilenmektedir.¹⁰²⁷ Avestaca yağ, deri, hediye, sunu, bereket manasına gelen “azutoiş” sözcüğü YG. 29: 7’de geçmektedir. Zendlerde “azutoiş” ateşe sunu, hayvan kurbanı ve Yasna törenine işaret etmektedir.¹⁰²⁸

Gatha’da Zerdüşt’ün kutsal ateşe sunusu yer almaktadır.¹⁰²⁹ Fakat Hom-Yasna töreni, dua vakitleri ve ateşgede/ibadethane ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır.

Eski İran, Avesta ve Zerdüştî gelenekte kanlı kurban ibadeti mevcuttur.¹⁰³⁰ Gatha’da Zerdüşt kötü yolda olanların sığra yaptıkları eziyeti eleştirmektedir.¹⁰³¹ Fakat kanlı kurbanı yasaklama hakkında açık ifadeleri yoktur. YG. 34: 3’te yer alan “miyezd” sözcüğü bir bakıma kurbanı ima etmektedir.¹⁰³² Fakat bunun ne olduğu belli değildir. Modern Zerdüştîler ise Gatha’da kanlı kurban geleneğinin olmadığını, Zerdüşt’ün bunu yasakladığını belirtirler.¹⁰³³ Dolayısıyla Gatha’da kanlı kurbanın konumu belirgin değildir.

Zerdüştîlikte ibadet öncesi el, yüz, ayak yıkanmakta. Dine giriş, temizlik ve ahlaklı olmanın sembolü olan beyaz renkli iç giysi “Sidre Gömleği” giyilmekte “Kuştî Kemerî” bağlanmaktadır.¹⁰³⁴ Günahlardan arınma, dine giriş, doğum, özel haller ve cesede dokunma gibi durumlarda çeşitli temizlenme biçimleri uygulanmaktadır. Dört temel unsur; toprak, su, hava, ateş kutsal olduğundan kirletilmemektedir.¹⁰³⁵

Gatha’da temizlik biçimleri, Sidre, Kuştî, dört unsur, dini kurallar ve cezalarla ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

Zerdüştî gelenekte ölünün cesedinin toprakla temasını engellemek için “dakhme/sessizlik kuleleri”, özel cenaze töreni ve anma geleneği oluşmuştur.¹⁰³⁶

Vendidad ve Zendlerde çeşitli dini kurallar, yasaklar, kefarete ve cezalar yer almaktadır.¹⁰³⁷ Gatha’da ise dini gelenekler, kurallar ve cezalar bulunmamaktadır.

¹⁰²⁷ Uşideri, *Danışname*, s. 484-485; Malandra, *Dini İran Bastan*, s. 251; Oymak, *Zerdüştîlik*, s. 199-202.

¹⁰²⁸ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 179; Sasanfer, *Gataha*, s. 144; Behmerdi, *Ahnavadgah*, s. 102.

¹⁰²⁹ YG. 43: 9; Mobareke, *Gataha*, s. 467-470; Chatterji, *The Hymns*, s. 357.

¹⁰³⁰ West, *Gathayî Zertoşt*, s. 132; Mazdapur, *Şayest Naşayest*, s. 146; Herodotus, *Tarih*, s. 75; Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 380, 394-395; Oymak, *Zerdüştîlik*, 208-209.

¹⁰³¹ YG. 32: 12; Mobareke, *Hifde Pejvake Gataha*, s. 297-300.

¹⁰³² Purdavud, *Yaddaştha*, s. 181; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 600; Sasanfer, *Gataha*, s. 456; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 301.

¹⁰³³ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 658; Sasanfer, *Gataha*, s. 368, 458; Müşiri, *Mektebhayî Fikri*, s. 75.

¹⁰³⁴ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1006; Uşideri, *Danışname*, s. 322-324; Malandra, *Dini İran Bastan*, s. 273-274; Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism*, s. 8, 27-28; Oymak, *Zerdüştîlik*, s. 212-215.

¹⁰³⁵ Purdavud, *Khorde Avesta*, s. 226; Hidayet, *Zend Vohumen Yasn*, s. 45; Şahrakh, *Furuğ Mazdisni*, s. 211-212; Hinnells, *Ayin Zertoşt u Parsiyan*, s. 120; Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism*, s. 39-40.

¹⁰³⁶ Hinnells, *Ayin Zertoşt u Parsiyan*, s. 93-95; Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism*, s. 37-39; Oymak, *Zerdüştîlik*, s. 236-244.

¹⁰³⁷ bkz. Mazdapur, *Şayest Naşayest; Vendidad, Avesta*, s. 119-129;

Zerdüştilikte Gahanbar denilen Medyozarem, Medyoşahem, Potişahem, Ayasarem, Medyorem, Hemespetmadem adlı mevsimsel bayramlar vardır. Bunlarda gök, su, yer, bitki, hayvan ve insanın yaratılış dönemi anılmaktadır.¹⁰³⁸

Zerdüşti takviminde ay adı ile gün adının çakıştığı günler Ahura Mazda, bazı Ameşa Spentalar ve yazatalar adına bayram günleri olarak benimsenmiştir. Bunlar; Ferverdingan, Ardibeheştgan, Hordadgan, Tirgan, Amordadgan, Şehrivergan, Mihrigan, Abangan, Azergan, Deygan, Behmengan, İsfendgan'dır.¹⁰³⁹

Zerdüştilikte Nevruz Bayramı ve gelenekleri oldukça önemlidir.¹⁰⁴⁰ Ateşin bulunuşu adına "Sede Bayramı", yılın en uzun ve uğursuz gecesi sayılan ve Angra Mainyu'nun saldırısından korunmak için sabaha kadar ateşin etrafında geçirilen "Şebi Çele/Yelda Gecesi" kutlanmaktadır.¹⁰⁴¹ Ölenleri anmak için Tir ayında "Porse Hemegani" töreni, her ayda dört gün etli gıda almama, yememe "nabor/perhiz" yapılmaktadır.¹⁰⁴²

Gatha'da Gahanbar, aylık bayramlar, Nevruz, Sede, Şebi Yelda, Porse Hemegani, nabor ve benzeri geleneklerle ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

Gatha'da dua, mantra okuma, ateşe saygı, sunu olgusu bulunmaktadır. Zerdüşti ibadetler, kurallar, cezalar, gelenekler ve bayramlar ise yer almamaktadır.

2. 3. 13. Gatha'da Adı Geçen İyi Şahıslar

Gatha'da Zerdüş'tü koruyan, öğretisine uyan, yardım eden iyiler ile karştı vedüşmanı olan kötülerden bazılarınınadları yer almaktadır. Genelde bu kişiler hakkında yüzeysel bilgiler verilmektedir. Avesta ve Zendlerde de bunlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Fakat bazı yönlerden Gatha'daki bağlamından farklılaşmaktadır. Dolayısıyla Gatha'da betimlenen kişi ve grupların kimliği tahminden öteye geçememektedir.

¹⁰³⁸ Ebu Reyhan Biruni, *Asurul Bakiyye, Asarul Bakiyye anil Kurunil Haliye*, Tahkik, Halil İmran Mansur, Darul Kutubul İlmiyye, Beyrut 2000, s. 189-200; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1049; Uşideri, *Danışname*, s. 403-404; Boyce, *Zerdostian*, s. 58; Hinnels, *Ayin Zertoşt u Parsiyan*, s. 103-104.

¹⁰³⁹ Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 183; Taheri, *Anahita*, s. 122; Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism*, s. 22-26; Polat, *Günümüz İran Zerdüştiliği*, s.103-106.

¹⁰⁴⁰ Uşideri, *Danışname*, s. 455-456; Abbasiyan, *Felsefe u Ayin Zertoşt*, s. 50-51; Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism*, s. 25; Oymak, *Zerdüştilik*, s. 196-198.

¹⁰⁴¹ Uşideri, *Danışname*, s. 322-325; Niknam, *Ez Nevruz ta Nevruz*, s. 97-98, 102-104; Mehr, *Felsefeyi Zertoşt*, s. 192-194.

¹⁰⁴² Niknam, *Ez Nevruz ta Nevruz*, s. 47, 109-110.

Gatha'da Kava Viştaspa/Key Guştasp;

İran hanedanlarından Keyaniler'e mensup olan, Zerdüşt'ün koruyuculuğunu yapan önemli şahıstır. Geleneğe göre Arcataspa'nın savaş tehdidine rağmen benimsediği yeni dini terk etmemiş, gelişimine maddi manevi ortam sağlamıştır. Zerdüştiliğin yayılması için çeşitli bölgelere seferler düzenletmiş, mobedler yollamış, ateşkedeler yaptırmıştır.¹⁰⁴³ Adına Avestaca ve Pehlevice Viştasp Yeşt kitabı vardır. Zerdüşt'ün Viştaspa'ya önerisi, övgüsü, duası ve ona vadedilen nimetler bu eserde yer almaktadır.¹⁰⁴⁴

Gatha'da Viştaspa'nın adı dört yerde geçmekte, olumlu betimlenmekte ve Zerdüşt'ün hamisi olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁴⁵

“Zaratuştra kaste aşava urvato mazoi magai ke va frasruidyai vaşti at hvo kava viştaspo yahi yengs-tu mazda hademoi minaş ahura teng zbaya vangheuş uxzaış manangho.” *Ey Zerdüşt, senin doğruluk ve büyük maga/kardeşlikten yana olan yardımcın, dostun, kimdir? O Kava Viştaspa'dır. Ey Mazda Ahura, sarayına ulaşmaları için insanları Vohumen'in sözleriyle çağıracağım.*¹⁰⁴⁶

Gatha sonrası metinlerde Viştaspa fravaşisine dua edilen kişiler arasında yer almaktadır. Yeştler'de Anahita'ya, Drvaspa'ya kurban sunup yardım talep eden kişi konumunda betimlenmektedir.¹⁰⁴⁷

“...kavoış viştaspahe aşao no fravaşim yazamaide.” *Aşavan/doğru olan Kava Viştaspa'nın fravaşisini överiz.*¹⁰⁴⁸

“Kava Viştaspa Frazdana suyunda Anahita'ya yüz at, bin sığır, onbin koyun kurban etti. Ondan dilekte bulundu... o da dileğini yerine getirdi.”¹⁰⁴⁹

Gatha'da yer almayan bazı özellikler sonraki metinlerde Vistaspa'ya atfedilmiştir.

¹⁰⁴³ Purdavud, *Gatha*, s. 115; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1045-1046; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 93; Uşideri, *Danışname*, s. 408-409; Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 12; Asana, *Metnhayi Pehlevi*, s. 39-40; Ebul Kasım, Firdevsi, *Şahname II*, çev. Nimet Yıldırım, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 92-94.

¹⁰⁴⁴ Uşideri, *Danışname*, s. 479; *Avesta*, s. 313-322.

¹⁰⁴⁵ YG. 28: 7, 46: 14, 51: 16, 53: 2.

¹⁰⁴⁶ YG. 46: 14; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 436-438; Mobareke, *Gataha*, s. 678-681; Kanga, *Gatha*, s. 191; Humbach, *Gathas*, s. 172; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 36.

¹⁰⁴⁷ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 286-289; Mohassel, *Dinkard Heftom*, s. 9, 197; Mazdapur, *Şayest Naşayest*, s. 146; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 57, 91.

¹⁰⁴⁸ YS. 26: 5; FYT. 99; Geldner, *Yasna*, s. 57; Purdavud, *Yasna*, c. I, s. 228; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 84, 383; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 189-190; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 204; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 278.

¹⁰⁴⁹ ABYT. 108-110; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 284-285; Kanga, *Yasht*, s. 42; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 79.

Gatha'da Camaspa;

Kava Viştaspa'nın veziri ve Zerdüşt'ün damadıdır. Bilgeliği ve öngörüsüyle öne çıkan Zerdüştü dini önderlerden biridir. Vahiştöiştü Gatha'nın muhtemel müellifi olarak da benimsenmektedir. Adına Pehlevice Camaspname kitabı bulunmaktadır.¹⁰⁵⁰

Gatha'da üç yerde Camaspa adı yer almakta, Zerdüşt'ün hamilerinden olduğu belirtilmekte, Zerdüşt onun hakkında Ahura Mazda'dan iyi dilekte bulunmaktadır.¹⁰⁵¹

“Tanm çistim de-camaspo hvogvo iştoiş xvarenao aşā varento tat xşatrem manangho vangheuş vido tat moi daidi ahura hyat mazda rapen tava.” *Camaspa Hvogvo aydınlığı/ferri izediği arzuladığından Vohumen/iyi düşünce ve Aşa'nın/doğruluğun yardımıyla bilgeliği seçti. Ey Ahura Mazda bizi korumanı ve kuvvet vermeni diliyorum.*¹⁰⁵²

Gatha sonrası metinlerde Camaspa fravaşisine dua edilen kişiler arasında yer almaktadır. Anahita'ya kurban sunup yardım talep eden kişi konumunda betimlenmektedir.¹⁰⁵³

“Camaspahe hvovahe aşāono fravaşim yazamaide.” *Aşavan/doğru olan Hvogva'nın oğlu Camaspa'nın fravaşisine övgüde bulunuruz.*¹⁰⁵⁴

“Camaspa uzaktan daevayasnacıların ordusunun savaş için geldiğini gördüğünde yüz at, bin sığır, onbin koyunu Anahita için kurban etti, ondan Aryanlar gibi muzaffer olmak için yardım talep etti, Anahita da ona yardım etti.”¹⁰⁵⁵

Gatha'da yer almayan bazı özellikler sonraki metinlerde Camasp'a atfedilmiştir.

Gatha'da Fraşaoştra;

Fraşaoştra, Camaspa'nın kardeşi, Zerdüşt'ün de kayınpederidir. Viştaspa'nın vezirliğini yapmıştır.¹⁰⁵⁶ Gatha'da adı beş yerde geçmekte, çabası övülmektedir. Zerdüşt, Ahura Mazda'dan onun için iyi dilekte bulunmaktadır.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁰ Purdavud, *Gatha*, s. 111-112; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 967; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 596; Uşideri, *Danışname*, s. 229-230; Hidayet, *Zend Vohumen Yasn*, s. 119-130; Firdevsi, *Şahname II*, s. 99-104.

¹⁰⁵¹ YG. 46: 17, 49: 9, 51: 18.

¹⁰⁵² YG. 51: 18; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 482; Mobareke, *Gataha*, s. 922-925; Kanga, s. *Gatha*, s. 272; Humbach, *Gathas*, s. 190; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 75.

¹⁰⁵³ Hidayet, *Zend Vohumen Yasn*, s. 119-130; Mazdapur, *Şayest Naşayest*, s. 146; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 57, 91; *Avesta*, s. 378, 452.

¹⁰⁵⁴ FYT. 103; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 88, 385; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 207.

¹⁰⁵⁵ ABYT. 68-70; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 261; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 309-310; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 70; Kanga, *Yasht*, s. 25.

¹⁰⁵⁶ Purdavud, *Gatha*, s. 112; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1021; Uşideri, *Danışname*, s. 368; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 100; Aryen, *Nigareha*, s. 204-205.

¹⁰⁵⁷ YG. 28: 8, 46: 16, 49: 8, 51: 17, 53: 2.

“Vahiştem tva vahişta yem aş vahişta hazaoşem ahurem yasa vaunuş naroi fraşaoştrai maibyaça yaeibyaşça it raonghaonghoi vispai yave vangheuş manangho.” *Ey her şeyden iyi ve Aşa ile arzusu bir olan Ahura, senden cesur Fraşaoştra, kendim ve dostlarım için Vohumen’in/iyi düşüncenin sürekli olan en iyi şeyini/cenneti dilerim.*¹⁰⁵⁸

Gatha sonrası metinlerde Fraşaoştra övülen kişilerdendir.¹⁰⁵⁹ Fakat Viştaspa ve Camaspa kadar baskın konumda değildir.

“Fraşaoştrahe hvovahe aşano fravaşim yazamaide.” *Aşavan/doğru olan Hvogva’nın oğlu Fraşaoştra’nın fravaşisine övgüde bulunuruz.*¹⁰⁶⁰

Gatha’da Pouruçişta;

Zerdüşt’ün küçük kızı ve Camaspa’nın eşidir.¹⁰⁶¹ Gatha’da adı bir kez yer almaktadır. YG. 53: 4’te ona işaret edildiği bazı uzmanlarca belirtilir.¹⁰⁶²

“Temça tu paouru-çista haeçat aspana spitami yezivi duggedranm zaratuştrahe vangheuş paityastem manangho aşahya mazdaosça taibyo dat sarem ata hem feraşva twa xratwa spenişta aramatoiş hudanvareşva.” *Ey Haeçataspa’nın soyundan Zerdüşt’ün genç kızı Pouruçista Spitama. Mazda, Vohumen/iyi düşünce ve Aşa’ya/doğruluğa uyan kişiyi sana önder/eş olarak verdi. Aklınla danış ve Spenta Armaiti’yle/ muhabbetle iyi işlerde bulun.*¹⁰⁶³

Pouruçista, Gatha sonrası metinlerde övülen kişilerdendir.¹⁰⁶⁴ Fakat baskın konumu bulunmamaktadır.

“Pouruçistayao aşanyao fravaşim yazamaide.” *Aşavan/doğru olan Pouruçista’nın faravaşisini överiz.*¹⁰⁶⁵

Gatha’da Maidyomangha/Maidyomah;

Zerdüşt’ün amcasının oğlu, ilk inanır ve Zerdüştü önderlerden biridir.¹⁰⁶⁶ Gatha’da adı bir kez geçmektedir. Bir yerde de ona işaret edildiği bazı uzmanlarca belirtilir.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁵⁸ YG. 28: 8; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 282; Mobareke, *Gataha*, s. 54-57; Kanga, *Gatha*, s. 12; Humbach, *Gathas*, s. 119; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 4.

¹⁰⁵⁹ Aryen, *Nigareha*, s. 204-205; Mohassel, *Dinkard Heftom*, s. 81, 253; Gignoux, *Arda Viraz*, s. 57, 91.

¹⁰⁶⁰ FYT. 103; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 88, 385; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 207.

¹⁰⁶¹ Purdavud, *Gatha*, s. 111; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 959; Uşideri, *Danışname*, s. 205; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 780-781; Sasanfer, *Gataha*, s. 1098; Aryen, *Nigareha*, s. 203.

¹⁰⁶² Purdavud, *Gatha*, s. 584; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 818; Şehzadi, *Gatha*, s. 274; Kanga, *Gatha*, s. 288.

¹⁰⁶³ YG. 53: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 488-490; Mobareke, *Gataha*, s. 953-957; Kanga, *Gatha*, s. 286; Humbach, *Gathas*, s. 192; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 79.

¹⁰⁶⁴ Bahar, *Bundahişn*, s. 152.

¹⁰⁶⁵ FYT. 139; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 105, 396; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 241; *Avesta*, s. 460.

¹⁰⁶⁶ Purdavud, *Gatha*, s. 114; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1053; Uşideri, *Danışname*, s. 427-428; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 813; Sasanfer, *Gataha*, s. 1072; Aryen, *Nigareha*, s. 204.

“Hvo tat na maidyoi-maongha spitama ahmai dazde daenaya vaedemno ye ahum işasans aibi mazdao data mraot gayehya şyaotanaiş vahyo.” *Maidyomah Spitama vicdaniyla doğru yolu benimseyip, bana uydu. Mazda'nın kanunu/öğretisini insanlara anlatmaya gayret eder, bunun yaşam için en iyi iş/en iyi yol olduğunu söyler.*¹⁰⁶⁸

Maidyomah, Gatha sonrası metinlerde övülen kişilerden biridir.¹⁰⁶⁹ Fakat baskın konumu bulunmamaktadır.

“Maizyo maonghahe arastayeche iza aşaoon aşimça fravaşimça yazamaide. Yo paoiryo zaratuştrai mantreça gušta sasanaosça.” *İlk önce Zerdüşt'ün sözlerine ve öğretisine uyan Arasti'nin oğlu Maidyomah'ın fravaşisini överiz.*¹⁰⁷⁰

Gatha'da Turalı Fryana;

Zerdüşt'e uyan yöneticilerden biridir. Avesta'da ve Zendlerde adı geçen Yoišta'nın da atasıdır.¹⁰⁷¹ Bazı araştırmacılara göre Tur eski İranlıların ve Zerdüşt'ün düşmanı olan İranî kabiledir.¹⁰⁷² Gatha'nın oluşum dönemiyle ilgili yeteri veriler olmadığından dolayı Turalı Fryana'nın kimliği belirsizdir.

Gatha'da Fryana adı bir kez yer almakta, olumlu betimlenmektedir.

“Hyat us aşā naptyaēşu nafşuça turahya uzcen fryanahya aocyaēşu aramatoiş gaetao frado twaxşangha at iş vohu hem aibi-moist manangha aeibyo rafezrai mazdao saste ahuro.” *Turanî Fryana'nın yakınları, torunları Aşa'ya/doğruya yönelip, Armaiti'yle/aşk ve muhabbetle dünyayı ilerletmeye gayret ettiklerinde Vohumen onları birleştirir, Ahura Mazda onları korur/mutluluk bahşeder.*¹⁰⁷³

Gatha sonrası metinlerde Turalı Fryana yer almamaktadır. Onun soyundan olan Yoišta, adı övülen ve Anahita'ya kurban sunup yardım dileyenlerden biridir.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁶⁷ Mobareke, *Gataha*, s. 949-952; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 808; Ekberi, *Gahan*, s. 252; Taraporewala, *The Religion*, s. 145.

¹⁰⁶⁸ YG. 51: 19; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 482; Mobareke, *Gataha*, s. 926-929; Mirfakhray, *Vohukhşatra Gah*, s. 49; Kanga, *Gatha*, s. 273; Humbach, *Gathas*, s. 190; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 75.

¹⁰⁶⁹ Bahar, *Bundahišn*, s. 152.

¹⁰⁷⁰ FYT. 95; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 80, 382; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 425; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 203.

¹⁰⁷¹ Purdavud, *Gatha*, s. 111-113; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1025; Dhalla, *Zoroastrian Teology*, s. 12; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 401-403; Sasanfer, *Gataha*, s. 786; Uşideri, *Danışname*, s. 378; Aryen, *Nigareha*, s. 237-238.

¹⁰⁷² Purdavud, *Gatha*, s. 111; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 401-402; Taraporewala, *The Religion*, s. 126.

¹⁰⁷³ YG. 46: 12; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 434-436; Mobareke, *Gataha*, s. 673-677; Kanga, *Gatha*, s. 189; Humbach, *Gathas*, s. 171; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 36.

¹⁰⁷⁴ ABYT. 81-82; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 402-403; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 268-269; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 311-312.

“Yoištahe fryanananm ašaono fravašim yazamaide.” *Aşavan/doğru olan Fryani Yoišta'nın, fravaşisini överiz.*¹⁰⁷⁵

2. 3. 14. Gatha'da Adı Geçen Kötü Şahıslar

Gatha'da Zerdüşt'ün öğretilerine karşı çıkıp, engelleyen, mücadele eden dini, sosyal ve siyasal bazı yönetici, şahıs ve grupların adları yer almaktadır.

Gatha'da Kaviler-Karapanlar;

Kaviler/Kavalar: Zerdüşt'ün karşıtı olan siyasi yöneticilerdir.¹⁰⁷⁶ Gatha'da beş yerde “kavi/yönetici” sözcüğü olumsuz, üç yerde ise Viştaspa'nın sıfatı olarak olumlu manada yer almaktadır.¹⁰⁷⁷

Karapanlar: Zerdüşt'ün karşıtı olan devayasnacı dini önderlerdir.¹⁰⁷⁸ Gatha'da altı yerde geçen “karapan/dini önder” sözcüğü olumsuz, kötü ahlaklı kişileri betimlenmektedir.¹⁰⁷⁹ Karapan ve kavilerin insanları kötü yola sevketmeleri, fesatlık çıkarmaları ve zulümleri nedeniyle yalan evine/cehenneme gidecekleri belirtilmektedir.

“Xşatraiş yucen karapano kavayasça akaiş şyaotanaiş ahum merengeidyai maşim yeng xve urva xvaeça xraodat daena hyat aibi-gemen yatra çinvato peretuş yavoi vispai druco demanai astayo.” *Karapanlar ve kaviler insanları mutlu hayattan mahrum etmek için çirkin işlere sevkederler. Çinvat Köprüsü'ne yaklaştıkları zaman onların ruh ve vicdanları korkuya kapılıp yalan evine/cehenneme girip sürekli kalacaklar.*¹⁰⁸⁰

Gatha sonrası metinlerde karapan ve kavilerin olumsuzlukları belirtilmektedir. Zendlerde karapanlar “kerp/sağır ve körler” olarak betimlenmektedir.¹⁰⁸¹

“Ey Zerdüşt yol kesen divler, cadılar, periler, zalim kaviler ve karapanların kötülüğünü yenmek istiyorsan, her gün adlarımı an.”¹⁰⁸² “Ameşa Spentaların adları

¹⁰⁷⁵ FYT. 120; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 96, 390; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 216.

¹⁰⁷⁶ Purdavud, *Gatha*, s. 113-114; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1036; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 265; Uşideri, *Danışname*, s. 398; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 530; Sasanfer, *Gataha*, s. 376; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 43.

¹⁰⁷⁷ YG. 32: 14, 32: 15, 44: 20, 46: 11, 46: 14, 51: 12, 51: 16, 53: 2.

¹⁰⁷⁸ Purdavud, *Gatha*, s. 113; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1031; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 267; Uşideri, *Danışname*, s. 390-391; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 515; Zeahner, *Zerdüştigeri*, s. 43-44.

¹⁰⁷⁹ YG. 32: 12, 32: 15, 44: 20, 46: 11, 48: 10, 51: 14.

¹⁰⁸⁰ YG. 46: 11; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 434; Mobareke, *Gataha*, s. 666-670; Khazai, *Gatha*, s. 109; Kanga, *Gatha*, s. 187; Humbach, *Gathas*, s. 171; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 35.

¹⁰⁸¹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 155; Aryen, *Nigareha*, s. 246-248; *Avesta*, s. 369.

¹⁰⁸² HYT. 10-11; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 52-53; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 273; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 26.

nasuya bağı/divlere uyan ve karapanların tohumundan olan drucları/yalancıları yok eder. Zaotar Zerdüşt arzusıyla onları korkunç belaya/cehenneme sürer.”¹⁰⁸³

Kavilerin desteğiyle karapanların halkı kötü yola sevkettiği, baskı ve şiddete başvurdıkları, açgözlü oldukları, sığır kurban ettikleri, pis içki içtikleri Gatha’dan anlaşılmaktadır.

Gatha’da Bendva;

Zerdüşt’e düşman olan, fesatçı, düşman kabile lideridir. Bazı araştırmacılara göre ise dini lider.¹⁰⁸⁴ Gatha’da adı iki yerde geçmekte, Zerdüşt’ün karşıtı ve yanlış öğretiyi yaymaya çalışan kişi konumunda betimlenmektedir.¹⁰⁸⁵

“At ma yava bendvo pafre mazišto ye duş-eretriş çixşnuşa aşā mazda vanguhi ada gaidi moi amoi arapa ahya vohu aoşo vida manangha.” *Ey Mazda, Bendva uzun süredir bana karşı en büyük mücadeleyi yapmaktadır. Ben yanlış yolda olanları/muhtaçları Aşa’nın yardımıyla mutluluğa yöneltmeye çalışıyorum. Ey Mazda beni koru, Vohumen’in yardımıyla onu yeneyim.*¹⁰⁸⁶

Bendva adı Avesta’da geçmemekte, dolayısıyla kimliği ve konumu belirgin değildir.

Gatha’da Usixş/Usic;

Zerdüşt’ün düşmanı olan dini önderlerden biridir.¹⁰⁸⁷ Gatha’da bir yerde karapanlarla birlikte yer almakta, olumsuz betimlenmektedir.¹⁰⁸⁸

“Çitena mazda huxşatra daeva aonghare at it peresa yoi pişyeinti aeibyo kanm yaiş ganm karapa usixşça aeşemai data yaça kava annmene urudoyata noit him mizen aşā vastrem fradainghe.” *Ey Mazda daevalar nasıl iyi yönetici/egemen olabilirler? Onlar mutluluğu engeller, karapan ve Usic ile dünyaya/sığıra zulmeder, inletirler. Aşa’ya uyarak dünyanın ilerlemesi/ekinin artması için de gayret etmezler.*¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸³ KHYT. 7-8; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 154-155; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 294; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 51.

¹⁰⁸⁴ Purdavud, *Gatha*, s. 111; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 91; Uşideri, *Danışname*, s. 170; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 948; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 550-551; Sasanfer, *Gataha*, s. 899-900; Kanga, *Gatha*, s. 224.

¹⁰⁸⁵ YG. 49: 1, 49: 2.

¹⁰⁸⁶ YG. 49: 1; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 454; Mobareke, *Gataha*, s. 774-777; Kanga, *Gatha*, s. 224; Humbach, *Gathas*, s. 179; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 67.

¹⁰⁸⁷ Purdavud, *Gatha*, s. 111; Sasanfer, *Gataha*, s. 679; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 282; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 932; Uşideri, *Danışname*, 141-142; Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 247.

¹⁰⁸⁸ YG. 44: 20; Mobareke, *Gataha*, s. 575-579.

¹⁰⁸⁹ YG. 44: 20; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 414; Mobareke, *Gataha*, s. 575-579; Vahidi, *Porsışhayi Zertoşt*, s. 201-204; Kanga, *Gatha*, s. 156; Humbach, *Gathas*, s. 163; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 31.

Usiş adı Avesta'da yer almamaktadır. Usiş kavramı Rigveda'da ateş tanrısı Agni'ye en iyi tapınanları betimlemektedir.¹⁰⁹⁰ Dolayısıyla Aryanlarda din adamlarına verilen sıfatlardandır. Gatha'da ise Zerdüş'tün karşıtı olan din adamlarından biridir.

Gatha'da Gerehma;

Zerdüş'tün düşmanı olan kişilerden, dini önderlerden biridir. Bazı araştırmacılara göre Zerdüş'tün karşıtı kabile önderidir.¹⁰⁹¹ Gatha'da üç yerde adı geçmekte, yalan, kötülük ve zulümden yana olan kişi konumunda, olumsuz betimlenmektedir.¹⁰⁹²

“Ya raonghayen sravangha vahiştat şyaotanat maretano aeibyo mazdao aka mraot yoi geuş morenden urvaxş-uxti cyotum yaiş gerehma aşat varata karapa xşatremça işananm drucem.” *Onlar öğretileriyle insanları iyi işten döndürür, kötü söz ve sevinç çılgınlıklarıyla canlıların yaşamını karartır/sığırı öldürürler. Karapanlar ve Grehma Aşa'dan yüz çevirip yalana uyarlar. Mazda, bunların kötülüğünü/cezalandırılacaklarını bildirdi.*¹⁰⁹³

Gerehma adı Avesta'da bulunmamakta dolayısıyla kimliği ve konumu belirgin değildir.

Gatha'da Yima/Cem;

Avetaca; “Yima”, Pehlevice; “Yemek/Cemek”, Farsça; “Cem/Cemşid” biçiminde ifade edilmektedir. Ahura Mazda'dan aldığı emirle şiddetli kıştan korunmak amacıyla yeraltına sığınak yaparak, insan, hayvan ve bitki tohumlarını burada saklayan kişidir. Yima, Hint ve İranlılarda bulunan eski efsanlerden biridir.¹⁰⁹⁴ İşlev olarak birbirinden farklı olan Yima, İran'da kutarıcı şahıs; Hintte ise ölüm tanrısı konumundadır.¹⁰⁹⁵

Gatha'da Yima adı bir yerde geçmekte, uzmanların çoğunluğuna göre olumsuz betimlenmektedir.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹⁰ Kaya, *Rigveda*, s. 129.

¹⁰⁹¹ Purdavud, *Gatha*, s. 114; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 518; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 282; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1044-1045; Sasanfer, *Gataha*, s. 367-368; Uşideri, *Danışname*, s. 408.

¹⁰⁹² YG. 32: 12, 32: 13, 32: 14.

¹⁰⁹³ YG. 32: 12; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 332; Mobareke, *Gataha*, s. 297-300; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 309; Kanga, *Gatha*, s. 75; Humbach, *Gathas*, s. 134; Tarlan, *Zerdüş'tün Gataları*, s. 15.

¹⁰⁹⁴ Zeahner, *Zerdüş'tigeri*, s. 193-197; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 968; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 141; Pirniya, *Asrı Esatir*, s. 48-49; Ahmedi, *Payanı Cihan*, s. 86-87; *Eliade, Dinsel İnançlar*, c. I, s. 398; Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 204-209.

¹⁰⁹⁵ Ahmedi, *Payanı Cihan*, s. 88; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 214-215; Gül, *Hinduizm Sözlüğü*, s. 461; Pattanaik, *Mit ve Mitya*, s. 67-70.

¹⁰⁹⁶ Mobareke, *Gataha*, s. 279-282; Taraporewala, *The Religion*, s. 103; West, *Gathayi Zertoşt*, s. 112; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 293; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 37.

“Aeşanm aenanghanm vivanghušo sravi yimaşcit ye maşyeng çixşnušo ahmakeng gauş бага xvaremno aeşanmçit a ahmi twahmi mazda viçitoi aipi.” *Günahkârlardan Vivanghan’ın oğlu Yima insanların hoşuna gitmesi için et yemeyi öğretmiş/tanrıyı küçümsemiştir. Ey Mazda ileride onları yargılayacağından eminim.*¹⁰⁹⁷

Bu kıtada yer alan “gauş бага xvaremno” ifadesi farklı yorum ve çevirilere neden olmaktadır. Avestaca “gav” sözcüğü sığır, canlı, et, бага; tanrı, yazata, bey, pay, talih “xvar” yemek, aydınlık, küçümseme, yemin anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁹⁸

“Gauş бага xvaremno” ibaresini Purdavud, Mills, West, Nanavutty, et yemeği öğretmek, sığır etinden yedirmek.¹⁰⁹⁹ Şehzadi, Şusteri, Taraporewala insanları dünyevi, maddi lezzetlere yöneltmek.¹¹⁰⁰ Azergoşasp, Dustkhah, Vahidi, Kanga, Humbach tanrıyı küçümsemek.¹¹⁰¹ Insler, sığırın tanrıça olduğunu söylemek.¹¹⁰² Chatterji, hayvanları beslemeyi ihmal etmek manasında çevirip, yorumlamışlar.¹¹⁰³ Genelde Yima’nın kötü, günahkârlardan olduğu, suçlandığı belirtilir.

Sasanfer ise “gauş бага xvaremno”yu büyüklerin erimiş madenle sınanmaya çağırılması manasında yorumlamaktadır.¹¹⁰⁴

Razi ve Ureng ise farklı manada çevirmekte, Yima’yı olumlu betimlemekteler.

“*Günahkârlar arasından Yima ilahi fermana kulak verdi, dünyayı insanlar ve hayvanlar için düzenledi, aydınlattı. Bende bunu senin yolunda, emrinde sayarım ey Mazda.*”¹¹⁰⁵

Uzmanların çoğuna göre Gatha’da olumsuz betimlenen Yima, Avesta’da ve İran mitolojisinde olumlu konumdadır.¹¹⁰⁶

Haoma içeceğini hazırlayan Vivanghan’a bunun karşılığı olarak Yima verilmiş, o da insanları, hayvanları felaketten, ölümden kurtarmıştır.¹¹⁰⁷ Egemenlik bahşetmesi için

¹⁰⁹⁷ YG. 32: 8; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 328-330; Mobareke, *Gataha*, s. 279-282; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 293; Kanga, *Gatha*, s. 71; Humbach, *Gathas*, s. 133; Tarlan, *Zerdüşt’ün Gataları*, s. 14.

¹⁰⁹⁸ Purdavud, *Yaddaştah*, s. 155-156; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 494; Sasanfer, *Gataha*, s. 351; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 294-295; Şusteri, *Gatha*, s. 253.

¹⁰⁹⁹ Purdavud, *Gatha*, s. 163, 477; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 293; West, *Gathayi Zertoşt*, s. 112-113; Khazai, *Gatha*, s. 62; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 328-330; Nanavutty, *Gathas*, s. 91; Mills, *Gathas*, s. 97.

¹¹⁰⁰ Şehzadi, *Gatha*, s. 94; Şusteri, *Gatha*, s. 77-78; Taraporewala, *The Religion*, s. 103.

¹¹⁰¹ Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 491; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 25; Vahidi, *Gatha*, s. 42-43; Kanga, *Gatha*, s. 71; Humbach, *Gathas*, s. 133.

¹¹⁰² Insler, *Gathas*, s. 47.

¹¹⁰³ Chatterji, *The Hymns*, s. 204.

¹¹⁰⁴ Sasanfer, *Gataha*, s. 349-350.

¹¹⁰⁵ Mobareke, *Gataha*, s. 279-280; Razi, *Avesta*, s. 165.

¹¹⁰⁶ Skjaervo, *Zoroastrianism*, s. 46-47

Anahita'ya yüz at, bin öküz, onbin kuzuyu kurban olarak sunmuştur.¹¹⁰⁸ Zerdüşt'ten önce din Yima'ya öğretilmiş, diniyayma görevini kabul etmemesi üzerine dünyanın imarıyla görevlendirilmiştir. Bu görevini başarıyla yerine getirip halkını tufanımsı felaketten korumuştur.¹¹⁰⁹ Yalan söylemesi, kötülüğe yönelmesi nedeniyle de “xvarenah/ferri izedi/talih” ondan uzaklaşmış, saltanatını kaybetmiştir.¹¹¹⁰

“Aat yat him aem draoğem vaçem anghaiti çinmani paiti baraiti vaenemen ahmat haça xvareno mereğahe kehrpa fraşusat...”*O(Cemşid) yalan sözü diline doladığında ferri/talihi açıkça bir kuş biçiminde hızlıca ondan çıktı...*¹¹¹¹

Yeşte Yima, aşavan/doğru sıfatıyla nitelendirilmekte, övgüde bulunan kişiler arasında yer almaktadır.

“Yimahe vivanghanahe ašaono fravaşim yazamaide.”*Vivanghan'ın oğlu aşavan/doğru Yima'nın fravaşini överiz.*¹¹¹²

Firdevsi, Purdavud ve Azergoşasp'a göre Yima ömrünün sonlarına doğru kibirlenmesi, tanrıyı küçümsemesi nedeniyle günahkâr sayılmıştır.¹¹¹³

Gatha çevirileri üzerinden Yima'nın konumunu belirlemek zordur. Çevirilerde bazı açmazlar bulunmaktadır. Gatha'da daevayasnacıların sığır kurban etmeleri, hayvanlara eziyetleri eleştirilmektedir. Fakat et yemenin, kurban sunmanın yasak olduğuna dair Zerdüştî gelenekte herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Yima'nın başka dinden olduğu, sığırı kutsadığına dair veri de bulunmamaktadır. Avesta'da onun dünyaya yöneldiği, yalan söyleme günahı işlediği, dini görevi reddettiği belirtilir. Bir bakıma yalan söyleme, kibir nedeniyle günah işlemiştir.

Yima'nın Gatha'daki konumunu açıkça belirten yeteri bilgi yoktur. Mevcut kıtanın çevirisinde genelde olumsuz biçimde yapılmaktadır. Fakat Avesta ve Zendlerde ise olumlu betimlenmekte, övgüde bulunan kişiler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Yima yeni kanıtlar doğrultusunda araştırılması gereken konulardan biridir.

¹¹⁰⁷ YS. 9: 4; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 181; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 137; Mills, *Zend-Avesta III*, s. 232.

¹¹⁰⁸ Purdavud *Yeştha*, c. I, s. 240; Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 302; *Avesta*, s. 374.

¹¹⁰⁹ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 181-185; Dustkhah, *Avesta*, c. II, 664-667; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 45. *Avesta*, s. 37-43.

¹¹¹⁰ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 186-187, Dustkhah, *Avesta*, c. I, s. 490; Tafazzoli, *Minoye Khrad*, s. 91; Ebul Kasım Firdevsi, *Şahname I*, çev. Necati Lugal, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 77-78; Mokaddem, *Costar*, s. 28.

¹¹¹¹ ZYT. 34; Purdavud, *Yeştha*, c. II, 336, 463; Dustkhah, *Avesta* c. I, s. 490; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 293-294; Kanga, *Yasht*, s. 264.

¹¹¹² FYT. 130; Purdavud, *Yeştha*, c. II, s. 102, 393; Darmesteter, *Zend-Avesta II*, s. 221; *Avesta*, s. 458.

¹¹¹³ Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 180; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 492-493; Firdevsi, *Şahname I*, s. 68-72.

2. 3. 15. Sosyal Yapı

Gatha'da yer alan Zarathuſtra, Viſtaſpa, Camaſpa, Haeçataſpa, Huvogva gibi önemli şahısların adları genelde hayvanlarla ilintilidir. Avestaca “uſtra” sözcüğü deve, “aſpa” at, “gav” sığır, anlamına gelmektedir. Bu durum dönemin sosyal ve ekonomik hayatında hayvan sahibi olmanın, hayvancılığın önemini göstermektedir.¹¹¹⁴ YG. 44: 18'de Zerdüſt kendisine vaat edilen deve ve atlara ne zaman sahip olacağını sorar. Bazı araſtırmacılar bunu Zerdüſt döneminde mübadelenin mal ile yapıldığı biçiminde yorumlarlar.¹¹¹⁵ Şehzadi'ye göre Zerdüſt yağmacılığı, göçebeliği kınayıp, çiftçiliği ve hayvancılığı teşvik etmiştir.¹¹¹⁶ Gatha döneminde hayvancılığın oldukça önemli olduğu şahıs isimleri ve metin bağlamından anlaşılmaktadır.

Geleneğe göre Zerdüſt döneminde üç toplumsal grup bulunmaktadır. Zerdüſt'ün üç oğlu o dönemdeki toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. İſatvaster, mobedlerin başı, atası Urvatadner, çiftçilerin, hayvancıların, Hurſidçehr ise askerlerin önderi, lideri olarak benimsenmiştir.¹¹¹⁷

Gatha'da geleneğin bu kabulunu doğrulayacak veriler bulunmamakta, muhtemelen zamanla oluşturulmuş kültürel anlayıştır.

Eliade'a göre Zerdüſt dönemi toplumsal yapısı yerleşik çobanlar, ſefler, okuyucu ve kurban rahiplerinden oluşmaktadır.¹¹¹⁸

Gatha'da toplumsal grupların varlığı, yapısı belirgin değildir. Fakat bunu ima eden ve bu doğrultuda yorumlanabilen “airyama”, “khvaet”, “verezena” sözcükleri ifadeler yer almaktadır. Gatha'da bu sözcükler beş yerde birlikte geçmektedir.¹¹¹⁹ Avestaca “airyama” sözcüğü dini önder, aile, dost, işbirlikçi, Aryan topluluğu, “khvaeteuſ” seçkinler, büyükler, manevi önder, aile, kendi, “verezena” iş yapma, çiftçi, topluluk, soy, kabile, arkadaş anlamlarına gelmektedir.¹¹²⁰ Purdavud'a göre bunlarla Zerdüſt dönemindeki toplumsal yapıyı oluşturan dini önderler, seçkinler/savaşçılar, çiftçiler sınıfı, Azergoſasp'a göre ise Zerdüſt'ün dostları, yakınları, destekçileri kastedilmektedir.¹¹²¹

¹¹¹⁴ Mirfakhrayı, *Vohukhſatra Gah*, s. 13; Buch, *Zoroastrian Ethics*, s. 64.

¹¹¹⁵ Purdavud, *Gatha*, s. 205; Mirfakhrayı, *Vohukhſatra Gah*, s. 13; Tarlan, *Zerdüſt'ün Gataları*, s. 31

¹¹¹⁶ Şehzadi, *Zertoſt*, s. 52.

¹¹¹⁷ Razi, *Zertoſt*, s. 156; Uſideri, *Daniſname*, s. 149-150; Bahar, *Bundahiſn*, s. 152.

¹¹¹⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar*, c. I, s. 374.

¹¹¹⁹ YG. 32: 1, 33: 3, 33: 4, 46: 1, 49: 7.

¹¹²⁰ Purdavud, *Gatha*, s. 161, 472; Azergoſasp, *Gatha*, c. I, s. 450-452; Sasanfer, *Gataha*, s. 322; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 266.

¹¹²¹ Purdavud, *Gatha*, s. 105-109; Azergoſasp, *Gatha*, c. II, s. 585.

Gatha'da yönetici kaviler, daevayasnacı din adamları karapanlar Zerdüşt tarafından eleştirilmektedir.¹¹²² Dolayısıyla dünyevi ve dini liderlerin olduğu, tarım ve hayvancılığın yapıldığı, kırsal özellikte toplumsal yapının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Gatha'da din adamları, yöneticiler, halk/çiftçi, hayvancılıkla uğraşanlar olarak üç toplumsal grup yer almaktadır. Fakat bunların birbirleriyle ilişkilerinin boyutunu, toplumsal katman ve hiyerarşisini belirlemek tahminden öteye geçmemektedir.

Bazı araştırmacılar tarafından Gatha'nın tasvir ettiği toplumun şehir yaşamını içermediği, çadırsal yaşam ve avcılığı yansıttığı belirtilmektedir.¹¹²³ Gatha'da köy, şehir, ülke gibi anlamlara gelen sözcükler yer almaktadır. Fakat bunların yapısı hakkında veriler yoktur.¹¹²⁴

Dini Grup;

Zerdüştü din adamı sınıfı Avestaca; “maga”, Eski Farsça “magu”, Pehlevice; “moğpat”, Farsça; “mobed” biçiminde adlandırılmaktadır.¹¹²⁵ Gatha'da Zerdüştü din adamı sınıfını çağrıştıran “maga” sözcüğü yedi yerde geçmektedir.¹¹²⁶ Avestaca “maga” sözcüğü büyük iş, ibadet, kardeşlik, birlik, moğ, ödül, hediye anlamına gelmektedir.¹¹²⁷ Purdavud ve Azergoşasp'a göre maga sözcüğüyle Zerdüşt'ün takipçileri belirtilmektedir. Zamanla bu sözcük dini önderler anlamında kullanılmıştır.¹¹²⁸

“Hyat mijdem zaratuştro magavabyo çoişt para garo demane ahuro mazdao casat paouruyo ta ve vohu manangha aşaiça savaiş çivişi.” *Zerdüşt'ün magalar/doğru takipçiler için müjdelediği mükâfat Ahura Mazda'nın sarayı olan gorzimana/cennete gitmektir. Buna Vohumen/iyi düşünce ve Aşa/doğruluğuizlemekle ulaşılır.*¹¹²⁹

Bu kıtada “magavabyo” sözcüğü çoğul olarak magalar için manasında kullanılmıştır.¹¹³⁰ Genelde moğlar topluluğu, kardeşler topluluğu, kardeşlik, güvenilir

¹¹²² Şehzadi, *Zertoşt*, s. 25-28.

¹¹²³ Aştiyani, *Zertoşt*, s. 88.

¹¹²⁴ YG. 31: 18; Mobareke, *Gataha*, s. 229-232.

¹¹²⁵ Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 1054-1055; Uşideri, *Danışname*, s. 436-437; Şehzadi, *Vajename Pazend*, s. 302-303.

¹¹²⁶ YG. 29: 11, 33: 7, 46: 14, 51: 11, 51: 15, 51: 16, 53: 7.

¹¹²⁷ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 57-59; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 212; Sasanfer, *Gataha*, s. 168; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 118, 359; Mirfakhrayi, *Vohukhşatra Gah*, s. 129; Moayyeri, *Moğan*, s. 38-42.

¹¹²⁸ Purdavud, *Yaddaştha*, s. 60; Azergoşasp, *Gatha*, c. I, s. 209;

¹¹²⁹ YG. 51: 15; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 480; Mobareke, *Gatha*, s. 911-914; Mirfakhrayi, *Vohukhşatra Gah*, s. 48; Kanga, *Gatha*, s. 268; Humbach, *Gathas*, s. 189.

¹¹³⁰ Sasanfer, *Gataha*, s. 1056; Azergoşasp, *Gatha*, c. 2, s. 758; Mirfakhrayi, *Vohukhşatra Gah*, s. 129

dindar adamlar, bağılılar biçiminde yorumlanmıştır.¹¹³¹ Humbach ve Mirfakhrayı ise kurban edenler, bağıştta bulunanlar, dini törene katılanlar biçiminde çevirmişler.¹¹³²

Şehzadi'ye göre Zerdüşt dini topluluk oluşturmuş, öğreti merkezi kurdurmuş, öğrencilerini dini yaymak için çeşitli yerlere yollamıştır.¹¹³³ Chatterji'ye göre Zerdüşt monoteizmin yayılması için “maga” teşkilatını kurmuştur.¹¹³⁴

Gatha'ya göre Zerdüşt döneminde yeni dini hareket ve inananlar topluluğu oluşmuştur.¹¹³⁵ Bunların içinde de Zerdüşt sonrası dini önderler olması muhtemel olan seçkinler grubu bulunmaktadır.¹¹³⁶ Fakat Zerdüşt'ün din adamı sınıfını oluşturup oluşturmadığı, okul kurup kurmadığı belirgin değildir. Dolayısıyla Gatha'da maga sözcüğüyle Zerdüşt'ün bağılıları kastedilmektedir. Muhtemelen daha sonra Zerdüştü din adamı sınıfı için kullanımı yaygınlaşmıştır.

Daevayasnacılar;

Zerdüşt, Ahura Mazda'nın kendisine öğrettiği dinin en iyi din olduğunu belirtmekte, diğer dinlere mensup olanları kötü ve düşman olarak görmektedir.¹¹³⁷ Geleneğe göre Zerdüşt'ün karşı çıktığı dini topluluk “daevayasnacı/daevaya tapanlar” olarak adlandırılmaktadır.¹¹³⁸ Gatha'da bu grubun adından bahsedilmemekte. YG. 32: 3'te bunları ima eden “daeva... yazait/daevaya tapar, ibadet eder” ifadesi yer almaktadır. Zamanla bu ibare Avesta'da kavramlaşmıştır.

“At yuş daeva vispaongho akat manangho sta çithrem yasça vao maş yazait drucasça pairi-matoişça şyaomam aipi daibitana yaiş-asrudum bumyao haptait.” *Fakat siz ey daevalar hepiniz Akaman/kötü düşüncenin soyundansınız. Size tapan, yalancı ve kendini beğenmiştir. Bu yüzden aldatıcı işiniz yedi iklimde kötü şekilde meşhur olmuştur.*¹¹³⁹

¹¹³¹ Mobareke, *Gataha*, s. 911-914; West, *Gathayi Zertoşt*, s. 265; Fermin-Dadres, *Gataha*, s. 117; Khazai, *Gatha*, s. 139; Taraporewala, *The Religion*, s. 142; Kanga, *Gatha*, s. 268; Insler, *Gatha*, s. 107.

¹¹³² Humbach, *Gathas*, s. 189; Mirfakhrayı, *Vohukhşatra Gah*, s. 48.

¹¹³³ Şehzadi, *Zertoşt*, s. 35-41.

¹¹³⁴ Chatterji, *The Hymns*, s. xxx.

¹¹³⁵ YG. 33: 7, 53: 1, 53: 2, 53: 5, 53: 6, 53: 7.

¹¹³⁶ Azergoşasp, *Gatha*, c. II, s. 800 -801.

¹¹³⁷ YG. 44: 10, 44: 11.

¹¹³⁸ Purdavud, *Gatha*, s. 113; Purdavud, *Yeştha*, c. I, s. 284-285; Dustkhah, *Avesta*, c. II, s. 988; Uşideri, *Danışname*, s. 288.

¹¹³⁹ YG. 32: 3; Dhabhar, *Pahlavi Yasna*, s. 324-326; Mobareke, *Gataha*, s. 259-262; Behmerdi, *Ahunavadgah*, s. 273; Kanga, *Gatha*, s. 66; Humbach, *Gathas*, s. 132; Tarlan, *Zerdüşt'ün Gataları*, s. 13.

Gatha'da bunların yalan, kötülük, baskı, zulüm, din adamlarında toplumu yanlış yönlendirme, kanlı kurban sunma ve pis içki içme gibi bazı kötü özelliklerinin olduğu belirtilmektedir.¹¹⁴⁰ Fakat inançları, törenleri, din anlayışları ve kötülüklerinin neler olduğu belirgin olarak yer almamaktadır.

Zerdüşt Gatha'da kaygıyla Ahura Mazda'dan sürekli yardım ve koruma talebinde bulunmakta, taraftarlarını kötülükle mücadeleye yönlendirmeye çalışmaktadır. Zerdüşt taraftarlarının daevayasnacılarla karşılıklı çekişme ve çatışma içinde olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁴¹ Fakat bu mücadelenin ne zaman başladığı, nasıl ve hangi araçlarla yapıldığı belli değildir.

Dolayısıyla Gatha metninden Zerdüşt döneminin toplumsal yapısını net olarak belirlemek mümkün değildir.

¹¹⁴⁰ YG. 31: 18, 32: 12, 32: 14, 32: 15, 34: 8, 43: 14, 44: 20, 46: 2, 46: 11, 48: 10, 51: 14.

¹¹⁴¹ YG. 32: 9, 32: 11, 32: 12, 32: 13, 34: 7, 34: 8, 44: 11, 49: 1.

SONUÇ

Zerdüşt'ün Gathası üzerine yaptığımız bu çalışmada din olgusunun etkileşim, değişim ve dönüşüme açık canlı bir organizma olduğu görülmektedir. Din, doğduğu, geliştiği coğrafi, kültürel, sosyal, siyasal şartlardan, anlayışlardan ve yaşam biçiminden bağımsız değildir. Tarihi süreçte çeşitli biçimlerde tezahür eden din, insanoğlunun manevi, sosyal ve kültürel ihtiyacını karşılamaktadır.

İran geleneğini içinde barındıran Zerdüştilik, Ahamenişler döneminde yayılma imkânı bulup, çeşitli kültürlerle temasta bulunmuştur. İskender istilasıyla Helen kültürünün tesirinde kalan Zerdüştilik, Partlar döneminde toparlanmaya ve Avesta dini metinleri derlenmeye başlanmıştır. Sasaniler döneminde resmi din haline gelmiş, geleneksel Zerdüştilik bu dönemde oluşmuştur.

Zerdüştilik İslam egemenliğinde etkinliğini kaybetmiş, Pehlevice dini metinler bu dönemde yazıya aktarılmıştır. Moğol istilasında kendi kabuğuna çekilmiş, önemli Zerdüştî topluluğu Hindistan'a göç edip varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

Zerdüştilik uzun tarihi süreçte birçok din, kültür ve gelenekle etkileşime girip değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Aryan ve çevre toplumların inanç, kültür ve geleneklerinden etkilenmiş, bu durum Gatha sonrası kutsal metinlere de yansımıştır.

Değişen şartlar karşısında dinlerde kutsal metnin yorumları gelişmekte, yeni metinler ve din anlayışları oluşmaktadır. Birincil metin zamanla ikincil metinler tarafından kuşatılıp dinin temel esas, biçim ve yapısı değişime uğramaktadır.

Araştırmamızda ulaştığımız sonuçlara göre Gatha'da monoteist anlayış bariz biçimde bulunmaktadır. Ahura Mazda tüm varlıkların kaynağı, yaratıcısı, yüce tanrıdır. Onun dışında yaratıcı yoktur. Meleğimsi manevi varlıklar onun emrinde faaliyette bulunmaktadır.

Gatha'nın teolojisi iyilik-kötülük zıtlığı üzerine kurulmuştur. İyiliğin düşmanı olan ve canlılara zarar veren kötü şeytanımsı varlıklar bulunmaktadır. Kötülük bunların yanlış seçiminden kaynaklanmaktadır.

Gatha'da Zerdüşt, mantran, zaotar, saosyant/kutsal söz söyleyen, dini önder ve yenileyicidir.

Zerdüşt'ün destekçileri övülmekte, düşmanları kınanmaktadır. Önemli şahısların adları, sıfatları Gatha'da yer almaktadır.

Gatha'da ruhun ölümsüzlüğü, iyilerin, doğruların ödüle, mutluluğa ulaşacağı, yalancıların ve kötülerin cezaya maruz kalacağı açıkça ifade edilmektedir. Öbür

dünya/ahiret, yeniden diriliş, yargılanma, ödül, ceza, cennet, cehennem, anlayışı dolaylı olarak yer almaktadır.

Gatha'nın ahlak anlayışında doğru-yalan, iyi-kötü mücadelesi görülmektedir. Kişi özgür iradesiyle bunlar arasında seçimde bulunabilmekte, yaptığı tercihlerden dolayı sorumlu olmaktadır. Doğru yola uyan kişinin, düşünce, söz ve eyleminde iyi olması, yalan ve kötülükle mücadele etmesi, maddi ve manevi alanda çalışması gerekmektedir.

Gatha'da ibadet, dua ve sunu anlayışı bulunmaktadır.

Yaptığımız bu çalışmada Zerdüştilikteki teolojik kavramları çağrıştıran sözcüklerin Gatha'da bulunduğu, muhtemelen kavramların buradan kaynaklandığı veya buna dayandırıldığı anlaşılmaktadır. Zamanla Avesta ve Zendlerde bu kavramların geliştiği, yeni içerik ve anlamlar kazandığı görülmüştür. Zerdüştilikteki ibadetler, dini kurallar, yasaklar, gelenekler, törenler ve bayramların ise Gatha'da olmadığı, bunların Avesta ve Zendlerde yer aldığı tespit edilmiştir. Gatha'da bulunmayan bazı eski İranî inanç ve geleneklerin zamanla biçim değiştirerek, farklı anlamlar kazanarak Avesta ve Zendlere yansıdığı, baskın hale geldiği görülmüştür.

Gatha'nın dili ve metnin sınırlı yapısı nedeniyle bir din için gerekli olan inanç, ibadet, ahlak, irfan ve normlar gibi konularda yeteri bilgiler içermemektedir. Bu durum Zerdüştileri içinde eski İranî inanç ve geleneklerini barındıran Avesta'ya ve Zendlere yöneltmiş olmalıdır.

Modern dönemin bakış açısıyla Avesta ve Zendleri bağdaştırmakta zorlanan Zerdüştiler arasında Gatha'yı esas alan, kavramları mecaz, sembolik yorumlayan din anlayışı gelişmiştir. Gatha, temel dini kaynak, Avesta ve Zendler ise tarihi ve geleneksel dini metinler olarak benimsenmektedir.

Modern Zerdüşti din anlayışı çıkmazda görünmektedir. Çünkü ibadetler, gelenekler, bayramlar Gatha'da yer almamasına, bazı inanç esaslarının belirgin olmamasına rağmen uygulamada bunlara uyulmaya çalışılmaktadır.

Gatha merkezli din anlayışından ziyade, teolojik-felsefi-ahlaki anlayış daha tutarlı görünmektedir. Aksi takdirde Zerdüştilikteki birçok gelenek, tören ve adetlerin reddedilmesine, dinin değişmesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbasiyan, Ahmed, *Felsefe u Ayin Zertoşt*, 4. bs. Neşri Salis, Tahran 1393 hş.
- Afifi, Rahim, *Esatir u Ferheng İrani*, İntişarat Tus, 2. bs. Tahran 1383 hş.
- Ahmedi, Daryuş, *Payani Cihan u Zuhur Mevud Der Edyan İran Bastan*, Neşr Cevane Tus, Tahran 1386 hş.
- Ajir, Esedullah, *Münci Baveri Der Kiş Zertüştî u Edyan İbrahimi*, İntişarat Danişgah Edyan u Mezaheb, Qom 1392 hş.
- Alicı, Mehmet, *Kadim İran'da Din (Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı)*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012.
- Altungök, Ahmet, *Eski İran'da Din ve Toplum, Sasaniler Dönemi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015.
- Amuzgar, Jale-Tafazzoli, Ahmet, *Pencom Dinkard*, İntişarat Moin, Tahran 1386 hş.
-*Ustureyi Zendegi Zertoşt*, 8. bs. Neşri Çeşme, Tahran 1387 hş.
-*Zebani Pehlevi*, 7. bs. İntişarat Muin, Tahran 1389 hş.
- Aryen, Arman, *Nigarehaye Ahurayi, Avesta*, İntişarat Movc, Tahran 1395 hş.
- Asana, Camasci, *Metnhayi Pehlevi*, İntişarat İlmi, Tahran 1394 hş.
- Aştıyani, Celaledin, *Zertoşt, Mazdayasna u Hukumet*, Şirket Sehami İntişar, Tahran 1381 hş.
- Avesta, Zerdüştilerin Kutsal Metinleri, çev. Fahriye Adsoy, İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul 2012.
- Azergoşasp, Firuz, *Gatha, Surudhayi Zertoşt I-II*, 3. bs. İntişarati Fereveher, Tahran 1383 hş.
-*Gatha Surudhayi Asmani Zertoşt Spentman*, Bergerdan İngilizisi, Keykhusrev Mehrabinejad, Neşr Fereveher, Tahran 1391 hş.
- Azizi, Najiba Niyazi, *Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Bahar, Mehrdad, *Edyan Asyayi*, 8. bs. Neşri Çeşme, Tahran 1388 hş.
-*Bundahişn*, 5. bs. İntişarat Tus, Tahran 1395 hş.
- Bakeri, Mehr, *Dinhayi İran Bastan*, Neşri Katre, Tahran 1387 hş.
- Balcı, Musa, *Taşa Kazınmış Sözler, İslam Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.
- Behmerdi, Erdeşir, *Ahunavadgah Zertoşt*, İntişarat Behcet, Tahran 1395 hş.

- Behrami, Ehsan, *Ferheng Vajehayi Avesta*, ed. Feridun Cüneydi, Bunyad Neşabur, Tahran 1369 hş.
- Beyani, Şirin, *Tarihi İran Bastan II, (Ez Vurud Aryayihā Be İran Ta Payan Hekhamenşiyān)*, Sazmanı Mutalaa u Tedvini Kutub Ulumu İnsani, Tahran 1390 hş.
- Biruni, Ebu Reyhan, *Asarul Bakiyye anil Kurunil Haliye*, Tahkik, Halil İmran Mansur, Darul Kutubul İlmiyye, Beyrut 2000.
- Boyce, Mary, *Zerdoştîyan, Baverha u Adabı Dini Anha*, çev. Askar Behrami, 11. bs. Neşri Faknus, Tahran 1389 hş.
-*Ayini Zertoşt, Kohen Ruzgar u Kudret Mandegareş*, çev. Abulhasan Tahami, 5. bs. İntişarat Nigah, Tahran 1393 hş.
-*Menabii Mektub Dini Zerdüştî*, çev. Şima Caferi, Merkez Dairetül Maarif Bozorg İslami, Tahran 1393 hş.
- Buch, Maganlal A. *Zoroastrian Ethics*, Baroda 1919.
- Caferi, Ali Ekber, *Dini Behi*, Neşri Cami, Tahran 1385 hş.
- Campbell, Joseph, *Batı Mitolojisi*, çev. Kudret Emiroğlu, 3. bs. İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Chatterji, Jatindra Mohan, *The Hymns of Atharvan Zarathushtra*, The Parsi Zoroastrian Association, Calcutta 1967.
- Chiristensen, Artur Emanuel, *Mazdaperesti Der İran Kadim*, çev. Zebihullah Safa, İntişarat Hirmend, Tahran 1388 hş.
- Cumont, Franz, *Dini Mehri*, çev. Ahmet Acudani, Neşr Sales, Tahran 1387 hş.
- Curtis, Vesta S. *İran Mitleri*, çev. Fatma Esra Aslan, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016.
- Cüneydi, Feridun, *Name Pehlevani*, İntişarat Danişgahi, Tahran 1386 hş.
- Darmesteter, James, *The Zend-Avesta, Part I, Vendidad*, At The Clarendon Press, Oxford 1880.
- The Zend-Avesta Part II, The Sirozahs, Yasts and Niyayis*, At The Clarendon Press, Oxford 1883.
- Demirci, Kürşat, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991.
- Dhabbar, Ervard Bamanji Nasarvanji, *Saddar Nasr and Saddar Bundeheşn*, Bombay 1909.
- Pahlavi Yasna and Visparad*, Transcription by Fereydoon Fazılât, Neşri Fereveher, Tahran 1394 hş.
- Dhalla, Maneckji Nusservanji, *Zoroastrian Theology*, New York 1914.

- Duchesne-Guillemain, Jacques, *Din İran Bastan*, çev. Rüya Müneccim, Neşri İlm, Tahran 1385 hş.
-*Din Hekhamenşiyân*, çev. Murtaza Sakibfer, Neşri Şuraferin, Tahran 1393 hş.
- Dustkhah, Celil, *Avesta, Kohenterin Surudhayi İrani I-II*, 17. bs. Neşri Mervarid, Tahran 1392 hş.
- Ekberi, Rahim Çavuş, *Hamasei Ahurayi Gahan*, İntişarat Defter Pujuheşhayi Ferhengi, Tahran 1383 hş.
- Eliade, Mircea, *Dinler Tarihi, (İnaçlar ve İbadetler Morfolojisi)*, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005.
-*Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I-II-III*, çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.
-*İmgeler ve Simgeler*, çev. M. Ali Kılıçbay, Doğubatı Yayınları, Ankara 2017.
-*Mitler, Rüyalar ve Simgeler*, çev. Cem Soydemir, Doğubatı Yayınları, Ankara 2017.
- Faravaşi, Behram, *Ferhengi Zebani Pehlevi*, İntişarat Danişgahi Tehran, Tahran 1390 hş.
-*Karnameye Ardeshire Babakan*, İntişarat Danişgahi Tehran, Tahran 1390 hş.
- Fermin, Nima- Dadres, Feramerz, *Gataha, Surudhayi Minoye Zertoşt*, İntişarat Ferheng İran, France 2012.
- Firdevsi, Ebul Kasım, *Şahname I*, çev. Necati Lugal, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Şahname II*, çev. Nimet Yıldırım, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Gartwaite, Gener R. *İran Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2011.
- Gaviri, Susan, *Zeban u Hattı Avestayi*, İntişarat Behcet, Tahran 1388 hş.
- Geldner, Karl F. *Avesta: Yasna*, Stuttgart 1896.
- Gignoux, Philippe, *Le Livre D Arda Viraz*, çev. Jale Amuzgar, İntişarat Moin, Tahran 1372 hş.
- Gnoli, Gherardo, *Ez Zerdoşt ta Mani*, çev. Arzu Resuli, Neşr Mahi, Tahran 1388 hş.
- Goştasb, Ferzane-Hacipor, Nadya, *Enderz Oşnari Dana, Pejuheşgah Ulum İnsani u Mutalaat Ferhengi*, Tahran 1393 hş.
- Gül, Ali, *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Haririyan, Mahmud v. dğr. *Tarihi İran Bastan I*, Sazmanı Mutalaa u Tedvin Kutub Ulumu İnsani Danişgahha, Tahran 1380 hş.

- Haug, Martin, *Essays on The Sacred Language, Writings and Religion of The Parsis*, edited by E. W. West, Trübner co. Ludgate Hill, London 1878.
- Henning, Walter Bruno, *Zertoşt Siyasetmedar ya Caduger*, çev. Kameran Fani, İntişarat Moin, Tahran 1390 hş.
- Heredotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, XV. bs. İstanbul 2019.
- Hidayet, Sadık, *Zend Vohumen Yasn*, Neşr Camehderan, Tahran 1383 hş.
- Hinnels, John Russell, *Ayin Zertoşt u Parsiyan*, çev. Said Alimahmudi, Neşr Edyan, Qom 1393 hş.
- Humbach, Helmut, *The Gathas of Zarathushtra and the Old Avestan Texts, Part I-II*, in collaboration with Josef Elfenbein and Prods O. Skjaervo, Heidelberg 1991.
- Hüseyni, Vahide, *Hudayan u Divan İran Bastan*, İntişarat Navidşiraz, Şiraz 1393 hş.
- Irani, Dinshaw J. *Understanding The Gathas, The Hymns Of Zarathushtra*, Edited with and introduction by Kaikhosrev D. Irani, Ahura Publishers, Womelsdorf 1994.
- Insler, S. *The Gathas Of Zarathustra*, Acta Iranica, Belgium 1975.
- Jackson, A. V. Williams. *Avesta Grammar and Reader, with an introduction in Persian*, by Hassan Rezai Bagbidi, İntişarat Esatir, 3. bs. Tahran 1393 hş.
- Jafarey, Ali A. *The Gathas*, Ushta Publications, California 1989.
- Kadyani, Abbas, *Tarihi Edyan u Mezahep Der İran*, İntişarat Ferheng Mektup, Tahran 1387 hş.
- Kanga, Ervad Kavasji Edalji, *English-Avesta Dictionary*, Bombay 1909.
-*Gatha-Ba-Maani*, Trasleted into English by Ervad Maneck Furdoonji Kanga, Bombay 1997.
-*Yasht-Ba-Maani*, Trasleted into English by Ervad Maneck Furdoonji Kanga, Bombay 2001.
- Kara, Cahid, *İslam Coğrafyasında Mecusiler (Emeviler'in Sonuna Kadar)*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015.
- Kaya, Korhan, *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.
-*Hint Mitolojisi Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2013.
-*Hint Felsefesinin Temelleri*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.
-*Upanishadlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, 5. bs. İstanbul 2017.
-*Rigveda*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Kellens, Jean, *List Du Verbe Avistique*, çev. Behmen Muradyan, Mahbube Keremi, Neşr Fereveher, Tahran 1394 hş.

- Keyani, Bozorgmehr, *Der Piramun Zendagani Zertoşt*, Neşri Cami, Tahran 1388 hş.
- Khazai, Khosro, *Gatha, Surudhayi Ahurayi Zertoşt*, Published by: European Centre for Zoroastrian Studies, Belgium 2006.
- Khodavendi, Mehreban, *Şinasayi Zertoşt*, İntişarat Fereveher, Tahran 1380 hş.
- Khurşıdyan, Erdeşir, *Pasukh Be Porşishayi Dini Zertoştıyan*, İntişaratı Fereveher, Tahran 1387 hş.
- Kızıl, Hayrettin, *Mecusilikte Ateş Sembolü, A Grafik*, Diyarbakır 2014.
- Kur'an-ı Kerim, çev. Behrampur Ebulfadl, Müessese Neşriye Şehr, Tahran 1388 hş.
- Kreyenbroek, G. Phlip, *Living Zoroastrianism, Urban Parsis Speak about their Religion*, in collaboration with Shehnaz Neville Munshi, Curzon Press, Richmond 2001.
- Kristensen, W. Brede, *Dinin Anlamı*, çev. Fuat Aydın, Eskiyei Yayınları, Ankara 2017.
- Mackenzie, D. N. *A Concise Pahlavi Dictionary*, Oxford University Press, London 1986.
- Malandra, William W. *Din İran Bastan*, çev. Khusrev Kalizade, Tahran 1391 hş.
- Manučehrpur, Manučehr, *Bedanim u Serbolend Başım*, Neşri Fereveher, Tahran 1386 hş.
- Mazdapur, Ketayun, *Zertoştıyan*, 3. bs. Pejuheşhayi Ferhengi, Tahran 1390 hş.
-*Şayest Naşayest*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1390 hş.
- Mehr, Ferheng, *Felsefeyi Zertoşt*, 8. bs. Neşri Cami, Tahran 1388 hş.
- Mehrin, Merhdad, *Ayin Rasti*, İntişarat Fereveher, Tahran 1361 hş.
- Metin Dost, Ahmed, *Baverhayi Aryaiyan*, İntişarat Çaharbağ, Isfahan 1386 hş.
- Mills, Lawrence, *Five Zarathushtrian Gathas*, Erlangen 1894.
- The Zend-Avesta Part III, The Yasna, Visparad, Afrinagan, Gahs and Miscellaneous Fragments*, At The Clarendon Press, Oxford 1887.
- Mirfakhrai, Mehşid, *Heft Ha*, İntişarat Fereveher, Tahran 1382 hş.
-*Bağın Yasn*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1382 hş.
-*Hadoxt Nask*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1386 hş.
-*Vohukhşatra Gah*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1394 hş.
-*Dinkard Şeşşom*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1394 hş.

- Moayyeri, Hayedeh, *Moğan Der Tarih Bastan*, Pejuheşgah Ulum İnsani u Mutalaat İnsani, Tahran 1381 hş.
- Mohassel, Mohammad Taki Raşed, *Avesta*, 2. bs. Pejuheşhayi Ferhengi, Tahran 1387 hş.
-*Dinkard Heftom*, Pejuheşgah Ulumu İnsani u Mutalaat Ferhengi, Tahran 1389 hş.
-*Destur Zeban Avestayı*, İntişarat Karyan, Tahran 1364 hş.
- Mole, Marijan, *İran Bastan*, çev. Jale Amuzgar, 6. bs. İntişarat Tus, Tahran 1387 hş.
- Moulton, Jams Hope, *Gencineyi Moğan*, çev. Timur Kadiri, İntişarat Mehtab, Tahran 1387 hş.
- Movlayi, Çengiz, *Rahnameyi Zebani Farisi Bastan*, Neşr Mehrnameg, Tahran 1387 hş.
- Mobareke, Behnam, *Hifde Pejvake Gatha*, ed. M. Hüseyin Nazaripuya, Sazmanı İntişarat Fereveher, Tahran 1393 hş.
- Mokaddem, Mohammed, *Costari Derbareyi Mihr u Nahid*, İntişarat Hirmend, Tahran 1388 hş.
- Müşiri, Merije, *Furuz u Furud Mektebhayi Fikri Der İran Bastan*, İntişarat Khoceste, Tahran 1393 hş.
- Nanavutty, Piloo, *The Gathas of Zarathustra*, Mapping Publishing, Ahmedabad 1999.
- Nazır, İbrahim Mirzayi, *Matikan Gocestek Ebalış*, İntişarat Hirmend, Tahran 1375 hş.
- Nayini, M. Reza Celali, *Gozide Surudhayi Rigveda*, Vezarat Ferheng u İrşad İslami, Tahran, 1385 hş.
- Nevvabi, Yahya Mahyar, *Yadger Zeriran*, 2. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1387 hş.
- Niknam, Kuruş, *Ez Nevruz Ta Nevruz*, İntişarat Fereveher, Tahran 1387 hş.
- Oymak, İskender, *Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Ayinler)*, Elazığ 2003.
- Pattanaik, Devdutt, *Mit ve Mitya, Hint Mitolojisine Giriş*, çev. Çiğdem Erkal, Doğubatı Yayınları, Ankara 2016.
- Pirniya, Hasan, *Asrı Esatiri Tarih İran*, İntişarat Hirmend, Tahran 1388 hş.
- Polat, Mahmut, *Günümüz İran Zerdüştiliği Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2013.
- Purdavud, İbrahim, *Yeştha I-II*, ed. Behram Faravaşı, 3. bs. Kitapfuruşi Tahuri, Tahran 1347 hş.
-*Khorde Avesta*, 2. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1386 hş.
-*Yasna I-II*, 2. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1387 hş.

-*Soşyans*, 3. bs. Neşri Fereveher, Tahran 1390 hş.
-*Visperad*, 2. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1391 hş.
-*Gatha*, 4. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1394 hş.
-*Yaddaşthayi Gatha*, 2. bs. İntişarat Esatir, Tahran 1394 hş.
- Razi, Haşim, *Saoşyant, Mevud u Peyamber Ahirzaman Mazdisnan Zertoştı*, İntişarat Behcet, Tahran 1389 hş.
-*Zertoşt, Peyamber İran Bastan*, 9. bs. İntişarat Behcet, Tahran 1391 hş.
-*Amuzeşi Hattı Mıkhi, Farisi Bastan*, İntişarat Behcet, Tahran 1392 hş.
-*Avesta*, 9. bs. Neşr Fereveher, Tahran 1394 hş.
-*Mead u Ahiret Şinasi Der Mezaheb u Edyan İran Bastan*, İntişarat Behcet, Tahran 1394 hş.
- Rezaiyan Hak, Mohammed, *Kelam Zertoştı*, İntişarat Fereveher, Tahran 1392 hş.
- Rezayi, Meryem, *Dinkard Çaharrom*, İntişarat İlmi, Tahran 1393 hş.
- Salihi, Seyyid Ali, *Zertoşt u Teranehayi Şadimani*, 5. bs. Darinuş, Tahran 1392 hş.
- Sasanfer, Abtin, *Gataha, Surudhayi Eşu Zertoşt*, İntişarat Behcet, Tahran 1390 hş.
- Skjaervo, Prods Oktor, *An Introduction to Zoroastrianism*, 2006.
-*Zoroastrian Texts*, 2007.
- Şahrakh, Erbab Keykhusrev, *Zertoşt Peyamberi Ki Ez Nu Bayed Şinakht (Furuğ Mazdisni)*, neşr. Ferzan Keyani, 7. bs. Neşr Cami, Tahran 1388 hş.
- Şehristani, Muhammed bin Abdulkерim, *El Milel ven Nihal*, çev. Mustafa Öz, 3. bs. Litera Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Şehzadi, Rüstem, *Vajename Pazend*, Neşri Fereveher, Tahran 1386 hş.
-*Bergerdan Gatha*, Bergerdan İngilizisi, Siyaveş Keşaverzi, İntişarat Fereveher, Tahran 1393 hş.
-*Zertoşt u Amuzeşhayı u*, İntişarat Fereveher Tahran 1371 hş.
- Şeyhferşi, Ferhad, *Anahita Der Baverhayı İran Bastan*, İntişarat Hurufiye, Tahran 1382 hş.
- Suşteri, Abbas, *Gatha, Surudhayı Zertoşt*, 2. bs. İntişarat Fereveher, Tahran 1379 hş.
- Tafazzoli, Ahmet, *Minoye Khrad*, İntişarat Tus, Tahran 1391 hş.
- Taheri, Reza, *Anahita u İzed Banuvan Diger*, İntişarat Fereveher, Tahran 1393 hş.
- Tarlan, Ali Nihad, *Zerdüşt'ün Gataları*, Sühület Matbaası, İstanbul 1935.
- Taraporewala, Irach Jehangir Sorabji, *The Religion of Zarathushtra*, Sazmanı Fereveher, Tahran 1379 hş.
-*Zerdüşt Dini*, çev. Nice Damar, Avesta Yayınları, İstanbul 2002.

- Tıǵlı, Asiye, *Zerdüşt ve Öğretisi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.
- Uryan, Said, *Rahnameyi Ketibehayi İrani Miyane*, İntişarat İlmi, Tahran 1392 hş.
- Uşideri, Cihangir, *Danışnameyi Mazdayasna*, 6. bs. Neşri Merkez, Tahran 1394 hş.
- Vahidi, Hüseyin, *Şinakhte Zertoşt*, 3. bs. Neşri İlm, Tahran 1382 hş.
-*Gatha, Surudhayi Minoye Zertoşt*, İntişarat Emir Kebir, Tahran 1390 hş.
- Vahidi, Rüstem, *Porsişhayi Zertoşt*, Neşr Fereveher, Tahran 1393 hş.
- Vermaseren, Martin, *Ayini Mitra*, çev. Bozorg Nadirzad, Neşri Çeşme, Tahran 1390 hş.
- West, E. W. *Dadistani Dinik and The Epistles of Manuskihar*, Oxford Universty Press 1882.
- The Selection of Zadsparm (Vizidagihayi Zadsperm)*, Edited by Josep H. Peterson, 1995.
- West, Martin Litchfield, *Gathayi Zerdoşt*, çev. Khşayar Bahari, Neşri Ferzanruz, Tahran 1394 hş.
- West, Martin Litchfield, *The Hymns of Zoroaster*, I. B. Tauris, London 2010.
- Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.
-*İran Mitolojisi*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012.
-*Ardavirafname*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Zeahner, Robert Charles, *Tulu' u Ğurubu Zerdüştigeri*, çev. Timur Kadiri, İntişarat Mehtap, Tahran 1387 hş.
- Zerrinkub, Abdülhüseyn- Zerrinkub, Ruzbeh, *Tarihi İran Bastan IV, (Tarihi Siyasi Sasaniyan)*, Sazmanı Mutalaa u Tedvini Kutub Ulumu İnsani Danişgahha, Tahran 1389 hş.
- [http://: Avesta. org/Old Persian Texts](http://Avesta.org/Old Persian Texts).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Mahmut POLAT
Doğum Yeri ve Yılı : Bingöl/13. 05. 1974
Gsm : 0535 3017814
E-Posta : m-plt@hotmail. com

EĞİTİM DURUMU

2014-2019 : Doktora, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, ADANA
2010-2013 : Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, ADANA
1992-1997 : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ANKARA
1985-1992 : Adana İmam Hatip Lisesi, ADANA
1980-1985 : Cumhuriyet İlkokulu, ADANA
YABANCI DİL : İngilizce, Arapça, Farsça

İŞ TECRÜBESİ

2015-2019 : İMKB Kaleönü Ortaokulu, Bingöl
2002-2013 : Kazım Karabekir İlköğretim Okulu, Bingöl
2001-2002 : Kutlugün İlköğretim Okulu, Trabzon
2000-2001 : 100. Yıl Zafer İlköğretim Okulu, Muş
1998-2000 : Kutlugün İlköğretim Okulu, Trabzon